

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái

1 Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái

Az erdővédelemnek legelhanyagoltabb területe az erdei famagvak károsítóinak problémája. Magyarázata ennek az, hogy a károk csak ritkán érik el azt a mértéket, ami a szakemberek figyelmét felhívja. Tervgazdálkodásunk változást hozott e téren is. Rontott erdeink felújítása, újabb területek beerdősítése nagyszámú csemete nevelését követeli meg, ami a magvakkal való legnagyobb takarékoságot teszi szükségessé.

A fenyőmag és fenyőtoboz kártevőivel 1932 őszén kezdtem foglalkozni. Kezdetben csak a lucfenyő károsítóival foglalkoztam, később megfigyeléseimet kiterjesztettem mindama fenyőfélékre, amelyeknek tobozaiból vizsgálati anyagot kaptam.

Vizsgálataimat tulajdonképpen az egész országra kiterjesztettem. Jelen dolgozatomban azonban csak a Sopron környéki eredményekről számolok be. Lelőhelyenként lehetőleg egyforma mennyiségű, átlagosan három-három kg tobozt szereztem be. A begyűjtött tobozokat sűrű sodronyhálójával ellátott rovarnevelő-szekrénybe, vagy üveghengerbe téve fűtött szobában helyeztem el. A kipergett magot összeszedtem és leelőhelyenként csoportosítva kisebb üvegedényekbe tettem, hogy az esetleges magkárosítókat külön gyűjthessem.

Számos tobozt, átlagosan a vizsgálati anyag egyharmadát, részeire bontottam és vizsgáltam, miáltal több esetben sikerült a károsítók és élősködők fejlődésébe bepillantást nyernem. A levegő páratartalma és a toboz kiszáradása iránt érzékeny, vagy a talajban bábuló rovar kifejlődésének elősegítése céljából a tobozokat üdén tartottam, homokra helyeztem, s gondoskodtam a tobozoknak időnkénti locsolásáról is.

Vizsgálataim folyamán megállapítottam, hogy a magkárosítók fellépése vidékenként és évenként erősen ingadozik. Megfigyeléseim szerint Sopron környékén a fenyőmagvaknak 20–25 százaléka megy veszendőbe a különféle rovarkárosítások miatt, ami erdeink felújítása szempontjából nem közömbös.

Sopron környékén 61 megfigyelést végeztem. Ezek közül néhányat időrendben sorolok fel, s megemlítem mindjárt a belőlük kitenyészített rovarokat is.

Tenyésztesi eredményeim sok esetben eltérnek az irodalomban eddig ismertetett eredményektől. Ez különösen az egyes károsítók gazdanövényére vonatkozik. Az élősködők közül több új fajt sikerült

kitenyésztésem, több fajnak a gazdáját tisztáztam, de akadtak olyan fajok is, melyeknek gazdáját nem tudtam megállapítani.

2A tobozokban csak téli szállást kereső parazitákat szintén mellőzöm. Ezek a paraziták arról ismerhetők fel, hogy a meleg helyre elhelyezett nevelőszekrényekben dermedt állapotukból hamarosan felélednek, és egy-két napon belül jelentkeznek. Ugyanez áll a többi, nem tipikus tobozlakókra is.

Megemlítem még azt, hogy a nem jellegzetes tobozlakók legnagyobb része a pókokon kívül a kisebb testű Chrysomelida és Coccinellida fajok közül kerültek ki.

A kitenyésztett fontosabb tipikus tobozlakó rovarfajok jegyzékét a megfigyelések sorrendjében az alábbiakban közlöm.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 1. sz. megfigyelés: Sopron, 1932. október 20.

1. sz. megfigyelés: Sopron, 1932. október 20.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az állomány kora: 40 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 1. sz. megfigyelés: Sopron, 1932. október 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis F.

Habrocytus egregius Först.

Platythorax piceae Rsch.

Kaltenbachia strobi Winn.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Laspeyresia strobilella L.

Elachertus geniculatus Ratzb.

Pleurotropis obscuripes Ratzb.

Plemeliella abietina Seitn.

Torymus azureus Boh.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 2. sz. megfigyelés: Sopron, 1933. november 5.

2. sz. megfigyelés: Sopron, 1933. november 5.

L. 1. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 2. sz. megfigyelés: Sopron, 1933. november 5. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis F.

Platythorax piceae Rschk.

Stenomalina rugosa Thoms.

Kaltenbachia strobi Winn.

Torymus candatus Boh.

Torymus azureus Boh.

Conomorium eremita Forst.

Platyterma laticorne Walk.

Laspeyresia strobilella L.

Aprostocetus strobilanae Ratzb.

Tetrastichus miser Nees.

Plemeliella abietina Seitn.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 5. sz. megfigyelés: Sopron, 1934. december 9.

5. sz. megfigyelés: Sopron, 1934. december 9.

1. Fafaj: *Picea excelsa*

2. Lelőhely: „Daloshegy”

3. Tengerszintfeletti magasság: 300 m

4. Az állomány kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 5. sz. megfigyelés: Sopron, 1934. december 9. / Talált fajok:

Talált fajok:

Platythorax piceae Rschk.

Catolaccus ater Ratzb.

Kaltenbachia strobi Winn.

Ernobius nigrinus Sturm.

Elechertus geniculatus Ratzb.

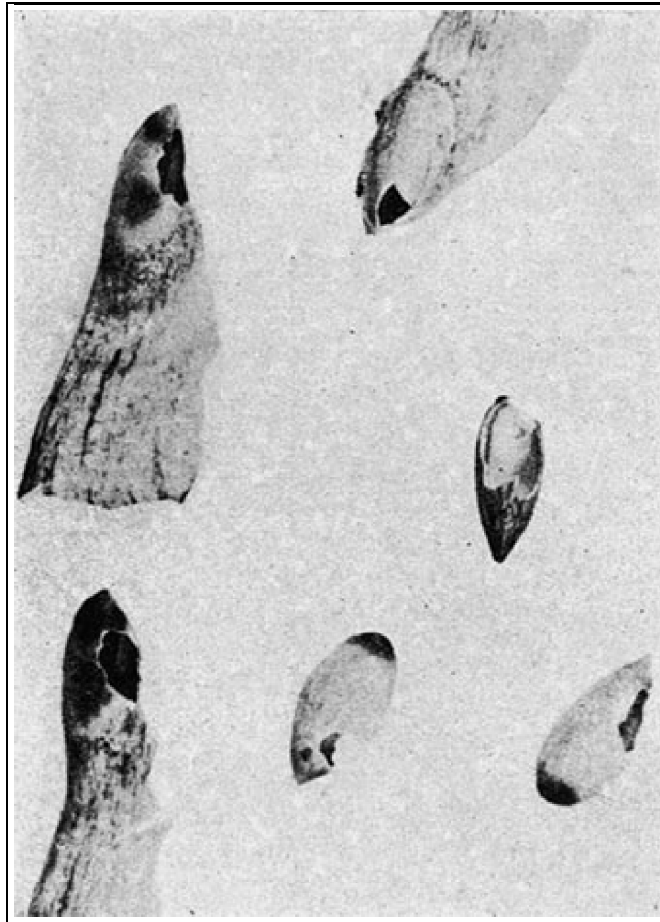
Tetrastichus miser Nees.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 7. sz. megfigyelés: Sopron, 1935. december 2.

7. sz. megfigyelés: Sopron, 1935. december 2.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: „Fáberrét”
3. Tengerszintfeletti magasság: 360 m
4. Az állomány kora: 55 év

Ernobius álcák által károsított fekete fenyőmag. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 7. sz. megfigyelés: Sopron, 1935. december 2. / Talált fajok:

3 Talált fajok:

Gastrodes abietis F.

Gastrodes ferrugineus L.

Platythorax piceae Rschk.

Kaltenbachia strobi Winn.

Torymus azureus Boh.

Torymus caudatus Boh.

Ernobius nigrinus Sturm.

Glabrobracon pineti Thoms.

Laspeyresia strobilella L.

Phaedroctonus cremastoides Hgn.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 8. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. szeptember 6.

8. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. szeptember 6.

1. Fafaj: *Abies alba*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert.
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. A fák kora: 40 év.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 8. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. szeptember 6. / Talált fajok:

Talált fajok:

Megastigmus suspectus Borries.

Pimpla examinator F.

Dioryctria abietella Schiff.

Megastigmus suspectus Borries. *Pimpla examinator* F.

Dioryctria abietella Schiff.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 10. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3.

410. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3.

1. Fafaj: *Tsuga canadensis*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert.
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. A fa kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 10. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3. / Talált fajok:

Talált fajok:

Elachertus geniculatus Ratzb.

Chortophila laricicola Karl.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 11. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3.

11. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3.

1. Fafaj: *Picea glauca*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. A fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 11. sz. megfigyelés: Sopron, 1936. október 3. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis L.

Kaltenbachia strobis Winn.

Torymus azureus Boh.

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 14. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. augusztus 10.

14. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. augusztus 10.

1. Fafaj: *Abies alba*
2. Lelőhely: „Várhely”
3. Tengerszintfeletti magasság: 480 m
4. Az állomány kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 14. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. augusztus 10. / Talált fajok:

Talált fajok:

Hypocampus contorticornis Ratzb.

Resseliella piceae Seitn.

Pimpla turionellae L.

Eubadizon extensor L.

Evetria margarotana H. S.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 15. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. december 15.

15. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. december 15.

1. Fafaj: *Picea excelsa*

2. Lelőhely: „Kövesárok”

3. Tengerszintfeletti magasság: 460 m

4. Az állomány kora: 70 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 15. sz. megfigyelés: Sopron, 1937. december 15. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis L.

Habrobracon vernalis Szépl.

Ernobius abietis F.

Cryptoprimna atra Walk.

Kaltenbachia strobli Winn.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi

Elachertus geniculatus Ratzb.

Eucoila floralis Dahlb.

Hyphantidium terebellum Zek.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 16. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20.

16. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20.

1. Fafaj: *Pinus strobus*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. A fák kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 16. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes ferrugineus L.

Glabrobracon fumipennis Wesm.

Laspeyresia cosmophorana Tr.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 17. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20.

17. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20.

1. Fafaj: *Picea pungens*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. A fák kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 17. sz. megfigyelés: Sopron, 1938. január 20. / Talált fajok:

5 Talált fajok:

Gastrodes abietis L.

Platythorax piceae Rschk.

Glabrobracon caudiger Nees.

Aprostocetus strobilanae Ratzb.

Kaltenbachia strobi Winn.

Torymus azureus Boh.

Plemeliella abietina Seitn.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 19. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. június 30.

19. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. június 30.

1. Fafaj: *Larix decidua*
2. Lelőhely: Községi erdő
3. Tengerszintfeletti magasság: 350 m
4. Az állomány kora: 40 év

Dioryctria abietella Schiff hernyója által szétrágott lucfenyőtoboz. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 19. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. június 30. / Talált fajok:

Talált fajok:

Chortophila laricicola Karl.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 22. sz. megfigyelés: Sopron, 1939. augusztus 6.

22. sz. megfigyelés: Sopron, 1939. augusztus 6.

1. Fafaj: *Pinus nigra*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m

4. A fák kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 22. sz. megfigyelés: Sopron, 1939. augusztus 6. / Talált fajok:

6 Talált fajok:

Habrobracon palpebrator Ratzb.

Pissodes validirostris Gyll.

Pimpla inquisitor Scop.

Dioryctria abietella Schiff.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 25. sz. megfigyelés: Ágfalva, 1939. december 18.

25. sz. megfigyelés: Ágfalva, 1939. december 18.

1. Fafaj: *Picea excelsa*

2. Lelőhely: „Asztalfő”

3. Tengerszintfeletti magasság: 550 m

4. Az állomány kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 25. sz. megfigyelés: Ágfalva, 1939. december 18. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis L.

Platymesopus tibialis Westw.

Glabrobracon caudiger Nees.

Elachertus geniculatus Ratzb.

Ernobius abietis F.

Torymus azureus Boh.

Laspeyresia strobiliella L.

Plemeliella abietina Seitn.

Hypocampus contorticornis Ratzb.

Hyphandidium terebellum Zek.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 26. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20.

26. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20.

1. Fafaj: *Larix decidua*
2. Lelőhely: Ilona-akna
3. Tengerszintfeletti magasság: 470 m
4. Az állomány kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 26. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Corynetes coeruleus Deg.

Ernobius abietinus Gyll.

Platythorax piceae Rschk.

Rhopalicus hohenheimensis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 27. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20.

27. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: Ilona-akna
3. Tengerszintfeletti magasság: 460 m
4. Az állomány kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 27. sz. megfigyelés: Brennberg, 1939. december 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Ernobius nigrinus Strm.

Baeacis abietis Ratzb.

Habrobracon stabilis Ratzb.

var. *concolor* Thoms.

Ernobius abietis F.

Spathius Radzayanus Ratzb.

Lycoria tenax Winn.

Hyphantidium terebellum Zek.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 29. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. december 28.

29. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. december 28.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: Községi erdő
3. Tengerszintfeletti magasság: 280 m
4. Az állomány kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 29. sz. megfigyelés: Sopronbánfalva, 1939. december 28. / Talált fajok:

Talált fajok:

Ernobius nigrinus Sturm.

Baeacis abietis Ratzb.

Glabrobracon caudiger Nees.

Platythorax piceae Rschk.

Kaltenbachia strobi Winn.

Eupelmus fuscipennis Först.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és

fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 36. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

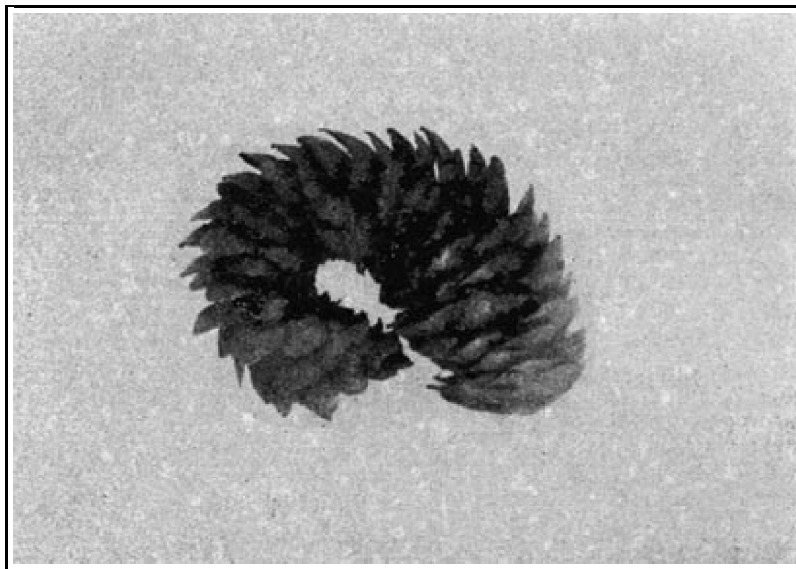
36. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

1. Fafaj: *Pinus montana*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 14 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 36. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25. / Talált faj:

Talált faj:

Laspeyresia strobilella L.

Laspeyresia strobilella L. hernyója által megrágott és elgörbített lucfenyőtoboz. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 37. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

37. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

1. Fafaj: *Pinus banksiana*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert

3. Tengerszintfeletti magasság: 235 m

4. Az egyes fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 37. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25. / Talált fajok:

Talált fajok:

Borkhausenia similella Hb.

Borkhausenia stiptella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 38. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

38. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25.

1. Fafaj: *Pinus contorta*

2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert

3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m

4. Az egyes fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 38. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. november 25. / Talált fajok:

Talált fajok:

Hyphantidium terebellum Zek.

Pimpla sagax Htg.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 45. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20.

45. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20.

L. 1. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 45. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Platythorax piceae Rschk.
Caenacis parviclava Thoms.
Trichomalus fasciatus Först.
Dryophilus pusillus Gyll.
Pleurotropis bimacularis Dalm.
Kaltenbachia strobi Winn.
Aprostocetus strobilanae Ratzb.
Habrobracon vernalis Szépl.
Ernobius abietis F.
Baeacis abietis Ratzb.
Glabrobracon caudiger Nees.
Laspeyresia strobilella L.
Habrobracon instabilis Mersch.
Glabrobracon pineti Thoms.
Ernobius nigrinus Sturm.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 46. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20.

46. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20.

1. Fafaj: *Picea pungens*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 40 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 46. sz. megfigyelés: Sopron, 1940. december 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Plesiodema pinetellum Zett.

Psallus piceae Reut.

Habrobracon vernalis Szépl.

Rhaphidia ophiopsis L.

Stenonalina crassicornis Dalm.

Comedo opaculus Thoms.

Eucoila floralis Dahlb.

Kaltenbachia strobi Winn.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 49. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 28.

49. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 28.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: Princpihenő környéke
3. Tengerszintfeletti magasság: 350 m
4. Az állomány kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 49. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 28. / Talált fajok:

Talált fajok:

Gastrodes abietis L.

Ernobius abietis L.

Baeacis abietis Ratzb.

Pimpla sagax Htg.

Elachertus geniculatus Ratzb.

Glabrobracon caudiger Nees.

Habrobracon instabilis Mersh.

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 50. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 31.

50. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 31.

1. Fafaj: *Pinus nigra*
2. Lelőhely: Alsólőverek
3. Tengerszintfeletti magasság: 280 m
4. Az állomány kora: 60 éves

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 50. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. január 31. / Talált faj:

Talált faj:

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 62. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

62. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus nigra*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 62. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált fajok:

Talált fajok:

Hypocampsis contorticornis Ratzb.

Pleurotropis obscuripes Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 63. sz. megfigyelés: Sopron 1941. március 14.

963. sz. megfigyelés: Sopron 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus excelsa*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 63. sz. megfigyelés: Sopron 1941. március 14. / Talált fajok:

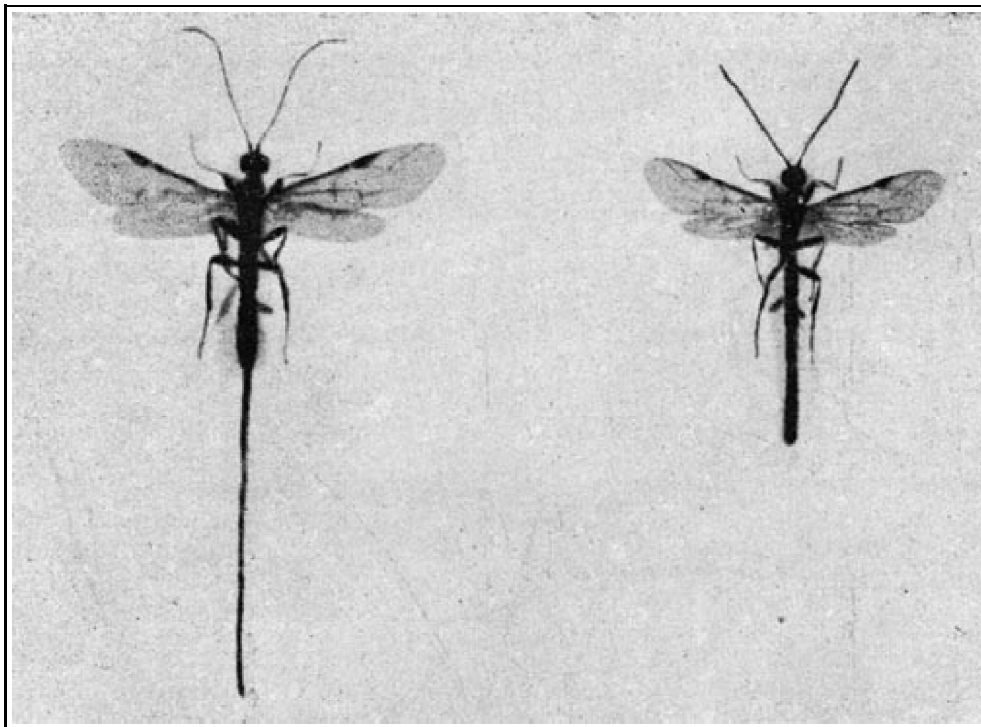
Talált fajok:

Lycoria tenax Winn.

Laspeyresia strobilella L.

Glabrobracon caudiger Nees.

Glabrobracon delusor Spin.

Ephialtes glabratus Ratzb. *Laspeyresia Strobilella* élősködője. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 64. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

64. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus strobus*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 235 m
4. Az egyes fák kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 64. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált faj:

Talált faj:

Dioryctria abietella Schiff.

nagymérvű rágásának a nyoma.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 65. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

65. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus murrayana*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 65. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált fajok:

Talált fajok:

Borkhausenia similella Hb.

Sympiesis laticornis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 66. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1066. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus ponderosa*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Egyes fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 66. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált fajok:

Talált fajok:

Evetria margarotana Tr.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 67. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

67. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

1. Fafaj: *Pinus montana*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Egyes fák kora: 10 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 67. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált fajok:

Talált fajok:

Habrobracon palpebrator Ratzb.

Glabrobracon caudiger Nees.

Pissodes validirostris Gyll.

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 68. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

68. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14.

L. 1. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 68. sz. megfigyelés: Sopron, 1941. március 14. / Talált fajok:

Talált fajok:

Kaltenbachia strobi Winn.

Torymus azureus Boh.

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 107. sz. megfigyelés: Sopron, 1943. november 15.

107. sz. megfigyelés: Sopron, 1943. november 15.

L. 1. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 107. sz. megfigyelés: Sopron, 1943. november 15. / Talált fajok:

Talált fajok:

Habrobracon vernalis Szépl.

Habrobracon stabilis Wesm. var. *concolor* Thoms.

Hypocampus contorticornis Ratzb.

Baeacis abietis Ratzb.

Glabrobracon osculator Nees.

Glabrobracon pineti Thoms.

Ernobius nigrinus Strm.

Ernobius longicornis Strm.

Glabrobracon caudiger Nees.

Ernobius abietis F.

Torymus azureus Boh.

Torymus caudatus Boh.

Laspeyresia strobilella L.

Stenomalina crassicornis Dalm.

Spintherus linearis Walk.

Clinodiplosis strobi Kieff.

Platyhorax piceae Rschk.

Trichonalus fasciatus Först.

Kaltenbachia strobi Winn.

Pleurotropis obscuripes Ratzb.

Aprostocetus strobilanae Ratzb.

Tetrastichus miser Nees.

Winnertzia conorum Kieff.

Plemeliella abietina Seitn.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 127. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. november 28.

127. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. november 28.

1. Fafaj: *Pinus montana*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az állomány kora: 14 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 127. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. november 28. / Talált fajok:

Talált fajok:

Glabrobracon pineti Thoms.

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 128. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 5.

11128. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 5.

1. Fafaj: *Picea pungens*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 45 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 128. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 5. / Talált fajok:

Talált fajok:

Platythorax piceae Rschk.

Habrobracon vernalis Szépl.

Kaltenbachia strobi Winn.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Glabrobracon caudiger Nees.

Torymus azureus Boh.

Camptomyia strobi Kieff.

Lycoria tenax Winn.

Ernobius nigrinus Sturm.

Laspeyresia strobilella L.

Stenomalina crassicornis Dalm.

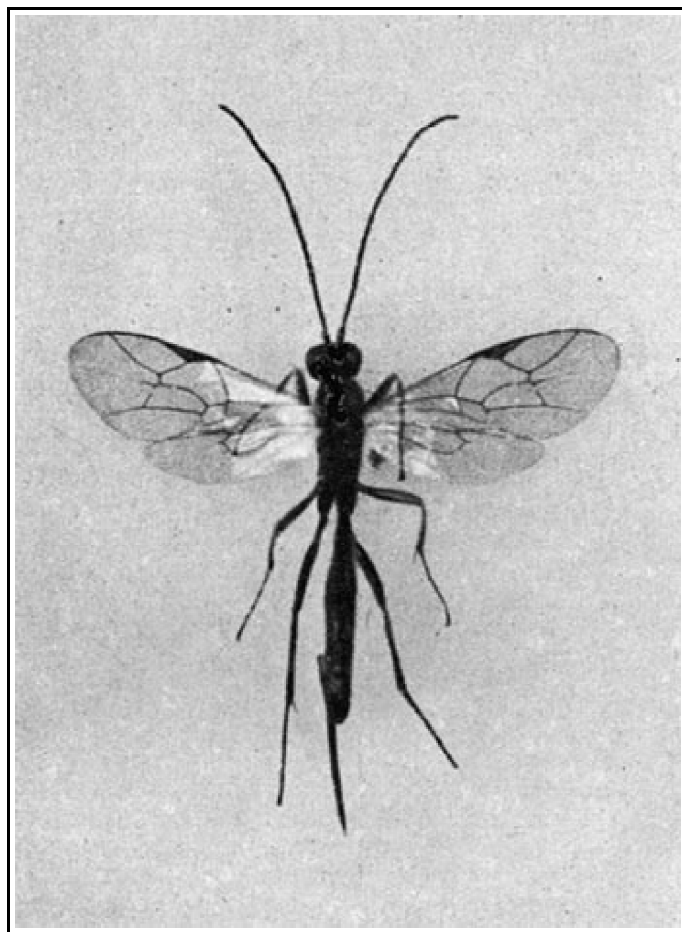
Atractotomus magnicornis Pall.

Aprostocetus strobilanae Ratzb.

Torymus caudatus Boh.

Plemeliella abietina Seitn.

Tetrastichus miser Nees.

Phaetroctonus cremastoides Hgn. *Laspeyresia strobilella* élősködője. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 129. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 30.

129. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 30.

1. Fafaj: *Pseudotsuga taxifolia*
2. Lelőhely. Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 129. sz. megfigyelés: Sopron, 1944. december 30. / Talált fajok:

Talált fajok:

Stenomalina rugosa Thoms.

Elachertus geniculatus Ratzb.

Platythorax piceae Rschk.

Platyterma laticorne Walk.

Platyterma teliforme Walk.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Diapria conica L.

Oscinosoma cognata eMig.

Torymus azureus Boh.

Trichonalus nubeculosus Först.

Pimpla sagax Htg.

Habrobracon vernalis Szépl.

Diglyphis aeneiscapus Thoms.

Habrobracon instabilis Mrsh.

Megaselia rufipes Meigl.

Glabrobracon fumipennis Wesm.

Catolaccus ater Ratzb.

Tetrastichus miser Nees.

Kaltenbachia strobi Winn.

Blacus maculipes Wesm.

Ernobius longicornis Sturm.

Laspeyresia strobilella L.

Ernobius densicornis Muls.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 130. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. február 20.

130. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. február 20.

L. 1. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 130. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. február 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Habrobracon vernalis Szépl.

Stenomalina rugosa Thoms.

Platythorax piceae Rschk.

Pachyneuron coccorum L.

Cyrtogaster vulgaris Walk.

Elachertus geniculatus Ratzb.

Kaltenbachia strobi Winn.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Torymus azureus Boh.

Comedo opaculus Thoms.

Platyterma teliforme Walk.

Clinodiplosis strobi Winn.

Phaedroctonus cremastoides Hgn.

Habrobracon instabilis Mrsh.

Baeacis abietis Ratzb.

Laspeyresia strobilella L.

Ernobius abietis F.

Ephialtes glabratus Ratzb.

Prionomitus tiliaris Dalm.

Platythorax hungaricus Erd.

Platyterma laticorne Walk.

Aprostocetus strobilanae Ratzb.

Tetrascichus miser Nees.

Plemeliella abietina Seitn.

Ernobius nigrinus Sturm.

Hyphantidium terebellum Znk.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 131. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. július 20.

131. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. július 20.

1. Fafaj: *Pinus strobiformis*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 15 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 131. sz. megfigyelés: Sopron, 1945. július 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Laspeyresia conicolana Heyl.

Dioryctria abietella Schiff.

Ernobius pini Sturm.

Baeacis abietis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 133. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. január 5.

133. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. január 5.

1. Fafaj: *Pseudotsuga taxifolia*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság 230 m
4. Az egyes fák kora: 51 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 133. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. január 5. / Talált fajok:

13 Talált fajok:

Habrobracon vernalis Szépl.

Pseudocatolaccus polygraphus Först.

Stenomalina rugosa Thoms.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Glabrobracon osculator Nees.

Megaselia rufipes Meig.

Stenomalina muscarum L.

Superprionomitus strobi L.

Cononorium eremita Först.

Ernobius densicornis Muls.

Laspeyresia strobilella L.

Platythorax piceae Rschk.

Kaltenbachia strobi Winn.

Aegilips nitidula Dalm.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 134. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 16.

134. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 16.

1. Fafaj: *Pinus ponderosa*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 20 év

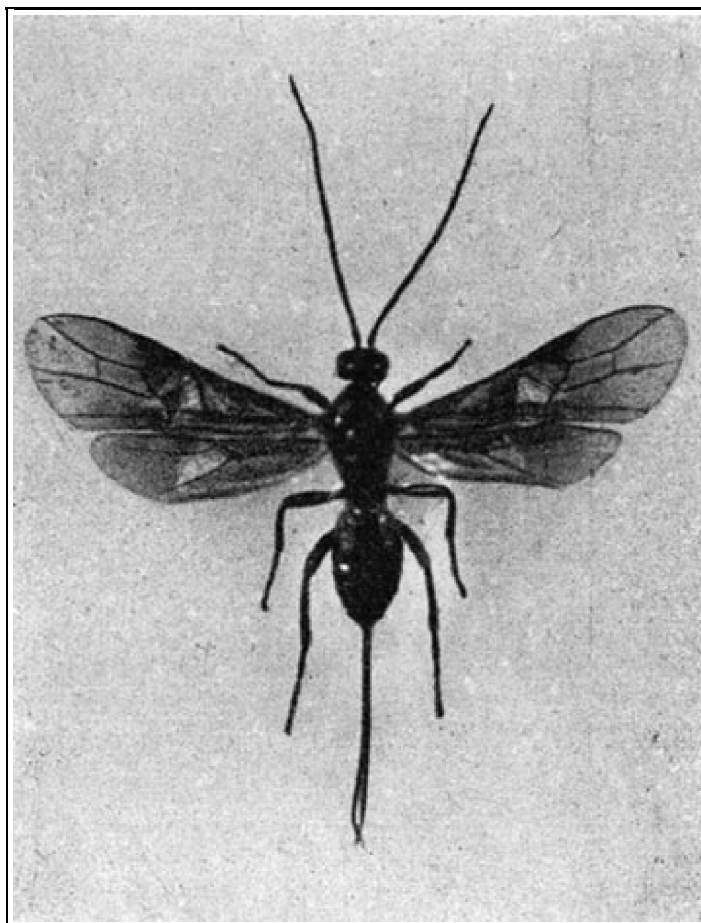
1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 134. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 16. / Talált fajok:

Talált fajok:

Pissodes validirostris Gyll.

Borkhausenia similella Hb.

Sympiesis sericcicornis Nees.

Glabrobracon pineti Thoms. *Laspeyresia* L. élősködője. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 135. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20.

14 135. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20.

1. Fafaj: *Pinus excelsa*

2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert

3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m

4. Az egyes fák kora: 45 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 135. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Ernobius abietis F.

Laspeyresia strobilella L.

Kaltenbachia strobi Winn.

Hypocampus contorticornis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 136. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20.

136. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20.

1. Fafaj: *Pinus nigra*

2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert

3. Tengerszintfeletti magasság: 225 m

4. Az egyes fák kora: 55 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 136. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. február 20. / Talált fajok:

Talált fajok:

Necrobium violaceum L.

Ascogaster rufidens Wesm.

Laspeyresia strobilella L.

Hemerobius micans Oliv.

Tetrastichus miser Nees.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 137. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 1.

137. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 1.

1. Fafaj: *Pinus nigra*
2. Lelőhely: Ojtozi út
3. Tengerszintfeletti magasság: 350 m
4. Az állomány kora: 60 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Györfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 137. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 1. / Talált faj:

Talált faj:

Laspeyresia strobilella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Györfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 138. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 4.

138. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 4.

1. Fafaj: *Picea excelsa*
2. Lelőhely: Köveshát
3. Tengerszintfeletti magasság: 450 m
4. Az állomány kora: 90 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Györfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 138. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 4. / Talált fajok:

Talált fajok:

Habrobracon vernalis Szépl.

Rhaphidia ophiopsis L.

Hypocampsis contorticornis Ratzb.

Platythorax piceae Rschk.

Laspeyresia strobilella L.

Winnertzia conorum Kieff.

Torymus azureus Boh.

Pimpla sagax Htg.

Phaedroctonus cremastoides Hgn.

Ernobius abietis F.

Ernobius parvicollis Muls.

Hyphantidium terebellum Znk.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 139. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 7.

139. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 7.

1. Fafaj: *Pinus leucosperma*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 225 m
4. Az egyes fák kora: 10 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 139. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 7. / Talált faj:

Talált faj:

Borkhausenia stipella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 140. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16.

140. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16.

1. Fafaj: *Tsuga canadensis*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 25 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 140. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16. / Talált fajok:

15 Talált fajok:

Ernobius abietinus Gyll.

Rhopalicus hohenheimensis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 141. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16.

141. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16.

1. Fafaj: *Picea excelsa*

2. Lelőhely: „Károlymagaslat töve”

3. Tengerszintfeletti magasság: 250 m

4. Az állomány kora: 50 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 141. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 16. / Talált fajok:

Talált fajok:

Ernobius abietis F.

Baeacis abietis Ratzb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 142. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18.

142. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18.

L. 133. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 142. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18. / Talált fajok:

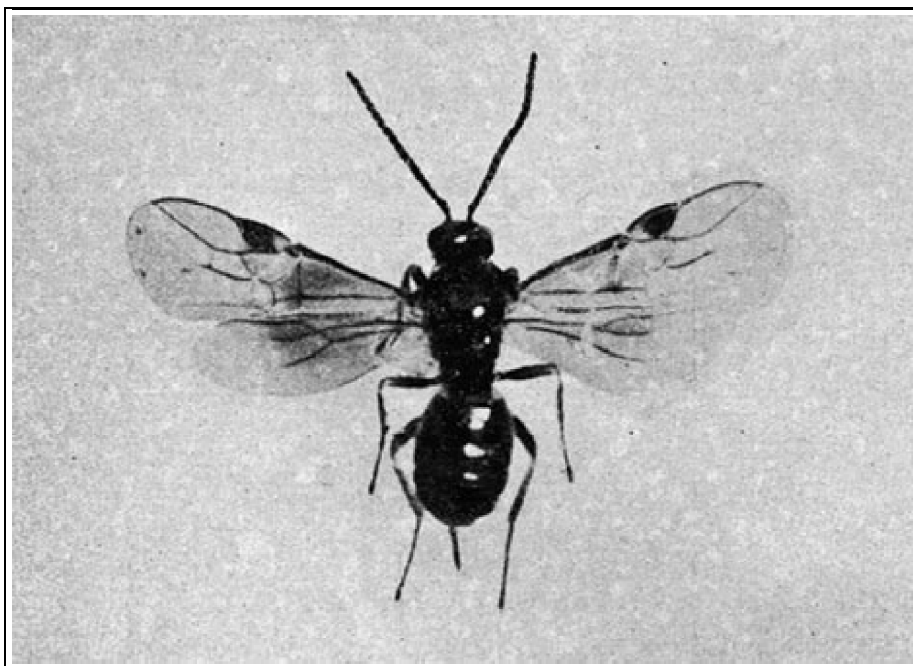
Talált fajok:

Aleoides circumscriptus Nees.

Lycoria tenax Winn.

Habrobracon vernalis Szépl.

Laspeyresia strobilella L.

Habrobracon vernalis Szépl. Laspeyresia strobilella L. és Ernobius fajok élősködője. A szerző felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 143. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18.

143. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18.

1. Fafaj: *Picea glauca*
2. Lelőhely: Egyetemi bot. kert
3. Tengerszintfeletti magasság: 230 m
4. Az egyes fák kora: 25 év

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 143. sz. megfigyelés: Sopron, 1946. március 18. / Talált fajok:

16 Talált fajok:

Glabrobracon caudiger Nees.

Stenomalina crassicornis Dalm.

Coprodiplosis coni Kieff.

Ernobius lucidus Muls.

Laspeyresia strobillella L.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 144. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 6.

144. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 6.

L. 133. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 144. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 6. / Talált fajok:

Talált fajok:

Habrobracon vernalis Szépl.

Stenomalina rugosa Thoms.

Lycoria tenax Winn.

Platyterma laticorne Walk.

Trichomalus fumipennis Walk.

Coelopisthia cephalotes Walk.

Pseudocatolaccus asphondyliae Masi.

Baeoponerus aeneus Masi.

Tetrastichus miser Nees.

Kaltenbachia strobi Winn.

Laspeyresia strobillella L.

Ernobius abietis F.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 145. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 8.

145. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 8.

L. 136. sz. megfigyelés adatait.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és

fenyőmagkárosítói és azok parazitái / 145. sz. megfigyelés: Sopron, 1947. március 8. / Talált fajok:

Talált fajok:

Coelopisthia cephalotes Walk.

Laspeyresia strobilella L.

A kitenyésztett rovarokat ökológiai szempontból két főcsoportra osztom:

1. *Nem igazi tobozólakók* (conoxen fajok). Ide azokat a fajokat sorolom, amelyeknek fejlődését nem a toboz biztosítja, hanem a tobozban védelmet, ritkábban táplálékot keresnek. Ezek lehetnek:

- a) alkalmilag előforduló vendégek (eurytop fajok),
- b) rendszeresen előfordulók (stenotop fenyveslakók).

2. *Tobozban élők* (conobionták), melyeknek fejlődése a tobozhoz kötött. Ezeket az alábbiak szerint csoportosítom:

- a) tobozevők (conophag),
- b) magevők (seminiphag),
- c) toboz- és magevők (conoseminiphag),
- d) élősködők (paraziták).

Az idetartozó rovarok nagyrésze az erdőben mindenütt előfordul.

Ezek mindenütt megtalálják életfeltételeiket. A tobozban való előfordulásuk egész véletlen, ott főleg téli szállást keresnek. Vizsgálataim alatt 60 fajt találtam.

Az idesorolt fajok fenyvesekben élnek ugyan, de a tobozokban csak téliszállást keresnek. A tobozban való előfordulások már nem véletlen, hanem rendszeres. Kísérleteim közben 18 fajt neveltem.

Az idetartozó rovarok fejlődését a toboz, ill. a tobozban levő mag biztosítja. Ezek a tulajdonképpeni toboz- és magkárosítók.

A toboz- és magkárosítók elszaporodását sokszor a nem megfelelő termőhelyre való telepítés és az időjárás segítik elő. Rossz időjárás esetén, amikor a fenyő virágzása megakad, a károsítók fellépése is erősebb, mint bő toboztermés alkalmával, aminek oka véleményem szerint az, hogy a 17kevesebb virágot a károsítók jobban ellepik. A tobozkezdemények, ill. virágok és a károsítók egyenetlenül reagálnak az abiotikus faktorokra. A virág érzékenyebb, mint a rejtekhelyekre húzódó rovarok, és a hidegnek kitett virágból fejlődő tobozok is alkalmasabbak a károsító megtelepedésére.

Azokat a fajokat sorolom ide, melyek csak a toboz testét károsítják, a benne levő magot nem bántják, ill. ez csak egész véletlenül esik a tobozevők áldozatául. Vizsgálataim alatt kilenc tobozkárosító fajt neveltem ki (pl. *Pissodes validirostris* Gyll, *Hyphantidium terebellum* Znk, *Kaltenbachia strobi* Winn.).

Főleg a Diptérák rendjébe tartozó magevő fajok különféle fenyőmagvakban fejlődnek. Károsításukat fokozza az a körülmény, hogy kifejlődésük sok esetben több évig tart. A fenyőmagban átfekvő légyálca

rendszerint csak a második, sőt harmadik évben bábul, s így a magkárosítók széthurcolása a magvakkal könnyen megtörténhet.

Vizsgálataim során 7 magevő fajt tenyésztettem ki (pl. *Plemeliella abietina* Seitn., *Magastigmus suspectus* Borries., *Resseliella piceae* Seitn.).

Az idetartozó fajok főleg tobozkárosítók, de a tobozok szétrágása alkalmával a magot is elpusztítják. Vizsgálataim alatt 14 ilyen fajt tenyésztettem ki (pl. *Ernobius abietis* F., *Laspeyresia strobilella* L., *Dioryctria abietella* Schiff.).

A tobozlakók negyedik csoportját a paraziták alkotják. Vizsgálataim alatt 54 fürkészdarázsfajt neveltem a tobozokból, mint a toboz- és magkárosítók élősködőit. Az élősködők közül több új fajt sikerült kitenyésztenem, több fajnak a gazdáját tisztáztam.

Gyakran azt tapasztaltam, hogy az egyes kártevők között olyan fajok is vannak, amelyeket bizonyos körülmények között a paraziták erősebben megtámadtak mint másokat, ill. mint ugyanazt a fajt más körülmények között. Ez – a vizsgálatok szerint – egyrészt azon alapszik, hogy a paraziták elterjedése nem azonos a gazdaállat tömeges elterjedésével, vagy pedig bizonyos faktorok gátolják egyes helyeken az élősködő elszaporodását. Az első esetben a paraziták betelepítésével a kérdés megoldható. Sokkal nehezebb annak az esetben a megoldása, amikor különféle gátló tényezők akadályozzák a hasznos rovarok elterjedését.

Sikerült megállapítani, hogy az eredeti termőhelyen élő fenyőfélék tobozából mindig több parazita jött elő, mint a nem eredeti termőhelyre telepített fenyők tobozából. Más szóval a toboz- és magkárosító rovarok egyedi és faji száma a nem megfelelő termőhelyre ültetett fenyők tobozában sokkal nagyobb volt, mint az eredeti termőhelyen nőtt fenyőknél.

A kitenyésztett élősködők közül megemlítem: *Ephialtes glabratus* Ratzb., *Prhaedroctonus cremastoides* Hgn., *Glabrobracon pineti* Thoms., *Habrobracon vernalis* Szépl., *Baeacis abietis* Ratzb., *Torymus azureus* Boh., *Superprionomitus strobili* L., *Pseudocatolaccus asphondyliae* Masi., *Aprostocetus strobilanae* Ratzb., *Hypocampsis contorticornis* Ratzb.

Legtöbb parazitája a *Laspeyresia strobilella* L., a *Kaltenbachia strobili* Winn. és az *Ernobius abietis* F.-nek, tehát a legkártékonyabb fajoknak van, aminek magyarázata az, hogy ez a három károsító földrajzi elterjedése a legnagyobb, s összefügg a lucfenyő elterjedésével és előfordulási helyeiken egyedi számuk is igen nagy.

Az elmondottakból látható, hogy a fenyőtobozoknak igen sok lakójuk 18van. Ezek egy része káros, a másik része közömbös. A fenyőtoboz- és magkárosítók száma nagy.

Vizsgálataimból és az irodalmi adatokból az is kiderül, hogy a rovarok időnként nagyobb kárt okozhatnak a magtermésben. Érdekes volna a rovarok által okozott kár pénzbeli értékének megbecslése. A kárbecslést nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy még nem ismerjük az összes rovarkárosító elterjedését és populációjának törvényszerűségét. De a magtermelés adatai is erősen ingadoznak.

A rovarok által okozott kár évente is erősen ingadozik. Néha alig észrevehető, máskor meg csaknem az egész magtermés tönkremegy. Az évi átlagos rovarkárt 15–20 százalékra becsülhetjük. Meg vagyok győződve arról, hogy ha az évi magtermés pénzbeli értékét ismernők, az így megbecsült kár oly nagy összeget tenne ki, hogy a védekezési módokról komolyan kellene gondolkodnunk. Tervszerű

erdősítéseinkhez szükséges csemetenevelés évről-évre nagyobb és megbízhatóbb csiraképességű magvak beszerzését követeli meg, ami maga után vonja a károsítók elleni védekezési módok kidolgozását és a károsítókat pusztító hasznos rovarok ismeretét. Az erdőben a védekezési módok megszervezése nagyon nehéz. Nehéz azért, mert a magkárosítók legnagyobb része a magot, ill. a tobozt virágzás ideje alatt, vagy közvetlenül utána támadja meg. Magpergetőkben és tárolókban a védekezés már jóval könnyebb. Forró levegő, dezinficiáló gázok, megfelelő berendezések alkalmazásával a magban élő károsító elpusztítható. Mindenesetre részletes kísérletekre lenne szükség, hogy magpergetőkben és tárolókban milyen kémiai anyagokat alkalmazhatunk anélkül, hogy az egészséges magvak csiraképességükből veszítenének.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Győrfi János: Sopron környékének fenyőtoboz- és fenyőmagkárosítói és azok parazitái / Összefoglalás

Összefoglalás

1. A toboz- és magkárosítók elszaporodását a nem megfelelő termőhelyre való telepítés és az időjárás segítik elő. Rossz időjárás esetén, amikor a fenyő virágzása elakad, több a toboz- és magkárosító, mint bő toboztermés idején. A toboz- és magkárosítók által okozott kár átlagosan évente 15–20 százalék.
2. A legtöbb toboz- és magkárosítója a lucfenyőnek van.
3. A tobozevő (conophag) fajok ugyan a magot megkímélik, de károsításuk folytán a toboz a benne levő magvakat rendszerint beérlelni nem tudja, vagy ha a tobozok be is értek, pikkelyei nem nyílnak ki és így a magtermelés kihozatali százaléka erősen csökken.
4. Legveszedelmesebb tobozkárosító a *Kaltenbachia strobi*, amelynek elterjedése egybeesik a lucfenyő mesterséges megtelepítésének határával. Főleg az alacsonyabb vidékeken gyakoribb. A *Kaltenbachia strobi* bábjának egyrésze átfekvő, tehát csak a következő évben repül, ami a fenyőfélék két vagy három évenkénti bővebb toboztermésével kapcsolódik.
5. A magevő (seminiphag) fajok főleg a Dipterák közül kerülnek ki. Károsításukat fokozza az a körülmény, hogy átfekvésük miatt teljes kifejlődésük szintén több évig tart; emiatt a károsítók széthurcolása a magvakkal könnyen megtörténhetik.
6. A magkárosítók közül legnagyobb figyelmet a *Plemeliella abietina* érdemel. Földrajzi elterjedése sokkal nagyobb, mint azt az első pillanatra látjuk. Sopron környékén mindenütt megtalálható.
197. A kipergetett és tárolt fenyőmagokat is fenyegetik rovarkárosítók. Különösen a rosszul tisztított, a toboz- és a nagyszárnytörmelékkel tartalmazó magok vannak kitéve a károsítóknak, főleg akkor, ha a tárolóhely nedves és nem elég hűvös.
8. A toboz- és magevő (conoseminiphag) fajok a legveszélyesebb károsítók, mert mind a tobozt, mind a magot elpusztítják.
9. Legérzékenyebb károsító ebben a csoportban a *Laspeyresia strobilella*. Ez a lepke az irodalmi adatokkal ellentétben nemcsak a luc tobozában él, hanem majdnem minden fenyő tobozában megtalálható. A magot egész fiatal hernyó korában támadja meg, és csak a mag elpusztítása után furakodik be a toboz orsójába. Kedvező viszonyok között a magtermés nagyrészt elpusztíthatja.

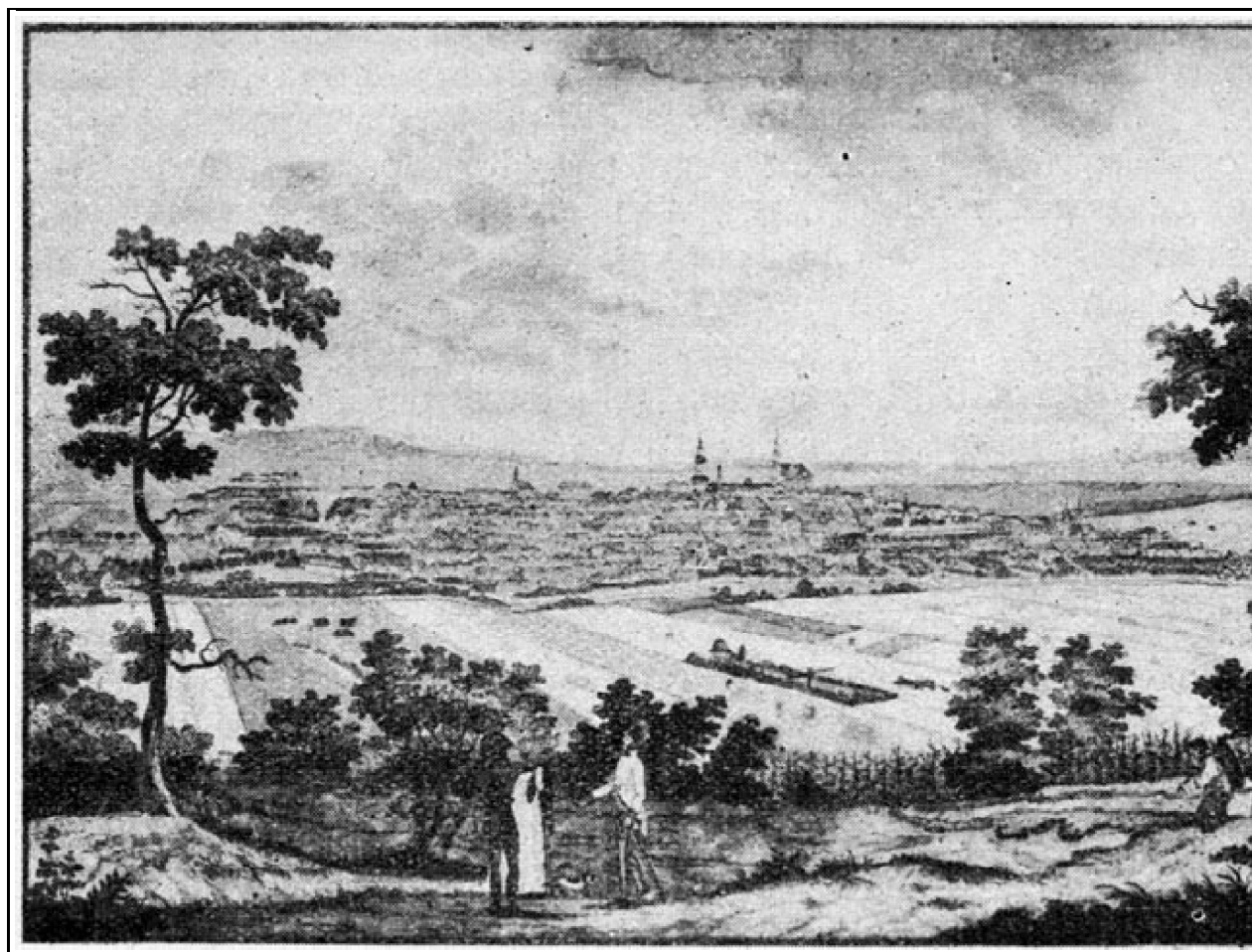
10. A tobozlakók legnagyobb csoportját a károsítókból élő paraziták adják. Vizsgálataim alatt 53 fűrészdarázsfaajt neveltem toboz- és magkárosítókból, amelyekből 4 faj a tudományra nézve új.

11. Legtöbb élősködője a *Laspeyresia strobilella* L., a *Kaltenbachia strobi* Winn. és az *Ernobius abietis* F.-nek van.

12. 15 károsítóból élősködőt nem kaptam.

13. Az eredeti termőhelyen élő fenyőfélék tobozából mindig több parazita jött elő, mint a nem megfelelő termőhelyre telepített fenyőkéből, vagyis a nem megfelelő termőhelyre telepített fenyőfélék tobozában a károsítók vannak túlsúlyban, az eredeti termőhelyen nőttek tobozában pedig a paraziták.

14. Egyes tobozkárosítók parazitáinak áttelepítésével megfelelő klimatikus viszonyok között eredményeket érhetünk el.

Richter: Sopron 1840 körül. Kőrajz.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise

20 Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise

Sopron flóráját *Clusius* (1583), *Loew* és *Deccard* (1740), *Jacquin* (1778), *Kováts Gyula* (1847), *Uhl János* és *Albach Szaniszló* (1850), *Szontágh Miklós* (1864), *Wallner Ignác* (1903) és *Gombocz Endre* (1906) alapvető, régebbi, valamint *Gáyer Gyula* (1925), *Kárpáti Zoltán* (1932, 1933, 1934, 1935, 1938, 1941, 1949, 1950, 1954) és *Csapody István* (1949, 1950, 1953) újabb munkáiból jól ismerjük. Növénytársulástani szempontból *Zólyomi Bálint* a *Hanság* (1933), *Magyar Pál* a sopronkörnyéki erdőtípusok (*Quercetum myrtilletosum*, 1933), *Soó Rezső* pedig érdekesebb sopronkörnyéki növénytársulások vizsgálata (1941) terén végeztek úttörő, igen jelentős munkát. *Fehér Dániel* (1932) munkatársaival végzett mikrobiológiai-ökológiai irányú kutatásai egyrészt fenyeveseink, másrészt néhány bükk-, gyertyán- és tölgy-állományunk összetételének megismeréséhez járultak hozzá. Legújabban az Erdőmérnöki Főiskola Növénytani Tanszékén a sopronvidéki erdőterületek vegetációs térképezése folyik.

A közel négy évszázados soproni flórakutatás eredményeként ma Sopron környékén 1452 edényes virágtalan és virágos növényfaj él. E számban csak az őshonos, spontán növény, a legújabb fajfelfogás szerint fajként, kivételesen alfajként értékelt taxonok foglaltak helyet (l. *Soó-Jávorka: Magyar Növényvilág Kézikönyve*, 1951.), a legalább feleannyi hybrid, változat, forma, stb. nem értődik a fajszámba. Ez a szám idők folyamán lett ennyire teljessé, s kis részben még ma sem lezárt, hiszen minden terület flórájának összetétele állandó változások színhelye. A kutatás elmélyülésétől és céljától függően *Clusius* mégcsak mindössze 7 növényfajt említ Sopron flórájából, híres munkájában nem is törekedve többre futó adatoknál. *Loew* és *Deccard*, az első magyarországi hely flóramű kitűnő szerzői között sok olyan formát, alfajt találunk leírva, melyekről csak 100–150 év múlva találunk említést a szakirodalomban. *Kováts*nak „Sopron megye viránya” című dolgozata 1000 magvas növényt tartalmaz. *Szontágh Miklós* értékes enumerációja 956 fajt és 28 alakot sorol fel. A századforduló után *Wallner Ignác* „Sopron virágos és kryptogám növényei” c. felsorolásában az ismertetett fajok száma ismét ezer felett van, az alapvető és összegező *Gombocz*-féle soproni flóramű pedig 1589 fajt tartalmaz. Ez mindmáig, ha nem is legkorszerűbb, de legteljesebb enumerációnk.

A sopronkörnyéki flóra ismert tagjai számának fenti ingadozása több ²¹tényező következtében állt elő. Elsősorban természetesnek vehető, hogy a kutatás előrehaladtával és alaposságával – egy bizonyos határig – ez a szám nő. Ettől eltekintve azonban a terület nagyságától is függ, melyre azt vonatkoztatjuk. Ma nem vehetjük figyelembe *Gombocz* flóraművének a jelenlegi határon túli területre vonatkozó adatait, amely körülmény elsősorban az alpesi flóraterrület noricum flóratartományának sopronkörnyéki fajszámban jelent csökkenést. Adataink a nyugati határszéltől a Lajta-hegység folytatását jelentő Szárhalmi- és fertőmelléki dombsor keleti határa, valamint északról a Fertő-tó, délről az átmeneti flórajárás országhatár szerinti beszögelés közé eső területre vonatkoznak. További változást idéznek elő az őshonos és vadontermő növényekkel kapcsolatos állásfoglalások is. Alábbiakban csak a spontán fajokkal foglalkozunk. E tekintetben a Magyar Növényvilág Kézikönyvét vesszük alapul, miként a fajfelfogást illetően is ezt követjük. A kérdésben ugyanis utóbbinak döntő szerepe van. Régebben az alacsonyabb taxonokat is szívesen tartották nyilván önálló fajként, újabban hajlamosabbak vagyunk az eddigi fajnak minősülteket is a hozzá rendszertanilag legközelebbálló alfajtaként felfogni vagy viszont. Végezetül – bár nem utolsó sorban – helyet kaptak legújabb kutatási eredményeink, amelyek értelmében az irodalomban esetleg közölt és kétes, régóta nem talált fajokat helyi flóráinkból töröltük, ²²a területünkre nézve egészen új fajokat pedig felvettük. Utóbbiak, ha lényegesen nem is változtattak területünk flórájának összetételében, adataink

teljessé tételéhez segítettek hozzá.

Soproni erdeink védelemre szoruló virága, a ciklamen (*Cyclamen europaeum* L.) Vajda E. felvétele.

Fentiek figyelembevételével kritikailag értékelt 1452 növényfaj egy hely flórában igen figyelemreméltó. Különösen számottevő akkor, ha némi összehasonlítást végzünk. A régi Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek száma kb. 4000 (Horvátország nélkül 3400) volt, amihez a változatok, kereszteződések még egyszer akkora száma járult. Ezzel szemben Németország és Ausztria együttes területén 3200 növényfaj él. A Brit-szigeteken 1300-nál többet alig tartanak számon. Mai államterületünkön a virágos növények és harasztok száma 2200 körül mozog, az ország egyes flóravidékei pedig *egész kiterjedésükben* 1500–1700 fajt tudnak felmutatni. Például (még Jávorka: Magyar Flóra c. 1924–25. művének fajait véve figyelembe!) a növényföldrajzi értelemben vett egész Dunántúlon (Transdanubicum) 1670, az Alföldön (Eupannionicum) 1530 faj él. – A szomszédos Győr megye, úgy, ahogyan azt *Polgár Sándor* kitűnő megyei flóraművében közreadja. 1345 fajt számlál. Jelen felfogásom szerint ez alacsonyabbra száll, miként a velünk dél felé határos Vas megye *Borbás Vince* által megadott (1898) és még a borostyánkői serpentinflórát is magábanfoglaló 1650 faja, vagy akár *Soó Rezső* professzor 1928-ban közölt idevágó viszonyisményei is. Véleményem szerint egész Vas megye flórája sem számlál többet 1400 fajnál, mert az azóta területileg csökkentett alpin hatás mellett a fajgazdag pannóniai terület egyáltalán, az illír hatás pedig aránylag kis mértékben, inkább szélein képviselt.

Sopron és környéke tehát hazánk leggazdagabb flórájú vidékei közé tartozik. Alábbiakban ennek a flórának elemzését adom és az ökológiai tényezőkkel kapcsolatos összefüggéseit keresem.

*

Flóraelemzéseink alapjául a flóraelemcsoportok szolgálnak. Flóraelemekhez úgy jutunk, hogy az azonos elterjedésű területtel (area) bíró növényfajokat fajsám és az összes fajsám százalékában kifejezett értéke

szerint csoportosítjuk. Így kapjuk a modern növényföldrajz (geobotanica) nézőpontjából alapvető areálgeográfiai tájékoztatót. Ezzel azt is megmondtuk, hogy a *Christ* által 1867-ben bevezetett fogalmat nem genetikai (*Reichart*), hanem a magyar növényföldrajzi irodalomban már megszokott földrajzi értelmében (*Soó, Máthé*) használjuk, hiszen flóraelemzéseinknek egyetlen biztos alapját az areatípusok szerinti csoportosítás képezi. A kimutatásnak elméleti vonatkozásokon kívül igen fontos gyakorlati, elsősorban erdő- és mezőgazdasági, szőlő- és gyümölcsstermesztési jelentősége van. Erről az összefoglaló részben emlékezem meg.

A florisztikai spektrum jelzéseit illetően *Soó: Növényföldrajzára* (1945) és *Soó-Jávorka: A Magyar Növényvilág Kézikönyve* (1951.) c. munkákra utalok, értelmezését illetően pedig *Máthé* id. dolgozatára (1940). Rövidítések: K. = kozmopolita; Adv. = adventiv; Cp. = circumpoláris; Eua. = euráziai; Eu. = európai; Em. = közép-európai; Kt. = kontinentális (keleti); Pont. = pontusi; Pont-Med. = pontus-mediterrán; Med. = mediterrán (déli); Atl. = atlantikus (nyugati); Bor. = boreális (északi); Alp. = alpin (havasi); Balk. = balkán; Pann. = pannóniai; Kárp. = kárpáti; End. = endémikus (bennszülött). A többi az említettek kombinációja, jellegük szerint.

	Faj-szám		%	
K.	107		7,359	
Adv.	22		1,515	
Cp.–	133	134	9,159	9,227
–(kt.)	1		0,068	
Eua.	233		16,114	
–(med)	161		11,075	
–(kt.)	28	426	1,928	29,391
–(k.)	2		0,137	
–(bor.)	2		0,137	
Eu.	71		4,869	
–(med)	83	169	5,716	11,618
–(kt.)	15		1,033	
Em	101		6,931	
–(med)	50		3,443	
–(kt.)	9	162	0,619	11,130
–(balk.)	2		0,137	
Kt.	37		2,548	
–(euá)	59		4,062	
–(eu)	4	106	0,274	7,295
–(med)	6		0,411	

Pont.	15		1,033	
–(pann.)	9	25	0,619	1,725
–(balk.)	1		0,068	
Pont-Med.		48		3,319
Med.	78		5,372	
–(euá)	8		0,550	
–(eu)	4		0,074	
–(em)	81	177	5,567	12,171
–(kt)	3		0,204	
–(balk)	3		0,204	
Atl.–(em)	4	28	0,272	1,924
–(med.)	24		1,652	
Alp.–(cp.)	1		0,068	
–(bor.)	2		0,137	
–(em.)	1		0,068	
–(med.)	2	18	0,137	1,318
–(kárp.)	2		0,137	
–(balk.)	10		0,771	
23Balk.	3		0,204	
–(em.)	2		0,137	
–(med.)	1		0,068	
–(pann.)	3	14	0,204	0,955
–(dac.)	1		0,068	
–(kaukázus)	4		0,274	
Pann.	2		0,137	
–(balk.)	5	9	0,374	0,648
–(end.)	2		0,137	
Kárp.-balk.		1		0,068
End.		6		0,411
Összesen:	<hr/> 1452 faj.		<hr/> 100,00 %	

24Adatainkból kitűnik, hogy flóránk összetétele nagyjából hazánk flóraelem-megoszlásával egyezik. Az elemcsoportoknak több mint felét (cca. 51%-t) az európai elemcsoport tagjai teszik ki (beleértve a cirkumpoláris, euráziai, közép-európai elemeket is!). Igen figyelemreméltó és feltűnő jelenség a mediterrán elemek nagy száma (12%), melyek számérték szerint második helyen állanak. Előfordulásuk zömmel a

várostól keletre eső lajtmészko-területekre esik, fellépési körülményeikről alább fogunk szólni. A kontinentális elemek értéke ugyancsak magas (7%). Jelenlétüket a pannóniai flóra erős befolyása indokolja s még területünk aránylag szűk keretein belül is megfigyelhető, hogy értékük nyugat felé csökken. Pontosan fordított a helyzet a kis számú, de annál lényegesebb alpin elemekkel kapcsolatban. Az adventiv és kozmopolita elemek együttes értéke (cca. 9%) hasonló az országos megoszláshoz. Az atlantikus elemek százalékos értéküknél (cca. 2/) lényegesen nagyobb szerepet játszanak.

Mesterségesen kihasított terület egységekre vonatkoztatott flóraelvezések azonban nemcsak mechanikusan hatnak, hanem tulságosan heterogének is. Éppen azokat a finom különbségeket mossák el, amelyek egy-egy növényföldrajzilag elkülönülő vidék karakterét adják meg. Ez pedig elsősorban ott döntő fontosságú, ahol, mint nálunk, flórajárások találkoznak egymással.

Sopron közelében három, egymástól lényegesen elütő flórajárás határvonalai futnak össze. A várostól keletre eső területen (Szárhalm, Fertőrákos, Bécsi dombok) molyhostölgyből és csertölgyből álló, szárazabb erdők váltakoznak napsütötte pusztai rétekkel. Ez a terület köti össze a Keleti Alpok és a Nyugati Kárpátok mésztérületeit, sajátos lajtmészko alapközzel. Itt virítanak legnyugatabbra a keleti sztyeppék előőrsei. Ez a lajtai táj, a *Laitaicum*, melynek szomszédságában kelet felé már a kisalföldi flórajárás (arrabonicum) fekszik. Tőle nyugatra és délnyugatra, átmeneti és keletalpesi növények mutatnak átmenetet az Alpok legszélso nyúlványai felé: ez az átmeneti sáv vagy *Praenoricum*. Tartalmazza az ú. n. soproni hegységet Ágfalva–Brennbergbánya vonalától nyugatra eső részek kivételével. Ez utóbbi ugyanis már a keletalpesi táj vagy *Noricum*. Legteljesebb pompáját a Hidegvíz-völgyben éri el. Sok tekintetben fentiek határainak pontos megállapítása még a jövő kutatásainak feladata. Ha 25szakirodalmunk eddigi megállapításait ilyen vonatkozásban módosítanunk is kell majd, meggyőződésünk, hogy az említett három flórajárás szerint készült alábbi részletes spektrumok lényegbeni módosítást semmiképpen sem fognak szenvedni.

Laitaicum spektruma

K.	94 faj.	7,85 %
Adv.	19 faj.	1,59 %
Cp.– –(kt)	93 1 94 faj.	7,85 %
Eua. –(med) –(kt) –(k)	201 145 22 2 370 faj.	30,92 %
Eu. –(med) –(kt)	53 81 14 138 faj.	11,53 %

Em	60		
–(med)	35		
–(kt)	8	104 faj.	8,69 %
–(balk)	1		
Kt	36		
–(euá)	58		
–(eu)	4	103 faj.	8,61 %
–(med)	5		
Pont.	13	22 faj.	2,00 %
–(pann)	9		
Pont-Med.		45 faj.	3,76 %
Med.	68		
–(euá)	8		
–(eu)	4		
–(em)	72	156 faj.	13,03 %
–(kt)	3		
–(balk.)	1		
Atl.–(em)	3	16 faj.	1,33 %
–(med)	13		
Alp.–(em.)	1		
–(med.)	2	9 faj.	0,75 %
–(balk.)	6		
Balk.	2		
–(em)	2		
–(med)	1		
–(pann.)	2	11 faj.	0,91 %
–(dac.)	1		
–(kauk.)	3		
Pann.	2		
–(balk.)	5	9 faj.	0,75 %
–(end.)	2		
Kárp.-balk.		1 faj.	0,09 %
End.		6 faj.	0,36 %
Összesen:		<hr/> 1197 faj.	<hr/> 100,00 %

26 *Praenoricum spektruma*

K.	69 faj	7,79 %
Adv.	15 faj	1,69 %
Cp.	81 faj	9,15 %
Eua	172	
–(k)	1	
–(med)	128	320 faj
–(kt)	18	36,28 %
–(bor)	1	
Eu	50	
–(med)	65	124 faj
–(kt)	9	14,01 %
Em	65	
–(med)	30	
–(kt)	7	103 faj
–(balk)	1	11,63 %
Kt	12	
–(euá)	17	
–(eu)	2	35 faj
–(med)	4	3,84 %
Pont.	3	
–(pann)	4	8 faj
–(balk)	1	0,91 %
Pont-Med	18 faj	2,03 %
Med.	39	
–(euá)	5	
–(eu)	2	
–(em)	36	85 faj
–(kt)	1	9,61 %
–(balk)	2	
Atl.–(em)	4	14 faj
–(med)	10	1,58 %

Alp.-(balk)	6	7 faj	0,79 %
-(em)	1		
Balk.	2		
-(em)	1	5 faj	0,57 %
-(pann)	1		
-(dac.)	1		
Pann-balk.		1 faj	0,12 %
Összesen:		<hr/> 885 faj	<hr/> 100,00 %

27 *Noricum spektruma*

K		58 faj	8,45 %
Adv		9 faj	1,31 %
Cp		78 faj	11,37 %
Eua.	147		
-(med)	97		
-(kt)	17	263 faj	38,34 %
-(k)	1		
-(bor)	1		
Eu	45		
-(med)	49	98 faj	14,29 %
-(kt)	4		
Em	52		
-(med)	25	81 faj	11,81 %
-(kt)	4		
Kt	7		
-(euá)	20	19 faj	2,76 %
-(med)	2		
Pont-pann	3	4 faj	0,59 %
-(balk)	1		
Pont-Med.		8 faj	1,16 %

Med.	17		
–(euá)	4		
–(eu.)	1	49 faj	7,15 %
–(em.)	26		
–(kt)	1		
Atl–(med)		6 faj	0,87 %
Alp–(cp.)	1		
–(bor)	2		
–(kárp)	2	10 faj	1,46 %
–(balk)	5		
Balk.–(em)	1		
–(pann)	1	3 faj	0,44 %
–(kauk)	1		
Összesen:		686 faj	100,00 %

A flórajárások közötti különbségek számszerűleg fentiekből kiviláglanak. Laitacum területén előfordul 1452 fajból 1197, azaz az egésznek 82,5%-a. Praenoricum területén 885 faj, az egésznek 62,3%-a. Noricum területén, kis volta ellenére, 686 faj, az egésznek 47,4%-a. Összetételénél 28-fogva a teljes spektrumhoz természetszerűleg legközelebb áll a laitacum, a noricumban pedig a fajok legtöbbje a praenoricuméval közös.

Avégből, hogy az egyes flórajárások között szemléletes összehasonlítás legyen eszközölhető, alábbi táblázatban egyszerűsítve, a területről összesen, s a geobotanikailag egymástól eltérő részokről külön-külön, egyesített listát közlök.

Flóraelem	Sopron összesen		Laitacum		Praenoricum		Noricum	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Kozmopolita	107	7,36	94	7,85	61	7,79	58	8,45
Adventiv	22	1,52	19	1,59	15	1,69	9	1,31
Cirkumpoláris	134	9,23	94	7,85	81	9,15	78	11,37
Euráziai	426	29,39	370	30,92	320	36,28	263	38,34
Európai	169	11,62	138	11,53	124	14,01	98	14,29
Középeurópai	162	11,13	104	8,69	103	11,63	81	11,81

Kontinentális	106	7,29	103	8,61	35	3,84	19	2,76
Pontusi	25	1,73	22	2,00	8	0,91	4	0,59
Pontus-mediterrán	48	3,32	45	3,76	18	2,03	8	1,16
Mediterrán	177	12,17	156	13,03	85	9,61	49	7,15
Atlantikus	28	1,92	16	1,33	14	1,58	6	0,87
Altpin	18	1,32	9	0,75	7	0,79	10	1,46
Balkán	14	0,96	11	0,91	5	0,57	3	0,44
Pannóniai	9	0,65	9	0,75	1	0,12	–	–
Kárpáti	1	0,07	1	0,09	–	–	–	–
Endémikus	6,	0,41	6	0,36	–	–	–	–
Összesen:	1452	100,00%	1197	100,00%	885	100,00%	686	100,00%

Az összevetésből mindenekelőtt kétirányú változás tűnik ki. Az egyiket a kontinentális, balkáni, pontus, pontus-mediterrán és mediterrán elemek, azaz a keleti és déli, tehát magasabb hőigényű, szárazságtűrőbb, kevesebb csapadékot igénylő, meszes altalajú, bázikus kémhatású, vagy legalább is semleges talajreakciót megkövetelő és megjelenési formájukat illetően elsősorban xerotherm fajok – keletről nyugatfelé való *csökkenése* jelenti. Másikat az európai flóracsoport (cirkumpoláris, euráziai, európai és középeurópai), valamint alpesi elemek keletről nyugat felé való [29](#)jelentős *emelkedése* mutatja. Az atlanti elemek legtöbbje mediterrán és középeurópai jellegű, azaz olyan atlanti faj, mely az Atlanti-óceán partvidékén kívül a mediterrán flóraterrület nyugati felén is, illetve a másik esetben Közép-Európában is otthonos, anélkül, hogy a mediterránban fellépne. Elsőre példa a nagyon ritka *Ophrys sphegodes* Mill., a *Helianthemum canum* (L) Baumg., *Viola odorata* (L), másodikkra az *Aira caryophyllea* L., *Ophrys muscifera* Huds., stb. Kis számuk ellenére egyik-másikuk igen jellemző lehet, miként savanyú gesztenyéseink káliumdús talaján a *Sarothamnus scoparius* (L). Wimm., vagy a Querceto-Carpinetum transdanubicum diffenciális karakterfajaként ismert *Primula vulgaris* Huds. (Tódl.) Igen jellemző a pannóniai és endémikus fajok hiánya a noricumból, sőt a praenorikumba is véletlenül szivárgott be egy faj. Ez megegyezik a Transdanubicumról nyert általános képpel, ahol az endémikus fajok ugyancsak elenyészően csekély számban szerepelnek (0,7% *Soó*), sőt a pannóniai flóra endémizmusairól is az a tapasztalat, hogy kevés kivétellel nyugaton már a laitaicumból is csak vérszegényen ismertek (2,3%-kal szemben Sopronnál csak 075%-ban!). A kimutatásban szereplő kárpáti elem *Waldsteinia geoides* Willd., erősen balkáni jelleggel. A mediterrán elemek nagy számáról külön kívánok szólni.

A lajtai táj (Laiticum országos ritkasága a papuszkosbor (*Cypripedium calceolus* L.) eredeti környezetében. Vajda E. felvétele.

30Fenti változások okai földrajzi helyzetükkel összefüggésben klimatológiai és geológiai tényezőkben lelik magyarázatukat. Másként hogyan is magyarázhatnók meg, hogy elterjedési központjuktól távol, messze az országterület mediterrán részeitől északi irányban jelentősen találunk déli elemeket? Másként hogyan is igazolható, hogy az Alpok közelségében, alig 15–20 km-es távolságon belül merőben más, a hozzánemértő előtt is azonnal érzékelhető, más tájak találkoznak egymással?

A felelet további fejtegetéseinkből tűnik ki.

*

Az éghajlati elemek közül a vegetációra a csapadéknak és a hőmérsékletnek van legnagyobb hatása. Éppen ezért a kettővel behatóbban foglalkozunk, mégpedig a kettő közül is elsősorban a csapadékot vesszük szemügyre, minthogy szélsőségei által hazánkban általában, vidékünkön pedig fokozottan ez gyakorol befolyást a vegetáció kialakulására. A kérdést *Hajósy* nyomán a csapadékmennyiség negyvenéves (1901–1940) átlagaiból, a vegetáció szempontjából leglényegesebb nyári évszaki csapadékmennyiség értékeiből, a csapadékeloszlás évi menetéből s a csapadékos napok számából kiindulva közelítjük meg – mindenütt reámutatva azok növényföldrajzi vonatkozásaira.

Csapadékmennyiség tekintetében Sopron, az osztrák határ mentén húzódó és *Gáyer Gyula* által praenoricumnak keresztelt területsávjával egyetemben, hazánk legszerencsésebb vidéke. A csapadékmennyiség *évente* megközelíti, ill. meghaladja a 700 mm-t, sőt az Őrségben a 800 mm-t is. Ha az Irottkő közel 1200 mm-es és a kőszegi Stájerházak 1027 mm-es csapadékát részint nagyobb tengerszintfeletti magasságuk, részint az Alokhoz való közelebbi voltuk miatt még e magas értékek közül is

kiütő kivételeknek tekintjük, akkor is igen számottevő az a körülmény, hogy Sopron meteorológiai állomásai negyvenéves átlagban 689 (Egyetem), ill. 711 (Szőlészet) mm-t mértek, s ettől nyugati irányban Ágfalva 803 mm-t, Brennbergbánya 917 mm-t kap. Pedig a Magyar Alpok vidékének helységei közül relative legszárazabb még Sopron környéke (nyilván a közeli arrabonicum keletről jövő kontinentális hatásánál fogva), melyet fentiekén kívül igazol a 40 év alatt nyolc esetben 600 mm alá leszálló csapadékmennyiség és az ugyanezen idő alatt Sopronban mutatózó 7 aszályos nyári hónap. (Délnyugaton csak 2. Egyébiránt *Hajósy* térképe a csapadékeloszlást fentiek támogatására kitűnően szemlélteti.)

Még szemléletesebbé válnak az elmondottak, ha a *nyári* csapadékmennyiség értékeit vizsgáljuk. Ekkor ugyanis élesen kitűnik, hogy a legcsapadékosabb terület, amely a gráci medence felől 275 mm-nél nagyobb nyári csapadékmennyiséggel elsősorban a *Jávorka Sándor* által megállapított Borostyánkő–Körmend–Zalalövő–Alsólendva vonalig terjed s nagyjából északi irányban Burgenlandon át folytatódik, Sopronbánfalva és Ágfalva között érinti ismét az ország területét. Ez a vonal megegyezik a növényföldrajzi értelemben vett noricum és praenoricum érintkezési vonalával. Ilyen értelemben a nyári csapadékmennyiség ugyanis Sopronban (Egyetem) 245 mm, Sopronbánfalván már 253 és Ágfalván 286 mm. Az említett vonaltól keletre a nyári csapadékmennyiség – a napfénytartam egyértelmű növekedése mellett (jó borteremő vidékek!) – hirtelen csökken. (Pl. Fertőszentmiklósnál már csak 221 mm.) *Jávorka Sándor* szerint a Sopron–Porpác–Sárvár–Keszthely–Kaposmérő–Babócsa vonalnak 31 már csak legfeljebb 225 mm nyári csapadéka van. Sopron alatt itt kétségkívül a laitaicum-i területre kell értenünk, továbbá a fertőmelléki dombsornak már más klímahatást mutató vidékét. Ez érthetővé teszi, miért van Sopron és Keszthely flórájának sok közös vonása.

Geobotanikailag tehát a noricum-ot kelet felé a soproni praenoricum, majd a laitaicum, végül az arrabonicum (Kis-Alföld) váltja fel.

Erre magyarázatul szolgál, hogy nyugatról keleti irányban haladva a tengerszintfeletti magasságok egyre csökkennek (Brennberg 405 m, Ágfalva 256 m, Sopronbánfalva 237 m, Sopron 234 m, Fertőszentmiklós 134 m, Petőháza 128 m, Fertőd 125 m) és az ennek következtében jelentkező csapadékarányok folytán csökkennek a csapadékmennyiség értékei is. Így a negyvenéves (1901–1940) csapadékatlagok: Brennbergbányán 917 mm, Ágfalván 804 mm, Sopronbánfalván 711 mm, Sopronban 689 mm, Fertőszentmiklóson 677 mm, Petőházán 623 mm, Fertődön 595 mm. Ugyanígy, fenti sorrendben a nyári évszak csapadék értékei: 324 mm, 286 mm, 253 mm, 245 mm, 221 mm, 203 mm, 194 mm.

Nyilvánvalóan mutatja ezt az európai s alpin flóraelemcsoportok nyugatról kelet felé való jelentős csökkenése s ezzel szembejövően a kontinentális, mediterrán, stb. elemeknek emelkedése. Amennyire érdekes és jelentős tehát klimatológiai szempontból egy alig 20 km-es távolságon belül a csapadékmennyiség ilyen gradációja, olyannyira érdekes geobotanikai szempontból ugyanezen távolságon belül eljutni a keleti sztyeppék nyugatra tolt előőrseitől a keletalpesi táj őslucosáig. Nyilvánvaló, a kettő között igen szoros, fenti összefüggés áll fenn.

A csapadékelosztás évi menetét illetően, néhány minket érdeklő állomásra nézve, a negyvenéves átlag (1901–1940) értékeit idézem:

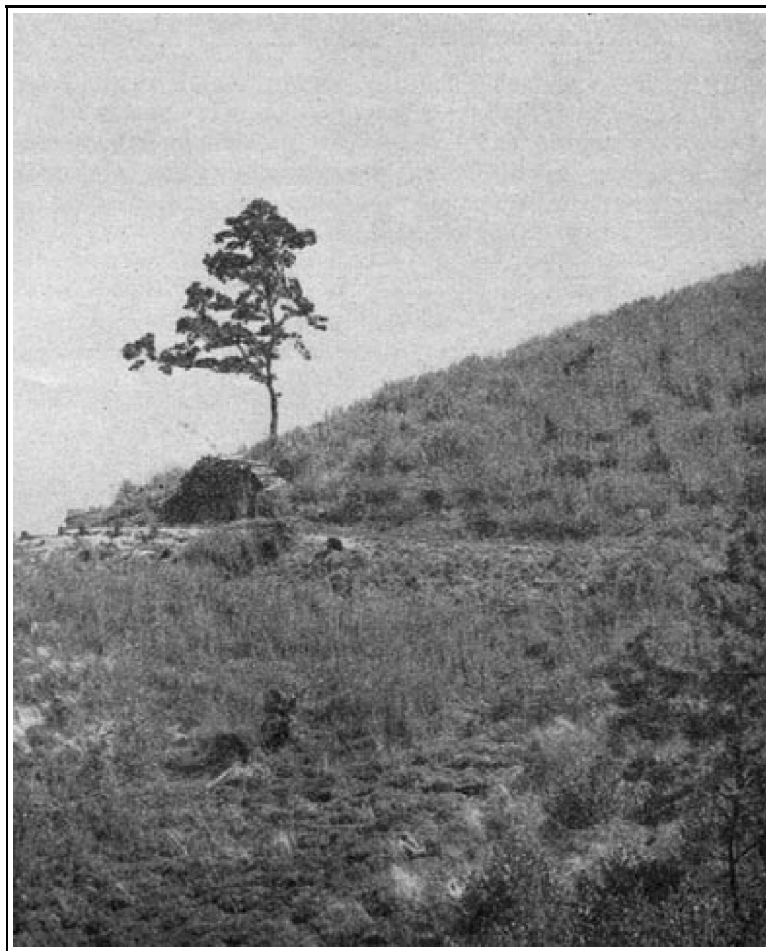
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Évi
Brennberg	42	44	51	72	92	100	122	104	94	74	62	60	917
Ágfalva	37	39	44	63	80	88	107	91	82	65	55	52	803

Sbánfalva	33	34	39	56	71	78	95	80	73	58	48	46	711
Sopron	32	33	38	54	69	75	92	78	70	56	47	45	689

Kitűnik, hogy *területiünkre* – hasonlóan Kőszeg, Szentgotthárd és az egész Alpok aljához, szemben a mediterrán klíma erősebb befolyása alatt álló s ezért kettős esőmaximummal rendelkező Keszthely és Pécs környékével – *a júliusi esőmaximum jellemző*. Amennyiben *Hajósy* fenti adatait görbében hordjuk fel, a görbe kulminációs pontját minden esetben júliusban éri el, fel- és leszálló ágai pedig egyenletesen emelkednek, ill., süllyednek. Ez letagadhatatlanul az Alpok hegyvidékének csapadékjárására emlékeztet⁽¹⁾, s eredményezi az alpesi elemek relatív jelentékeny számát (1,3%). De a speciális alpi befolyás alatt álló vegetáció kialakulását nemcsak az egymaximumos esőgörbe teszi lehetővé, hanem a hónapról-hónapra, az ország többi vidékétől eltérő csapadékeloszlás is. December hónap itt pl. jóval csapadékosabb, mint a földrajzi Dunántúl nagyrészen s mint a rákövetkező hónapok, amikor is az Európa keleti felét borító hideg légtömegek nagyobb nyomása a nyugati és délnyugati, azaz alpesi és adriai esőfrontok benyomulását megakadályozza. Januárban ez a decemberhez viszonyított szárazság ³² az Alpok árnyékában még fokozottabb mértékben jelentkezik (Sopron januári csapadékösszege 13 mm-el kevesebb, mint a decemberi). Februárban a helyzet változatlan, míg március-áprilisban növekszik ugyan a csapadék mennyisége, de csak fokozatosan. Májusban meghaladja az előző hónapét, de még csaknem az egész országban az évi összeg 10%-a hull le, az Alpok esőárnyékában fekvő nyugati határvidék ez alól kivételt képez. Júliusra megváltozik e körülmény. Országosan ugyanis a csapadék csökken, de nálunk az oceánikus levegő beáramlásával kapcsolatos hidegfrontbetörések sűrűbbé válnak s ekkor esik le Sopronban az egész évi csapadékmennyiségnek 13,3%-a! Augusztusban kisebb mértékben, de lényegében ezzel azonos jelenség játszódik le. Szeptemberben pedig még mindig az évi mennyiség 10,2%-a hull le, szemben az ország más helyein leeső 8–9%-kal. Fentiekben rámutattam már arra, hogy az októberi másodmaximum, amely a Dunántúl déli részén és a Balaton nyugati csücskében jellemző, nálunk, miként Ausztriában is, teljesen ismeretlen.

A fentiek által jellemzett, sok tekintetben egyéb területektől eltérő, de feltétlen csapadékban bővebb, eloszlásában egyenletesebb s amint még látni fogjuk, a hőmérsékleti maximummal találkozó esőmaximum által egymagában véve is kiegyenlítettebb, de humid makroklímának megfelelően válik élesen ketté Sopron környékén a norcium, ill. praenoricum a laitaicumtól ill. arabonicum-tól. A nyugati részek jellemzésére közölt csapadékadatok teszik érthetővé, hogy a legalább 700 mm évi csapadékot igénylő, magashegységi luc őshonosan leereszkedik a Brennberg-Asztalfő-i határszélén; hogy a nagy csapadék hatására, a csillám- és gneisz alapkőzet mállásából keletkező egyébként is savanyú erdőtalaj fokozottabb kilúgozódásának következtében igen szép erdei fenyveseink díszlenek. Ha e tekintetben az északi, hidegebb és podzolos talajú tájakról származó *Pinus silvestris*-einknek nem is találjuk meg oly szép állományait, mint amilyenek az ősrégi *Dicrano-Pinetum praenoricum*-ban teljesednek ki (vitás még a Nagyfüzes-i folt), kétséget kizárólag őshonos fafaja Sopron környékének is. Előfordulása itt nem relikum-jellegű, mint egykor a Hanságban, nem edafikus tényezőkkel magyarázható, mint *Fekete-Blattyny* által közölt elterjedési határtól keletre eső szigetszerű előfordulásai, hanem egyenesen a csapadék- és alanti hőmérsékletek összhatásából adódik. Egyáltalán a humid hatása alatt alakulnak és fejlődnek ki podzol-talajaink, melyeknek környékünkön állandó és hű kísérői az erdei fenyők. Ugyanígy kísérik ezt a területet a *Pyrola*-fajok, a *Pteridium aquilinum*, mohák közül a *Dicranum scoparium*, *Leucobrym glaucum*. A *Lycopodium clavatum* újabban szaporodó lelőhelyei (Hidegvíztölgy: Teppert-tanya; Várhelyoldal; Hétkükkfa alatti szurdok) is fentiek vázolásával válnak érthetővé, miként a *Goodyera repens* előfordulása is. A kiegyenlítettebb,

kontinentális hatást teljesen nélkülöző területrészek egészen karakterisztikus tájképi eleme, a szinte soproni képpé szélesülő *Callunetum* is (Tacsi-árok), melynek fellépése azonban a makroklimatikus viszonyok mellett a közet- és talajviszonyoknak éppen úgy köszönhető. (L. alább.) A praenoricumi *Callunetum*-okért nem kell messze mennünk, már a Károly-magaslat oldalán, a Daloshegyen, vagy akár a Deák-kút kőfejtőjének ormain előtűnnek. Uralja e társulást a szubatlantikus jellegű *Calluna vulgaris* Hill., s mellette állandó kísérői a fekete áfonya, *Vaccinium myrtillus*, a sédbúza, *Deschampsia flexuosa*, a fehér perjeszittyó, *Luzula albida*, itt-ott néhány nyírral (*Betula pendula*), rezgőnyárral (*Populus tremula*) és erdei fenyővel (*Pinus 33silvestris* pH. 3,9). – Sem az erdei fenyveseket, sem ezeket a csarabosokat, melyeket a nép tévesen erikásnak nevez, a várostól keletre már nem leljük. Növénytársulásaink ezen kiragadott példái a soproni praenoricum keleti határát s ezzel egyértelműen a nyári esőmaximumos területek határát is követi.

Jellegzetes kép a soproni praenorikumból: Fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus* L.) csarabbal (*Calluna vulgaris* Hill.) sédbúzával (*Deschampsia flexuosa* L.) Brauv., háttérben egy meghagyott kocsánytalan tölgygel (*Quercus petraea* Liebl.) Vajda Ernő felvétele.

A csapadékos napok számát illetően csupán annak megjegyzésére szorítkozom, hogy az 140 körül mozog itt s az ország egyéb területeinek csapadékos napjaitól az esőzés alatt lehulló bővebb csapadékmennyiség által különbözik. A *Rosenkrantz*-féle oceánitási index, amely a csapadék és a relatív nedvesség csúcsértéke

félösszegének szorzata, valamint a hőmérsékleti és a húszszoros hőmérsékletingadozás négyzetgyöke szorzatának hányadosából adódik, sajnos, közvetlen területünkre nézve nem kiszámított. ³⁴Csak hozzávetőleges tájékozódást jelent, hogy analógia alapján ezt Soprontól nyugatra 40–45, a keletre eső részekre nézve pedig 30 körüli értékekre vesszük fel.

Az éghajlati elemek másik fontos eleméről, a hőmérsékletéről Sopron közvetlen környékén csak három állomás szolgáltat használható adatokat. *Bacsó* ezeknek negyvenéves (1901–1940) terminus-középtékeit adja meg. Kíváncsú volna, ha pl. Brennbergbányáról és Fertőrákosról is volna hasonló adatunk, mert belőlük meggyőzőbben volna kiolvasható az alább adott néhány adatban rejlő törvényszerűség.

Sopron (Egyetem)	–0,7	0,3	5,0	9,6	14,8	17,9	20,1	19,0	15,2	9,8	4,4	0,7
Sopronbátfalva	–0,8	0,2	5,4	9,4	14,7	17,8	19,9	18,9	15,1	9,9	4,5	0,8
Kőszeg	–0,9	0,0	4,8	9,2	14,5	17,9	19,8	19,0	15,1	9,8	4,3	0,3

Az évi középhőmérsékletek C°-ban kifejezett értékei: Sopronban 9,7, Sopronbátfalván 9,6 és Kőszegen 9,5. – A hőmérsékleti görbe júliusban kulminál s összeesik a csapadékmaximummal. Ez eredményezi a kellemes nyarat s bár a sorból magasabb hőmérsékleti értékek ugranak ki, a levegő relatív páratartalmának 79%-os átlagértéke (1901–1930) a humid éghajlati vonásokat eltorzítani nem engedi.

A januári izotermák szerint kiderül, hogy januárban legenyhébb terület hazánkban a nyugati határszél és a Dunántúl déli sávja, melyet *Bacsó* rendkívül szemléletes térképen fejez ki. Ennek okát, miként a csapadék tárgyalásánál láttuk, abban kell keresnünk, hogy a hideg légtömegek nyomásával szemben nyugati és délnyugati enyhe légtömegek egyre fokozottabban törnek be az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger felől. Ugyanez áll február hónapra is, aminek eredményeként nyugati vidékünkön az enyhe tél megszokott. Hogy ennek az enyhe télnak lefolyásában az Alpok kiegyenlítő hatásának is szerepe van, nem vitás. Mégis sokkal inkább valószínűnek tartja *Réthy*, hogy ez az Adria relatív közelségének köszönhető, melynek melege az Alpok és Horvátország közötti részeken benyomulva, a Dunántúl nagyrészenének téli hőmérsékletét mérsékelni tudja. Fokozottabban érvényesül ez a hatás Vas megye nyugati területén és attól délnyugatra s annál nagyobbá válik, minél inkább haladunk lefelé ebben az irányban. Ez a magyarázata annak, hogy a vas megyei Kámonban, Iváncon, Szelesten, de legfőképpen az Ambrózy-Migazzi István által létesített nagyszerű Jeli-szálláson oly növények kiterjedt kultúráját találjuk, melyek más, a Dunántúl kontinentálisabb vidékén elfagynak. A *Rhododendron*-ok, *Azalea*-k, *Mahonia*, *Ilex* s egyéb tengernyi örökzöld soha nem képzelt káprázatos erdőket képez itt. Sopronban az a mérséklő hatás, amely fentiek tenyésztését lehetővé teszi, érezhetően mérséklődik. Mégis ennek tudható be, hogy magán- és közkertjeink, első helyen az Egyetem Botanikus Kertje örökzöld anyaga is zökkenőmentesen vészeli át szabadföldi teletetését s másutt aligha gondolhatnánk olyan *Conifera*-gyűjtemény létrehozására, amilyen itt már most is közel negyven év óta áll. Nem hagyhatom szó nélkül, hogy ez a hatás az Alpok temperáló hatásával kiegészülve keleti irányban a Rábán túl délen, s a Fertő mentén északon már erősen csökken. Élénken fejezik ezt ki az évszaki izotermák lefutásai, amelyek megközelítik több flórajárás érintkezési vonalát. Az egész évre vonatkoztatott hőmérsékleti amplitudo értékeire ugyanez vonatkozik (Sopronnál 19,2 C°), amelyek – miként arra már *Botvay K.* is rámutatott – közel állanak az ország közismerten legenyhébb ³⁵éghajlatú Keszthely (19,7 C°), Sopronbátfalván (18,9 C°) és Kőszeg (18,7 C°) vidékéhez. (40 éves átlagok!)

Brennbergbányai részlet. Diebold K. felvétele.

Megváltozik a helyzet márciusban, amikor már nem ez hazánk legmelegebb vidéke, hanem dél. Ekkor az átlagos hőmérséklet $5-6\text{ }^{\circ}\text{C}$, s bár április magasabb hőmérsékleti átlagértékkel szerepel, mint az előző hónap, országosan mégis hűvösebb. Az április és október közölt értékeinél csak sajnálnunk lehet, hogy nem hegyekben mért adatok eredményei, hanem a síksági részekre vonatkoztathatók csupán. Nem eléggé jut ugyanis kifejezésre a hegység éghajlatának a tengerivel rokon azon vonása, hogy az említett hónapok középhőmérsékletei meghaladják az évi közepet s az október lényegesen melegebb az áprilisnél. Mindez pedig ténylegesen tapasztalható Sopron esetében s ezért megszokott Sopron hegyeiben a hosszú „vénesszonyok nyara”.

A hőmérsékleti szélsőértékek átlagai az eddigieket erősítik meg. Jelentőségük abban van, hogy a kontinentalitásnak, az éghajlat szélsőséges ingadozására való hajlamának igazi fokmérői. Nos, a 33° izotermával (Sopronnál $32,7\text{ }^{\circ}\text{C}$) elkülönített legalacsonyabb évi maximummal rendelkező nyugati határsáv éppen úgy területünkön található, mint a legmagasabb minimummal bíró vonal futása, azaz Sopron környéke a legkisebb szélsőérték-ingást felmutató sávba esik s amennyiben kontinentalitás szerint rangsoroljuk helységeinket, az ország legkontinentálisabb helyével (Bihar megye 34%) szemben vidékünket a legkiegyenlítettebb hatást mutató 24%-os kontinentalitási index jellemzi. Ez kifejezésre jut a kontinentális 36flóraelemek számarányában is, mely 2–3%. Ennek laitaicum-ra kapott 8,6%-a sajátos mikroklímáján kívül geológiai okokkal magyarázható s csak itt találhatunk olyan elemeket, amelyek az Alföld buckáin és a

Középhegység déli lejtőin díszlenek. (*Stipa pennata*, *Festuca sulcata*, *F. pseudovina*, *Veratrum nigrum*, *Allium senescens*, *Erysimum diffusum*, *Alyssum alyssoides*, *Potentilla arenaria*, *Euphorbia sequieriana*, *Inula hirta*, stb.)

Éghajlatunk további hőmérsékleti viszonyainak jellemzésére mutatnak a fagyos, téli, zord, nyári, hőség, és forró napok statisztikus értékei is. Sopronban a fagyos napok ($t_{\min} \leq 0,0 \text{ C}^\circ$) száma 90; téli napok ($t_{\max} \leq 0,0 \text{ C}^\circ$) száma 24,6; zord napok ($t_{\min} \leq -10,0 \text{ C}^\circ$) száma 8,4; nyári napok ($t_{\max} \geq 25 \text{ C}^\circ$) száma 54,8; hőség napok ($t_{\max} \geq 30 \text{ C}^\circ$) száma 7,7; forró napok ($t_{\max} \geq 35 \text{ C}^\circ$) száma 0,2 (*Botvay K.*) A szélsőségek tehát mérsékeltten fordulnak elő, s ezen éghajlati elem esetében éppen olyan mérséklettel találkozunk, mint egyéb éghajlati elemek esetén. A borultság például 30 éves átlag szerint 68%, 157,2 borult nappal, a napfénytartam pedig Sopronban 1734 óra. Mint fentebb rámutattam, ez az ország belseje felé nő és Alföldünkön már az átlag 2000–2050 órát éri el.

Végül a másutt hűvösebb tavaszi és őszi időszak enyhébb hőmérsékleti viszonyai nálunk az Alpok keleti lejtőjén átbukó, meleg, száraz főhnjellegű széllel is vonatkozásba hozhatók, amely a Bécsi-medencében tolul be s gyakran 10 C° fokkal melegebb viszonyokat eredményez.

Éghajlati viszonyaink mellett igen nagy szerepet játszik flóránk kialakulásában és az egyes flóraelemek megjelenésében területünk közettani felépítése is. A *Vendel Miklós* által szerkesztett kitűnő geológiai térkép első rápillantásra elárulja, hogy ott, ahol a növényföldrajzi határt pontosan, a klimatológiai pedig megközelítőleg megvontuk, geológiai határ is van. Sőt! *Kárpáti Zoltán*, vidékünk legélesebb szemű kutatója már másfél évtizeddel ezelőtt megfogalmazta, hogy az éles növényföldrajzi határ „elsősorban a geológiai viszonyokban, a talaj összetételében keresendő”. Állításának ezen kiemelése arra vonatkozik, amelyet magam is hangsúlyozni vagyok kénytelen, t. i. ez a határ sokkal élesebb a laitaicum és a praenoricum, mint a praenoricum és a noricum között s ennél fogva a geológiai tényezők feltűnőbb alakító tényezők az első esetben, mint utóbbiban, ahol a keletalpesi táj létrejöttét nem annyira az egymásba jelentéktelen különbségekkel áthaladó kőzetfélések, mint inkább a klimatikus viszonyok sajátos jelentkezése és az Alpok földrajzi közelsége hívta életre.

A lajtai táj főként lajtamészkőből áll, de igen nagy mértékben foglal magában szarmata-rétegeket, sőt homok- és lösz-területeket is. A lajtamészkő sajátos megjelenési formáival találkozunk a fertőrákosi kőfejtő környékén és a Szárhalmi-erdő számos pontján. *Morfológiailag* közelebb áll a morzsálódó dolomithoz, mint a mészkőhöz s mintha geobotanikai megfigyeléseink is ennek a geomorfológiai véleménynek adnának igazat. Mindenesetre a lajta- és szarmatamészkő egyaránt megegyeznek magas CaCO_3 tartalommal, bázikus kémhatással s jellemző hidrológiai tulajdonságaikban egymással. Éppen ezért egységes és jellemző az a kép, amely itt várja a szemlélőt. Ahol nem erdő telepedett meg, ott a Magyar Középhegység dunántúli szárnyának jellegzetes kopártársulásai találtak otthonot vagy reliktum lápfoltok díszlenek. A földes kopárokon a *Caricetum humilis* és *Festucetum sulcatae* legnyugatabbra tolt őrhelyei foglalnak helyet, névadó 37 fajaikon kívül a mészkedvelő és pontusi *Iris pumila*-val, pontus-balkáni *Pulsatilla grandis*-szal, Középeurópa napos lejtőinek *Pulsatilla nigricans*-szával, a kontinentális *Adonis vernalis*-szal, az ugyancsak kontinentális puszták képét idéző árvalányhajjal, *Stipa pennata*-val, ritkán (Caricetum-ban!) a *Biscutella laevigata*-val s egy grafitszagú májmohával, a *Grimaldia fragrans*-szal. Cserjéseiben a csepleszmeggy, *Prunus fruticosa* uralkodik, a molyhostölgyesekben pedig egész sereg kifejezetten mészigényes vagy mészkedvelő, rendszerint xerofita és flóraelem szerint mediterrán, pontus-mediterrán, pontusi, kontinentális vagy balkáni elem üti fel tanyáját.

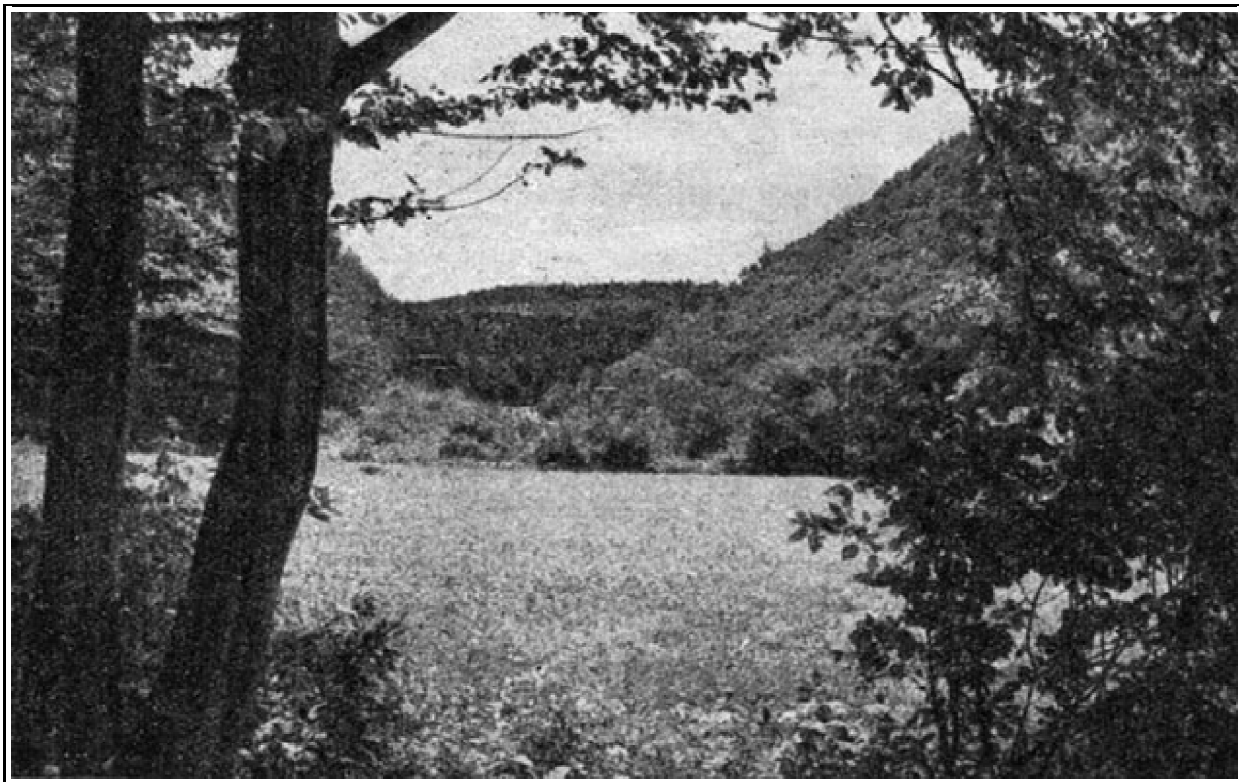
Brennbergbányai részlet. Diebold K. felvétele.

Ilyenek a nevezetesebbek vagy tömegesen előfordulóbbak közül a mediterrán *Quercus pubescens*, *Quercus cerris*, *Rhamnus saxatilis*, *Viburnum lantana*, *Euphorbia verrucosa*, *Sorbus domestica*, *Coronilla coronata*, *Ononis pusilla*, *Trinia glauca*, *Geranium pyrenaicum*, *Lithospermum purpureo-coeruleum*, *Teucrium chamaedrys*, *Gloublaria elongata*, *Reseda phyteuma*, *Minuartia fastigiata*, *Allium carinatum*, *Allium flavum*, *Melica ciliata*, *Sclerochloa dura*, etc. etc. elemek, melyeknek itt nem közölhető hosszú sorát a kontinentális *Adonis vernalis*, *Stipa pennata*, *Veratrum nigrum*, *Lathyrus pannonicus* ssp. *collinus*, a kontinentális jellegű, de euráziai flóraellemnek számító rendkívül ritka *Cypripedium calceolus*, a balkáni *Mercurialis ovata*, balkánkárpáti *Waldsteinia geoides*, középeurópai, de nyugati mész- és dolomitterületeken megjelenő *Leontodon incanus*, pontus-pannóniai *Cirsium pannonicum*, mediterrán *Carex micheli* s a [38](#) középeurópai (alpin-mediterrán) *Bupthalmum salicifolium* egészítenek ki. Nem célozom ezt a fajlistát folytatni. Az elmondottak meggyőzőek arra nézve, hogy az itt uralkodó környezet (éghajlati és geológiai) viszonyok sajátosan kedveznek a hagymásoknak, a xerofil fáknek, cserjéknek és félcserjéknek, helyet adnak nyugati szomszédságában a kelet lakóinak és délnek. Meggyőznek arról, hogy a mediterrán elemek 13%-os jelentkezésével nyugodtan beszélhetünk mediterrán szigetről. Erre már *Csapody Vera* 1932-ben felhívta térképeivel a figyelmet, amikor kimutatta, hogy a mediterrán elemeknek %-os értékei a többi flóraellemhez viszonyítva a Dunántúlon a legmagasabbak: a Balatonfelvidéken (18,4%), a Magyar Középhegység dunántúli szárnyán (17,2%), Mecsekben (16,6%), Tolna-Fehér megyében (16,3%), Kis-Alföldön, beleértve a jelen tárgyalásunkban szereplő lajtai tájat is (16,2%), végül Somogy megye következő (16,0%) és a sort a szoros értelemben vett nyugati határszél (15,6%) zárta be. Értékei lényegesen alacsonyabbra szállanak mai flóraellem-értékeléseink értelmében, mégis megállapítható, hogy

hazánkban a Mecsek és déli síkja, azután a Balatonfelvidék és a Soprontól keletre eső lajticum leggazdagabbak mediterrán elemekben. Irodalmilag újabban ez *Soó-Jávorka* kézikönyvében nyert igazolást, ahol az elterjedési adatok kapcsán minduntalan utalásokat találunk Sopron, Keszthely és a Mecsek közös növényelőfordulásaira. Az elmondottakat, s ezen belül a soproni mediterrán flóraszívet állatföldrajzi oldalról *Szilády Zoltán* fejtegetései támogatják.

A várostól nyugatra és délnyugatra sehol sincs mészkő. Uralkodnak a kristályos palák (muszkovit-gneisz, leukofillit, szericit-klorofillit és diszténes csillámkvarcit), a soproni hegység peremén a kavicsos törmelékűpók és nagyjából a noricum területén a brennbergi rétegek. Ezeken a kőzetféléseken képződő talaj jobbik esetben barna erdőtalaj, legtöbbször azonban podzol. Talajreakcióink ennek megfelelően gyengébben vagy erősebben savanyúak s a vegetáció is acidofil. Kivételek természetesen, bár elvétve, akadnak. A mészkedvelő *Anemone silvestris*, *Gentiana ciliata*-val és *Carex micheli*-vel előjön az Erdei malom felett gneiszen (Kárpáti), a mészkedvelő *Anthericum ramosum* jelentkezik a praenoricum több helyén, stb. Ezek azonban ritka csemegéi a botanikusnak, de éppen kivételes voltuk miatt nem általánosíthatók. A *Cyclamen europaeum* előfordulása, ellentétben a külföldi munkák állításaival, melyek mészkedvelőnek mondják, nálunk kifejezetten a savanyú területekre korlátozódik és véletlenül sem találjuk meg a lajticumban. Az említett kőzetféléseken létrejött talajok kedvező tenyészfeltételeket biztosítanak az éghajlatilag is megfelelően ellátott gesztenyéseinknek (*Castanetum*). Ugyanígy éghajlati viszonyok mellett talaj- és kőzetviszonyaink alakították ki másik két igen fontos növénytársulásunkat is, a *Callunetum*-okat, és az erdei fenyveseket, (*Pinetum*). Savanyú tölgyeseink még eddig kétféle nem ismert típusai (*Vaccinium*-os, *Deschampsia*-s, *Luzula*-s, stb.) is itt találjuk meg életfeltételeiket. Ezen társulásokon belül, de ezeken kívül is, egészen számottevő a savanyú termőhelyet jelzők száma. A legközönségesebb fajokról (*Vaccinium*, *Calluna*, *Luzula albida*, *Veronica officinalis*, etc.) nem beszélve, egyenesen mészkedvelők a nyershumuszkedvelő *Dryopteris spinulosa*, az alhavasi *Struthiopteris filicastrum*, (Hidegvíz-völgy), *Polystichum lobatum*, *Asplenium septentrionale* (Brennbergi völgy: Fehér híd), erdei fenyvesek kísérőjeként a *Galium scabrum*, a hidegvíz-völgyi *Equisetum silvaticum*, az alpesi *Cirsium erisithales*, *Arnica montana*, *Alchemilla glabra* ssp. *alpestris*, *Senecio capitatus* ssp. *aurantiacus*, *Senecio rupester*, *Lycopodium* [39](#)*clavatum*, *Pirola secunda*, *rotundifolia*, *minor*, és újabban Asztalfőn a *Pirola uniflora*. (1955). Elmondottak nem törekszenek teljességre, csupán a legérdekesebbeken keresztül óhajtottam részint karakterizálni, részint igazolni fenti állításaimat.

Brennbergbányai részlet. Diebold K. felvétele.

A tanulságot, amely értekezésemből leszűrhető, gyakorlatilag kívánom megfogalmazni. Ez a megfogalmazás szól első helyen erdeink művelőinek és telepítőinek, a helyes fafaj-megválasztás, a természetvédelem és mértéktartó állománykezelés vonatkozásában. Telepítőinknek alapvető principiuma kell legyen az őshonos fafajok mellett törni pálcát. Pl. amikor helyesen foglalkozunk a noricumban és a praenoricumban lucosítással, legmerekvebben vissza kell utasítanunk az ilyen irányú próbálkozásokat a laitaicumban, a szárhalmi erdő molyhostölgyeseinek közelében. Jobban fel kell karolnunk az erdei fenyő kultúráit savanyú területeinken, a laitaicumban pedig vele szemben sokkal inkább a balkáni eredet szubmediterrán és melegigényes fekete fenyőt (*Pinus nigra*) tartjuk indokoltnak. A *Pinus nigra* hozzánk egészen közel, Burgenlandban, Kismarton felett, a Lajta-hegység déli végén éri el őshonos termőhelyének legészakkeletibb pontját s igen jó növekedést nyújt azokon a területeken, amelyeket a laitaicum kopár területeinek fent említett karakternövényei kísérnek. Természetesen őshonos fafajaink ápolása és kultúrája nem zárja ki a megfelelően alkalmazott és választott exoták telepítési kísérleteit sem. Javaslatot mernénk tenni erdőtelepítőinknek az ugyancsak déli származású, de feltétlen kiegyenlített klímát igénylő mészkérülő tengeri fenyőre, *Pinus pinaster*-re nézve, mert tőlünk délebbre, kedvezőtlenebb talajviszonyok ellenére is, kedvező tapasztalatokkal rendelkezünk. Vörösfenyőnknek főleg a határhoz közeleső részein nagyobb jövőt jósolunk, hiszen itt már ⁴⁰autochton előfordulásának határán járunk. Sajnos, nem állítható ez a jegenyefenyőről (*Abies alba*), amelynek telepítése különösen a várhelyi állományok növénykórtani vizsgálatai alapján ellenezhető. Ennyit a fenyőkről. Lombfáinkat nem óhajtom sorra venni. Csupán néhány megjegyzés: Bár elsőrendű célja Szárhalmi erdőnk Querceto-Continetumainak (nem tipikusak) a talajvédelem s csak másodsorban a fatömegtermelés, állományátalakításuk elkerülhetetlennek látszik. Középhegységi viszonylatban sokkal rosszabb termőhelyeken megnyugtatóbb növekedési és

állományviszonyokat találunk. Elkövetkezendő állományátalakításokhoz az erdész-geobotanikus a *Quercus pubescens* mérsékelt meghagyása mellett főként *Quercus petraea*-t, kis mértékben *Qu. cerris*-t, mezei juhart (*Acer campestre*) és hársakat (*Tilia*) ajánl. Az ezüst vagy magyar hárs (*Tilia argentea*) itteni meghonosítása nyitott kérdés, mert areájától messze esünk s ha a csapadék elegendő is, kérdés a megfelelő melegmennyiség biztosítása. Mindenesetre kísérletezni kellene véle. Minthogy a feketefenyő idegen lomboserdős tájunkon, csak csoportosan, kisebb állományokat alakítva ajánljuk. A praenoricumi gyertyános-tölgyesek (*Querceto-Carpinetum*) zónális társulások, miként a noricum magasabb helyein azzá lép elő a bükk is (*Fagetum*). Itt ezeknek biztosítunk helyet. Savanyú, mészkerülő tölgyeseink állományviszonyai, elegyítése, telepítése és népgazdaságunk követelményeit fokozottabban kielégítő termelékenysége megoldandó feladatunk közé tartozik. Tudatában vagyunk annak, hogy nagymúltú soproni erdőművelésünk az elmondottakat sokkal régebben magáévá tette, semmint azok megfogalmazást nyertek volna. Mégis meggyőződés, hogy amennyiben eddiginél mélyrehatóbb növényföldrajzi ismeretekkel, s mi még ennél is fontosabb, a geobotanica tanításaihoz való szenvedélyes ragaszkodással nézünk bele más termőhelyi tényezők gondos elemzése és koordinálása mellett erdeink sorsába, az eredmény nem fog elmaradni.

A mezőgazdász számára flóraelemzési fejtegetéseinkből sok egyéb mellett következtethető, hogy rendelkezésre álló szántóföldjeink minden termény megtermelésére alkalmasak. A tavaszi árpa, korán érő kukorica, őszi rozs, őszi búza, burgonya kitűnően tenyészik.

A szőlőművelő bár a jó bor megtermeléséhez szükséges napfénytartam alacsonyabb értéke folytán Sopronban nem számolhat sok fénnyel, Botvay K. szerint azonban a közelben fekvő Fertő hatalmas víztükrenek fényvisszaverése olyan diffúz sugárzást idézhet elő, mely kompenzálja a rövidebb sugárzástartamot s ezért a bor mégis kellemes zamatú lesz. Ehhez járul az a – Botvay K. közelítő számításai szerint – 3006 C° hőösszeg, amely bár az utolsó két esztendőben lényegesen alacsonyabbra szállt, elég alapot szolgáltatott arra, hogy megismételhessük a soproni születésű és Bázelen tanuló Komáromy Jánosnak 1715-ben, a világirodalomban először megénekelt soproni bor dícséretéről szóló „Dissertatio physico-medica inauguralis de vino soproniensi” című értekezésének magasztaló sorait.

A szőlő elterjedési határával nagyjából összevág a szelíd gesztenye elterjedése. Sopronnak egykor is, ma is díszei. Sajnos, haldokló díszei. Pedig egyetlen ellenségétől, a késői (májusi) fagytól sem kell túlzottan tartani kiegyenlített klímánkban. Gyümölcstermelőinknek és löver-tulajdonosainknak elsőrendű érdeke gátat vetni pusztulásuknak.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Csapody István: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise / Felhasznált irodalom:

41 Felhasznált irodalom:

Bacsó Nándor: A hőmérséklet eloszlása Magyarországon. 1901–1930. Meteorológiai és Földmágnességi Intézet Kiadv. Magyarország éghajlata sor. 5. sz. Budapest. 1948.

Bacsó Nándor: A hőmérséklet szélső értékei Magyarországon. 1901–1950. Országos Meteorológiai Int. Kiadv. Magyaró. éghajlata sor. 8. sz. Bpest, 1952.

Botvay Károly: Adatok Sopron éghajlati vonásaihoz különös tekintettel a növénytermesztésre. 1955. II.

17-én elhangzott előadás jegyzete.

Botvay Károly: Adatok a tavak és folyók parti környezetének éghajlatához. Időjárás. 1952. 5–6. sz. 131–144. p.

Borbás Vince: Vas vármegye növénygeográfiai viszonyai (*Geographia plantarum comitatus Castriferrei*. (Magyarország Vármegyéi és Városai sorozat.) Vas megye. 1897. Budapest.

Csapody Vera: Mediterrán elemek a magyar flórában. Doktori értekezés. Bpest, 1932.

Csapody Vera: A cserkészek növénygyűjtő napjának eredményei. Bot. Közl. XXXIII. köt. (1953.) 1–6. sz. 195–197. o.

Csapody István: Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. Erdészeti Kísérletek 1949.

Csapody István: Sopron és Sopron megye a magyar botanika történetének tükrében. Erdőmérnöki Kar Évkönyve. Sopron, 1950. Tom: I. Fasc: 1. 257–298. p.

Csapody István: Új növényelőfordulások Sopron környékén és Baranyában. Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve. Sopron, 1953, 17–21. p.

Csapody István: Keszthelykörnyéki kopárok fásítása. Kézirat. 1953.

Fekete-Blattny: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék a magyar állam területén. Selmezbánya. 1913.

Gáyer Gyula: Vas megye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. Szombathely, 1926. Vas vármegye. Muz. Évk. I. k.

Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. 1906.

Hajósy Ferenc: Magyarország csapadékviszonyai. 1901–1940. Orsz. Met. Int. Kiadv. Magyarország éghajlata sor. 6. sz. Budapest, 1952.

Horváth Adolf: A Mecsek-hegység és déli síkjának növényzete. Pécs. 1942.

Jávorka Sándor: Magyar Flóra. Flora Hungarica. 1924–25.

Jávorka Sándor: Magyarország növényvilága. In: Viruló természet. Budapest, 1948. 118–132. p.

Jávorka Sándor: A magyar praenorikum. Kézirat.

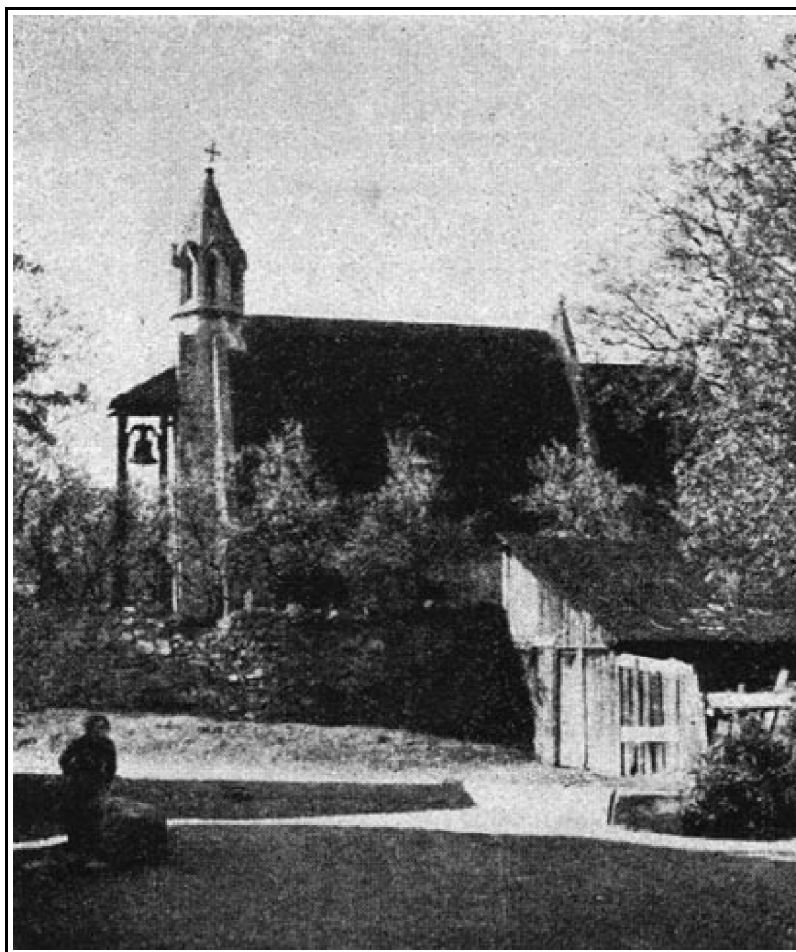
Jávorka Sándor: Növényföldrajz az erdészet szolgálatában. Az Erdő. Tom.: I. No: 1. 3–9. p. 1952.

Jávorka Sándor: A szovjet mezővédő fásítási terv geobotanikai vonatkozásai. MTA Biol. Oszt. Közl. I. köt. 1. sz. Budapest, 1952.

Kárpáti Zoltán: Adatok Sopron vármegye flórájához. Beiträge zur Flora des Komitates Sopron. Annales Sabariensis: Folia Musealii. I. 1932. 4–7. p.

Kárpáti Zoltán: Újabb adatok Sopronmegye flórájához. Magy. Bot. Lapok. XXXII. (1933) 1/6. sz. 105–106. p.

- Kárpáti Zoltán*: Újabb adatok Sopron flórájához. II. Folia Sabariensis. Vasi Szemle. I. évf. 2. sz. 1934. 174–178. p.
- Kárpáti Zoltán*: Gáyer Gyula adatai Sopron megye flórájához. Vasi Szemle. II. évf. 3. sz. 1935. 163–165. p.
- Kárpáti Zoltán*: Adatok Magyarország flórájához. Bot. Közl. 1935. XXXII. köt. 1–6. p.
- Kárpáti Zoltán*: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. I. Soproni Szemle. 1938. 1–2. sz. – II. U. o. 1941. V. évf. 3. sz. – III. Erdészeti Kísérletek 1949.
- 42***Kárpáti Zoltán*: Újabb adatok Magyarország flórájának ismeretéhez. Bpesti Tudegy. Biol. Int. Évk. Tom: I. Fasc: 1, Bp. 1950. 43–47. p.
- Kárpáti Zoltán*: Kiegészítés Soó–Jávorka: „A magyar növényvilág kézikönyve” c. munkához. Bot. Közl. XLV. köt. (1954.) 1–2. sz. 71–76. p.
- Kulin István*: Útmutatás éghajlati feldolgozásokra a tervgazdálkodás érdekében. Budapest. 1952.
- Máthé Imre*: Magyarország növényzetének flóraelemei. Acta Geobotanica Hungarica. Tom. III. (1940.) 116–148. p. – Tom. IV. (1941.) 81–108. p.
- Polgár Sándor*: Györmegye flórája. Flora Comitatus Jaurinensis. Bot. Közl. XXXVIII. (1941.) 5–6. f.
- Réthy A.–Rapaics R.*: Melyik hazánk legenyhébb éghajlatú vidéke? Felelet. Term. Tud. Közl. 1932. 351–352. p.
- Róna Zsigmond*: Éghajlattan. II. Magyarország éghajlata. Budapest, 1909.
- Soó Rezső*: Analyse der Flora des hist. Ungarns. Magy. Biol. Int. Munk. VI. k. 1933. 173–194. p.
- Soó Rezső*: Vasvármegye szociológiai és florisztikai növényföldrajzához. Vasi Szemle. I. évf. 1. sz. 105–134. p.
- Soó Rezső*: Növénytársaságok Sopron környékéről. Pflanzengesellschaften aus der Umgebung von Sopron. Acta Geobotanica Hungarica. IV. k. 1941.
- Soó Rezső–Jávorka Sándor*: A magyar növényvilág kézikönyve. Budapest, 1951.
- Szilády Zoltán*: Mediterrán állatszigetek. Pótf. Term. Tud. Közl. 1939. LXV. köt. 27–29. p.
- Vendl (Vendel) Miklós*: Die Geologie der Umgebung von Sopron. I. Teil. Die kristallinen Schiefer. M. kir. Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola bányászati és kohászati oszt. közl. Sopron.
- Vendl (Vendel) Miklós*: Sopron környékének geológiája. Erdészeti Kísérletek. XXXII. évf. (190.) 1. sz. 1–74. p. – és 2. sz. 267–353. p. Térképpel!

Sopronbánfalva: Magdolna-templom. Csatkai E. felvétele.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sági Károly: Adatok a pannoniai civitasok területének és etnikumának kérdéséhez

43 Sági Károly: Adatok a pannoniai civitasok területének és etnikumának kérdéséhez

I. e. 11 körül Róma uralma alá került a Kárpátmedence dunántúli és Dráva–Száva közti része. A meghódított részeket Pannonia néven, új tartományként csatolták a birodalomhoz. Több kisebb-nagyobb önálló törzs élt ezen a területen. A Róma által leigázott törzsek elvesztették ugyan politikai önállóságukat, magát a törzsi szervezetet azonban a hódítók is megtartották és arra építették fel az Alpok és a Duna-vidék többi tartományához hasonlóan az új tartomány, Pannonia közigazgatását is.¹⁽²⁾ A római hódítás után, a közigazgatási egységként kezelt törzseknek civitas lett a nevük²⁽³⁾.

Az alábbiak során az egyes pannoniai civitasok határait kíséreljük meg megrajzolni, ott, ahol erre lehetőség kínálkozik. Ennél a munkánál az eddigi gyakorlattól eltérően a történeti és felirattani adatok mellett a római

császárkor temetkezési szokásainak mondanivalóit is figyelembe vesszük. A temetkezési szokások vizsgálata ugyanis lehetővé teszi bizonyos népi csoportok szétválasztását, ami sok esetben megkönnyíti a törzs, vagyis a későbbi civitas határainak megrajzolását. A törzs és civitas fogalma, mint említettük, azonos lett a császárkorban.

A temetkezési szokásokat ősi, vallási képzetekkel és a túlvilághittel is összefüggő gondolat hozza létre. Minél régebbi időre megyünk vissza, a temetkezési szokások között meghúzódó vallásos elképzelések annál elevenebb erővel hatnak, ennek megfelelően annál jobban ragaszkodnak azokhoz. Így aztán az egyidejű és azonos temetkezési szokások térképezése nyomán egy-egy népi egység letelepedési területét is megkapjuk.

Ez a felismerés azért fontos, mert a pannoniai törzseket a leletanyag alapján szinte lehetetlen ma még elkülöníteni egymástól. A mai Franciaország területéről i. e. 350 körül a Kárpátmedence területére ért hódító kelta törzsek ízlése és formakincse annyira egyöntetű leletanyagot eredményez, hogy a különböző törzsek anyagi kultúrája eltűnik az egységes kelta stílus takarója alatt³⁽⁴⁾. A római foglалás után a római kultúra festi át a leletanyagot és ez az egyöntetűség nehezíti meg a sajátos helyi csoportok felismerését.

A római foglалás előtti törzseknél a pénz a kereskedelem segédeszköze csupán, felségjogi szerepe nem volt. Ez az oka aztán annak, hogy a római foglалás előtti pénzverés és pénzleletek alapján a későbbi civitasok alapjául szolgáló törzsi határokat nem lehetett még megállapítani⁴⁽⁵⁾.

⁴⁴A törzsi határok megállapításánál a római császárkori feliratos anyag sem minden esetben ad használható eredményeket, hiszen a kelta foglалást túlélt koravaskori népesség, az illírek és a hódító kelták személynév anyaga néha még egy családon belül is előfordulhat⁵⁽⁶⁾.

A temetkezési szokások közül a kutatás mai állása mellett csupán a halomsíros (tumulus) és a kocsitemetkezések mondanivalóit vehetjük figyelembe. Az előbbi temetkezési módnál az elégetett halott hamvai fölé hatalmas földhányást, tumulust hordtak össze, az utóbbinál kocsit és lovakat is temettek el a halottal, hogy a vélt távoli túlvilágra vezető utat minél nagyobb kényelemben tehesse meg az elhunyt. A számtalan többi temetkezési szokás részletes összegyűjtése és vizsgálata természetesen finomítani fogja az alább vázolt képet, amelyet első ilyen irányú kezdeményezésnek szántunk csupán.

A pannoniai császárkori halomsíros temetkezések összefoglalása megtörtént⁶⁽⁷⁾, azonban a temetkezési szokást gyakorló népcsoport, vagyis etnikum meghatározása nyitott kérdés maradt. Az alábbiakban ezzel kell tehát elsősorban foglalkoznunk.

A kérdés megállapításánál Hunyady Ilona meglátásából kell kiindulnunk, aki szerint a Kárpátmedencében egyedül a kustánfalvi XI. számú tumulus származik a késői vaskorból. Ennek a tumulusnak az anyaga azonban szkita hatást mutat szerinte.⁷⁽⁸⁾ A kárpátmedencei kelta tumulusok hiányára egyébként a kérdéssel foglalkozók közül többen utaltak már⁸⁽⁹⁾. Ez a hiány világosan mutatja, hogy a hódító keltáknak nincs közüük a tumulustemetkezéshez. Jól aláhúzza ezt H. Koethenek az a megállapítása, hogy azon a területen, ahol a késői vaskorban a kelta istenek tisztelete az uralkodó, ott császárkori tumulussal sem találkozunk.⁹⁽¹⁰⁾ Teljesen jogos tehát az a feltevés, hogy a tumulustemetkezés hátterében a kelták által meghódított koravaskori illír népességet kell keresnünk¹⁰⁽¹¹⁾.

Más helyen utaltunk már arra, hogy a kocsitemetkezést is az illírek temetkezési szokásai közé kell sorolnunk¹¹⁽¹²⁾. Utalunk arra is, hogy a császárkori sírköveken gyakran szereplő kocsiutazás képe szorosan összefügg a kocsitemetkezés gondolatkörével. A túlvilági kocsiutazás képével díszített sírkövek elterjedése is

illir etnikumra mutat.¹²⁽¹³⁾

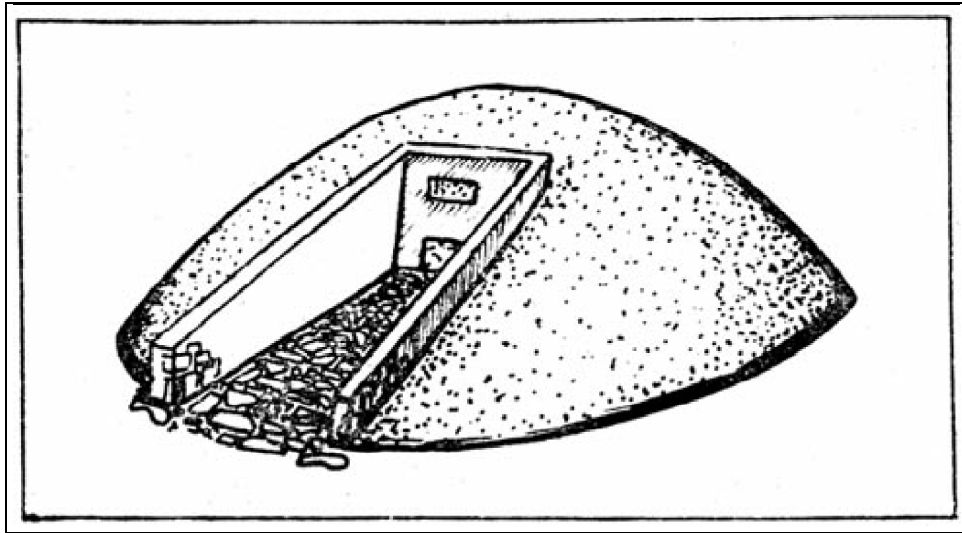
A kocsitemetkezés, a túlvilági kocsiutazás képével díszített sírkövek és a császárkori halomsíros (tumulus) temetkezések elterjedése alapján meg lehet állapítani, hogy Pannonia melyik részében vészelték át a kelták hódítását nagyobb tömegű illir népcsoportok és érték meg a római foglalást. Az említett temetkezési szokások alapján Pannonia és Noricum (mai Ausztria) határvidékén és a Duna jobb partján tételezhetünk fel nagyobb illir tömböket a római foglalás korában, valamint az azt követő időkben.

Nyugatpannonia északi részének tumulus temetkezései és kocsijelenetes sírkövei az illir carnokkal¹³⁽¹⁴⁾ vannak kapcsolatban. Carnuntum, a mai Deutschaltenburg császárkori neve is arra utal, hogy ez a törzs egész a Dunáig lakta valaha ezt a vidéket¹⁴⁽¹⁵⁾. A carnokat a kelta vándorlás szaggatta szét¹⁵⁽¹⁶⁾ és a Fertő tó körül élő töredékeiket a kelta bojok igázták le utoljára a késői vaskor folyamán. Bár politikai önállóságuk megszűnt, koracsászárkori létüket nemcsak a már említett illir temetkezési szokások igazolják, hanem egy sajátos kapcsolótű forma is, amely a Fertő vidék mellett még a Duna jobb partján is jelentkezik az ugyancsak illir eraviscusoknál¹⁶⁽¹⁷⁾. A Fertő tó környéki carnokról egyébként a latin források is tudnak és megemlítik, hogy az erdélyi dákok által tönkrement boj állam területén, a deserta Boiorumon a bojokkal együtt laktak.¹⁷⁽¹⁸⁾

A Fertő tó vidéke császárkori lakossága népi összetevői közé kell még sorolnunk a kelta bojok, az illir carnok mellett egy germán csoportot is. Menghin mutatott rá, hogy Alsó-Ausztria keleti felének tumulusaiban erős germán hatást mutat a leletanyag.¹⁸⁽¹⁹⁾ A bernsteini, grosshöfleini, katzelsdorfi és mannersdorfi¹⁹⁽²⁰⁾ tumulusokhoz kell még számítanunk azt az oberkohlstätteni tumulust is, amelyből egy germán nevet feltüntető sírkő került elő.²⁰⁽²¹⁾

Samuca Respecta és a germán Vannius említett sírköve úgynevezett „titulus”, amely valamilyen falazatba volt egykor beépítve²¹⁽²²⁾. Az oberkohlstätteni tumulus sírkövének leletkörülményeiről Lipp Vilmostól értesülünk, aki a következőket írja: „a terméskőből rakott kamra fölött” került az elő.²²⁽²³⁾ A sírkő a földhalom középpontjában épített sírkamrával volt tehát itt összefüggésben, ami csak folyosós tumulus esetében képzelhető el. Nyitott folyosó vezetett ennél a halom típusnál a tumulus középpontjában álló kamrához, hogy a kamrába többször is temetkezhessenek a halom földjének megbontása nélkül.²³⁽²⁴⁾ A megfigyelt példánál azt látjuk, hogy a folyosó falai a halom szélétől egyenletesen emelkednek a kamráig.²⁴⁽²⁵⁾ Ilyen falak vezethettek tehát az oberkohlstätteni halom kamrájához is. A kamrát egyébként ez esetben is olyan vaspántos faajtó zárhatta el a folyosótól, mint amilyent az egyik au-am-kraking tumulusból is ismerünk.²⁵⁽²⁶⁾ Hogy a halom földje a nyitott folyosóba ne tudjon hullani, a kamra ajtóval áttört homlokfala és a folyosó falai is magasabbak lehettek a halom földjénél. A sírkő maga a sírkamra ajtaja fölé a folyosó felől lehetett befalazva.

A fentiek alapján rekonstruált oberkohlstätteni tumulus képét az *1. számú képen* mutatjuk be.

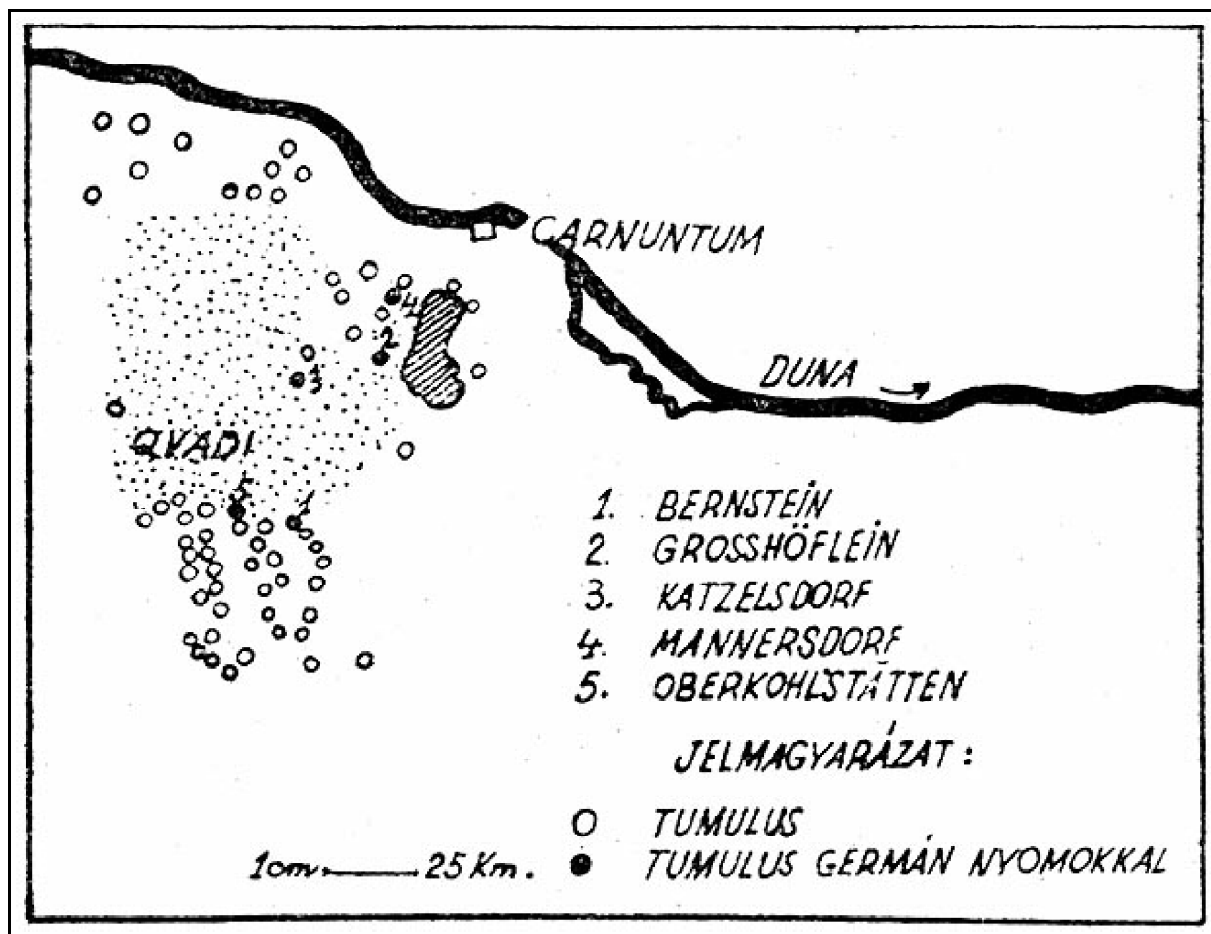

1. kép.

Az oberkohlstätteni tumulus sírkövén szereplő germán név (Vannius) azt mutatja, hogy a fentebb említett tumulusok leletanyagában szereplő germán jelleg nem az anyagi kultúra pusztá átvételét jelenti csupán, hanem a germán etnikum tényleges bekapcsolódását is bizonyítja.

Mint a 2. számú képen látjuk, a Lajta hegység területén és ettől délnyugatra van egy-egy tumulus csoport, vagyis illir etnikum. A két csoport nem függ össze egymással, a közt a tumulustemetkezések szempontjából üres területet találunk. Nagyon érdekes, hogy éppen ezzel az üres területtel északról és délről érintkező tumulusokban jelentkeznek a germán nyomok, mint a 2. számú képen is látjuk.

2. kép.

46A tumulusok germán jellegű emlékanyagával kapcsolatban O. Menghin a Vanniusszal letelepített germánokra gondol²⁶⁽²⁷⁾. Ugyanerre a területre teszi L. Franz is Vannius germánjait²⁷⁽²⁸⁾. Ezt a feltevést Cassus és Strubilo már korábban ismert²⁸⁽²⁹⁾ sírköve alapján R. Egger is valószínűnek tartja²⁹⁽³⁰⁾.

Tudrus, Ariomanus libertusának sírköve alapján a két említett tumulus csoport közé ékelt germánság nyugati határára nem következtethetünk, mivel a germán Tudrus rabszolgakereskedelem révén bekerült ember is lehetett, nem biztos tehát, hogy a Vannius féle csoport tagjai közé sorolandó³⁰⁽³¹⁾. Feltehető azonban, hogy a Bécsi Medence termékeny, sík része is a Vannius-féle csoport telephelye lett.

Már A. Barbnak is feltűnt, hogy a császárkori tumulusok a hegy- és dombvidékeken, tehát a földművelésre kevésbé alkalmas területeken találhatók. Ezzel kapcsolatban Barb arra gondol, hogy a hódító rómaiak szorították vissza az őslakosságot a nehezebben művelhető területekre³¹⁽³²⁾. A magunk részéről úgy látjuk, hogy a carnok a kelta betöréskor elvesztett politikai önállóságukkal együtt mezőgazdasági területeiket is elveszítették és már ebben a korai időszakban a nehezebben művelhető hegy- és dombvidékre szorultak vissza. Nézetünket arra alapítjuk, hogy a boj állam pusztulása után a síkvidéki részek, az általuk megszállt területek néptelenedtek el annyira, hogy összefüggő tömbben lehetett itt az elűzött Vannius quad király és párthíveit letelepíteni. A quadok betelepítése semmiesetre sem történhetett volna meg erre a területre akkor,

ha a római telepések nyomták volna vissza a carnokat a hegyek közé, hiszen ekkor a római telepek akadályozták volna a germán betelepítést.

Ez a betelepített germán réteg vágta aztán ketté a Lajta hegység és a Soproni hegyek carn lakóinak kulturális kapcsolatait. Ez az alábbiakkal bizonyítható:

A túlvilági kocsiutazás képével díszített sírkövek nyugati elterjedési területe a Lajta hegység területére esik³²⁽³³⁾. Ennek a területnek a sírkövei nem függenek össze a közeli limes táborok sírköveivel, hanem galliai minták hatnak itt³³⁽³⁴⁾. Galliában gyakori a kocsiábrázolás³⁴⁽³⁵⁾, tehát a Lajta hegység kocsijelenetes sírköveit is galliai hatással magyarázhatjuk.

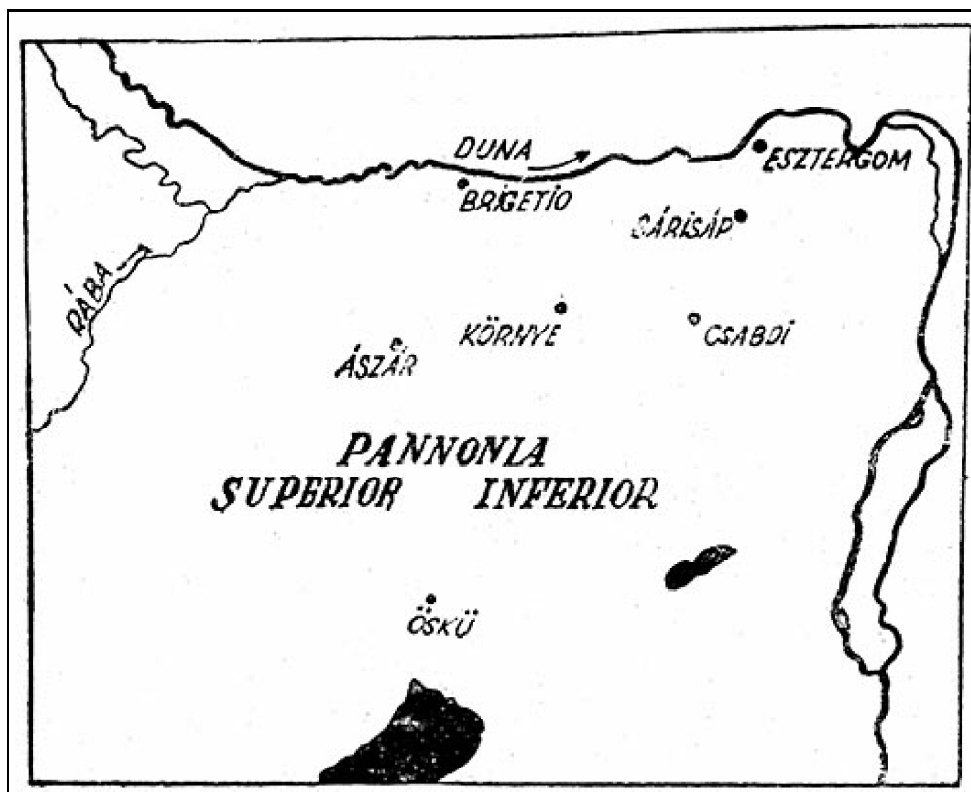
A két carn etnikai csoport közé ékelt germán sziget tette aztán lehetetlenné⁴⁷ a két azonos népcsoport közös kulturális fejlődését. A Soproni hegység illirjei Scarabantián (Sopron) és Savarián (Szombathely) keresztül dél felől jövő kultúrhatás területére estek és annak megfelelően fejlődtek is. Ezt még az is elősegíthette, hogy a nyelvi kapcsolat erős hatást jelentett a Sopron környéki és a pórvidéki illirek között.³⁵⁽³⁶⁾

A Lajta hegység jól megfigyelhető példája, ahol a népi kontinuitás a koravaskorig vezethető vissza, mutatja, hogy az időbeli előzmény nélkül jelentkező pannoniai kocsitemetkezés, illetve az azzal legszorosabban összefüggő kocsijelenetes sírkövek esetében nincs szükség egy eddig ismeretlen nép betelepítését feltételeznünk.

A Fertő tó körül elterülő boj civitas a koracsászárkorban a fentiek szerint a bojok mellett carn és quad elemeket is összefogott. A boj civitas kelet felől az azalus civitasszal volt szomszédos. A cohors I Noricorum³⁶⁽³⁷⁾ L. Volcacius Primus nevű parancsnoka a Duna-szakasz praefectus ripae tisztsége mellett az említett két civitas közös előljárója is volt.³⁷⁽³⁸⁾

A boj és azalus civitasok közös határa bizonytalan volt eddig. Hampel³⁸⁽³⁹⁾ és Barkóczi³⁹⁽⁴⁰⁾ is feltételezik csupán, hogy a Rába folyó választotta el a két törzset egymástól. Ezt a megállapítást a legújabb kutatás is elfogadta⁴⁰⁽⁴¹⁾.

A civitas határainak kijelölése a civitas praefectusának jogköréhez tartozott⁴¹⁽⁴²⁾, így a helyi adottságokat is figyelembe vehették a határ megvonásánál. Ilyen szempontból a Rába, mint jó természetes határ, valóban megfelelő lehetett volna. Szerintünk azonban a Rába nem lehetett a két civitas közös határa. Amikor ugyanis Caracalla idejében Pannonia Inferior és Superior (Alsó-, Felsőpannonia) határát újból rendezték, az új tartományi belső osztóhatár Szőny és Győr között futott ki a Dunához⁴²⁽⁴³⁾. Amennyiben az azalusok nyugati határa a Rába lett volna, ez az új határ kettévágta volna a törzset. Aligha hihetjük ezt, hiszen a pannoniai őslakosság etnikai jelentősége a III. század elején elvitathatatlan még⁴³⁽⁴⁴⁾. A törzsi kötelék keretein nyugvó civitasok léte is kimutatható még a III. század első felében.⁴⁴⁽⁴⁵⁾

3. kép.

A boj és azalus civitasok közös határa véleményünk szerint Pannonia [48](#) Inferior és Superior Caracalla-kori határával azonos. Ennek megfelelően a Bakonyér, illetve az abba ömlő Cuha patak völgyében vonnánk azt meg. Ezt a feltevést az azalus származást feltüntető feliratos emlékek elterjedési térképe alapján is bizonyítottak látjuk. A 3. számú képen bemutatott elterjedési térkép legnyugatibb azalus lelőhelye Ászár. Ászártól nyugatra, 5 km távolságban folyó Bakonyeret jelölhetjük meg ezen az alapon is a két civitas közös hataraként. A Fertő vidékének mocsaras, legeltető állattartásra alkalmas térszíne itt változik át magasabb, földművelésre is alkalmas területté.

A Duna, Bakonyér-Cuha, a Balaton által határolt boj civitas nyugati határa Noricum és Pannonia határa lehetett. A civitas déli határa bizonytalan, azonban nagy a valószínűsége, hogy a Zala folyó lehetett itt a határ.

A bojok ugyanis az azali és latobici között laktak Ptolemaeus szerint [45\(46\)](#). A latobici lakóhelyét Plinius nem mondja meg, bár említi őket [46\(47\)](#). Ptolemaeustól tudjuk viszont, hogy Pannonia Superior déli részén, Noricumtól délre kell keresnünk ezt a törzset [47\(48\)](#). A törzs nevére utaló Praetorium Latobicorum Emonatól délkeletre feküdt [48\(49\)](#). Ezen az alapon nyugodtan feltételezhetjük, hogy a boj civitas határa a Zala folyóig nyúlt le. Savaria, (a mai Szombathely) egyébként még a deserta Boiorumon, a boj pusztaságon épült fel [49\(50\)](#), ami csak megerősíti ezt a feltevést.

A szóbanforgó boj civitason belül a kelta bojok elhelyezkedését nem tudjuk még a temetkezési ritusok alapján körülhatárolni. A feliratos anyag nem sokat mond ilyen szempontból. Boj származást tüntet fel egy pandorfí [50\(51\)](#), egy brucki [51\(52\)](#) és egy ebreichsdorfi [52\(53\)](#) sírkő, valamint egy carnuntumi katonai elbocsátó

levél.[53\(54\)](#) Ezekből az adatokból azt látjuk csupán, hogy a Bécsi Medence északkeleti részén, valamint a Fertő tótól északra egységes boj etnikum kereshető.

A boj civitas központja ma még ismeretlen. M. Cocceius Caupianus boj princeps parndorfi lelőhelyű sírkövéből[54\(55\)](#) nem következtethetünk erre. A princepsok ugyanis a bennszülött arisztokrácia tagjai[55\(56\)](#), egy-egy falunak a vezetői[56\(57\)](#), akikből a törzsi tanács tagjai is kikerültek[57\(58\)](#).

Irodalmi forrásaink nem sokat mondanak az azalusokról, a bojok keleti szomszédairól. Ptolemaeus szerint Pannonia Superior északi részében laktak, szomszédaik a Pannonia Superior északkeleti részében lakó kütnoi és a Pannonia Inferiorban lakó eraviscusok.[58\(59\)](#) A kütnoi a cottonivel azonos.[59\(60\)](#)

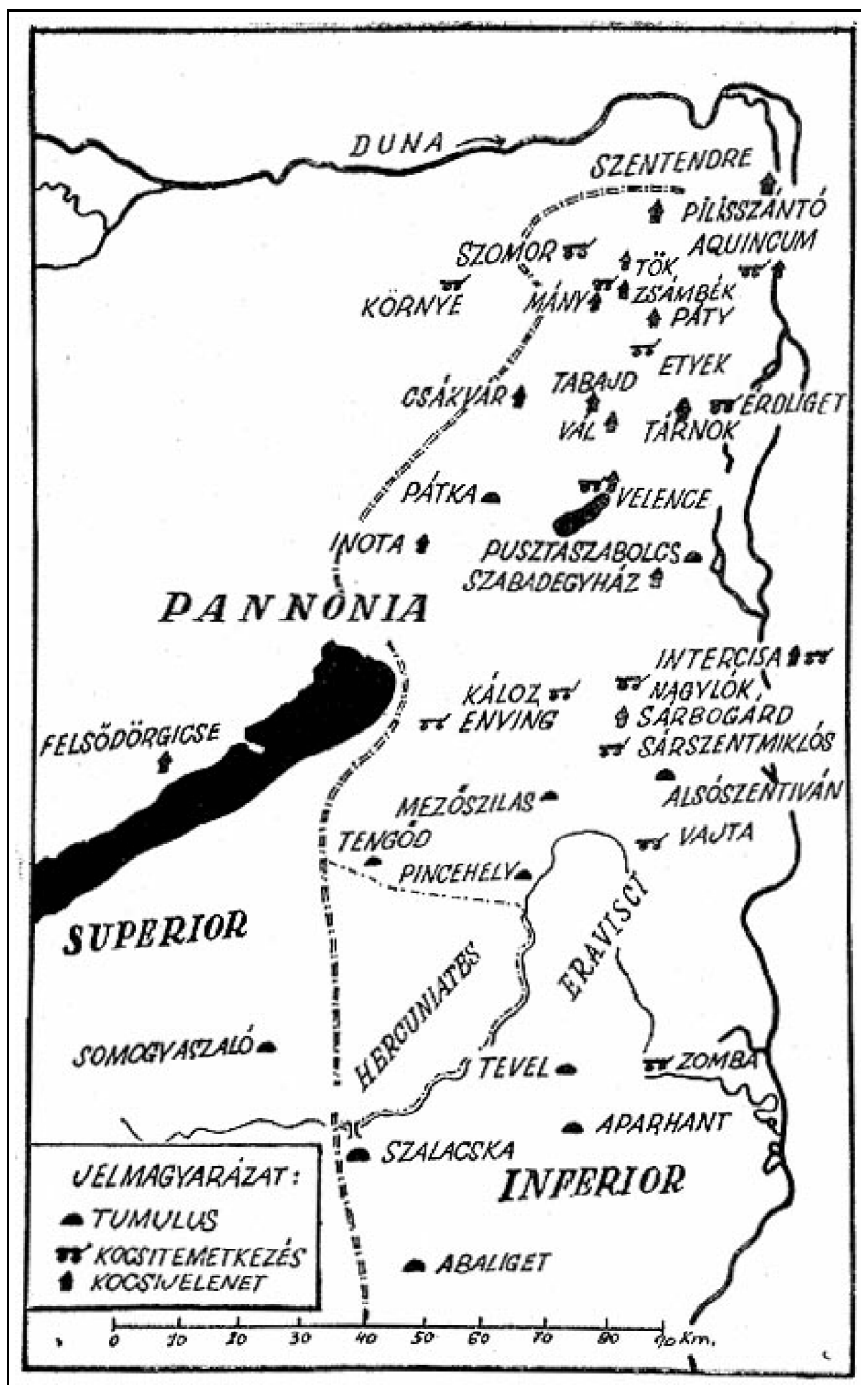
Az azalus civitas északi határa a Duna volt[60\(61\)](#). Nyugati határuk a bojokkal volt közös, ennek megfelelően a Cuha-Bakonyér vonalában kereshetjük azt. A 3. számú képen mutatjuk be az azalus származást feltüntető feliratos emlékek lelőhelyét, ami további jó adatokat nyújt a civitas kiterjedésének meghatározásához. A 3. sz. képen szereplő lelőhelyek irodalmát az alábbiakban adjuk:

Ászár: Kincslelet az azulus Atta katonai elbocsátó diplomájával.[61\(62\)](#)

Brigetio: Itt állomásozott i. u. 80 körül CON I BRITANNICA (milliaria) C. R., melynek Lucco nevű katonája azalus nőt vett feleségül és katonai szolgálatának letelte után felesége szülőföldjére tért vissza.[62\(63\)](#) Két azalus származású katona diplomáját is ismerjük innét.[63\(64\)](#)

Csabdi: A község határában épületromok közül került elő Viator, Romani filius katonai diplomája[64\(65\)](#).

Esztergom. Solva principis Azaliorum filia sírköve ismert innét.[65\(66\)](#)

494. kép.

⁵⁰Intercisa (Sztálinváros): Egy itteni sírkövön Aurelia Asalia név szerepel⁶⁶⁽⁶⁷⁾. A névadás a törzsi származásra vonatkozik⁶⁷⁽⁶⁸⁾.

Környe: Cotomas, Nurtis filius Asalius sírköve került itt elő⁶⁸⁽⁶⁹⁾.

Öskü: 1785-ben találták itt meg⁶⁹⁽⁷⁰⁾ az azalus Ursio katonai diplomáját⁷⁰⁽⁷¹⁾.

Regöly: Nemrégiben került itt elő egy azalus veteranus katonai diplomája⁷¹⁽⁷²⁾.

Sárisáp: Aicca, Cansali filia Asalia sírkövét ismerjük innét⁷²⁽⁷³⁾.

Intercisa és Regöly az eraviscus civitas területén fekszenek már, ezért ezeket nem is vettük fel az elterjedési térképre. Az azalus civitason belül Ászár a legnyugatibb azalus lelőhely. Ettől 5 km-re nyugatra folyik a Bakonyér, amelyet határként említettünk a boj és azalus civitas között. A civitas déli határa Csabdi és Öskü lelőhelyeket összekötő egyenes. Ez nagyjából a Bakony és Vértes hegységek vízválasztójával párhuzamos, de attól délkeletre húzódik. Az említett hegységek délkeleti, temrékeny lejtői ezek szerint az azalusok kezén voltak még. A civitas keleti határa Csabdi–Sárisáp–Esztergom vonal a lelőhelytérképünk vallomása szerint.

Kuzsinszky Esztergom helyén keresi az azalus civitas központját, egy princeps Azaliorum felirat alapján⁷³⁽⁷⁴⁾. A princepsok azonban, mint említettük, már nem voltak a törzs fejei⁷⁴⁽⁷⁵⁾. Hampelnek van igaza, aki Azaumot gondolja a törzsi központnak⁷⁵⁽⁷⁶⁾. Azaum helyének kérdésével Barkóczi László foglalkozott utoljára. Szerinte Dunaalmás és Nyergesújfalu között kell azt keresnünk⁷⁶⁽⁷⁷⁾.

A celta cotinusok⁷⁷⁽⁷⁸⁾ felvidéki lakóhelyének kérdésével többen foglalkoztak már⁷⁸⁽⁷⁹⁾. Egy részüket Vespasianus és Marcus uralkodása közti időben telepítették be Pannonia Superior északkeleti részébe, mert Plinius még nem említi őket a pannoniai törzsek felsorolásánál, Ptolemaeus pedig már beszél róluk⁷⁹⁽⁸⁰⁾.

Pannonia Inferior és Superior Traianus császár korabeli határa Graf szerint⁸⁰⁽⁸¹⁾ Esztergomtól keletre, Pilismarótnál érte el a Dunát. Ha elfogadjuk ezt a tartományi osztóhatárt, Superiorban nem maradna már hely a cotinusok számára. A Graf-féle határmegoldást egyébként Radnóti Aladár és Barkóczi László hadtörténeti vizsgálataik alapján is elvetik és feltételezik, hogy Pannonia Inferior és Superior határa valahol Békásmegyer és Szentendre között futott ki a Dunához⁸¹⁽⁸²⁾.

Az alábbiakban Inferior és Superior határával kell foglalkoznunk, mivel az azalusok már említett nyugati határa mellett ez és a Duna folyó által határolt területet lakták. Az Aquincum és Brigetio közti út mérföldkövei a két légióstábornál kezdve vannak számozva. Kuzsinszky szerint a mérföldkövek számozása mindkét tábornál a tartományi határig terjedt⁸²⁽⁸³⁾. A pilisszántói mérföldkövek távolsági adatai Aquincumtól számíthatóknak,⁸³⁽⁸⁴⁾ tehát Pilisszántó még Inferiorhoz tartozott. Ugyancsak Pannonia Inferior területéhez tartozott Bajna is⁸⁴⁽⁸⁵⁾. Leányvár viszont Pannonia Superior területéhez tartozott, mivel a Cséven előkerült mérföldkövek⁸⁵⁽⁸⁶⁾ eredetileg itt állhattak a távolsági adatok szerint és Brigetiotól vannak számozva. Ugyancsak Superior területéhez tartozott Sárisáp is, mivel azalus település volt.⁸⁶⁽⁸⁷⁾

Pannonia Inferior és Superior Traianus-kori határa ezek szerint a Dunától kiindulva a Vörösvári völgyön haladt északnyugat felé, majd Pilisszántó és Leányvár között keletnek fordulva, Bajnánál tért el dél felé.
51A határ Csabdi község táján vette fel a Bakony és Vértes hegységek vízválasztójával párhuzamos irányt.

Pannonia Inferior és Superior említett határa, a Duna és az azalus civitas által határolt területre telepítették be a cotinusokat. Ez a terület földművelésre még ma is eléggé alkalmatlan, mely a késői vaskor folyamán gyér lakosságú volt⁸⁷⁽⁸⁸⁾.

Az azalusok és cotinusok szomszédai Ptolemaeus említett helye szerint a Pannonia Inferiorban lakó eraviscusok voltak. Az eraviscusok északi és nyugati határa Pannonia Inferior Traianus kori határának felel meg. Inferior és Superior említett határát a 4. számú képen mutatjuk be. Ugyanezen a képen tüntettük fel az illir népesség már említett temetkezési szokásának, a tumulus, kocsi-temetkezés és kocsijelenetes

sírkövek elterjedését is. Azt látjuk, hogy az illir etnikum egész pontosan követi a két tartományrész határát, amit természetesnek tarthatunk.

Már a régebbi kutatás is észrevette, hogy az eraviscusok nem voltak kelták⁸⁸⁽⁸⁹⁾. Az újabb kutatás határozottan illir voltak mellett foglal állást⁸⁹⁽⁹⁰⁾. Ez az oka aztán, hogy Alsópannonia északi része, amely Ptolemaeus szerint lakóhelyük volt, annyira gazdag illir temetkezési szokásokban.

Az illir temetkezési szokásokat feltüntető 4. sz. képünkől látjuk, hogy az illir etnikum egész a Mecsek hegységig nyúlt le. A civitas déli határát, melyet a feliratos emlékegy alapján jóval északabbra keresett eddig a kutatás,⁹⁰⁽⁹¹⁾ a magunk részéről a Mecsek hegységben keressük. Az úgynevezett Baranyai háromszög (a Duna, Dráva és a Mecsek hegység által határolt terület) nem lehetett már a civitas területe, mint Salamon Ferenc⁹¹⁽⁹²⁾ és Wosinsky Mór⁹²⁽⁹³⁾ gondolják, mert a temetkezési szokások nem árulják el az illir etnikum ottani létét.

A 4. számú elterjedési térképből látjuk, hogy a Balatontól délre, ahol Alsó- és Felső-Pannonia határát a Graf-féle megoldásban fogadhatjuk el, a határ, valamint Tengőd és Pincehely községek által bezárt területen az illir temetkezési szokások szempontjából üres területet találunk. Ide helyezhetjük a hercuniates kelta⁹³⁽⁹⁴⁾ törzset.

A hercuniates Ptolemaeus szerint Alsó-Pannonia nyugati határán lakott⁹⁴⁽⁹⁵⁾ Graf a Bakony hegység területére teszi őket⁹⁵⁽⁹⁶⁾ ezt a nézetet újabban is elfogadják⁹⁶⁽⁹⁷⁾. Amint térképünkől is látjuk, Alsó-Pannonia északi részében – természetesen a Traianus-kori felosztásról van szó – nagyobb, egységes kelta etnikum befogadására nem maradt már hely. A hercuniates most meghatározott új telephelyének nem mond ellent a törzs nevében szereplő „tölgy” gyök⁹⁷⁽⁹⁸⁾ mivel az említett területen ma is gyakori még a mocsári tölgy, másrészt a törzsek elnevezése nyilván sokkal régebbi keletű és az elnevezés egy korábbi lakóhelytől is származhat. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a hercuniates keleti határa a Kapos völgyén is túlment volna, mivel csak ezen a részen függhetett össze az eraviscusok északi és déli csoportja.

A hercuniates újonnan meghatározott telephelye révén más megvilágításba kerül a Pons Sociorum kérdése is. A Pons Sociorum, a „szövetségesek hídja”, Kenner szerint dombóvár körül keresendő.⁹⁸⁽⁹⁹⁾ A Pons Sociorumot Mommsen Pons Mansuetinával veszi egynek⁹⁹⁽¹⁰⁰⁾. Felfogását osztja Domaszevski is¹⁰⁰⁽¹⁰¹⁾. Az említett helyeket Radnóti Aladár a Kapos völgyében fekvő Nagyberkivel azonosítja.¹⁰¹⁽¹⁰²⁾ A Kapos völgyén Nagyberkinél ⁵²átvezető híd ezek szerint az eraviscus és hercuniates törzs baráti viszonyának nevét örökíti meg.

Mindössze ennyi, amit a pannoniai civitasok etnikai és településtörténeti viszonyairól a temetkezési rítusok segítségével ma még mondhatunk. Tudatában vagyunk annak, hogy a fentiekben etnikai egységként kezelt csoportok csupán a kutatás hiányos volta következtében jelentkeznek homogén egységként. A valóságban ma még csak az illir vagy kelta vallású kelták túlsúlyáról beszélhetünk egyes területek népességével kapcsolatban. A finomabb elemzés lehetőségét a teljes feliratos anyag névanyagának összevetése, a vallástörténeti kutatás kiszélesítése, a temetkezési szokások részletes felgyűjtése és az anthropologiai vizsgálatok kézzelfoghatóbb eredményei adják majd meg.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sági Károly: Adatok a pannoniai civitasok területének és etnikumának kérdéséhez / Karl Sági: Beiträge zur Frage des Gebietes und des Ethnikums der pannonischen civitates.

Karl Sági: Beiträge zur Frage des Gebietes und des Ethnikums der pannonischen civitates.

Verf. versucht die Frage der Grenzen und des innerhalb dieser Grenzen lebenden Volkstums außer den historischen und epigraphischen Angaben in erster Linie durch die Zeugenschaft der Hügelgräber und der Wagenbestattung zu klären. Die Bestattung in Hügelgräbern und die Wagenbestattung ist die Bestattungsart der illyrischen Bevölkerung in der frühen Kaiserzeit.

Die im nördlichen Teil von West-Pannonien gefundenen Hügelgräber der Kaiserzeit sind Denkmäler der illyrischen Carni. Die Carni wurden durch die Wanderung der Kelten auseinander getrieben und zuletzt von den keltischen Boien unterjocht. Ihre politische Unabhängigkeit hatte damit ein Ende, doch werden in der Umgebung von Ödenburg die Carni noch von den schriftlichen Quellen der Kaiserzeit erwähnt.

Außer den illyrischen Carni und den keltischen Boien finden wir in der frühen Kaiserzeit in der Umgebung des Neusiedlersess auch noch ein germanisches Volk. Die Germanen des Vannius wurden zwischen dem Leitha- und dem Ödenburger Gebirge, in der zum Ackerbau geeigneten Ebene, auf einem Gebiet der Hügelgräber angesiedelt. Deshalb findet man germanische Spuren in Tumulusgräbern, die vom Berührungsgebiet mit den Germanen stammen, wie das auf dem Bild 2 zu sehen ist.

Die civitas der Boien grenzte im Osten an die Asalen an. Nach der früheren Auffassung wäre die Grenze zwischen den beiden civitates die Raab gewesen. Verf. verlegt diese Grenze an die Bächer Cuha und Bakonyér. Als nämlich zur Zeit des Kaisers Caracalla die Grenze zwischen Pannonia Inferior und P. Superior neu geregelt wurde, erreichte die neue Grenze zwischen Komorn und Raab die Donau. Wäre der Raab-Fluß die westliche Grenze der Asalen gewesen, so hätte die neue Grenze zwischen Pannonia Inferior und P. Superior den Stamm der Asalen in zwei Teile getrennt. Das ist kaum denkbar, da das Vorhandensein der auf dem Stammesverband beruhenden civitates noch zu Beginn des 3. Jahrhunderts nachweisbar ist. Diese Annahme kann auch mit der Verbreitungskarte der auf Asalen hinweisenden Inschriften bestätigt werden (vgl. Bild 3). Diese Verbreitungskarte ermöglicht auch die Feststellung der Ostgrenze der Asalen. Östlich von den Asalen, beim Donau-Bogen wohnten die Cotini. Südlich von den Cotini finden wir die illyrischen Eravisci. Auf dem Bild sind die Fundorte jener illyrischen Bestattungen dargestellt, mit deren Hilfe die civitas der Eravisci gut umgrenzt werden kann. Auf Grund der erwähnten Verbreitungskarte kann die Südgrenze der civitas der Eravisci im Mecsek-Gebirge gesucht werden.

Dieselbe Verbreitungskarte weist auch darauf hin, daß südöstlich vom Plattensee die illyrischen Bestattungen fehlen. Auf diesem Gebiet werden wir die keltischen Hercuniates suchen müssen.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Szőke Béla: IX. századi sírok Sopronkőhidán

55 Szőke Béla: IX. századi sírok Sopronkőhidán

A sopronkőhidai volt fegyház 1951 februárjában a Teich-dűlön öntözőcsatornát építtetett egy létesítendő konyhakertészeti céljaira. A csatorna egy dombhát hosszában húzódik s tulajdonképpen két töltés emelésével építették. Így a csatorna feneke egyezik a föld színével, az alább tárgyalt sírok pedig a csatorna két oldalán húzódó földvértelgödörökben kerültek napvilágra (1. és 2. kép). A sírokat a munkások részben teljesen

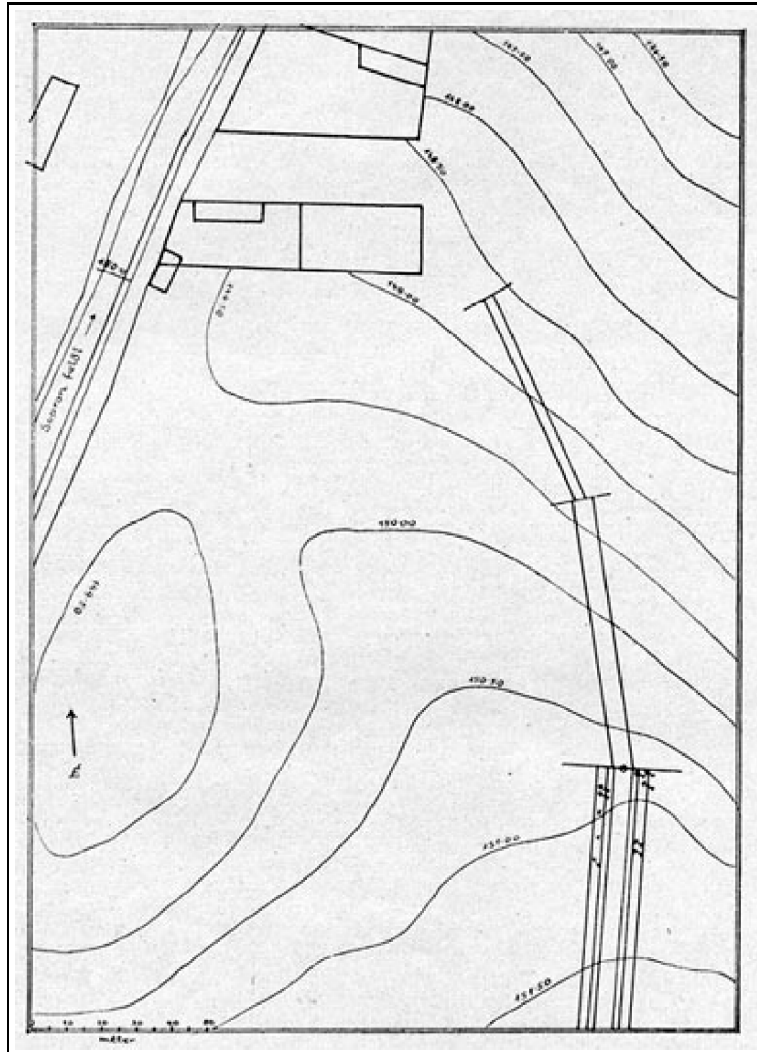
felforgatták, részben csak megbolygatták, a közben talált nagyobb – figyelmüket el nem kerülő – tárgyakat átadták a soproni múzeumnak. Ezek alapján indult meg a mentőásatás, melyet alulírott végzett Kotzmanek J., a soproni múzeum dolgozójának segítségével 1951. február 21–23. napokon.

A Teich-dűlő, Sopron felől érkező Kőhidára, a műúttól jobbra eső és ezzel párhuzamosan húzóódó dombhát. A domb észak felé ellaposodó részén s a fegyház területén őskori leletek¹⁽¹⁰³⁾ s főleg római kori sírok kerültek elő.²⁽¹⁰⁴⁾ – A Teich-dűlő keleti szomszédságában emelkedik a 208 méter magas Kecse-hegy. Ennek az északi oldalában két elrejtett Silvanus-oltárt találtak.³⁽¹⁰⁵⁾ A Kecse-hegy csúcsának déli, lankásabb oldalát kettős sánc keríti. A belső sáncot Nováki Gyula 1948-ban átvágta. A földhányásból őskori cserepek kerültek elő, de volt köztük egy korongolt kelta vagy római kori cseréptöredék is.⁴⁽¹⁰⁶⁾

*

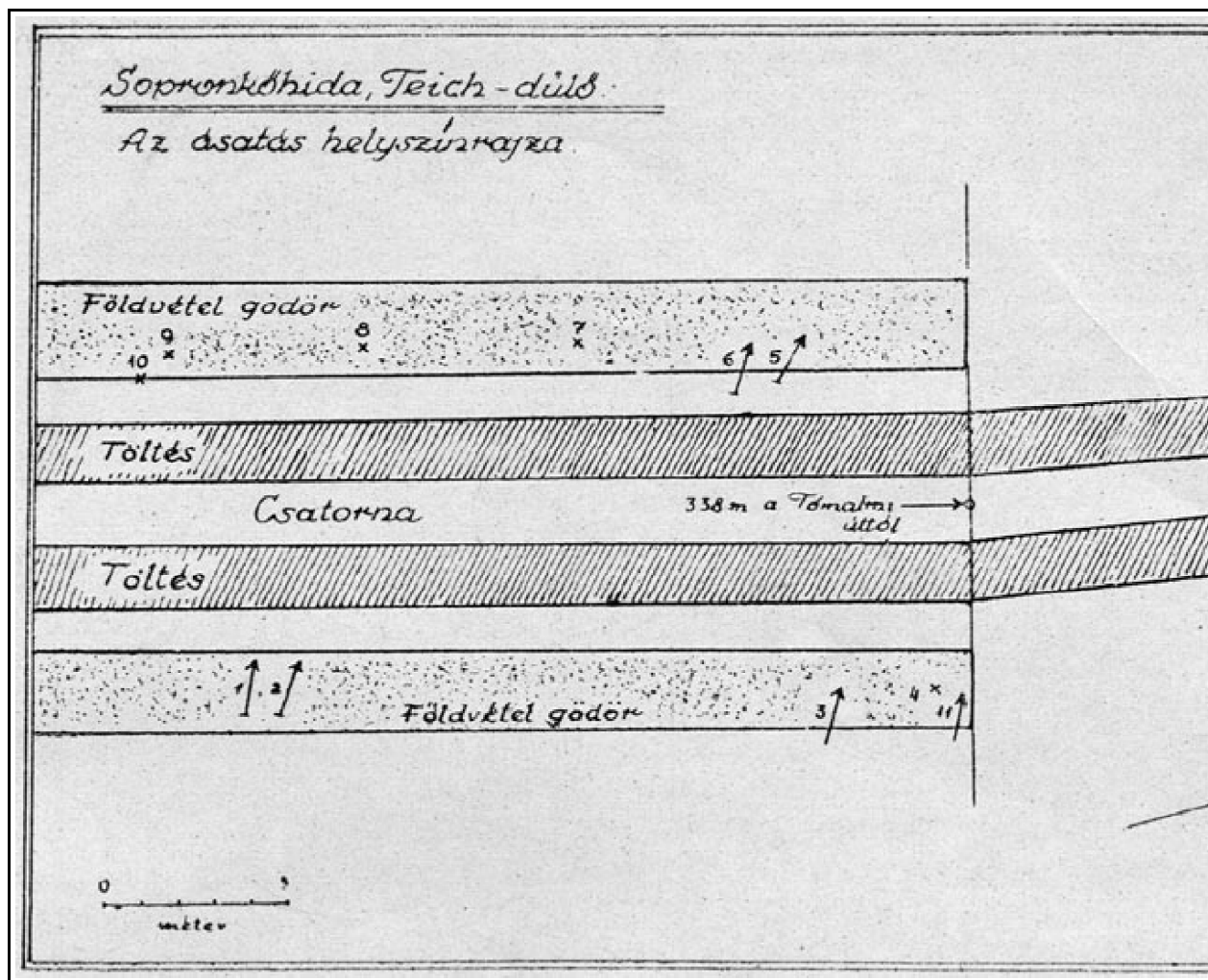
A mentőásatás alkalmával feltárt és részben csak megállapított 11 sír egy nagyobb – a hasonló típusú temetők méreteiből ítélve nem nagy – temető egy része. Az egyes sírok adatai a következők:

1. sír. Mélység 140 cm. Férfi. A váz hossza 173, a váll szélessége 38 cm.⁵⁽¹⁰⁷⁾ Jobb kar a test mellett, bal az ölbe hajtván, lábai nyújtva, egymás mellett. A sírt már nagyjából feltárva találtuk. A váz csontjai nagyrészt még a helyükön feküdtek, de a lándzsát és csíholóvasat a munkások már felvették és átadták a soproni múzeumnak. Ezek helyét a munkások bemondása alapján közlöm. A 35.3 cm hosszú vaslándzsa (I. t. 1) a jobb vállnál feküdt úgy, hogy a hegye a váz koponyatetőjével volt egyvonalban, a fegyver tehát a férfi mellé volt fektetve. A csíholóvas (II. t. 2) a jobbkez csuklója alatt feküdt, ugyanott találtuk egy kis vaskés teljesen elrozsdásodott töredékét is. A balkézen vékony bronzgyűrű volt, teljesen elmállott. A töredékei maradtak meg annak a kb. 2 cm széles, lapos vastárgynak is, mely mindkét lábfej alá külön-külön tört ívben hajlott be. Ismeretlen részét a lábfej csontjainak egy részével a munkások levágták, eldobálták. ⁵⁶ Eközben a tárgy földben maradt részei is összetöredezték, elmozdultak. A jobb lábfejnél talált töredékek egyik darabján bronzrozsda maradt fenn. A tárgy felismerése, meghatározása lehetetlen volt.

1. kép

2 sír. Mélység 145. Nő. Váz h.: 162, váll sz.: 30. Mindkét kar a testhez 57szorítva, a jobb az ölbe hajtva, a bal a test mellett nyújtva. Lábai nyújtva egymás mellett. – A vázat a földmunka közben részben megrongálták. A koponyát összetörve és a helyéről elmozdítva találtuk. Mellette a megbolygatott földben találtunk egy kerek átmetszetű, ezüst huzalból készült sima, nyitott karikát (I. t. 2) (legn. átm.: 2.2 cm) és egy szőlőfürdíszes bronz függőt (I. t. 3) (legn. átm.: 2.2 cm). Ez öntés útján készült, erősen elrozsdásodott. A tojásdad alakú, kerek átmetszetű függő középvonalán egy-egy kis gomb ül, ez a finomabb példányokon látható egy- vagy többszörös apró gyöngyrozetta durva utánzata. A függőt alul díszítő fürt, mely kisebb részével benyúlik a függő alsó ívébe is, részben letörött. A balkönyök alatt hosszúkás vastárgyat, valószínűleg kést találtunk, ezt azonban a rozsdá teljesen szétmarta.

2. kép

3. sír. Mélység: 130. Nő. Váz h.: 132., váll sz.: 37. Mindkét karja nyújtva a test mellett, a lábai is nyújtva egymás mellett. A vázat a munkások megrongálták. A fejből csak az állkapcsot találtuk a helyén, a koponyarészt összetörték, eldobálták. A fejnél a megbolygatott földben találtunk egy törött bronzfüggőt (I. t. 4). A kerek huzalból készült függő hosszabb, letört szára laposra és hegyesre van kalapálva. Alsó részén kicsi gomb díszíti. A rajzon látható többi dudorodás csak rozsdá.

4. sír. A 3. sz. sírral azonos mélységben és irányban feküdt. A váz csontjait a munkások fölszedték és egy kupacba összedobálták. Elbeszélésük szerint a váz bal lábfejeinél egy edényt találtak (III. t. 1). Magasság: 10.5 cm, a fenék átm.: 10 cm. Az alacsony edény szemcsés agyagból készült, vöröses téglaszínűre van kiégetve, itt-ott szürke foltok látszanak [58](#)rajta. Hasi részén két egyszerű hullámvonal, a talpa felett pedig egyenes vonalköteg díszíti.

5. sír. Mélység: 175. Férfi. A váz h.: 163, a váll. sz.: 43. A vázat a munkások megbolygatták, mellékleteit felvették és beadták a múzeumba. Helyüket elbeszélésük alapján állapítottuk meg. A váz mindkét karja a test mellett, a lábak is egymás mellett nyújtva. Jobb oldalára fektették a lándzsáját. A 34.3 cm hosszú vas

lándzsa (II. t. 1) a jobb vállnál feküdt úgy, hogy a hegye a koponyatetővel egyvonalban volt. A jobb kézfejnél a nyéllel együtt 20 cm hosszú és 2.4 cm széles pengéjű vaskés (II. t. 7) feküdt. A sír alján, az egész váz alatt 2–3 cm vastag pernyés, hamus réteget találtunk. Rózsaszínes és szürkés, pernyével kevert égett homokréteg fedte a vázat is, főleg annak felsőtesti részét.

6. sír. Mélység: 158. Nő. Váz h.: 157, váll sz.: 40. A jobb kar a test mellett nyújtva, bal kar az ölbe hajtva. A lábak egymás mellett, nyújtva. A vázat a munkások részben megbolygatták. A jobb könyökön erősen elrozsdásodott, töredezett kis vaskést találtunk. A jobb füle tájékáról kerek bronzhuzalból készült karika töredéke (I. t. 5) került elő. A bal combcsont felső részén, közel a kézfejhez, zöld patinafoltot állapítottunk meg. Ez valószínűleg a közelben fekvő és törött pántos gyűrűtől származik. Az igen rossz ezüsből készült gyűrű (I. t. 6) laposra kalapált végei egymásra vannak hajtva és egy szögeccsel összefogva. A szögeccset belülről verték át s a végét kívül lehajtva lekalapálták.

7. sír. Mélység: 150. Valószínűleg férfi. A munkások a váz csontjait felszedték és egy kupacba összedobálták. Elbeszélésük szerint a váz vállánál találták a 28.7 cm hosszú vas lándzsát (II. t. 4), a jobb kézfejnél pedig egy 18 cm hosszú vaskést (II. t. 3) és egy edényt (III. t. 2) találtak. A kés 2.3 cm széles pengéjének csak egy töredéke maradt meg, a többi elmállott. Az edény 14.8 cm magas, peremének átmérője 12.5 cm. Szemcsés agyagból készült, néhány sötétebb folt kivételével téglapirosra van égetve. Az edény felületét három egyenes vonalköteg és a köztük lévő két sávban hullámvonal díszíti.

A munkások elbeszélése szerint a 7. és 8. sz. sírok között kb. fele távolságban, ezekkel a sírokkal azonos mélységben egy edényt találtak, mely a közölt három edényhez hasonlított. Az edény elkallódott.

8. sír. Valószínűleg nő. A 7. sz. sírral azonos mélységben feküdt, a munkások teljesen felforgatták. Elbeszélésük szerint a váz jobb kézfejnél egy 27.8 cm hosszú vaskés feküdt. Pengéje 3 cm széles, rajta vércsatorna fut végig (II. t. 5). A bal alsókar mellett orsót találtak (II. t. 6). Ennek magassága 2.25 cm, átmérője 2.15 cm. A szép, arányosan készült darabot finom, világos kávészínű réteg borítja. Ez egy helyen lekopott s itt kilátszik a belső szürke, finomszemcsés agyag. A váz melle fölött mintegy 5–10 cm magasságban cserépedény állott. Az edény töredékesen került a soproni múzeumba (III. t. 3), szájának átmérője 18 cm. Finomszemcsés agyagból készült, színe téglapiros. A hasán két egyenes vonalpár között háromszoros hullámvonal díszíti.

9. sír. Mélység: 160. A vázat teljesen felforgatták, csontjait egy halomba dobálták. A munkások elbeszélése szerint a váz jobb vállánál, de annál magasabb szintben juhféle állat koponyája feküdt. A közelben meg is találtuk a koponyáról letört két szarv töredékeit. Az emberi váz törött csontjai közt egy tűzköszilánkot találtunk (I. t. 7).

5910. sír. Az előbbi sír közvetlen közelében feküdt. A váz csontjait a munkások széthányták, azokat nem találtuk meg. Elbeszélésük szerint a váz gerincén egy kis vaskést találtak. A tárgy elveszett.

11. sír. Mélység: 178. Nő. Váz h.: 150, váll sz.: 22. A váz bolygatatlan volt. Vállai összenyomottak, karjai erősen a testhez szorultak. Jobb karja az ölbe hajtva, bal nyújtva a test mellett, lábai egymás mellett, nyújtva. A koponyánál, a jobb fülnél egy ezüsből öntött függőt találtunk (I. t. 9). Négyzetes átmetszetű és tojásdad alakú. Az egyik vége kihegyesedik, a másik végén és ezzel szemben a függő ívének közepén granulációt utánozó, két-két gyöngysorból álló rozetta, alul pedig lecsüngő és az alsó ívbe is benyúló fűrt díszíti. A tárgyon a huzamosabb használat kopása látszik, kicsiny méretű, legnagyobb átmérője 2.5 cm. Ugyanott találtuk egy kerek átmetszetű bronz függő töredékét (I. t. 10) és egy ezüst függő erősen elmállott maradványait. Ismeretlen, rátapadt anyag borította (I. t. 8). A bal fülnél egy bronzból öntött, kerek

átmetszetű függőt találtunk töredékes állapotban (I. t. 11). Egymással szemben két gombalakú rozetta díszíti. Két helyen kissé betörött, ott elvékonyodik. Legnagyobb átmérője 1.5 cm. A jobb kézfejen teljesen elmállott vékony gyűrű zöldpatinás nyomát találtuk meg. A balkönyöknél a bordákon vaskés feküdt. A kés pengéje teljesen elrozsdásodott, szétesett, a nyele is töredékes (I. t. 12 a, b). A nyél kétfelől borítja a kés vasát és agancsból készült. Három helyen van szegeccsel összefogva, egyik végén pedig a megerősítésére alkalmazott vasabroncs töredéke is megmaradt. Díszítése közepén ponttal hangsúlyozott körökből áll. A vázat takaró földrétegben apró, szenes pernyeszemcséket találtunk.

*

Sírmellékletek, vagyis az elhunyt viseletéhez tartozó tárgyak s azok, melyeket az iránta érzett tisztelet, szeretet jeleként, valamint a halotti kultusz kellékeiként temettek el vele együtt, mind a 11 sírban voltak.

Ezek közül az ékszereket az egyszerűség és szegénység jellemzi. A 2. és 11. sz. sírban talált szőlőfürt-díszes függők közül az egyik bronzból (I. t. 3), a másik ezüsből (I. t. 9) készült öntés útján. Ez a forma, melyen a szőlőfürt a függő alsó ívéről lecsüng, de fel is nyúlik abba, igen elterjedt Morvaországban, délnyugati Szlovákiában, de ismerjük a Dunántúlról és horvát-szlavón területről is. J. Poulík Dol. Věstonice⁶⁽¹⁰⁸⁾, Staré Město⁷⁽¹⁰⁹⁾, Blučina⁸⁽¹¹⁰⁾, Boleradice⁹⁽¹¹¹⁾, Pustimeř, temetőiből közöl a miénkhez hasonló vagy azonos példányokat. A Dol. Věstonice-i temető főleg a IX. század második felében és a X. század első felében népesült be¹⁰⁽¹¹²⁾, a blučinai típusú leletekkel jellemzett temetők pedig, mint Blučina, Boleradice, Pustimeř, stb. a IX. század folyamán voltak használatban¹¹⁽¹¹³⁾. V. Hrubý Staré Město nagy temetőjéből közöl a sopronkőhidaiaknál általában díszesebb példányokat¹²⁽¹¹⁴⁾. A szőlőfürt-díszes függők kicsiny öntött példányait V. Hrubý a kísérőleletek alapján a 900 körüli évekre keltezi¹³⁽¹¹⁵⁾. Szlovákiában a Vel'ký Grób-i (nagygurabi) temetőben találtak a miénkhez hasonló függőket¹⁴⁽¹¹⁶⁾, a Dráva mellett pedig a Ptuj (Pettau) szomszédságában fekvő Turniščén¹⁵⁽¹¹⁷⁾. Az előbbi lelőhely korát a IX. század végére, az utóbbit pedig a IX. századra helyezik. Magyarországon a zalavári ásatások során kerültek elő hasonló, de nemesféműből s művészi munkával készült függők¹⁶⁽¹¹⁸⁾.

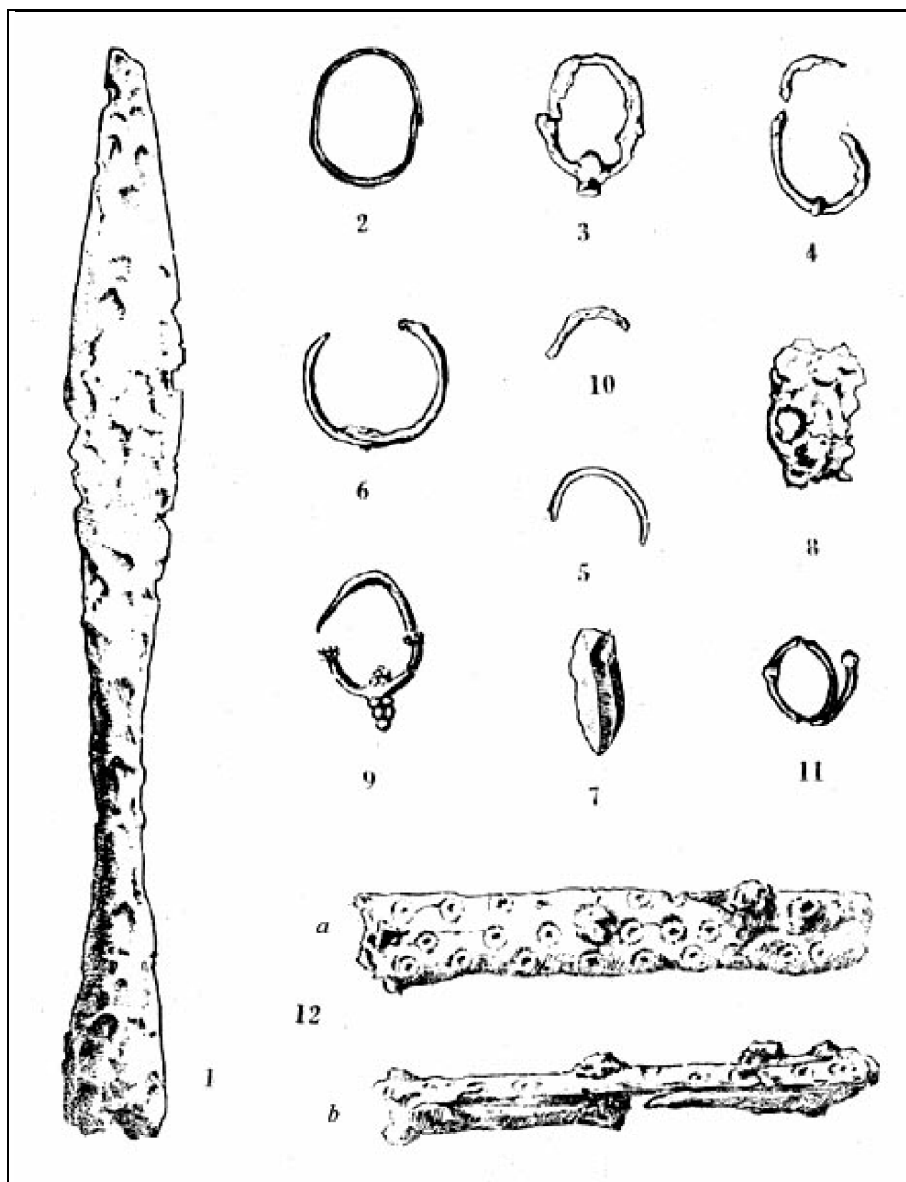
A sopronkőhidai temető 3. sírjában talált bronzfüggőt az alsó ívén kicsi gomb díszíti, az egyik végét hegyesre kalapálták, a másik vége ⁶⁰azonban letörött (I. t. 4). Kérdés, nem díszítette-e ezen a végén kezdetleges S alak, amilyen a blučinai XII. sz. sírban talált, teljesen azonos példányon látszik?¹⁷⁽¹¹⁹⁾ J. Poulík ezt a függő-típust a IX. század végére, vagy a X. század elejére keltezi¹⁸⁽¹²⁰⁾.

A 11. sz. sírban talált kerek, két gombbal díszített bronz fülbevaló (I. t. 11) valószínűleg hiányos. Az ép példányokon a függő alsó ívét hengeralakú csüngő díszíti. Hasonló hiányos és ép példányokat ismerünk a morvaországi IX. századi temetőkben. Ilyenek Šardičky¹⁹⁽¹²¹⁾, Boleradice²⁰⁽¹²²⁾ Blučina²¹⁽¹²³⁾, Vestonice.²²⁽¹²⁴⁾

Az ezüst- és bronzhuzalból készült egyszerű nyitott karikák (I. t. 2, 5), fülbevalók gyakoriak már az avarkori temetőkben, általánosak a IX. században s a későbbi századokban is.

A vékony huzalból készült gyűrűk (1. és 11. sz. sír) elmállottak, a 6. sz. sírban talált szögecselt pánt-gyűrű (I. t. 6) pedig talán nem is ékszer volt. Amennyiben ékszerként viselték, nem ismerem a megfelelőit a sopronkőhidaival azonos típusú IX. századi temetőkben.

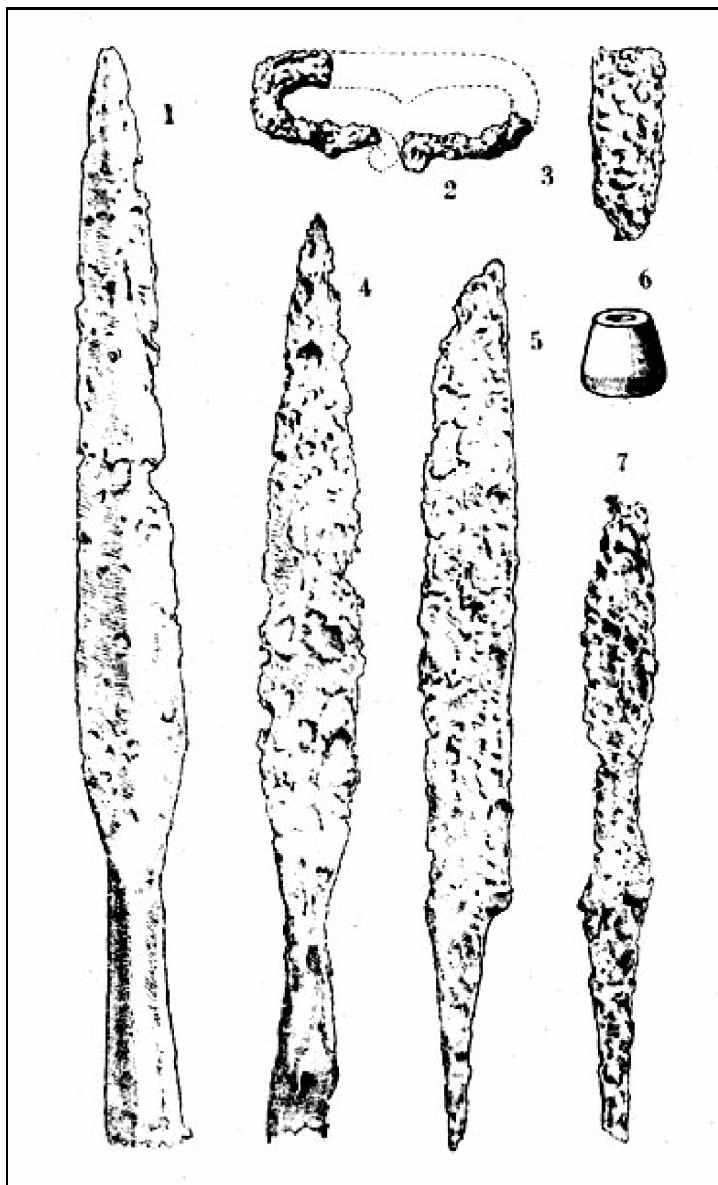

I. tábla. Sopronkőhida, Teich-dűlő. 1:1. sír; 2,3:2. sír; 4:3 sír; 5,6:6. sír; 7:9. sír; 8, 9, 10, 11, 12 a, b;11. sír.

61A temető 8 sírjában találtunk 1–1 vaskést. A kisebb méretűek teljesen elmállottak, hasonlóan, mint a nagygurabi temetőben.²³⁽¹²⁵⁾ A nagyméretű kések hossza 18, 20, 27.8 cm. A kést férfiak és nők sírjában egyaránt, vagy a könyök magasságában, vagy a jobb kézfejnél találtuk, tehát vagy az övbe dugva vagy a halott kezeiügyébe téve kerültek sírba. A IX. századi morva sírokban a kés helye hol a jobb-, hol pedig a balkéz mellett van²⁴⁽¹²⁶⁾, a dévényújfalusi avarkori temetőben viszont többnyire a jobbkézénél találtak rá²⁵⁽¹²⁷⁾. A korai csontvázas szláv sírokban talált kések többnyire kismértékűek²⁶⁽¹²⁸⁾. A hosszabbak ritkák, így a Staré Město-i temetőben talált 456 vaskés közül csak kevés a 15–20 cm nagyságú, a leghosszabb pedig nem haladja meg a 20.6 cm-t.²⁷⁽¹²⁹⁾ A kések eszköz- és fegyverként egyaránt szolgáltak s érdemes talán megemlíteni, hogy az egyik írott forrás szerint a cseh fejedelem kísérete a 900. év körüli időben hosszú késekkel volt felfegyverezve²⁸⁽¹³⁰⁾. A kések foka többnyire egyenes, ritkán kissé ívelt.

Ugyanígy [62](#) az él is egyenes, a karéjosan kivágott él V. Hrubý szerint a huzamos használat következménye [29\(131\)](#). Nyelük rendszerint fából készült, ritka a csontnyél. A sopronkőhidai kés agancsból készült nyelének (I. t. 12, a, b) közepén ponttal jelölt körökből álló díszítése gyakori az avarkori fém- és csonttárgyakon, de gyakran használt díszítőelem már a régebbi korokban is. A csonttal borított késnyél az avarkori temetőkben is ritka, a Staré Město-i temetőben pedig csak egyetlen ilyen kés került elő. Ennek a nyelét fonott szalagminta és koncentrikus körök díszítik. V. Hrubý a kísérőleletek alapján a IX. század utolsó harmadára keltezi [30\(132\)](#).

II. tábla. Sopronkőhida, Teich-dűlő. 2:1 sír; 1,7:5. sír; 3,4:7. sír; 5,6;8 sír.

A sopronkőhidai sírok jellemző fegyvere a levélalakú tokos kopja. Három sírban került elő 1–1 példány. Hosszuk 28.7 (II. t. 4), 34.3 (II. t. 1). 35.3 cm (I. t. 1). Az 1. és 5. sz. sírban a férfiváz jobb oldalán

találták a kopjaveset, hegyük mindkét esetben a fejtetővel egy vonalban volt. A 7. sz. sírban nem volt pontosan megállapítható a helye. A nagygurabi temetőben sikerült lemérni a kopják hosszát, ami 2 m volt. Ha tehát Sopronkőhidán helyes volt a munkások megfigyelése, itt a kopját kettétörve helyezték el a sírban. Az erősen rokonjellegű nagygurabi és dévényi temetőkben [31\(133\)](#) aránylag gyakori a kopja, viszont a morvaországi blučinai csoporthoz tartozó temetőkben eléggé ritka [32\(134\)](#). A dévényújfalusi avarkori temetőben a szabad lovas vagy gyalogos sírját a kopja és könnyű lándzsa jellemzi [33\(135\)](#). A kopja a IX. század második felében már általánosan elterjedt fegyver volt a szláv és germán törzseknel s így rendszerint nehéz eldönteni a származásukat, mivel egész Közép-Európában ugyanazok a formák éltek már a római provinciák kora óta [34\(136\)](#). A sopronkőhidaiakhoz hasonló rövidtokes, levélalakú kopjákat J. Eisner szláv formának tekinti [35\(137\)](#). V. Hrubý ezt a kopjátípust a Staré Město-i temetőben talált kísérőleletek alapján a IX. század közepére keltezi [36\(138\)](#).

Csiholóvas csak az 1. sz. sírban került elő a váz jobb csuklója alatt (II. t. 2). A lantalakú példány legnagyobb átmérője 8.5 cm. A csiholóvasaknak ez a formája nemcsak az avarkori és honfoglaláskori magyar sírokból ismert, hanem ugyanúgy általánosan ismert a szláv, viking és nyugati germán sírokban is [37\(139\)](#). Kicsi méreténél fogva nem valószínű, hogy a tűzgyújtó készség tartozéka volt a 9. sz. sírban szórványosan talált tűzköszilánk (I. t. 7).

A sopronkőhidai temetőben 4 edény került elő. A 4. sz. sírban, a bal lábfejnél, a 7. sz. sírban a jobb kézfejnél, a 8. sz. sírban pedig a váz felett 5–10 cm magasságban találták az edényt. A 7. és 8. sz. sírok közötti területeken talált edény elveszett. Csak a 7. sz. sírban talált példány ép (III. t. 2), a másik kettő törött, hiányos. Mivel a helyüket a sírban csak a munkások elbeszéléséből állapíthattuk meg s az is bizonytalan, épen-e vagy már törötten találták-e őket, adataink további következtetések levonására alkalmatlanok. Az edények finomszemcsés homokkal kevert agyagból készültek kézi korongon. Faluk vékony, jól kiégetett, színük sötétebb foltokkal tarkított téglapiros. Díszítésük vízszintes vonalakból vagy vonalkötegekből és alacsony, gyorsütemű hullámvonalakból áll. Mindhárom darab más alakú. Közülük a legjellemzőbb a 7. sz. sírban talált edény (III. t. 2). Szabályosan ívelődő oldalfalainak a kiöblösödése az edény magasságának felére esik, nyaka alig van, pereme körgallérszerűen kihajló. Ez az alak a legáltalánosabb és legjellemzőbb típusa az ú. n. morvamelléki kerámiának. A szláv kerámia fejlődésének J. Poulík által kidolgozott rendszerében a morvamelléki kerámia csoportjába a III. fokozat edényei tartoznak. [63](#)E fokozat korát Poulík a 800–950 évek közötti másfél évszázadra teszi [38\(140\)](#). A morvamelléki kerámia fejlettebb formái, amilyen a mai sopronkőhidai edényünk is, a IX. század második felében, illetve ez évszázad végén alakultak ki a sokkal fejlettebb blučinai típusú kerámia hatására, mely ebben az időben érte el fejlődésének tetőfokát [39\(141\)](#). Poulík megkísérli a blučinai csoport elterjedése területét a morva hanákok törzsének szállásterületével azonosítani, a morvamelléki kerámia csoportját pedig a nyugatszlovák és morva-szlovák (moravské Slovákco) nyelvjárás területével azonosítja. A Dyje folyó mellett és attól a Dunáig terjedő területen további ismeretlen morva törzset feltételez, melynek anyagi kultúrája a Dol. Věstonice-i temető leleteinek tanúsága szerint már a délibb szlovén etnikummal rokon [40\(142\)](#). A tárgyalta sopronkőhidai edénnyel teljesen azonos példányok ismeretesek Horní Němci, Hluk [41\(143\)](#) (mindkettő Uherský Ostroh vidékén) koraközépkori lelőhelyéről és gyakori ez az edénytípus Staré Město „Na valách” és „Špitálky” [42\(144\)](#), valamint Šardičky [43\(145\)](#) temetőiben is.

III. tábla. Sopronkőhida, Teich-dűlő 1:4. sír; 2:7. sír; 3:8. sír.

A 8. sz. sírban talált edény (III. 3) pereme kissé kihajló, a talpa kisebb átmérőjű lehetett, mint a szája. Díszítésének megfelelői a blučinai csoport edényein találhatók meg⁴⁴⁽¹⁴⁶⁾, de az egyszeres gyorsütemű hullámvonalak és vízszintes vonalak jellemzők a köttlachi kultúra edényeinek díszítésére is⁴⁵⁽¹⁴⁷⁾.

A 4. sz. sír törött, alacsony edénye ritkább forma (III. t. 1). megfelelői előfordulnak morvaországi lelőhelyeken, mint Strážnice⁴⁶⁽¹⁴⁸⁾, Boleradice⁴⁷⁽¹⁴⁹⁾, Dol. Věstonice⁴⁸⁽¹⁵⁰⁾, Staré Město⁴⁹⁽¹⁵¹⁾. Ezt az alacsony formát V. Hrubý átmeneti formának nevezi, mivel átmenetet képez a magasabb edények és a lapos tálak között. Ilyen edény került elő pl. a Staré Město-i temető 267/51. sz. sírjában bizánci jellegű kerámiával együtt s így annak korát V. Hrubý ^{64a} IX. század harmadik negyedére teszi.⁵⁰⁽¹⁵²⁾ Az alacsony edényformák a köttlachi kultúra kerámiájában eléggé gyakoriak.⁵¹⁽¹⁵³⁾ A köttlachi edényeken igen gyakori a fenékbélyeg, a mi edényeink talpa viszont sima.

A 8. sz. sírban talált orsó inkább csonkakúp, mint duplakonikus alakúnak mondható. Alakjával, jól iszapolt anyagával, világosbarna színével, díszítetlen felületével rokon a Staré Město-i orsógombokkal.⁵²⁽¹⁵⁴⁾

A 9. sz. sírban a váz fölötti földrétegben kisebb állat – juh vagy kecske – koponyáját vagy annak csak egy részét találták meg a munkások. A Staré Město-i temetőben a váz mellett vagy a sírgödört kitöltő földben találtak különböző állatcsontokat. Leggyakoribb a disznócsont volt, kecskecsontok ritkán fordultak elő. Többnyire csak a fejet vagy egy részét tették a halott mellé. Ebből V. Hrubý arra következtet, hogy ez már csak szimbolizálta a régebbi állatáldozatot. Az állatcsont-mellékletek az avarkori és IX. századi temetőkben igen gyakoriak.⁵³⁽¹⁵⁵⁾

*

A feltárt 11 sír közül csak hat (1, 2, 3, 5, 6, 11) volt bolygatatlan vagy kisebb mértékben bolygatott, a

többi (4, 7, 8, 9, 10) a földmunka során teljesen felforgatták, tönkretették. A sírok közül háromban (1, 5, 7) férfi, négyben (2, 3, 6, 11) nő nyugodott, a többi esetben (4, 8, 9, 10) a váz nemének megállapítása bizonytalan, vagy lehetetlen volt. Gyermekváz nincs köztük, lehetséges azonban, hogy a 7. és 8. sz. sírok között talált edény erősen elporladt és fel nem ismert gyermekváz melléklete volt.

A vázak kisebb-nagyobb eltéréssel K–Ny irányban feküdtek, fejjel mindig Ny-on. A sírgödörök alakjára vonatkozóan semmiféle megfigyelést nem tudtunk tenni, mivel a földmunka során a sírokról a földet eltávolították. Csak a sírok mélységét tudtuk megállapítani. A legmélyebb sír 178, a legsekélyebb 130 cm mély volt, nagyobb részük másfél méternél mélyebbre nyúlt le.

Amennyiben a vázak koponyáját érintetlenül találtuk, az egyenesen, esetleg jobbra vagy balra kissé elfordulva feküdt. A karok fekvését hat esetben állapíthattuk meg. Két esetben mindkét kar a test mellett nyújtva feküdt (3, 5), két esetben a jobbkar a test mellett, bal az ölbehajtván (1, 6), két esetben pedig a balkar feküdt egyenesen a test mellett s a jobb volt az ölbe hajtván (2, 11). Néhány esetben (2, 11) a karok igen erősen a testhez szorultak. Ez nyilvánvalóan annak a következménye, hogy a halottat szorosan begöngyölték a halotti lepelbe, gyékénybe vagy bőrbe. Hasonló megfigyeléseket tettek a nagygurabi temető ásatói is. A lábak minden esetben egymás mellé téve, nyújtva feküdtek.

Az 5. és 11. sz. sírokban a váz alatt és a sírt kitöltő földben pernyés hamut találtunk. Staré Město temetőjében 41 sírban találtak elszórtan faszénrögöket. Faszén és hamu előfordult a nagygurabi temetőben s a blučinai csoporthoz tartozó temetők egyes sírjaiban is. V. Hrubý szerint ezek a sír kifüstölésének a nyomai, a sírgödör kifüstölésének a célja az ártó szellemek elűzése volt.⁵⁴⁽¹⁵⁶⁾ A közeli avarkori temetők közül Győrött több sírban is találtak a váz alatt hamuréteget.⁵⁵⁽¹⁵⁷⁾

Az 1. és 10. sz. síroktól délre már nem kerültek elő a földvételgödörökben további sírok, így ezek a temető itteni szélét jelzik. A feltárt síroktól északkeletre a domb szelíd lejtőjén szép számmal fordulnak elő a felszínen apró lekopott és nagyobb, épebb cserepek. Ezek azonos korúak, mint a sírokban talált edények s így a temető további folytatása ebben az irányban keresendő. A felszínen található cserepek jelölik a bányai Gyűrhegyen ⁶⁵(Győr-Sopron m.) részben feltárt avarkori temető területét is⁵⁶⁽¹⁵⁸⁾. J. Korošec a ptuji X. századi temetőben ugyancsak talált a felszínen a sírokkal egykorú cserepeket. Ezeket a halottak kultuszánál használt, a sírokra helyezett edények töredékeinek tartja⁵⁷⁽¹⁵⁹⁾.

Lehetséges, hogy a feltárt 11 sír egyes csoportjai között mutatkozó üres területeken is voltak sírok – főleg gyermeksírokra gondolok – ezek azonban elkerülték a munkások figyelmét. A sopronkőhidaival rokon temetőkben azonban mindig megfigyelték, hogy a sírok egyes csoportjai között nagyobb távolság van. Például hozom fel a nagygurabi temetőt⁵⁸⁽¹⁶⁰⁾, ahol a sírok két csoportra oszthatók. Az egyiket a köznép szegény sírjai, a másikat a vezetőréteg gazdag sírjai képezik. Az utóbbi, többnyire fegyveres sírok vagy egy-egy szegény sírcsoport közepében jelennek meg, vagy egészen külön csoportosulnak. Sírgödreik is nagyobbak, mélyebbek s a bennük fekvő is gyakran fordított irányban tájolt. A Staré Město-i temető legrégebbi csontvázas sírjai is csoportokban fekszenek, ezek közepén gyakran sírboltszerű sírt találtak. V. Hrubý e sírcsoportok korát legkésőbb a IX. század harmadik negyedére keltezi⁵⁹⁽¹⁶¹⁾. J. Korošec a turniščei IX. századi temető sírjairól írja, hogy azok távol fekszenek egymástól, csak néhol mutatkozik a sorukban bizonyos csoportosulás, mintha ezek egy-egy család sírjai volnának. A feltárt 24 sír közül az egyikben deszkakoporsóban fekvő gazdag, fegyveres férfi vázát találták⁶⁰⁽¹⁶²⁾. Az elmondottak a korabeli társadalom tagoltságának nyilvánvaló jelei.

Sopronkőhidán a két földvételgödörnek megfelelő két sor síron kívül bizonyosra vehető még egy harmadik

sor is, mely a csatorna és töltései alatt rejtőzik. (2. kép.)

*

A sopronkőhidaival rokonjellegű temetők és leletanyaguk a IX. század második felére határozzák meg e temető korát. Ezt az időszakaszt, egy-egy lelettárgy kopottasságát, valamint az analógiák pontosabb korhatározó értékét figyelembevéve a IX. század utolsó harmadára szűkíthetjük le.

A Kárpát-medence nyugati szomszédsága a IX. században két nagy művelődési körzet között oszlott meg.⁶¹⁽¹⁶³⁾ Morvaországban a IX. század második harmadában oly magasfokú anyagi kultúra bontakozott ki, mely messze kimagaslott az egész akkori szláv világból. E kultúra gyökerei részben a Duna mellékének ősi művelődési talajából táplálkoztak, részben pedig Bizánc volt az éltető elemük. Egyik központja Veligrad, a későbbi Staré Město volt s ereje kisugárzott a szomszédos Csehország és Nyugat-Szlovákia területére. A Dunától délre, a Keleti Alpok területén alakult ki a köttlachi kultúra, vagy ahogyan újabban M. V. Garašanin jugoszláv régész nevezi, karantán kultúra. Ennek etnikai hovatartozása vitás. K. Dinklage német archeológus szerint a köttlachi kultúra nem tekinthető önálló művelődési körzetnek s nem más, mint a korai német telepítés régészeti hagyatéka.⁶²⁽¹⁶⁴⁾ A jugoszláv és csehszlovák régészek viszont mind meggyőzőbben mutatják ki, hogy az általuk karantánnak nevezett önálló művelődési körzet a szlovének földjén alakult ki s az ő régészeti hagyatékuknak is tekinthető. E kultúra kialakulásának és fejlődésének kérdései mindenesetre alaposabb megvilágításra várnak még.

Mi volt a IX. század folyamán e két nagy művelődési körzettől keletre, tehát a Dunántúl és az Alföld területén, az ma még igen kétséges. Hampel J. nagy művében⁶³⁽¹⁶⁵⁾ nem találunk semmit, ami e két szomszédos ⁶⁶kultúra itteni jelenlétét, befolyását tanúsítaná. Eredményeket várhatunk e téren a zalavári ásatásoktól és a múzeumokban fekvő anyag tüzes átvizsgálásától. Véleményem szerint azonban e munkák elvégzése is legfeljebb a morva és karantán kultúra itteni hatását, befolyását fogják kimutatni. Az egykori avar területen földrajzi egysége és kultúrájának ősi hagyományai miatt is önálló fejlődésnek, alakulásnak kellett folynia. A jövő kutatás feladata, hogy eloszlassa a homályt, mely e kérdést takarja.

A sopronkőhidai temető szoros rokonságban van a közeli nagygurabi, a Morva völgyében pedig Dévény, Horní Němci, Hluk, Staré Město, stb. temetőivel s így ugyanannak a morva-szlovák etnikumnak a jelenlétét is tanúsítja a Fertő mellékén. Mollay Károly a X. században, tehát a magyar honfoglalás korában földrajzi névanyaggal bizonyítja a szlávok jelenlétét Sopron környékén⁶⁴⁽¹⁶⁶⁾.

Az elmondottak után jogosan felmerül a feltételezett sopronkörnyéki IX. századi avarság kérdése. Mollay K. Sopron (Ödenburg) nevének megfejtésével kapcsolatban feltételezi, hogy a 805-ben Carnuntum és Sabaria közé telepített avarok az egykori Scarbantia környékét is birtokukba vették⁶⁵⁽¹⁶⁷⁾. A Sopronkőhidán eltemetett IX. századi etnikum anyagi és szellemi kultúrája kétségkívül nagyrészt az avarok talajában gyökerezik, megjelenésében azonban már a korabeli szlávtságot tükrözi. Ez a temető, vagy legalább is az eddig feltárt része aligha bizonyíthatja avar maradványok jelenlétét Sopron környékén a IX. század második felében.

Sopronkőhida, Dévény (Devín), Nagygurab (Vel'ký Grób) fegyveres népe azokban a vajúdással teli évtizedekben élt, melyekben a morva és frank birodalom élet-halál harcukat vívták, amikor a Morva-medencében és a Duna-mellékén a feudalizmus új gazdasági és társadalmi rendje volt kialakulóban s amikor a honfoglaló magyar csapatok is mind döntőbb szerepet kezdtek játszani a Kárpát-medence életében. Éppen ezek a mozgalmas idők teszik indokoltá azt a feltevésemet, hogy a Teich-dűlőn feltárt temetőben nyugvó fegyveresek és a szomszédos Kecse-hegyen lévő sáncvár között kapcsolat

feltételezhető, ha ezt az eddigi ásatások nem is igazolták megfelelő módon⁶⁶⁽¹⁶⁸⁾.

*

A temetőből csak négy, embertani vizsgálatra alkalmas koponyát tudunk megmenteni. Ezekről közlöm Nemeskéri János összefoglaló értékelését.

Az 1. sz. sírban 50–55 éves férfi, az 5. sz. sírban 45–50 éves férfi, a 11. sz. sírban pedig 32–37 éves nő feküdt. Fennmaradt még egy 20–23 éves nő koponyája is, azonban bizonytalan, hogy ez melyik sírból került elő.

A négy sír embertani anyaga alapján megalapozatlan lenne messzebbmenő következtetések levonása. Megállapítható azonban, hogy a dolichomesokran elem képezi az alap embertani elemet s ezt egy határozott mesokran elem módosítja. Tipológiai vonatkozásban a leletek igen közelállók a Zalavár-Vár temetőben feltárt IX. századi leletekhez. Ott e típusösszetétel egészen általános, olyannyira, hogy a homogenitásnak egészen magas foka állapítható meg. Hasonló jelenségek állapíthatók meg az oroszvári, valamint sorokpolányi X.–XI. századi temetőkben is. Dunántúl északnyugati ⁶⁷területein e típusösszetétel oly határozó jellegű, hogy a XI. századi népességet is túlnyomólag ez határozza meg. Igen élesen elválaszthatók e tipológiai elemek a magyar leletekre jellemző elemektől. Kapcsolata nyugatra a Reihengräber-típussal nagyfokú, valamint a morvaországi temetők meso-dolichokran elemeivel.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Szőke Béla: IX. századi sírok Sopronkőhidán / Béla, Szőke: Gräber aus dem IX. Jahrhundert in Sopronkőhida.

Béla, Szőke: Gräber aus dem IX. Jahrhundert in Sopronkőhida.

Im Jahre 1951 kamen nordwestlich von Ödenburg, bei Stein am Brückl (Sopronkőhida) 11 Gräber zum Vorschein. Die Anlage der Grabstätte, die Art der Bestattung, die Beilagen stellen diese Grabstätte neben ähnliche Grabfelder in der südwestlichen Slowakei (Velký Grób, Nitra, Malé Kozmálovce, Horný Jatov) und in der March-Gegend (Devín, Horní Nemec, Hluk, Staré Město usw.). Die Gräber können aus der zweiten Hälfte, bzw. aus dem letzten Drittel des 9. Jahrhunderts datiert werden und bezeugen das Vorhandensein des mährisch-slowakischen Zweiges der Slawen in der Gegend des Neusiedler Sees.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Mollay Károly: Az „Ödenburg” név keletkezéséhez

⁶⁹**Mollay Károly: Az „Ödenburg” név keletkezéséhez**

1. Sopron négy neve (*Scarbantia*, *Sopron*, *Ödenburg*, *Sempronium*) közül a német név a legvilágosabb nyelvi szempontból, kialakulásának történeti magyarázata mégis több fogós kérdést vet fel, mint a többi név bármelyike. 1942-ben megjelent „Ödenburg”, majd 1944-ben írt „Scarbantia, Ödenburg, Sopron” című tanulmányomban¹⁽¹⁶⁹⁾ megkíséreltem, hogy e nevekkal kapcsolatos, több mint 400 éves irodalom kusza szövevényében rendet teremtsék, az adatokkal igazolható megállapításokat a többé-kevésbé ingatag feltevésektől világosan elválasszam. Befejezésül természetesen minden lényeges kérdésben a magam véleményét is megfogalmaztam, munkámat azonban nem tekintettem lezárásnak, hanem a további, sok felesleges ballaszttól megszabadult kutatások kiinduló pontjának. A tudománytörténeti vizsgálat során

ugyanis nemcsak az derült ki, hogy a XV–XVI. századi humanistától (Bonfini, Ransanus, Aventinus, Cuspinianus, Lazius) kezdve 1944-ig az egyes szerzők milyen források, adatok és ismeretek alapján formálták meg véleményüket, hanem az is, hogy egyes részletkérdésekben sokszor évszázadokon át hivatkoztak nem létező adatokra, hogy sajtóhibára építettek településtörténeti elméleteket, lapszámból fontos évszámot csináltak, stb. Az *Ödenburg* névvel kapcsolatban a következő két eredményt emelném ki: 1. Német Lajos császár 859. évi oklevele, ill. annak *Odinburch* adata nem Sopronra vonatkozik; 2. a Nieder-Alteichi Évkönyvek 1065. évi *deserta civitas* kifejezése, mint az akkor állítólag már létező *Odinburch* helynév latin fordítása, nem tekinthető hitelesnek. Ezzel Sopron IX. századi német betelepülésének elmélete dől meg, az *Ödenburg* név keletkezését most már a XIII–XIV. század fordulójára kell tenni.

Sopron IX. századi német betelepülésének elmélete – bármilyen ingatag alapokon is áll – fennállásának négyszáz esztendeje alatt annyira meggyökerezett a tudományos és laikus közvéleményben, hogy előrelátható volt: németül megjelent tanulmányom sem külföldön, sem idehaza nem marad visszhang nélkül. A külföldi visszhang a közbejött politikai események miatt elmaradt, idehaza csak Moór Elemérnek 1946-ban megjelent ismertetése²⁽¹⁷⁰⁾ állapította meg, hogy előre felállított településtörténeti elméletre próbáltam ráhúzni az *Ödenburg* név magyarázatát, hogy így a magyar városnév elsőbbségét bizonyíthassam a némettel szemben, s közben nem veszem észre, ill. kikerülöm a magyarázatomnak ellentmondó adatokat. Persze többet ért volna, ha Moór Elemér ezt a „megállapítását”⁷⁰ konkrét adatokkal, nyelvészeti és történeti szempontból szilárd bizonyítással azóta alátámasztotta volna. Verbényi László folyóiratunk előbbi számában (SSz. IX. 158) megjelent ismertetésében az említett 859. évi oklevéllel kapcsolatos bizonyításmat „elég valószínű”-nek mondja. Az oklevél adatainak általam közölt magyarázataival szemben támadt aggályokra csak azt felelhetem, hogy kísérelje meg valaki az oklevélben leírt birtoknak Sopron környékén való elhelyezését. Ha ez sikerül, akkor az aggály indokolt.

Major Jenő elfogadja a 859. évi oklevél és a Nieder-Alteichi Évkönyvek adatainak általam közölt magyarázatát, bár az utóbbiét még nem tartja egészen megnyugtatónak (SSz. IX, 68). Teljesen megértem egy történésznek ezt az aggályát, hiszen itt a XI. századi magyar történelem egyik legfontosabb forrásának hitelességéről van szó. A további kutatások módszeressége érdekében ezzel kapcsolatban a tanulmányomban is említett következő szempontokra szeretném a figyelmet felhívni. Ugyanis mást jelent egy forrás hitelessége a történettudomány és ismét mást a nyelvtudomány szempontjából. A Nieder-Alteichi Évkönyvek szövegét a XI. századra nézve történettudományi szempontból hitelesnek tartom, nyelvtudományi szempontból azonban csak bizonyos fenntartásokkal, mivel csak egy 1517. évi humanista másolatban (Aventinus) maradt fenn, az eredeti szöveg elveszett. Az Évkönyvek kérdéses helyén arról van szó, hogy a Szentföldről visszatérő Günther, bambergi püspök 1065. július 23-án egy magyarországi városnál, „quae *Deserta civitas* nuncupatur”³⁽¹⁷¹⁾ meghalt. Azok, akik a német városnév és a németiség megjelenésének elsőbbségét vallják, itt *kivételesen* nem veszik észre vagy kikerülik azt a tényt, hogy Günther kíséretársának, Altmann passauai püspöknek († 1091) életrajza, amely egy XII–XIII. századi kéziratban maradt fenn, Günther halálát *Wizenburc*-ba (Székesfehérvár) helyezi. Ennek az adatai *legalább olyan* bizonyító ereje van, mint a Nieder-Alteichi Évkönyvekben foglaltak! Én ennek az adatnak figyelembe vételével próbáltam a *Deserta civitas* kifejezés létrejöttét megmagyarázni.

2. Fenti tanulmányom eredményeit próbáltam azután beépíteni „Sopron és környéke műemlékei” (Bp., 1953.) című műben megjelent várostörténeti összefoglalásomba. Így természetesen állást kellett foglalnom Házi Jenő elgondolásával szemben, hiszen én tőle eltérően Sopron történeti magját nem a mai belvárosban, hanem a Szt. Mihály-templom környékén keresem.⁴⁽¹⁷²⁾ Major Jenő az első, aki a Házi Jenő által is

képviselt elgondolást, t. i. hogy az első ispáni vár is a mai belváros területén volt, az előbbi elmélettel szemben gondos forráselemzéssel, módszeres bizonyítással részletesen kifejtette.⁵⁽¹⁷³⁾ Major Jenő érdeme, hogy városkutatásunkba egy most alakuló új tudománynak, a városépítéstörténetnek szempontjai viszi bele⁶⁽¹⁷⁴⁾, aminek hiányára a „Sopron és környéke műemlékei” 1953. évi akadémiai vitáján már Gerevich László is rámutatott.⁷⁽¹⁷⁵⁾ Cikkeinek hiányossága azonban, ezt maga is elismeri (SSz. IX, 74. lapalji jegyzet), hogy elgondolásának nyelvészeti megoldásával adós maradt, pedig a különböző oldalú, ún. komplex vizsgálatok, így a nyelvtörténeti és a városépítéstörténeti is, összefüggenek és kölcsönösen támogatják vagy ellenőrizhetik egymást. Ugyanakkor idézett két cikkében lényegében nyelvészeti kérdést tárgyal: a *burgum* szót, az *Erdburger* dülönév és az *Ödenburg* városnév új magyarázatát.

Verbényi László nyomán én ugyanis összefüggést kerestem az *Ödenburg* név keletkezése és az *Erdburger* dülönév között. Az összefüggés indokolásában ⁷nagy szerepet játszik I. Károly király 1330. április 15-én kelt oklevelének értelmezése.

3. Ebben az oklevélben a király közli a soproniakkal, hogy tudomása szerint sokan közülük belvárosi házaikat elhagyva, a külvárosban, „extra civitatem in *Burgo*” laknak; elrendeli, hogy az „in *Burgo*” lakók az oklevél kihirdetése után „de *Burgo*” tüstént a belvárosba (*intra civitatem*) költözzenek vissza⁸⁽¹⁷⁶⁾. Ez a *Burgo* a középlelatin *burgum* ‚vár; külváros’ szóból származik. Annak idején megjegyeztem, hogy a szónak van ugyan ‚külváros’ jelentése is, ebben az oklevélben mégis ‚vár’ jelentését tartottam valószínűbbnek. Ez a ‚vár’ jelentésű *burgum* szó az ugyancsak vár’ jelentésű közép-félnémet *burc* (*burg-*) latinus átvétele, latin oklevélben így minden további nélkül lehet egy német *burg* *Burg* reflexe. Annak idején tájékozódtam a *burgum* szó körül, állásfoglalásomat azonban munkámban bővebben nem indokoltam meg, hanem Verbényi László nyomán ezt a *Burg* nevet kapcsolatba hoztam az *Erdburger* dülönév középkori alakjával s így próbáltam az *Ödenburg* név keletkezését megmagyarázni.

Major Jenő kategórikusan kijelenti, hogy itt csakis a ‚külváros’ jelentésről lehet szó, bár ezt nyelvészetileg most sem indokolja. Az eszébe sem jut, hogy a középlelatin *burgum* szónak ‚vár’ jelentése is volt, ezt Magyarországon 1330-ban ismerhették is és akkor a közép-félnémet *burc* (*burg-*) pontos latin reflexe (ld. alább!).

Az oklevél kérdéses szavát azért tartottam tulajdonnévnek, mivel nem láttam biztosítottnak, hogy az 1330-as években a középlelatin *burgum* szó ‚külváros’ jelentéssel a magyarországi latin terminológiában használatos lett volna. Magyarországi latin terminológiánk még nincsen feldolgozva, készülő középlelatin szótárunk remélhetőleg majd ezt a kérdést is megoldja. Major Jenő állításának megtámasztására egy Pozsonyra vonatkozó 1221. évi pápai oklevél „in *Burgum* eiusdem castri” kifejezésére és Mátyás király 1464. (helyesen: 1465.) októberében a pápához írt levelének „suburbium seu *Burgum*” adatára⁹⁽¹⁷⁷⁾ hivatkozik. Ezek szerint az 1330-as évekbe is érvényesek, ezért a fenti oklevélben a latin szónak csakis ‚külváros’ értelmezéséről lehet szó.

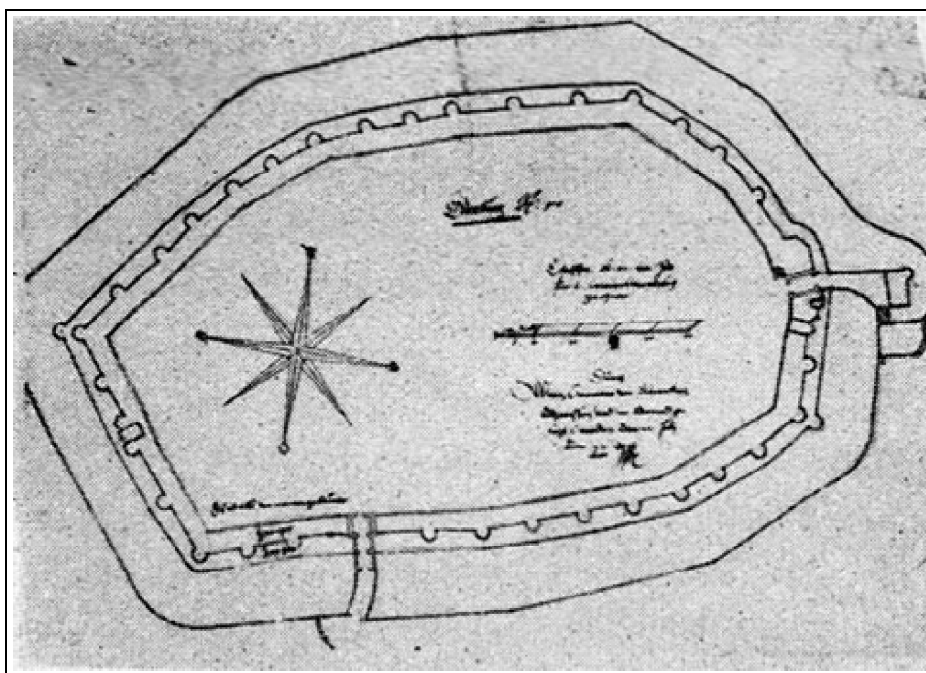
Ezeket az adatokat 1901-ben már Bartal Antal is idézte „A magyarországi latinság szótára”-ban. A pápai oklevél a mi esetünkben lényegtelen, mert legfeljebb azt bizonyítja, amit eddig is tudtunk, hogy t. i. a német *burc* (*burg-*) szóból származó középlelatin *burgum* szót Nyugat-Európában, így a pápai udvarban, ‚külváros’ jelentéssel is közszóként használták.¹⁰⁽¹⁷⁸⁾ Egyidejű magyarországi használatára ebből még nem lehet következtetni, hiszen a magyarországi és nyugat-európai, ill. itáliai latinság szóhasználat – főképpen a humanizmus előtt – nem feltétlenül egyezik. Mátyás királynak Major által idézett levele 1465. októberéből való s ebben a pápánál panaszt tesz a Sopront III. Frigyes német császár hívei részéről szeptember 7-én ért támadás miatt, amikor Sopron külvárosát, „suburbium seu *Burgum*”, felgyújtották és

kirabolták¹¹⁽¹⁷⁹⁾. Majornak ezt az adatát néhányval még megszerezhetem, mert Mátyás király ugyanakkor III. Frigyesnek is, Carvajal bíborosnak is, a velencei dogenak is, D'Estouteville rouen-i bíboros-püspöknek is megírja ezt az eseményt¹²⁽¹⁸⁰⁾ s mindegyik levélben az idézett kifejezés szerepel. E levelek mind Mátyás király leveleskönyvében, az ún. Hédervári-kódexben maradtak fenn. Azt is tudjuk, hogy Mátyás kancelláriájában korának legkiválóbb humanistái működtek s az 1471. évi összeesküvésig ők fogalmazták a király diplomáciai leveleit¹³⁽¹⁸¹⁾. Éppen ezeknek az adatoknak az ismeretében Major minden ⁷²határozottsága ellenére nem látom kétségtelennek, hogy „a Mátyás-féle oklevél *suburbium seu Burgum* kifejezése az 1330-as évekre is érvényes”. Az 1330. évi adat így továbbra is egyedül áll, bár Major ennek elhárítására még I. Károly itáliai származását is latba veti. Az oklevelet azonban nem a király írta, hanem kancellárja készítette, amelynek tényleges vezetője abban az időben az alkancellár, András fehérvári prépost volt.¹⁴⁽¹⁸²⁾ Major eddigi adatai mindenesetre nem bizonyítják, hogy 1330 táján a középlelatin *burgum* szó ‚külváros’ jelentésben a magyarországi terminológiában használatos lett volna. ‚Vár’ jelentéssel viszont a szót ismerhették, hiszen a ‚várbeliék’ latin megnevezésére a gyakoribb *cives* (vör. *civitas*) mellett a XIII. században a vele összefüggő *burgenis* szót nálunk is használták¹⁵⁽¹⁸³⁾. Az 1303. évi oklevél *in Burgo* *de Burgo* adataiban tehát nemcsak egy ‚külváros’ jelentésű *burgum* szót kereshetünk, mint Major teszi, hanem legalább ugyanolyan joggal a ‚vár’ jelentésű *burgum* szót is, amely ebben az esetben a német *burz* (*burg-*) reflexe. Az oklevél *extra civitatem in Burgo* kifejezése nyelvileg így is kifogástalanul megmagyarázható.

Magyarázatom indokolásában annak idején feltettem, hogy 1330 táján a soproni vár (*civitas*) körül *összefüggő* külváros még nem volt. Major erről ezt írja: „Mátyás-féle oklevél (helyesen: diplomáciai levél) ismeretében ezt az egész érvelést jogosan tekinthetjük alaptalannak”. Ennek további bizonyításaképp aztán arról hallunk, hogy 1325-ben az „egész külváros” (*totum suburbium civitatis*) leégett, hogy 1317-ben már a külváros német neve (*vor der stat*) is megjelenik. A Mátyás-féle levelek bizonyító erejéről már szóltam. Az 1325. évi „egész külváros” nyilván nem jelenti azt, hogy az ispáni vár körül *összefüggő* külváros volt, az 1317. évi oklevél nyelvtörténeti értékére pedig csak az oklevél kiadójának szavait idézem: „Egyszerű, XV. század első feléből származó másolata a német nyelvre lefordított eredetinek”.¹⁶⁽¹⁸⁴⁾ A német kifejezésre a legrégebb kétségtelen adatunk ugyanis csak az 1379. évi telekkönyvből van: *vor der Statt*. A lövéri telepet egy 1304. évi adat valóban Sopron külvárosaként említi, itt azonban csak magyarok laktak s így ennek az adatnak az *Ödenburg* név magyarázatával kapcsolatban különösebb jelentősége nincsen.

4. A német *Erdburger* dülönév (első adat 1424-ből: *auf der Erdpurg*) a magyar *Lövér* (német *Lewer*) névhez hasonlóan városunk történelmének egy mozzanatára vet világot. A *Lövér* (*Lewer*) név eredete és magyarázata körül támadt vita már lezárult: azoknak a nyíllal *lövő* királyi határőröknek (*sagittarii*) emlékét őrzi, akik 1277-ben a városi rangra emelt Sopron polgárai (*cives*) lettek¹⁷⁽¹⁸⁵⁾. Az *auf der Erdpurg* elnevezés történeti magyarázata még vitatott. Szerintem az elnevezés egy ‚földvár’ emlékét őrzi, amely a terület legmagasabb pontja, a Koronázó-domb körül lehetett, mivel 1625 előtt ez is még az *Erdburger*-dülőhöz tartozott. 1944. évi tanulmányomban ezt a földvárat a IX. századi avarokkal hoztam összefüggésbe, de megjegyeztem, hogy itt a szlávokat sem szabad figyelmen kívül hagyni. „Durch mündliche Überlieferung gelangte dann die Kunde von dieser Siedlung von den Ungarn zu den Deutschen, die sie in ihrer Sprache *auf der Erdburg*, abgekürzt *auf der Burg* nannten” (I. m. 94). „Sopron és környéke műemlékei”-ben ehhez még megjegyeztem: „Idézett munkámban lehetségesnek tartottam, hogy az *Erdburger* (*Burg*) elnevezések esetleg még egy avarkori várnak nyelvi emlékei is lehetnek, bár ezen a területen avar leletek (ásatások sem voltak!) eddig nem kerültek elő. Ma valószínűbbnek tartom, hogy a 13. századi lakosság szájhagyománya csak a 11. századra nyúlt vissza” (18. jegyzet). Major Jenő ezt a nyelvészeti megjegyzésemet ⁷³félreértette és ezt következtette belőle: „tehát a X. század végén, a XI.

század elején a földvárat a magyarok maguk építették a Szent Mihály-templom táján. A földvár tehát mindössze 100 évig állt fenn, ami eléggé szokatlan önmagában is”. A félreértést az okozta, hogy Major a dolgot és elnevezést összekeveri. Én ugyanis egy szóval sem állítottam, hogy a földvárat a magyarok építették, csupán azt, hogy a földvár körüli terület XIII. századvégi német elnevezése egy XI. századi visszanyúló szájhagyományon alapulhatott. Ezért írtam a következőket is: „...amikor a 13. század végén és a 14. század folyamán a betelepült németiség ezt a dűlőt elnevezte, a mai újtemető területén és attól nyugatra még láthatók voltak valamilyen várszerű erődítésnek nyomai, vagy legalább is a lakosság szájhagyománya ilyenről még tudott” (I. m. 40). Ilyen szájhagyományt különben Major is feltételez: „Az Erdburger dűlőnevet azonban nagyon érthetővé tesz egyrészt azok a kelta sáncok, melyeket Paur Iván ebben a dűlőben talált, másrészt az egykori Bécsi-kapu közvetlen szomszédságában található római amfiteatrum sáncszerű földhalma ennek a dűlőnek a várossal érintkező végében”¹⁸⁽¹⁸⁶⁾. Major persze, kissé pontosabban, azt is írhatta volna, hogy az amfiteatrum nem az egykori Bécsi-kapu, hanem az általam is megjelölt Koronázó-domb közvetlen szomszédságában feküdt, erről pedig tudjuk, hogy 1625 előtt ugyancsak az Erdburger-dűlőhöz tartozott.

A soproni belváros várfalövének tervrajza.
1597. (Bécs, Hadi levéltár).

Major fent említett félreértéséből származik az a téves állítása, hogy szerintem Sopron alapítása idején a magyarok ebben a földvárban telepedtek meg, a XI. század végén ezt hagyják el, hogy a mai belváros területére költözzenek. Mindebből munkámban ugyanis egyetlen szó sincsen. A név alapján feltételezett földvár lakóira nézve eredetiben idézem 1944. évi véleményemet: „Daß das landnehmende Ungartum im Ödenburger Raum eine Bevölkerung vorgefunden hatte, werden zukünftige Grabungen positiv entscheiden müssen. Auf Grund der im Mittelalter belegten *Burg*, bezw. *Erdburg*, die außerhalb der ungarischen Komitatsburg auf einer Erhöhung lag, dürfen wir mit einer Ortsbevölkerung rechnen. Nach den bisherigen Ergebnissen kommen zunächst die *Awaren* und dann *Slawen* in Betracht” (I. m. 131). A magyar Sopron történeti magjáról 1944-ben azt írtam, hogy „der älteste Teil des mittelalterlichen Siedlungskomplexes im

Dreieck Amphitheater – Stadtpfarrkirche – Ikvaübergang, umgrenzt von den Straßen nach Wien, nach Petronell und der Kammlinie zwischen 74dem Amphitheater und der Stadtpfarrkirche lag” (I. m. 92). 1953-ban a plébániatemplom elhelyezésére (legmagasabb tereppont!), a mellette elhaladó egykori római hadiút hadászati jelentőségére és a magyar honfoglalást megelőző időkből feltételezett földvárra való hivatkozással előbbi meghatározásomat még szűkítettem: „A fent említett oknál fogva a Szent Mihály-templom környékét a soproni magyar település legrégebbi részének tarthatjuk” (I. m. 40)¹⁹⁽¹⁸⁷⁾. A Szent Mihály-templom körül, a hadiút védelmére is képzeltem el az első ispáni várat, a Koronázó-domb körül az Erdburger-dűlőnek nevet adó földvárat.

1153-ban Idrisi, II. Rogérius szicíliai király arab geográfusa Sopronról többek között azt írja, hogy szép *síkságon* fekszik. Ez az adat csak a soproni völgyben, a mai belváros helyén épült várra vonatkozhat. Idrisi közlésének hitelességét soproni szempontból még külön is megerősíthetjük, hiszen Sopron leírásánál nemcsak az itt járt olasz kereskedők adataira, hanem Adalbert, Sopron megyei nemes úr közlésére is támaszkodhatott, aki éppen 1153-ban II. Géza magyar király megbízásából jár követségben a szicíliai királynál (vö. Árpád-kori új okmánytár I. Pest, 1860, 63; A Pannonhalmi Szt. Benedek-rend története I. Bp., 1902, 602). Az első ispáni vár áttelepítését a későbbi belváros területére a XI. század végére tettem s ezt azzal indokoltam meg, hogy a megye nyugati (pontosabban: észak-nyugati) részének biztosításával a soproni völgy két őrhelye, t. i. az északi (a Szent Mihály-templom körül) és a déli (Lövér) elvesztette jelentőségét. Major szerint ennek az indokolásnak ellene mond az, hogy a lövéri őrhely a XI. század vége után még kb. 200 évig fennmarad. Major ezúttal a *dolgot a rendeltetésével* téveszti össze. Igaz ugyan, hogy a lövéri magyar *települést* 1304-ben még említik, azonban több mint kétséges, hogy ez akkor is még *őrhely* volt. A XI. század vége felé a Szent Mihály-templom mellett elvezető hadiút védelme valóban elvesztette jelentőségét 1096-ban pl. Kálmán király Godefroy de Bouillon keresztes seregét a Lajta-menti Brucknál fogadja s innen kíséri a soproni Szent Mihály-templom mellett elvezető hadiúton az ország déli határa felé. Ugyanakkor a bécsi országút védelmének fontossága egyre növekszik az egyre erősödő német veszély és a Sopronnál meg-megismétlődő német, majd osztrák betörések miatt²⁰⁽¹⁸⁸⁾. Remélem, Major Jenő sem akarja azt mondani, hogy a lövéri vitézek nem a soproni ispán, ill. a várnagy várjobbágyai voltak, hogy nem a soproni várban teljesítettek szolgálatot, hogy még 1304-ben is lövéri „őrhelyükön” katonáskodtak. Amikor IV. László király 1277-ben a soproni várat kiveszi az ispán joghatósága alól és városi rangra emeli, a lövéri várjobbágyoknak is megadja a városi polgárjogot, *vt iidem Sagittarii illa per omnia gaudeant libertate, qua dicti cives Suprunienses gratulantur.*²¹⁽¹⁸⁹⁾ Ezzel az új váras-ban rendezte a lövériek jogállását, hiszen addig nem voltak Sopron állandó lakói, nem a soproni falunagynak (*maior villae*), ill. bírónak (*villicus*) voltak alárendelve, de a várba katonai szolgálat teljesítésére rendszeresen bejártak. Jogállásuk rendezésére azért volt szükség, mert ezt megelőzően IV. Béla (1235–1270) és V. István (1270–1272) a lövériek egyik felét, maga IV. László pedig 1277-ben a lövériek másik felét, Lövér falu határával együtt Sopronhoz csatolta²²⁽¹⁹⁰⁾. 1304-ben a falu ezért tartozik Sopron külvárosához (*suburbium*), lakói pedig a soproni polgárokhoz (*cives*)²³⁽¹⁹¹⁾. A lövériek beleilleszkedése az önállóvá lett városba nyilván nem ment simán. 1282-ben *nostri hosuities de Suprunio et ex iis nominatim Jacobus de Sagittariis nostris circa Suprunium* jelennek meg IV. László előtt, hogy átírja és megerősítse számukra azt a két oklevelet, amelyben ⁷⁵V. István a lövériek hegyvámmentességét biztosította szőleik után, IV. László pedig Lövér másik felének Sopronhoz való csatolását rendelte el.²⁴⁽¹⁹²⁾ Nem is telepedtek meg rögtön a váras-ban (belváros), hiszen Nyék szomszédságában, Bajánlakán is volt birtokuk, amelyet 1304-ben még növeltek is. Ezután vagy a váras-ban telepedtek meg, vagy pedig elköltöztek, Lövér *falu* mindenesetre megszűnt. Nem tudjuk, hogy 1330-ban még létezett-e.

A lövéri őrhely akkor vesztette el katonai jelentőségét, amikor a mai belváros területén felépült az ispáni

vár. Ha a magyar Sopron alapításakor az első ispáni várat nem a Szent Mihály-plébániatemplom körül, hanem rögtön a mai belváros területén építették fel, mint Házi Jenő és Major Jenő gondolja, akkor Lövér falunak, mint őrhelynek nincs sok értelme, a lövériek akár ebben a várban is lakhattak. Ebben az esetben megmagyarázhatatlan marad Lövér falu keletkezése és beilleszkedése a határvédelmi rendszerbe. A soproni vár védelmi rendszerét részleteiben még nem ismerjük, bár tudjuk, hogy várjobbágyok máshonnan, pl. Babotról is jártak katonai szolgálatra a várba. Így ezen a vonalon még további vizsgálatok szükségesek. Ha az első ispáni várat a Szent Mihály-plébániatemplom körül képzeljük el. Lövér falu keletkezése is magyarázatot nyer.

5. Az *Ödenburg* név keletkezését úgy magyaráztam, hogy az 1283–1330-ig tartó vizsály idején a soproni *váras*-ban letelepedett németek az általuk *Erdburg*-nak, röviden *Burg*-nak nevezett, Koronázó-domb körüli területre költöztek ki. Ezen épülő telepüket topográfiaiilag az *auf der öden Burg, bei der öden Burg, zu der öden Burg* stb. kifejezésekkel jelölhették meg.²⁵⁽¹⁹³⁾ E jelzős kifejezésekből az *Ödenburg* név akkor vált ki, amikor a kifejezés elvesztette eredeti, konkrét jelentését és már csak identifikációra szolgált.

E magyarázatommal kapcsolatban Major Jenő a következőket írja: „Persze különös dolog, hogy ebben az esetben miért maradt meg napjainkig teljes alakjában is az Erdburger dülönév és a „Burg” a számos, kitelepülést tárgyaló oklevél közül mindössze miért csak egyben szerepel. Egy és ugyanazon dülönévnek ilyen kettős fejlődése szokatlan. Amellett 1283-ban az oklevél még mit sem tud „Burg”-ról, hanem a kitelepülés helyét „in rure” jelöli meg. Sajátos, hogy erről az adatról a kutatók egyáltalán nem vesznek tudomást...” (Településtud. Közl. 1953. dec. 103. l.). Az én magyarázatom értelmében persze nemcsak a teljes *Erdburg* alak maradt meg (vö. az *Erdburger* dülönévet!), hanem a rövidült *Burg* alak is: még pedig az *Ödenburg* névben! Itt nem egy és ugyanazon dülönévnek kettős fejlődéséről van szó, hanem egy topográfiai megjelölés teljes és rövidült alakjáról: az elsőből dülönév lett, a második újabb topográfiai megjelöléssé egészült ki, amelyből a városnév vonódott el. 1283-ban az oklevél nagyon helyesen még mit sem tud a *Burg*-ról. Ez a német elnevezés akkor még nem nagyon régen élhetett a köztudomású, hogy új helyrajzi elnevezések általában csak bizonyos idő eltelte, az elnevezés meggyökerezése után kerülnek feljegyzésre, hacsak nem modern, hivatalos elnevezésekről van szó.²⁶⁽¹⁹⁴⁾ Nincs tehát semmi feltűnő abban, hogy az 1283. évi oklevél a kitelepülés helyét az *in rure* kifejezéssel²⁷⁽¹⁹⁵⁾ jelöli meg. Gyakran használt, hosszabb kifejezések, szók rövidülése, a beszélt nyelvben olyan közismert jelenség, hogy ennek igazolására talán nem kell külön kitérnem.

Major fenti szavaival saját magyarázatának helyességét is ellenőrizhetjük. Szerinte ugyanis az *Ödenburg* név keletkezése a soproni *váras*-sal, a mai belvárossal függ össze. Az én magyarázatomban kifogásolta, hogy ^{76a} *Burg* a számos (pontosan: 7), a kitelepülést tárgyaló oklevél közül mindössze csak egyben szerepel. Kérdem: a *váras*-t tárgyaló *rengeteg* oklevél közül hányban van meg az a *Burg*, amelyből Major az *Ödenburg* nevet származtatja? A németiség ugyanis a soproni völgyben épült várat *sohasem* nevezte *burg*-nak, a várárkot *sohasem* *burggraben*-nek, a várfalat *sohasem* *burgmauer*-nak, hanem *mindig* *stat*-nak, *statgraben*-nak, *statmauer*-nak²⁸⁽¹⁹⁶⁾, pedig a várossáemeléskor (1277) kapott és 1340-ig használt pecséten a *castrum* szó áll és III. András (1290–1301) egyik évszámmal el nem látott oklevele is még *castrum*-nak nevezi!²⁹⁽¹⁹⁷⁾ A XIV. század eleje óta általánossá váló *civitas* szintén ‚vár’-at jelent és csak a *váras* (hely) *város*-sá fejlődése folyamán lesz a német *stat* ‚Stadt’ egyenértékese. A *Burg* etimológiailag a *Berg* szóval függ össze³⁰⁽¹⁹⁸⁾, ezért írja róla a Grimm-testvérek nagy német szótára: „Dem wortverstande nach war *burg* bergende, schützende stätte, wie von *arcere* gebildet *arx*, auf der höhe, die freien blick in das land gewährte und gegen ersten anlauf schmirte, gebaut... wie *burg* die darunter ausgebreitete *stadt*, *arx* die umgebende *urbs*, beherrschte *πολις* und *αρχοπολις* das *αστυ* ...später als

grösszere deutsche städte emporblühten, blieb ihnen häufig der alte name *burg* (*Straszburg, Regensburg, Augsburg, Magdeburg*) neben *berg* (*Bamberg, Nürnberg*)³¹⁽¹⁹⁹⁾. Ezért nem nevezte a soproni németség a soproni völgyben épült várat *Burg*-nak, az állítólag *üres*, pusztuló belvárostól ezért *nem* beszélhettek így: „in der öden *Burg*”, von der öden *Burg*” stb.; ezért nevezte annak a „*hegyen*” (vö. *Wiener Berg!*), a Koronázó-domb körül egykor valóban létezett vagy csak a hagyomány által feltételezett földvárat, az *Ödenburg* név ezért nem lehet nyelvi emléke a belváros egykori pusztulásának, hanem a városbíró és a 12 tagú tanács választása miatt 1283–1330-ig a magyarok és az egyre nagyobb számban betelepedett németek között dúló belső harcnak. E harc folyamán nemcsak az *Ödenburg* név születik meg, hanem megteremtik a németség számára a polgármesteri tisztséget is, amely első feltűnésekor, 1321-ben rangban még a magyar városbíró tisztsége után következik. 1330-ban az *Ödenburg*-i németség vezető rétege visszatér a völgyben épült *váras*-ba (*civitas*), amelynek vezetését hamarosan magához ragadja. Ennek eredményeképpen most már az egész lakott terület, akár *in der stat*, akár *vor der stat* fekszik, *Ödenburghoz*, ill. Sopronhoz számít. 1352. szeptember 27-én már „Johans, hern Wolfgers sūn, richter in *Oedenburch* und die gesworn” foglaltatják írásba a bécsi mészárosok számára a soproni bécsi kapunál fizetendő keresztes vám tarifáját.³²⁽²⁰⁰⁾ A német nyelv bevonul a városi kancelláriába is³³⁽²⁰¹⁾ és nemsokára a polgármester kerül a város élére.

6. Azt hiszem, az előzőkben Major Jenőnek magyarázatommal szemben felhozott minden lényeges ellenvetésére feleltem; remélem, hogy egyúttal tisztáztam több olyan részletet is, amely eddig homályban maradt. A fentiek után érthető, hogy Major Jenő kategórikus kijelentései ellenére nem tudom elgondolását magamévá tenni. Az *Ödenburg* név keletkezésével kevésbé összefüggő részletekre az alábbiakban szeretnék néhány megjegyzést tenni.

Erősen túlzónak tartom azt a képet, amelyet Major az *Ödenburg* név *öde* szavának történeti magyarázatára az 1283. és az 1359. évek közti soproni belvárosról fest. Major itt teljesen megfélemez a modern forráskritikának arról a felismeréséről, hogy minden forrás bizonyos célzattal jön létre, hogy „pártatlan” elbeszélő forrás nincs s így a források elbírálásánál azokat az indítékokat is figyelembe kell vennünk, amelyek között ezek ^{77a} források létrejöhetnek. Azoknak pl., akik a királynak a németek kitelepüléséről jelentést tettek, érdekükben állt, hogy panaszukat minél gyorsabb és hathatósabb intézkedés kövesse, ezért érthetően felnagyították, eltúlozták a valódi helyzetet. A nagyítás és a túlzás nem feltétlenül számításból jön létre, hiszen ez már az antik retorikának bevett eljárása volt (*hiperbola*) s mindennapi beszédünkben ma is élünk vele. Mindnyájan tudjuk, hogy nem kell szószerint venni, ha valaki azt mondja: „Egy fillérem sincs!” vagy „Egész éjszaka egy szemhunyaszt sem aludtam”, „*Üres* a zsebem”, „*üres* volt a színház”, „*üres*, kihalt a város” stb. Ilyen hiperbolikus kifejezést maga Major Jenő is kimutatott. Én IV. Lászlónak egy 1277. évi okleveléből idéztem, hogy a soproniak várukat II. Ottokár cseh király támadása után *illese* „sértetlenül” adták át a királynak, holott ugyanez az oklevél másutt a várfalak repedéseiről beszél. A valódi helyzetet csak az egész forrásanyag minden oldalú, komplex vizsgálatával tudjuk majd megközelíteni.

Egyáltalán nem meggyőző az a feltevése, hogy amikor XVI. századi humanisták (Cuspinianus, Lazius) az *Ödenburg* nevet a *desertum burgum* vagy a *deserta civitas* kifejezéssel latinra fordítják, gondos forrástanulmányokra, még pedig oklevelekre támaszkodnak. Cuspinianus és Lazius jártak ugyan Sopronban, de nem hiszem, hogy az *öde* szó fordításához szükségük lett volna a városházán őrzött oklevelekre, amelyekben a belvárosra vonatkozólag Major szerint a *vacua*, *desolata*, *deserta* az állandóan visszatérő jelző. Különben is ilyen modern levéltári kutatást a XVI. századi humanistáknál még nem tételezhetünk fel³⁴⁽²⁰²⁾.

Majortól eltérően nem tartom kétségtelennek, hogy a belvárosi égetett agyagfalak az első ispáni vár falai,

tehát a magyar Sopronnal egyidősek, mert az 1277. és az 1297. évi oklevél „rendkívül régi (*antiqui*) várfalai” éppúgy származhatnak a XI. és a XII. század fordulója tájáról is.

A Szent Mihály-templom környékének utcahálózatából mindenekelőtt a Szent Mihály utca és a Wieden érdemelnek a további vizsgálatok szempontjából figyelmet. A *Wieden*, amelyet nem nagyon régen a semmitmondó ‚Gazda utca’ névvel látták el³⁵⁽²⁰³⁾, német nevét ugyan 1255 és 1425 között kapta, de a Szent Mihály utcához hasonlóan régi és sűrű település lehetett, hiszen a Wieden bordézmája fejében a városplébános lemondott az egész város egész bordézmájának öt megillető tizenhatodrészeről³⁶⁽²⁰⁴⁾. További vizsgálatok ezen a téren még tanulságosak lehetnek.

Elhamarkodottnak tartom Major következő állítását: „Abból a negatívumból azonban, hogy ennek a földvárnak sem tárgyi, sem hagyományi emléke nem maradt, csak azt következtethetjük, hogy ez nem is létezett”. Nem rossz gondolat, hogy az *Erdburg* elnevezés keletkezésénél az amfiteátrum sáncszerű földhalmával számol, azonban ásatások, az avar és a szláv kérdés eddig nagyon elhanyagolt vizsgálata még meglegyetésekkel szolgálhatnak, hiszen Sopron a IX. századi avar terület közepén fekszik.

A Szent Mihály-templom elhelyezésének magyarázatára felhozott bécsi analógia, ill. korábbi keresztény tradíciókra való hivatkozás figyelemreméltó, de ez is az avar és a szláv, esetleg még a római kérdéshez vezet. Nem szabad azonban megfelekednünk arról sem, hogy ahány a hely, annyi a sajátosan helyi probléma. Még nagyobb óvatosságot ajánlanék a Major által idézett olaszországi analógiákkal kapcsolatban.

Abban mindnyájan megegyezünk, hogy e nehéz kérdések megoldásához további, széleskörű ásatások nélkül nem juthatunk közelebb.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Mollay Károly: Az „Ödenburg” név keletkezéséhez / Karl Mollay: Zur Entstehungsfrage des Namens „Ödenburg”.

79 Karl Mollay: Zur Entstehungsfrage des Namens „Ödenburg”.

Verf. schrieb im Jahre 1944 eine Arbeit, „Scarbantia, Ödenburg, Sopron” (SA aus dem IX–X. Jahrgang des „Archivum Europae Centro-Orientalis”), in der er die Entstehung der Namen unserer Stadt, sowie die Forschungsgeschichte der damit zusammenhängenden Fragen behandelte. In bezug auf den deutschen Stadtnamen kam er u. a. zum Ergebnis, daß sich die Urkunde Ludwigs des Deutschen Stadtnamen kam er u. a. zum Ergebnis, daß sich die Urkunde Ludwigs des Deutschen aus 859 nicht auf unsere Stadt, sondern auf die Umgebung von Graz bezieht; daß die Angabe der Nieder-Alteicher Annalen (1065, *Deserta civitas*) als lateinische Übersetzung des damals angeblich bereits lebendigen Namens *Ödenburg* für das XI. Jahrhundert nicht stichhältig ist. Damit mußte auch die Theorie der karolingischen Besiedlung unserer Stadt aufgegeben und die Entstehung des deutschen Stadtnamens auf die Wende des XIII. und XIV. Jahrhunderts verlegt werden. Den Namen *Ödenburg* brachte ich – Ladislaus Veszelka folgend – mit dem mittelalterlichen Flurnamen *auf der Erdburg* (heute: Erdburger) in Zusammenhang. Die „Burg”, von der diese Ried ihren Namen bekam, stellte ich mir um den sog. „Krönungshügel” vor und bezog darauf die urkundlichen Belege in *Burgo* *de Burgo* aus dem Jahre 1330. Die historische Erklärung für eine Siedlung *auf der öden Burg* oder *bei der öden Burg* ergab sich aus der zwischen 1283 und 1330 urkundlich belegten Aussiedlung der Deutschen aus dem *castrum Supruniense* (heute: Innere Stadt), die wegen des Streites um die Wahl des Richters und der 12 Geschworenen erfolgte. Der Streit wurde im Jahre

1330 geschlichtet.

Verf. antwortet auf Entgegnungen, die seit dem Erscheinen der Arbeit veröffentlicht wurden, besonders auf zwei neuere Artikel von Jenő Major, der die Entstehung des Namens *Odenburg* mit einer angeblichen „Verödung“ der inneren Stadt zwischen 1283 und 1359 erklären möchte. Verf. bespricht die Beweisführung dieser Artikel, widerlegt ihre Ergebnisse und hält an seiner früheren Auffassung fest.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom

80 Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom

„Hogy a paraszt támadásnál veszedelmesebb és irtóztatóbb vétek nintsen, senki kétségbe nem veheti, mert ezáltal minden törvényes rend fölbontatik, a személyes és tulajdoni bátorság számkivettetik és az egész polgári társaság boldogsága felforgattatik... nem betsüli az a Királyt, nem imádja igazán az Istent, aki annak törvényét meg nem tartja, annak világi helytartóit, a törvényes hatalmat meg nem ösméri, azért Dózsa s gonosz társai ... minemű büntetés alá estek jobban tudatik hogysen emlétetni kellene...”

E fenyegető szavak 1826 őszén Sopron vármegye fenyítő törvényszékén hangzanak el. Aki hangoztatja őket: a vármegye vádló tisztifőügyésze, – aki ellen e Dózsára célzó komor mondatok irányulnak: 44 lázadással vádolt kapuvári parasztember, köztük a helység bírása, s rajtuk keresztül tulajdonképpen az egész kapuvári község. – „Úgy vagyon!” – kiált most fel a tisztifőügyész – „mutatják az előadott minden kifogás nélkül való oklevelek, hogy a kapuváriaknak fejek már 60 esztendőktől fogva ég, s a tüzet okádó hegynek módjára majd megcsendesül majd ismét rémítő zivatarral kiüti magát a hamú alatt lappangó tűznek lángja, s amidőn ezen vulcanusi kis tsapások üdőről üdőre mérgesebbek s kiterjedőbbek lennének, méltán lehet tartani attól, hogy ezen kapuvári Vesuviusnak látvája még a szomszéd helységeket is el ne öntse.” A főügyész kemény büntetést kér tehát a vádlott kapuváriak fejére, „hogy azoknak rettentő példájukból a többiek tanulságot vehessenek... Ezt hozza magával az országglásnak okos politicája, hogy a bosszuálló büntetés kevésre, és a félelem minnyájokra kiterjesztessen...”

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom / I.

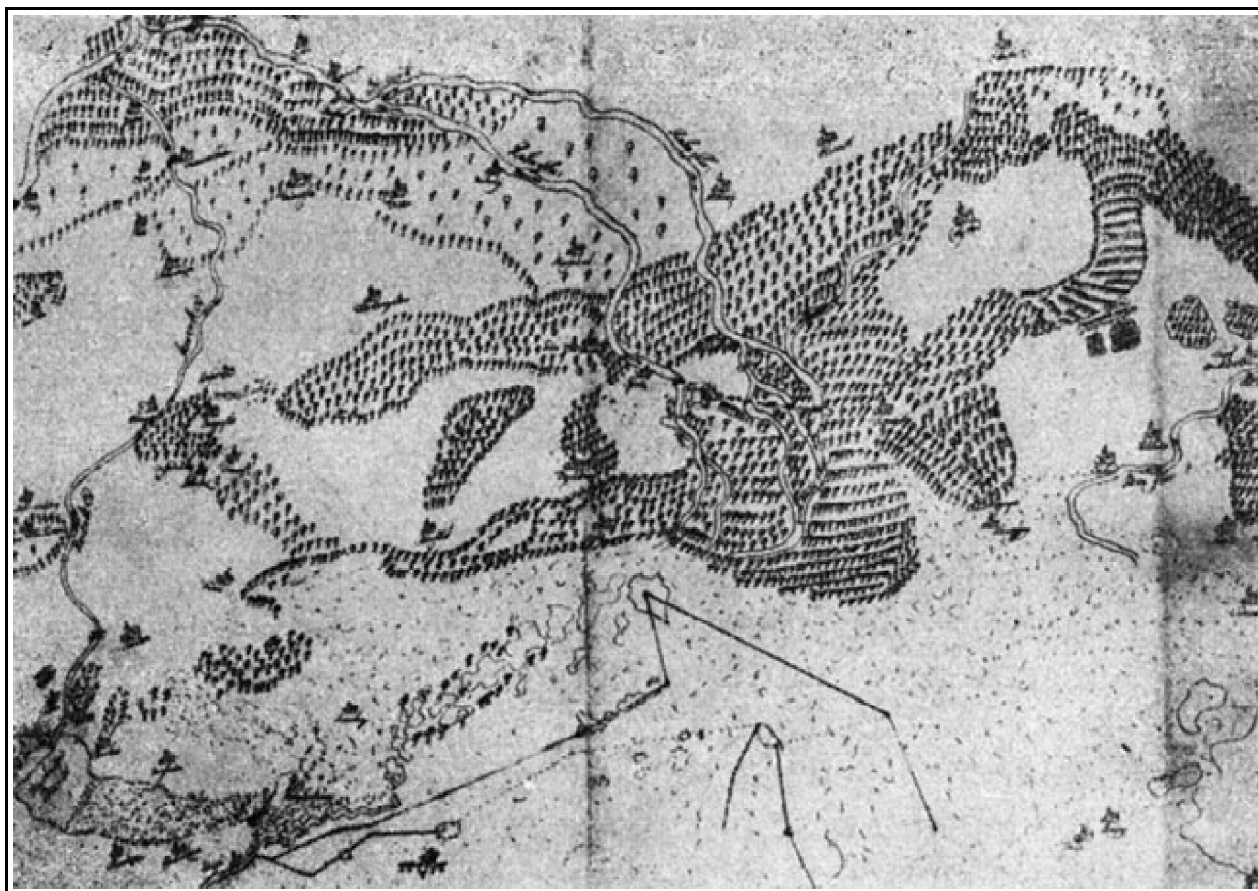
I.

Ha e 44 kapuvári paraszt vádoltatásának előzményeként ennek, a már nyíltan bevallva is csak terrorral elfojtható kapuvári tűzfészeknek magvát keressük, legalább addig az időpontig kell visszanyúlnunk, mikor 1671-ben a Wesselényi-féle szervezkedésben való részvételért lefejezett Nádasdy Ferenc összes birtoka – köztük Kapuvár is – a bécsi udvar kezére jutott.

1. A földrajzi helyzeténél fogva is (a község a Hanság árterületének észak felől akkor még egészen Kapuvárig lehúzó szélé, s az Alpok magyarországi nyúlványait borító, délről felnyúló hatalmas erdők közötti keskeny útsávon, a Rába átkelésénél feküdt) már a középkor óta jelentős erősség a török háborúk korában, mikor a kapuvári vár olykor az egész környék menedékévé, védelmének egyik középpontjává vált, különös **81** jelentőséget nyert. A Rába fontos átkelőhelyét védő őrsége a XVII. század második felében az állandó katonai szolgálat fejében a paraszti sornál lényegesen kedvezőbb feltételek mellett földet is kapott a

birtokos Nádasdy-családtól. Valószínűleg a saját verejtékes munkájukkal művelhetővé tett irtásföldek egy része volt az, melyet az uradalom, mint hűségük biztosítására alkalmas „hajdúhelyet” művelésre átadott nekik.

A kapuvári uradalom a 18. sz. közepe táján. (A térkép nem a mai észak-déli, hanem éppen fordított: dél-északi irányú tájolásban ábrázolja a vidéket. Jól megfigyelhetők a Kapuvár körüli nagy erdőségek s a vár a folyók közöttől védett, jól biztosított fekvése.) – Országos Levéltár, Térképtár, Esterházy térképek VII: 244. sz.

A többi Nádasdy birtokkal együtt Kapuvárat is átvevő bécsi udvar azonban 1672-ben megkísérelte a végvári katonaélet fokozott paraszti terhekké váló súlyosbítását. Az 1672-ben kiadott rendelet szerint az egész község állandó hadiszolgálata mellett évi 20 Ft adó együttes fizetésére s a Rába hídjának karbantartására köteleztetett. Az egyes hajdúháztartást pedig mindennek reájutó részén kívül heti 1 napos, marhával vagy annak hiányában gyalog végzendő robottal terhelték meg. Termékszolgáltatást (tized, kilenced) nem követeltek rajtuk, de e súlyos, főleg robotterhek mellett a kapuvári hajdúk várvédő lelkesedése nyilván ugyancsak megcsappanhatott. Mutatja ezt az is, hogy alig 4 évvel később, 1676-ban már új s ezúttal igen jelentős privilégiumokat kapnak a császártól. Hiszen a török hódoltság legnagyobb kiterjedésének korát éljük, s az udvar nem kockáztathatja még a kis kapuvári helyőrség hajdúinak hűségét és buzgalmát sem. A privilégium a személyes katonáskodás és a Rába-híd fenntartása fejében már a robottól és a 20 Ft adótól is felszabadítja őket, de meghagyja a termékszolgáltatás alóli mentességüket is, Kapuvár kamarai birtok lévén, melynek közvetlenül az uralkodó a földesura, a kapuváriak e rendelkezéssel gyakorlatilag szinte szabad paraszttokká lettek; – olyan helyzet ez, mely bár csak néhány évig tartott, mégis

késői évtizedekre is ⁸²érezte hatását, emlékezetessé tévén Kapuvár lakosai között Lipót császár uralkodásának napjait.

E valóban nagy szabadság ugyanis alig néhány évig tartott. 1682-ben az 5 év múlva majd hercegi rangra emelt gróf Esterházy Pál kapta meg a kapuvári birtokot, bár birtokba iktatásának a kapuváriak, szabadságukra hivatkozva, ellentmondtak. Az uralkodó ugyan 1683-ban még utasította Sopron vármegyét a kapuváriak kiváltságainak megőrzésére, Esterházyt pedig figyelmeztette fegyveres szolgálatuk fenntartásának biztosítására, – 1685-ben a gróf mégis megkezdte a város lassú alávetését. Egy-egy hajdúhelyre évi 8 nap robotot előíró contractus kieroszakolásánál (140 év múlva úgy emlékeznek erre a kapuváriak, amelyet csupán Esterházy és „titkos tisztje” készített, s mely „az maga belső erőtlensége miatt dugába dőlt”) többre azonban még mindig nem mert vállalkozni. A kapuvári hajdúk kardjára – a már megindult felszabadító háborúban – még szüksége volt a császárnak. 1687-ben „Kapuvár egész sereggel táborba szállt a nemes vármegye helyett” – írják. Ekkor még a török ellen harcolnak, de nyilván Esterházy kísérletezéseinek is nagy szerepük van abban, hogy alig két évtized múltán az ostromolt Kapuvár hajdúi már a kurucok közé állnak.

2. A szatmári béke után az országban állandó hadsereget felállító 1715. évi 8. törvénycikk azonban végleg feleslegessé tette a kapuváriak fegyveres szolgálatát. 1675-iki privilégiumuk alapján méltán gondolhatták, hogy katonakötelezettségük is megszűnvn, többé semmiféle kötelezettséggel senkinek nem tartozó, teljesen szabad paraszttokká lettek. Az uradalom azonban nem volt hajlandó elismerni ezt a helyzetet, s ha az 1865-iki contractus 8 napi robotszolgáltatásának továbbemelésével egyelőre nem kísérletezett is, földesúri jogait a község felé már nem volt hajlandó feladni.

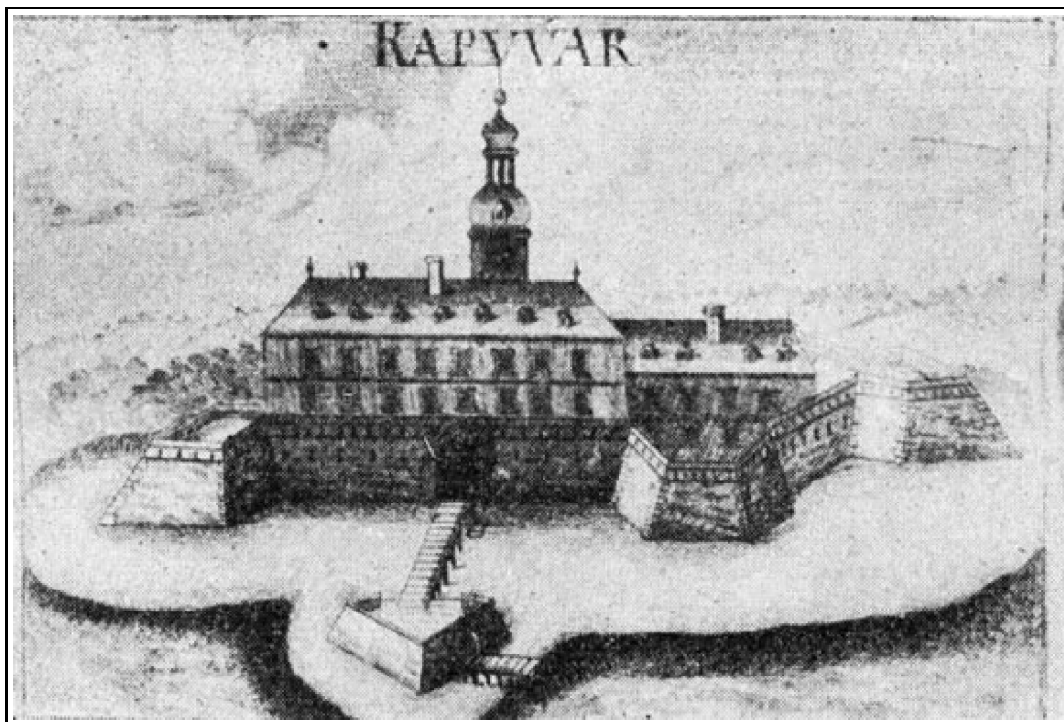
A kapuváriak a XVIII. század békés évtizedeiben nagy lendülettel láttak a terjeszkedésnek. Az eredeti 86 hajdútelek nagyon kicsiny volt ugyan: egyenként alig 4 kishold szántóból s a hozzátartozó kb. egy szekér szénát termő rétből állott, mely az utódok kezén máris osztódni kezdett. A város körül elterülő nagy erdők, bozótok kiirtásával, földjük művelhetővé tételével azonban még szert tehettek nagykiterjedésű, az uradalomtól olcsón szerzett irtásokra. Főleg rétnak és legelőnek használván őket, néhány évtized alatt állataik száma hatalmasan megnőtt, – pedig takarmánynak még mindig annyira bővében voltak, hogy eladásra is bőségesen jutott.

A kapuváriak ilyen, látszólag akadálytalan terjeszkedésével egyidőben azonban lassan továbbfejlődik a hatalmas hercegi uradalom saját gazdálkodása is. A század második negyedétől kezdve gyors ütemben épülnek ki Sopron megyében a herceg új meg új hatalmas majorságai: földjük a jobbágytól visszavett, annakidején a paraszt roppant munkájával használhatóvá tett irtásföld, – munkaerejük: ugyanezen jobbágyok egyre magasabbra emelt ingyen robotmunkája. Előrelátható volt, hogy előbb-utóbb megindul a földesúri támadás a kapuváriak nagy irtásai és alacsony robotjai ellen is.

3. Valóban 1754-ben a herceg arra hivatkozva, hogy a régi katonai szolgáltatások, melyeknek alapján a kapuváriak kiváltságait élvezték, immár teljesen feleslegessé váltak, meg is indította az eljárást a kapuváriak földjének szabályozására s a város „szabályszerű urbárium” alá vetésére. ⁸³Az 1757-ben befejeződött eljárás eredménye a község számára katasztrofális volt. Minden hajdúhelyet 4 Ft földbér fizetésére köteleztek s 8 napi évi robotjukat 22 napra emelték.

A kapuváriak minden úton-módon védekeztek: panaszos kérvényeket adtak be a megyéhez, sőt magához Mária Teréziához is. Gyenge szavuk, „a régi öreg jámboroktul” öröklött kiváltságaik azonban mit használhattak a nagybefolyású, hatalmas herceg érdekeivel szemben? Perüket elvesztették, 1767

szeptember 15-én pedig az általános úrbérrendezés során újabb királyi rendelet mondotta ki, hogy régi kiváltságaik „mivel azon levelekben kikötött szolgálatoknak nemei az üdőnek körülállásaira nézvest önként megszűntek s különben is megváltoztattak, félretétvén” Kapuvár egyszerű úrbéres községnek nyilvánítatik.

A kapuvári vár 1680 körül. (Greischer M. rézmetszete.) – Történelmi Képcsarnok.

Mit jelentett az úrbéres sor a község számára? Jelentette azt, hogy a faluhatár nagyságának ezzel járó új felmérése során csupán az 1660. évi 86 hajdúhely területét, összesen 330 kishold szántóföldet s némi rétet ismertek el úrbéres telki állománynak, azaz állami adó alapjául szolgáló földnek, melyet – bár tulajdonjogilag a földesúré – az már nem vehet el a paraszttól. A határ összes többi részét: a hatalmas irtásréteket, szántókat, legelőket, „irtásföld”-nek nyilvánították, – megadván ezzel a lehetőséget a hercegnek, hogy nevetségesen csekély (holdanként 2 Ft) díj lefizetése ellenében bármikor egyszersmindenkorra visszaválthassa az azt valamikor iszonyú munkával használhatóvá tevő paraszttól. S ha a földesúr nem vette is el azonnal az így bekebelezett föld használatát, érte most már tetszés szerint emelhető bért, súlyos különrobotokat állapíthatott meg s használatát bármikor fel is mondhatta. Az úrbéres sor így messzemenő lehetőséget adott a hercegnek arra, hogy nagy majorságai földigényének biztosítása érdekében az egész, egyre gyarapodó falut valósággal belefojthassa a szűk telkiállomány megmaradt 330 holdjába.

De jelentette az úrbéres sor azt is, hogy csupán a 330 kishold fejében is minden háztartás házas zsellérek módjára évi 18 nap ingyenmunkával tartozik a földesúrnak. E robot gyakorlatban már kezdetben is az előírtnál súlyosabb tehernek bizonyult. Az uradalom ugyanis a robotokat nem a szabályszerű módon portánként szabta ki, hanem az egy-egy telken ekkor már összezsúfolva élő több háztartás mindegyikén külön-külön igyekezett 84a 18 napot behajtani. Az uradalom a majorságainak megművelésére szükséges

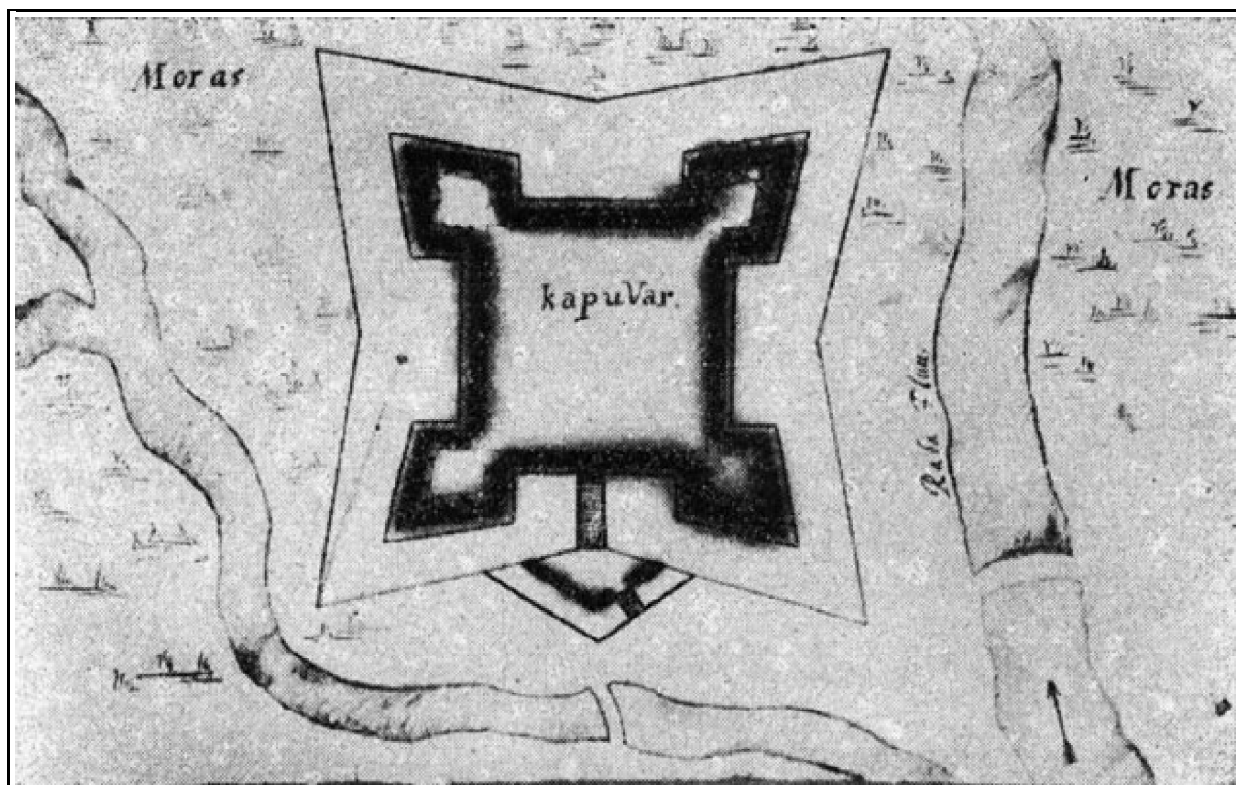
megfelelő számú ingyen munkaerőt ezáltal is biztosíthatta.

Végül jelentette az urbéres sor a város mészárszékének, vendégfogadójának elvételét s az uraság kezére adását s jelentette a lakosok régi gyakorlat által szentesített s az egész országra kiterjedő, a nemesihez hasonló vámmmentességének megszüntetését is.

A mindezek következményeként roppant súlyos helyzetbe került község azonban nem adta fel a harcot. Annál kevésbé is tehetette ezt, mert az uradalom – amellet, hogy megkezdte a robotok behajtását is – hozzáfogott egyes irtásföldek visszavételéhez is. Elvették a Borgyas-kert s a Nagy-bokor nevű réteket, megszorították a legelőt, kizárták őket az Iharos nevű legelőrészből s lezárták az erdőt, honnan eddig épület- s tűzfájukat nyerték. Az uradalom elvette a malmokat, vendégfogadókat és mészárszéket és megkezdte vámkedvezményük felszámolását is. A kapuváriak 1771–75 közt még próbálnak védekezni: pereskednek, újabb és újabb kérvényekkel ostromolva az uralkodót. Ismét, ezúttal véglegesnek látszóan hiába, – az 1776. december 19-én kiadott királyi rendelet végleg és megfellebbezhetetlenül elutasította panaszait s Kapuvárt úrbéres községnek nyilvánította. Sorsuk eldőlt.

4. Az így végleg úrbéres sorba jutott régi hajdúközség azonban nem felejtette el régi, bár alig néhány évig élvezett szabadságát. Emlékeztették őt erre bizonyos még megmaradt régi jogai is. Így pl. mása jobbágyközségekkel ellentétben a kapuváriak szabadon adhatták-vehették hajdúhelyes telkecskéiket. Emlékeztették őket régi szabadságaikra ezekről szóló, nagy becsben tartott okleveleik is. „A kapuváriak régi szabadságleveleik mindenkor az öreg bíró gondviselése alatt tartatnak olyformán, hogy azok a községet illető más irományokkal együtt egy különös ládában a bírói háznál zár alatt vannak. Kulcsa az öreg bíró kezénél lévén, kinek engedelme nélkül senki ezen irományokhoz nem nyúlhat” – vallják még 1826-ban is. – S emlékeztetik őket a szabadságaik 1767-ben történt elvesztéséről, a földesúri és tiszteji családságáról s az előjáróság árulásáról szóló legendák. A város – emlékeznek vissza – „az előbbeni előjáróság gazsága és a tisztek ámértása miatt lett robotos... Erről jól emlékszünk rész szerént traditio, rész szerént pedig most is életben lévő kapuvári lakosok által, hogy ezen urbáriumot is vassal és bottal igyekezett az uraságbeli tisztség ránkhozni, sokan akkor ellentmondások miatt meg is heverték a tömlöcet, senki annak hirdetésén Ruzsits János, Szakás István és Nagy Jánoson kívül jelen nem volt, ugyan Ruzsits János ezen erővel reánk hozott urbáriumot több esztendők által akkor bíró lévén, titkon tartatta a városládjában, s akkor, midőn nálunk urbárium béhozattatás végett a conscriptio tétetett, 12 ember csak meg sem is jelent” – emlékeznek vissza. Egy Rozsits László nevű gazdára még 1826-ban is „boszonkodnak s azt hányák szememre, hogy Rozsits János öregapám idejében hozatott be az urbárium, és hogy én is olyan huncfut vagyok, mint az öregapám”. – És jogaikhoz való ragaszkodásuk szinte tüntető bizonyítékeként úrbéres község létükre (a herceg szerint teljesen szabálytalanul) ugyan, de továbbra is használják a „privilegizált mezőváros” címet s régi pecsétjüket; a két zászló között álló tornyos kőkaput, mely előtt ágyúk, ágyúgolyók és egy dob, – a szabad katonaélet jelképei láthatók.

A régi hajdúszabadságok elvétele, az irtások kezdődő visszaváltása, a kicsiny hajdúhelyek fejében követelt egyre súlyosabbnak és méltánytalanabbnak 85tűnő robot, – ezzel szemben a nem lankadó szívós igyekezet mindezek megváltoztatására és a régi szabadság visszanyerésére: íme 6 évtizeddel a 44 paraszt megítélése előtt itt állunk a kapuvári „tüzetokádó hegynek” roppant ellentéteket rejtgető magvánál.

A kapuvári vár alaprajza a 17. század végén. (Az alaprajz pontosan megfelel mind Greisher ábrázolásának, mind az uradalom 18. század közepi térképén közölt alaprajznak.) – Országos Levéltár, Térképtár, Esterházy térképek VVVII: 1063. sz.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom / II.

II.

1. Az utazó, aki a múlt század 20-as éveiben a Győrből Sopron felé vezető országúton Kapuvár határához ért, végigmenve a községgel ekkor már szorosan összeépült Garta hosszú utcáján s áthaladva a Rába hídján, házakkal, néhány műhellyel hézagosan szegélyezett széles térre jutott. A tér közepén egy téglából és fából összeeszkábált akasztófa és egy kőből való vásároszlop tűnhetett szemébe, nyugati szélén pedig a község védőszentjének, szent Annának szentelt, klasszicizáló stílusban épült plébániatemplomot pillanthatta meg. Ha pedig lépteit jobbkéz felé irányította s egy szépen tagolt talapzatú, Nepomuki Szent Jánost ábrázoló kőszobor mellett elhaladva belépett a régi vár helyén épült, hosszan elnyúló uradalmi épületbe, annak a zajos, lármás tértől az épület elé ültetett fasorral és szép kerttel gondosan távoltartott szobáiban talán a község és uradalom térképeit és összeírásait is kezébe vehette.

A térképen mintegy madártávlatból most az egész községet maga előtt láthatta: a belterületet, ahol egy-egy belső telken két-három külön háztartás épületei is szorongtak, s láthatta a határt: a délfelől még mindig a Rábáig felnyúló erdőséget, s a várost északról övező agyagos dűlőket: Tormostyát, Szilosokat, Lökösárkot, Kovácsrétet, Külsőirtást, Kápolnát, Kisirtást, Potyondi hanyaszélt. Följáró dűlőt. Baloli hanyaszélt, Hanykaput, Kisrétet, Gyepüt, az Öreg földeket, az Oszványokat, az Öreg cankót, Nagyistókot, Henyi

kárácont, Madarászt. Láthatta a réteket: a Dőri, Bakonyi, 86Nyilási, Homokéri, Gacsi, Szücs méh házi, Osli Rába melléki, Cuka és Rák réteket – s köztük, nyugatra a Rába mellett azt a bizonyos legelő darabot is, melynek birtokáért megye és földesúr segédkezése mellett a XVIII. és XIX. század fordulóján oly hosszú, sokszor véres küzdelmeket vívtak Vitnyéd és Kapuvár földéhségükben ügyesen egymás ellen uszított parasztjai. – S még messzebből nézve a térkép, megmutatta azt is, hogy a szinte valószínűtlenül kicsinyre aprózódott hajdúhelyeket, földeket és réteket, bérletek kicsiny parcelláit, – a vármegye legnagyobb zsellérközségét hogy fogják körül az uradalom, a szomszéd határokra is áttérjedő óriási földdarabjai – mint valóságos falak, meggátolva minden kitörést halálos ölelésükből.

Az uradalmi épület nagy szekrényeiben őrzött összeírások konkrét számadatokban fejezik ki a térkép madártávlatának ábrázolását. Belőlük megállapítható, hogy a község 570 háztartásából 230-nak már egyáltalán nincs, 286-nak pedig csak 1/48 és másfél kishold között változó nagyságú úrbéres földje van, – s csupán 54 háztartás gazdája mondhatja magát ennél nagyobb, de 4 kisholdnál egyetlen esetben sem több úrbéres földterület birtokosának. S hogy e roppant földszükén az esetleges bérleti lehetőségek sem sokat segítenek, mutatja, hogy az úrbéres föld nélküli háztartások közül 146-nak egyáltalán nincsen igázásra használható állatja, s még a másfél kisholdas kategória alatti földes háztartások közül is 105 hasonló helyzetben van. Az 570 háztartás közül csak 187-ben van egy pár ökör vagy ló; csupán kettőben van két pár igás állat, s a házak udvarain összesen csak 86 disznó számolható össze. Az állatállomány hiányára jellemző, hogy a földeket – mivel elégséges trágyájuk nincsen – csak minden hatodik évben tudják trágyázni.

De satnya az ipar vagy kereskedelem is: 1828-ban 1–1 gombkötőt, mészároost, csizmadiát, kalapost, fésűst, esztergályost, timárt, szappanost, kékfestőt, kovácsot, 2–2 kéményseprőt, molnárt, s takácsot találunk. Közülük a két takács és a csizmadia nem is tud egész éven át dolgozni, segédje is csak az egyik molnárnak és a mészárosnak van. A kereskedelmet az egyik urasági épületben tanyázó 3 gyenge jövedelmű kereskedő képviseli: az egyik vasárukkal, a másik kettő rövidárukkal: kendővel, szalaggal kereskedik.

A térképek és az aprólékos számadatok nyújtotta összkép egyértelmű: a nép már nem képes megélni földjéből s számára nincs más megoldás, mint beletörödni a zselléri állapotának megfelelően napszámos, alkalmi munkás, a hatalmas hercegi birtokok számára mindig mindennél olcsóbban kínálkozó munkaerő nyomorúságos sorába.

2. A kapuváriak azonban nem merülnek el ebben a nyomorúságban. Észreveszik azokat a lehetőségeket, melyeket az ország legjobb piacainak közelsége számukra még nyomorúságos helyzetükben is kínál. S megvan az eszközük is a lehetőségek kihasználására: a termés, amely munkaigényessége s viszonylagos magas ára folytán kis földdarabról is biztos megélhetést ígér. Az úrbéres sor elleni küzdelem már kilátástalan, a falu határa sem tágható, – s az apró kapuvári és gartai belsőségeken még szélesebben virágzik fel a XVIII. század eleje óta üzött dohánytermesztés. A községből kivezető utakon dohánykereskedő kapuváriak rajzanak ki s a győri és pomogyi vámokon – hivatkozva még az 1676-iki privilégiumban megadott s az úrbérrendezéskor nem egyértelműen eldöntött vámmentességükre 87–vámfizetés nélkül kivitt jóhírű dohányukat (a vitnyédi dohányt) szép haszonnal adják el Győr, Sopron, Pozsony piacain.

A kapuvári vár képe a község régi pecsétjén. Greischer ábrázolásával összevetve megállapítható, hogy a pecsét metszője jól emelte ki a várkép legjellegzetesebb elemét: a várkaput a felette emelkedő kaputoronnyal. Kétoldalt zászlók, a kapu előtt dob dobverőkkel, alatta keresztben ágyúk és halomba rakott ágyúgolyók láthatók. (Soproni Állami Levéltár, Soproni vármegye levéltára, Fenyítőpercek 1826: 83. sz. 19. számú mellékletén.)

Nem tudni egyelőre, hogy a község lakosságának pontosan mekkora – az 1828-iki összeírás egy mondatából következtetve mindenesetre elég széles – rétege vonódott be a dohánytermesztésbe. Nem tudni azt sem, mennyiben befolyásolta a dohánytermesztés és a kereskedelem a község előbb ismertetett vagyoni viszonyait: gazdagok és szegények csoportjainak egymáshoz való arányát. Kétségtelen, hogy kialakult egy keskeny felsőréteg, – túlságos megerősödését mindenesetre korlátozhatták a földszerzés abnormis nehézségei –, de kétségtelen, hogy most már nemcsak ezek, hanem a kisebb dohánykertészek s a dohánytermesztésben állandóan foglalkoztatott munkások is egyre inkább függetlenülni tudnak az uradalomtól. A földnélküli (igaz, hogy a hajdúhelyek néhány holdján viszont már csaknem teljes polgári tulajdont élvező) nyomorult község kifejlődő árutermelése révén szinte észrevétlenül a polgárosodás felé lép s a dohánytermesztésben rejlő nagyobb lehetőségek révén nagyobbat lép a pusztán hagyományos módon termelő parasztfalvak társadalmánál. Amit pedig polgárosodó gazdálkodásuk még nem tudna megadni – a polgár öntudatát – azt pótolja a község privilegizált múltjára visszaemlékeztető ⁸⁸hagyomány. – Polgárosodó gazdálkodás elég szélesen jelentkező csirái s egy erős, félig még feudális ízű parasztpolgári öntudat: a 20-as évek közepén egyfelől már e tényezők látszanak jellemezni Kapuvár viszonyait.

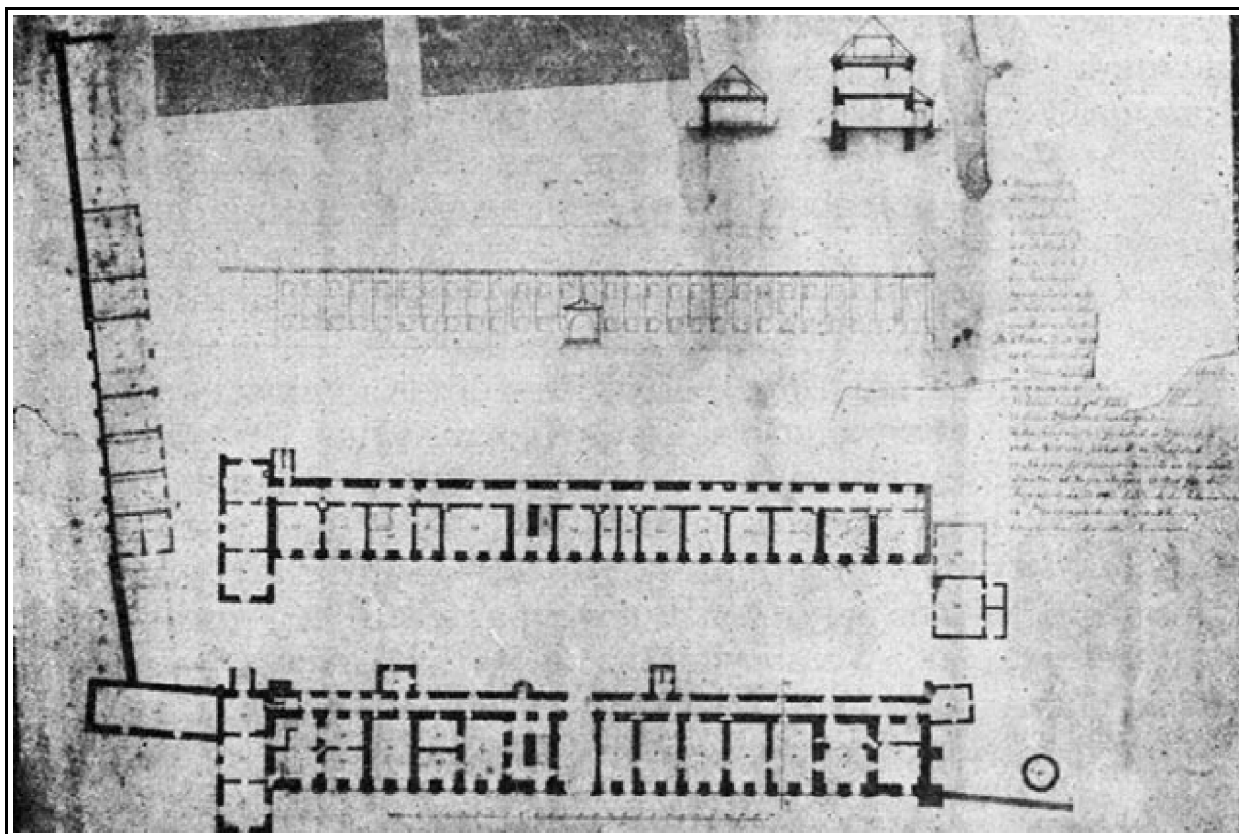
Másfelől azonban még mindig érezhető az uradalom nyomása, sőt a polgárosodás felé tett előrelépésük s ezzel kapcsolatban függetlenségre való fokozott igényük még érezhetőbbé teszi azokat a jogtalanságokat, sérelmeket, melyeket a feudális viszonyok között kapitalizálódni próbáló nagybirtok ezekben az években a jobbágyok rovására mindenhol elkövet. Az, hogy az uradalom kapuvári ispánja, Eller János a „zselléri 18 napos robotmunkát sokszor duplázza, triplázza”, a téli időre nem hagy semmi robotot, legnagyobb dologidőben pedig a kétórás járőföldre lévő újmajorhoz hajtja a parasztokat s éjjelre és másnap is ottfogja őket robotra – hogy az Esterházára rendelt robotosok egynapos útját csak félnapnak számítja be –, hogy a munka után fáradt embereket addig várhatja a munka igazolásával, míg sokan anélkül mennek haza, elvesztve így egésznapos munkájukat, – hogy úriszékkor többnapos házimunkára rendel be embereket, de mégis csak egy napot számol fel, – hogy a fiatalság robotját, mint nem teljes értékűt, nem fogadja el, – mindez itt különös hangsúlyt nyer. Az uradalom alaptalan, semmiért élvezett feudális előjogai a paraszt

saját, különösen munkaigényes gazdálkodása elől lopják el az időt, mely számára, jó értékesítési lehetőségei mellett, fokozottan drága. A robot még ha csak évi 18 – mindenféle csalással legfeljebb 25–30 – nap is, a kényes, gondos és – ha ideje kívánja – halaszthatatlan megmunkálást igénylő dohányynál különös teherre változik: olyan teherre, mely a kicsiny földek mellett a gazdát és munkását egyaránt súlyosan nyomja, egzisztenciájában fenyegeti.

3. Arról nem is beszélve, hogy az uradalomnak az amúgy is kicsiny legelők csökkentésére irányuló intézkedései még további rétegeket is létalapjukban támadnak meg, – ráadásul a herceg egy még érzékenyebb ponton is harcban áll a kapuváriak kibontakozó ártermelésével. A XVIII. század végétől kezdve állandóak az uradalom támadásai a kapuváriak vámmentessége ellen. A pomogyi vámon, mely a Fertő mocsarán a herceg által emelt gáton vezető egyetlen útvonal végén feküdt, a hercegi vámos arra meg volt tanítva, hogy az által utazó egyes kapuváriakat, nem figyelmeztetve azoknak esméreteres, megyebéli tisztviselők által kiadott szabad passuális leveleire, vámfizetésre erővel is szorítsa”. Ugyanígy megkísérlik vámolásukat a győri vámon is. Válaszul és tiltakozásul évtizedeken át követik egymást a kapuváriak e tárgyban beadott panaszai és instanciái. A küzdelem változó szerencsével folyik: a XVIII. század végén, ugyanúgy mint 1809-ben is, elutasítják panaszaikat, 1816-ban viszont az udvar elismeri vámmentességüket. 1820-ban az uradalom tiltakozására ismét vámfizetésre kötelezik őket. – Ez ellen tiltakozó 1823-iki kérvényük azonban elsüllyed a helytartótanács által jelentéstételre felhívott Sopron vármegye tisztifőügyészének fiókjában.

Ezek az évek különben is a dekonjunktúra, az alacsony árak évei. Az állandó kulcsú vámteher e relatív emelkedése tehát gazdát és munkását egyaránt súlyosan érinti s ha ez nem is egyenlő mértékű, mindkettejüket közösen teszi érdekeltté a vámok elleni küzdelem további vitelében. Nem csodálhatjuk tehát, ha a 20-as évek elejétől kezdve előtérbe nyomul egy – elsősorban éppen a lakosság szegényebb rétegei által képviselt – olyan nézet, mely szerint a községnek végre saját magának aktívan kell kezébe ⁸⁹vennie sorsának irányítását. S nem csodálható, ha az 1824-iki választásokon három új ember: Varga Andor János, Litskay Márton és Kovács György ennek a törekvésnek jegyében kerül be a község tanácsába.

A vár helyén épült, ma is fennálló (a perben „vár” néven emlegetett) uradalmi épület tervrajza (19. sz. eleje). (Az egyes szobák rendeltetését magyarázó felirat részben hiányos, – a 10, 11. sz. helyiségek szolgáltak börtönül.) – Országos Levéltár, Térképtár, Esterházy térképek XLIII: 7434.

Varga 30 év körüli fél hajdúhelyes (két-három kishold) paraszt; „főparancsoló kontató, biztató, tanácsadó és minden bekövetkezett rosszaknak oka” – emlegeti a vádirat. Litskay szintén 30 év körüli negyed helyes gazda, aki „több oskolákat végezvén a magyar, német s deák nyelvekben olvasott és gyakorlott ember”. Kovács György vagyoni helyzetéről mitsem tudunk, – neki csak a későbbiek folyamán lesz nagy szerepe.

Az elégedetlenek szervezkedése, mely bejuttatja őket az előljáróságba, még 1823 vége felé indulhatott meg, mikor a község időközben elhunyt iskolamesterével. Molnár Györggyel együtt igyekeznek kiutat találni a község szorult helyzetéből. Egyelőre saját ügyvéd fogadásáért harcolnak, nem bízva már az ügyük vitelét hivatalból ellátó vármegyében. Valóban agitációjukra a falu külön ügyvédet fogad a győri nemeslelgi Fekete György személyében. Fekete azonban miután kb. egy évig vitte a kapuváriak ügyét, nem takarékoskodva sem a nagyhangú ígéretekkel, sem a lakosok keservesen összegyűjtött pénzével, a per vitelétől 1825 folyamán végül is eredmények nélkül visszalép. („A községet először felpiszkálta, azután pedig elhagyta” – emlegetik a bosszúsan még 1 év múlva is.) Vargáék azonban már nem tángítanak és még inkább ütik a vasat. Az öreg bíró, a 70 év körüli Bársony Péter aggódik is: „nincs bíránk, mert 90a kerthez köti az ebet” – mondogatják róla kicsinylően a faluban. A mozgalom irányítása – és egy kis ládikában a pénze is – már Varga Jánosnál van. Házanként 4 Ft adót vetnek ki, kölcsönöket vesznek fel, de még alighogy összegyűlt némi összeg, – s a hajnali órákban már zörög az utcán Varga Bécsbe, Győrbe vagy Sopronba induló szekere, a bíró pedig átballagva a jegyzőhöz, kétségbeesve mondogatja, „hogy ötöt még

szerencsétlenné teszik”.

4. Bár eddig benyújtott kérvényeikben s a királyi kihallgatáson is az elégedetlenek még mindig csak a vámszabadságról s a város ezt biztosító régi privilégiájának megerősítéséről beszélnek, valóságban 1825 nyarán már egyre világosabban kezd megmutatkozni, hogy itt mindezeknél többről van szó. A földesúr, aki már a dohánykereskedelmet is megvámolva a szűkülő földek s gyarapodó lakosság 60 éve fokozódó nagy szociális feszültségének egyetlen megmaradt kiútját készül elzárni vagy legalábbis erősen továbbszűkíteni, elérte azt, hogy a feszültség most már újból és mindenütt jelentkezik. Nem csodálható, ha hatására a paraszti ellenállás is a perlekedésen túl most a jobbágy-földesúri viszony egyre szélesebb frontján fog kivezető utat keresni magának. A vámper hosszas, bürokratikus folytatása közben az évek óta eltemetett, vagy már megszokottnak tűnt régi sérelmek: a földek, legelők, faízás csökkentése, elvétele, a brutális bánásmód, mind most egyszerre válik érezhetővé.

Persze a hatás nem egységes: leghamarább a szegénység reagál rá: a munkások és az egészen kis dohánykertészek. Az aktívabb fellépést sürgető 3 új esküdt megválasztása is az ő szavazataikkal történt. A jobb módú gazdák és kertészek – közülük kerül ki az előljáróság többsége – már óvatosabbak. Alapjában véve egyetértenek a mozgalom céljával, hiszen a vámmentesség igazi hasznot elsősorban nekik, az ő fejlődő árutermelésüknek fog jelenteni. De félnek a harc kiélesedésétől: még nem azért, mert közvetlenül a falu szegényeitől tartanak, – ha lassan is, de gyarapodó vagyonukat a meggondolatlan akciókra, esetleg bekövetkező földesúri megtorlástól féltik. Az árutermelés szabadságára irányuló, alig néhány éves igény azonban már így is erősebb a sok százados paraszti óvatosságnál: egyelőre, ha aggódva, bizalmatlankodva és fejcsóválva is, de résztvesznek a gyűlésekben és az egyre sűrűbb instanciák aláírásában. Csak kevesen lehetnek, akik teljesen szembeállnak a mozgalommal, de már azok sem mernek szót emelni: a község egyelőre kifelé teljes egyezségben indul a szabadságért folyó küzdelembe.

„A nevetlen s együgyű paraszt köznép” – fejtegeti Sopron vármegye főügyésze – „az eláméttás és a kontatás maszlagjától összezavarodva minek utána elémáttatott és megvakíttatott, levetkezi az emberi okosságot s úgy ragadatik és hányattatik idestova a vak indulatoktól, mint a tengeri gálya a szélvész tengernek dühösködő hullámaintól”. – Kapuvár lakosainak nincs szükségük „kontatásra és áméttásra”: polgárosodásuk csírái hagyományaikból táplálkozó öntudatuktól erősítve egyfelől, – a földesúri terhek egyre érezhetőbbé váló nyomása s a földesúrnak az általa készített nyomorból kivezető egyetlen útjuk továbbszűkítésére irányuló kísérletei másfelől, együttesen adják meg a végső lökést ahhoz, hogy felfordítsák a főügyész által „Isteni megváltozhatatlan elvnek” állított törvényt: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré és a földesúrnak, ami a földesúré”. A „kapuvári Vesuvius” 60 év múltán, 1825 őszén, méhében a 6 évtizeden át hatalmasra nőtt feszítő erőkkal, kitörésre készen áll.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom / III.

91 III.

1. Vargáék, utazgatásaik és megbeszéléseik eredményeként, 1825. március 23-án a község nevében kérvényt adtak be az udvari kancelláriához a minden cenzus és taxa fizetése alóli mentességüket biztosító Lipót-féle privilégium újbóli megerősítése érdekében. A kérvényt a kancellária a szokásos úton azzal küldte le a helytartótanácsához, hogy az ügy állásáról a megyénél és a földesúrnál informálódják, majd ezen információkat véleményével együtt terjessze vissza. Úgy látszott, hogy a kapuváriak ügye, a megye minden

huzavonája ellenére is, most végre újból döntésig jutott.

Míg válaszul a kérvényre az uradalom ügyvédje ellenérveit keresgélte, az 1825. év nyarának napjaiban a községben egyre-másra kezdett megmutatkozni a parasztok növekvő önbizalma. Varga már hónapok óta nem szolgált robotot, s bár elrendelték a tisztházba, megbüntetni nem merték. „Ha merné az uraság – mondogatja büszkén –, miért nem veretett meg?” Ősszel ismét Bécsbe utaznak és hazatérve még bátrabban beszélnek. „Míg az uraság a feleletet nem adja, olyan törvényes úton vagyok, mint mi” – magyarázza már az úton Varga Litskaynak „és addig nem kell robotot szolgálni”. Otthon pedig már nyíltan ki is mondja, hogy „míglen robotot szolgálnak, ügyöknek vége nem szakad”.

Növelte biztonságérzetüket az a körülmény, hogy a helytartótanács rendeletére, az uradalomnak áprilisi kérvényükre adott válaszát velük is közölnie kellett. Kifejtve álláspontjukat, magabiztos hangon írják rá válaszukban szeptember végén: „Jaj volna akkor az alattson rendű, erőtlen, szegény embernek, ha azt egy uradalom oly könnyen megronthatná, ami igazságban gyökereztetik, minden törvénnyel és jó szokással megegyez”. Az elégedetlenek önbizalmát roppantul fokozta végül az, hogy a márciusi kérvényüket a megyéhez leküldő helytartótanácsi rendelet kivonatos magyar fordításából (melyet Sopron vármegye jegyzőkönyvéből másoltattak ki) a szöveget félreértve olyan következtetést vontak le, mintha Lipót-féle privilégiumukat végre felsőbb helyen is elismerték volna. Jellemző a nép és vezetői felfokozott reményeire és váradalmaira, hogy a rendelet meglehetősen egyértelmű soraiba ilyen – számukra természetesen kedvező – értelmet tudtak belemagyarázni. Az említett jegyzőkönyvi bejegyzés hiteles másolatát október elején meg is hozatták Sopronból s azt a Lipót-féle privilégium új fordításával együtt Varga, Litskay magyarázatának kíséretében többször is felolvastatta a népnek, – magyarázat s tanulságképpen ismét ilyeneket mondva: „Ne robotoljunk, kereskedjék ellenünk a herceg”. – Azaz: fordítsák meg a per sorát s most már ne ők kérjenek a hercegtől, hanem a herceg kérje (s ha nem kap, perelje) őket.

A környéken ugyanakkor már elterjed a híre, hogy „a község megnyerte az igazságot, senkinek sem tartozik fizetni, avagy szolgálni”. A tél elején Mihályiban már olyan hírek járnak, hogy „a kapuváriak a keresetüket megnyerték, most már olyanok, mint a nemes emberek”.

S bár az uradalom ekkor már észbekapott s Vargát egy hamis vád alapján kizáratta az előljárásból, sőt vason töltendő három napi fogságra is elítélte, – a helyzeten ez már nem sokat változtatott. A Vargát elítélő úriszék ítélete maga is kénytelen beismerni, hogy „a kapuvári 92község már egy üdőtől fogva oly engedetlenné lett, hogy a lakosok robotra csak akkor mennek, amidőn nekik tetszik”. S ez elégedetlenség s robotmegtagadás ekkor már fenyegető méretei mellett egyre hiábavalóbb a szolgabíró többszöri figyelmeztetése is. Utána pár napig jobban ment a dolog, de egyre inkább szükséges lett a „bottal és árestommal” való figyelmeztetés.

Az évvégi uradalmi robotelszámolás még nem mutatott nagy hiányt. Restanciák és késedelmek voltak, de a munka nagyjából még ment. De ez, a főleg a téli időben csökkent robottatásból származó pillanatnyi viharszünet érezhetően nem jelentette az ellentétek megszűntét. S valóban: 1826. január első napjaiban a mérsékeltebb elemek már csak alig tudják megakadályozni Vargáék azon javaslatát, hogy urbáriumukat: a zselléri szolgáltatásaikat rögzítő okiratot, szabadságuk kinyilatkoztatásaképpen önhatalmúlag vissza ne adják a földesúrnak. A nyílt kirobbanást azonban ez már csak napokkal késleltette.

2. 1826. február 8-án Esterházy Pál herceg arról értesítette Sopron vármegye alispánját, hogy a kapuvári parasztjai a terhek alóli felmentetésükről keringő hírek hatására, megvetve minden figyelmeztetést, néhány nap óta minden robotot megtagadnak és hirdetik, hogy földjeik nem úrbéresek, hanem szabadok, s hogy a

haszonvételek is őket illetik.

A herceg e segélykérő levelére 14-én az alispán Róth József szolgabíró küldte ki a lakosok megrendszabályozására. A szolgabíró az eddig valahogy bevált módszer szerint másnap fenyegető hangú levelet küldött a községnek, emlékeztetve azt már a korábbi intéseire, figyelmeztetve őket tettük komoly következményeire: a börtönre s a deresre, s tanácsolva az „isteni és világi törvények szerint tartozó jobbágyi engedelmisséget”. Csak ez esetben remélhetik ugyanis folyamatban lévő vámperekben „Isten segedelmét s különben is a nagyobb kellemetlenségek elkerültét”.

A levél megérkezett, az előljáróság – Bársony Péter öregbíró, Varga és a jegyző – azonban éppen Budán járván, nem volt, ki hivatalosan átvegye. Híre azonban elterjedt s a lakosok „alattomos gyűléseiben” egyre gyakrabban hangzott el a javaslat: „Tsak küldjük vissza az írást, annál bosszúsabb lesz a főbíró”. Az uradalmi tisztartó azonban mit sem törődve az elégedetlenség e növekvő jeleivel, február 15. és 22. között mindenesetre valamennyi lakost ismét robotra rendelte. Megdöbbenéssel tapasztalhatta azonban, hogy „egy sem jött robotra, és durvaságok nagyobb terjedést tett”.

1826. február 22-én így került sor a kisutcaiak robotra rendelésére. A község azonban már délután gyűlést tartott, melyben a kisutcaiak tanácsot kértek, mit tegyenek. A bíró által helyettesítésével megbízott 70 éves hajdúhelyes Sipőcz János öreg esküdtt biztatni kezdte őket, „hogya ne menjenek, hogya tsak ő reá vigyázzanak (hallgassanak V. K.) ... én vagyok a bíró képiben, ha el nem állanak tőlem, én nem hagyom el a várost és megállok a város nevében”. Nyilván nem kis részben e jobbmódú gazda biztatásának hatására is ezekután a község megegyezett, hogya a robotot többé senki sem fogja teljesíteni.

Másnap, 22-én reggel 8 órakor már hatalmas tömeg gyűlt össze a községházánál, ahol Kovács György esküdtt végre felolvasta a főszolgabíró már említett 14-i, de azóta hivatalosan még senki által át nem vett levelét. A megelőző napok „alattomos gyűléseinek” hatására „az egész közönség fejenként erre azt felelvén, hogya eők egyáltalján fogva semminémű ⁹³jobbágyi terheket magokra nem vádolnak, hanem mind azon őseik által érdeméért nyert privilégium és szabadságaik mellett ennek utánna erőssen megállanak”, ennek látható jeleként a főszolgabíró levelét a „közönséges város” 482 név aláírásával vagy keresetvonásával kifejezett „teljes és egyenlő akaratával” visszaküldték írójának.

E határozat meghozatalánál, a község szabadságának kinyilatkoztatásánál is már világosan megmutatkozik a küzdelem társadalmi alapjainak kettőssége. A kezdeményező szerepet ebben a döntő lépésben a szegénység játssza. Lumniczer tisztartó levele szerint „a közönség szemetje (mert az okos része el nem jött)”, a jegyző gyűlölködő hangú levele szerint „a nyáladék és értetlen fiatal emberek”, „(mert az ifjúság, az esztelen nyalánság ezekkel tart)” jelenlétében zajlott le a szabadság kinyilvánítása. „A józan gondolkodó és békességet szerető gazdák”, az „okos rész” nincs itt, – az ennyire nyílt állásfoglalástól már félnek. Jellemző viszont az állásfoglalás elől kitérni nem tudó előljáróság magatartása: az esküdtek ott vannak a gyűlésen, mert a nép – mint a községi strázsamester vallomása elmondja – „úgy hajtotta az esküdtséget” a részvételre. Az öreg bíró, mikor hazaérkezése után az „öregebb gazdák” szándékai véleménye iránt érdeklődnek „tsak azt felelte: amit a város elvégez”. Az urasági árendások nyíltan a földesúr pártján vannak: állásfoglalásuk (bár alig néhány hónapja a község legális mozgalmát: az instanciázások, bécsi, budai utak költségeit még szívesen támogatták kisebb-nagyobb kölcsöneikkel) most nem is csodálható. Hiszen a nép ezekben az órákban – mint a tisztartó levele elmondja – máris mint a község árendárait kezeli őket, nyilván éreztetni próbálván velük azt, hogya kisded panamáiknak, magas áraiknak, s az alacsony bérleti összegeknek most már vége van.

Szabadságuk nyílt kimondása magasra fokozta önbizalmukat. Lumniczer 23-án kelt levele rémülten számol be róla, hogy az urasági cselédek már azzal biztatják, hogy ezentúl a város cselédjei lesznek „mert az övéké az egész határ”. Mindenhol csak „szabadságrul, függetlenségrül és bátorságjukról beszélnek ... ugyannyira, hogy még egy katonai executiótúl sem félni látszanak”. Egy embert, aki a serházban ennek eshetőségét latolgatta, csúnyán letorkolnak.

Litskay még aznap este közölte a tiszttartóval, hogy az előjáróság megtiltott minden robotolást. „Egészlen függetlenné lettek, tsak azt mondhatni, hogy kész revolutio” – írja néhány nap múlva az időközben hazaérkezett jegyző a főszolgabírónak. Róth hasonlóan rémült és tanácstalan: csúfosan visszaküldött parancsával kezében nem tud mást javasolni a másodalispánnak mint, hogy olyan intézkedéseket tegyen, „mellyek által ezen már gyulladásban lévő tűz tüstént vagy legalább mentül előbb és teljes erővel eloltassék, ellenkező esetre méltán tartani lehet, hogy ez nem tsak a kapuvári, hanem hasonló szabadságlevelekkel ditsekedő és amazoktul nem sokkal különböző fajta és indulatu szomszéd helységbéliekre is terjedvén, közönséges veszedelemmé fog válni”.

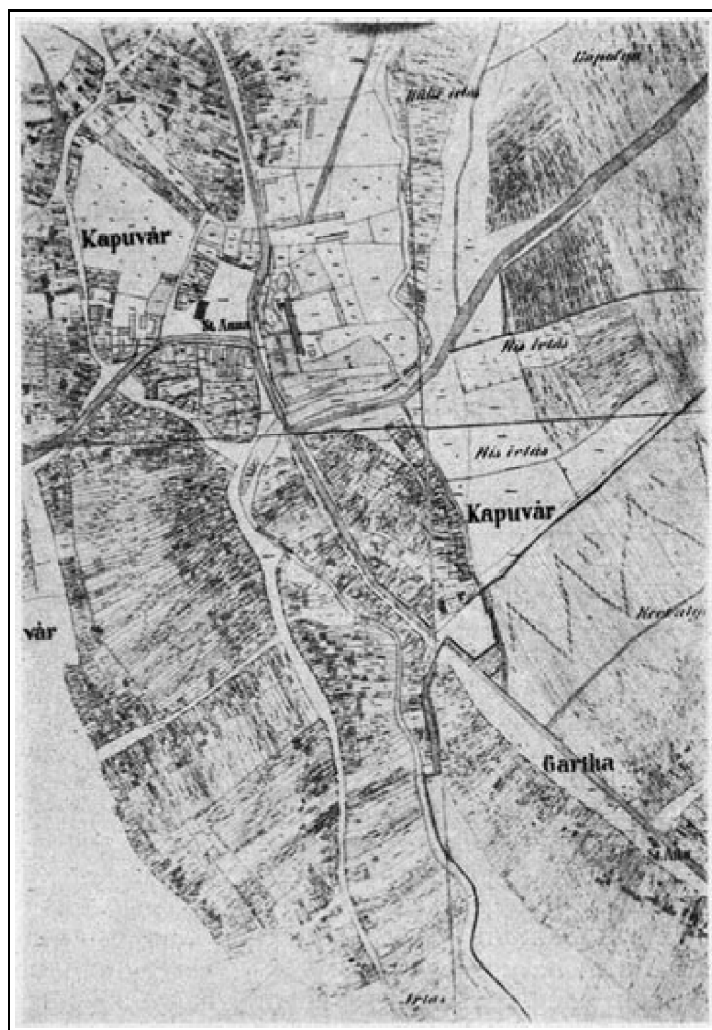
3. A megyei büntetőtörvényszék alig négy nappal később máris intézkedett. Március 3-án négytagú bizottságot küldött ki Kapuvárra a történetkinyomozására és a bűnösök elfogatására. A bizottság estefelé ért Kapuvárra, az uradalmi épületbe, a „vár”-ba szállott s azonnal maga elé idéztette a község előjáróságát. A megjelentek azonban közölték, hogy Bársony Péter, Litskay és Varga még mindig Budán van, hová kb. két hete utazott el.

94Állításuk azonban nem volt igaz: nevezettek akkor már Kapuvárott tartózkodtak, hazaérkezésük eltitkolása csak időhúzás céljait szolgálta. A teljes előjáróság ugyanis még aznap este összegyűlt meghatározandó további magatartásukat. A helyzetet azonban nem láthatták pontosan: Varga és Litskay tehát Kovácsot késő este azzal az utasítással küldte fel a várba „Konkoly László fő bíró urhoz, hogy tisztelt urat 20 forinttal megkínálja és tőle tanácsot kérjen az eránt, hogy mitévők legyenek, hogyha másnap reggel be fognak rendeltetni a T. Deputatio színe eleibe”. Kovács a 20 forintot állítólag nem kínálta fel, hanem eltette, viszont a főszolgabírónak eljárásukat kárhóztató szavait nem mondta meg küldőinek. Ehelyett visszamenvén úgy referált, hogy Konkoly a pénzt elfogadta, azt mondván: „ha erőssen szóllok is ellenetek, tsak keménnyen tartsátok magatokat a privilegiumhoz”. – Utóbbi részlet homályos: Kovács küldetésének e részletei csak évek múltán, gyanús körülmények között tudódtak ki. Tény, hogy akár a főbíró csalfasága, akár Kovács kapzsisága, vagy a nyílt ellenállást mindenképpen kiobbantani akaró heves elszántsága (mely már a 22-i gyűlés határozatának alakítására is döntő befolyással volt) okozta is, de határozatba ment: a robotokat nem veszik fel, a bizottsággal nem tárgyalnak, a mozgalom szervezői közül senkinek nevét ki nem adják, szabadságuk mellett kitartanak.

A másnap reggel a megyei urak előtt ismét megjelent előjáróság valóban ennek megfelelően viselkedett. Magukkal hozták Lipót-féle privilegiumokat s írásban nyújtották át válaszukat: kitartanak az itt megadott szabadság mellett, hisz őket nem köti „ha eleink mind ezeket a mi legnagyobb kárunkkal, talán tudatlanul, vagy némelly hitegetések által megvesztegették”. Szabadságukat 1816-ban és most legújabban felsőbb helyen megerősítették, robotot tehát nem is fognak szolgáltatni. S szavukat az egész község szavával megerősítendő, átnyújtották a bizottságnak a február 22-i gyűlés 482. név aláírása vagy keresztvonása által megerősített határozatait.

A bizottság egyenként próbálta kikérdezni őket a történetekről, a lázítók nevei s a mozgalom okai felől s rábeszélni a robotok felvételére. Az elsőnek bent tartott öreg Sipőcz János – a február 21-i előzetes tanácskozás harcias elnöke – mintha máris megbánta volna akkori viselkedését: remeg, de megismétli: „Ha

a közönség elvégezi, azon esetben fog robotolni, de különben nem”. Többi esküdt társa már nem is hajlandó egyenként a bizottság elé állni, mitsem használ a főbíró intő szövege: „Több jeles példákat is hoztunk elől, melyek hasonló esetekben más helységekkel történtek” – írja jelentésében. Végül megparancsolva nekik, hogy március 6-én reggel 8-kor Sopronban a törvényszék előtt jelenjenek meg, elbocsátották őket. – Ám alig mennek el az előljárók, csak rövid idő és „nevezett előljárókkal egyetemben az egész közönség minden meghívó rendelés nélkül a várba tódulván” – míg a megrémült bizottság azon tűnődött: le merjen-e menni az udvarra – megjelent „mintegy rémülve” az előbbi Sipőcz János öreg esküdt és Nagy Ferenc kisbíró, közölve: őket a közönség azért küldte, hogy az urbáriumot visszaadják a küldöttségnek. Azok hiába tagadták meg az átvételt, emezek az urbáriumot az asztalra letéve kimentek, s utánuk eloszlott a tömeg is. – „Ha élünk, ha halunk, de a privilégiumunktól el nem állunk” – mondja Nagy Ferenc kisbíró. Kapuvár nemcsak, hogy a robotokat nem vette fel, hanem az urbárium visszadobásával önhatalmúlag formailag is felszabadította magát a földesúri hatalom minden vonatkozása alól.

95Kapuvár és Gárta belterülete a 19. sz. közepén – kb. negyedszázaddal a zendülés után. (Jól megfigyelhetők a beltelkeken összezsúfolódott – a térképen világosabb színnel jelölt – lakóépületek és a kép jobboldalán a roppantul elaprózódott kicsiny szántók és kertek. A dűlőnevek – külső irtás, kis irtás, irtás, stb. – mutatják, hogyan vette körül egykor a községet az irtások gyűrűje.) Országos Levéltár, Térképtár 1856. évi kataszteri felvétel. Kapuvár: 42, 43.

A mozgalom e második szakaszában még jobban erősödik a lakosság széles rétegeinek befolyása. Az előljárárság módosabb tagjai méginkább ingadoznak: ez már sokkal több, mint amire jószántukból vállalkoznának. A hátrálásra azonban még kevésbé van bátorságuk: a minap még oly harcias öreg Sipőcz „jobban félelemből, mint meggyőződésből”, de még kitart a megbeszélrt válasz mellett, s a bizottság jól látja, hogy az urbáriumot visszaadó küldöttségbe is alig tudják bekényszeríteni. Horváth Pál 96esküdt hajlandó lenne bemenni a bizottág elé, de „nem mertem, mert a nép zendülésben volt, és féltem tőlök”. Rozsits László esküdt (az 1767-ben a község elárulásával vádolt bíró már említett unokája) mégis megpróbál szót emelni az urbárium visszaadása ellen; „felkiáltott, hogy ő ebben társ nem leszen” – majdnem agyonverik. „Bár katonaság jött volna ki, akkor legalább kitetszett volna az előljárók ártatlansága, kik most itt szenvednek” – gondol vissza sóhajtvá az egyik esküdt később ezekre az eseményekre. A katonaság jelenléte megadhatta volna a tisztes indokolást meghátrálásukra, melyre így féltükben nem mertek vállalkozni. A mozgalom már nem engedi kiugrani őket: a nép éber szemmel figyeli magatartásukat, nem tántorodnak-e el a most kinyilvánított szabadságtól.

A kapuváriak önbizalmát mutatja az a körülmény is, hogy március 6-án berendelt 13 ember helyett még csupán Kovács jelent meg másodmagával a vármegye törvényszéke előtt. Ők is csak útközben voltak: a község Bécsbe küldötte őket megsürgetni a felszabadítást kérő – s mint láttuk, már kedvezően elintézettnak vélt – kérvényükre adandó királyi határozatot. A megyét ezúttal tulajdonképpen csak semlegesíteni akarták a kitört viszályban: hosszú kérvényt nyújtanak be az esküdtök aláírásával, melyben egyrészt a történetekért Eller ispán kegyetlenségét teszik felelőssé, másrészt ígéretet tesznek arra, hogy ha az uralkodó döntése ellenük szól, az elmaradt robotot visszamenőleg is teljesíteni fogják.

A megye azonban nem törődik bécsi küldetésük céljával; a két embert azonnal letartóztatják és börtönbe vetik. Ugyanígy börtönbe vetették azt a további 11 embert is, akik még aznap és másnap engedelmességet ígérő és bocsánatot kérő levéllel állítanak be. Március 8-án már az egész előljárárság fogoly, köztük Varga és Litskay is, akik igazságuk teljes tudatában gyanútlanul szintén megjelentek a törvényszék előtt. Litskay még itt sem hajlandó elismerni, hogy a privilégium elismerésének hitt jegyzőkönyvi kivonatot félreértettek volna, s Varga is kijelenti, hogy a mozgalom oka „igazságunk és privilégiumunk” volt. De még a békülést akaró előljárók hódolni kész szava sem hatja meg a megyét: a veszedelmesebb embereket „a földesúri hatalom megismertetésére adandó nagyobb példa tekintetéből” az uradalom fraknoi börtönébe küldik át. A megye úgy érzi, hogy most váratlanul simán és gyorsan elérkezett az ideje a hevesen indult kapuvári ellenállás kíméletlen megtörésének.

A kapuvári nép azonban – bár kompromisszumra hajlamos előljárói mellett már igazi vezetőitől is megfosztva – ezekben a napokban még további bizonyítékát adta szívós kitartásának. A következő héten ugyanis Róth főszolgabíró ismét megjelent, közölve egy különleges vizsgálóbizottság kinevezését, mely előtt mindenkinek feltétlenül meg kell jelennie, s további ellenállás esetére katonasággal fenyegetve meg a parasztokat. Küldetése harmadik feladataként pedig új előljárárság választását kezdte meg.

A főszolgabíró úgy számított, hogy az előljárárság néhány, különösebb véték híján időközben szabadon eresztett tagjára (köztük a Budáról időközben végre hazaérkezett öregbíróra) s az előljárársággal állítólagos pénzügyi manipulációk miatt szembenálló ellenzékre támaszkodva a választást le fogja tudni bonyolítani. Számításában azonban ismét csalódott: még a szavazás megindításánál biztosra vett 37 emberből is csak 28 volt hajlandó résztvenni a választási komédiában, nyolcan pedig – jórészt azok, akik csak a vagyonkezelés miatt álltak szemben az előljárókkal – kijelentették, hogy nincs szükségük új tanácsra, a

[illegible]

A szolgabíró egy egész éjszakát vár, a másnap reggel ismét összehívott parasztok azonban változatlanul makacsok, s mikor Bársony Péter öregbíró közli a néppel, hogy a bíróságról ilyen módon önként mond le, a tömeg óriási lármával tiltakozik. „Meg kell maradni” – kiáltozzák, jeleként annak, hogy a nép továbbra is azonosítja magát mindazokkal az eseményekkel, melyek ez előljáróság működése alatt történtek.

A helyzet egyre komolyabbra kezdett fordulni. Róth hazatérve katonai karhatalmat kért, mivel a kapuvári ellenállás „már körül lévő helyiségbeliek 98figyelmét is magára vonta”. De hasonló komolynak láthatta a helyzetet maga az éppen a pozsonyi országgyűlésen tartózkodó József nádor is. A hozzáérkezett jelentések hatása alatt hazarendeli Niczky Józsefet, a vármegye követként jelenlévő alispánját. Niczky, és őt megelőzőleg helyettese is, azonban hiába megy ki Kapuvárra alkudozni a parasztokkal, azok nem állnak kötélnak. „Egy az Isten, egy a hit, egy a szabadság” – mondja a falugyűlésben Ihász Takács másképp Sipőcz Ferenc. „Egy az Isten, egy a királyunk, a ki a privilégiumot adta, és nem kis időre, hanem firül fira” – emlékezik vissza rá ugyanő. S jellemző, hogy miután Niczky a herceg feddő levelét mutatja nekik, a gyűlésről hazafelé menő parasztok előtt Litskay Márton így beszél: „A levél nem is az hertzeg írása, az nem irt volna olyan szépen, tsak a hertzegnek nevében ment”.

Éppen a sok kapacitálás, az erőszakos megtorlás elmaradása erősíti meg őket még jobban hitükben: szabadságukat már megkapták, s ha most hitelt adva a herceg vagy a vármegye feddő szavainak, jószántukból újból robotolni kezdenek, önként mondanak le a Lipót császár méltó utóda által most végre újból megerősített szabadságukról. És e hitükben megerősíti őket Varga levele is, melyet felesége csempész ki a fraknoi börtönből: „hogy tsak keményen tartsa magát a város, ha ő ott rothad is”, „fel ne adja magát a város!”

4. Ellenállásuk már hatodik hete tart: a kapuvári nép már hatodik hete áll szemben a feudális rend hatalmas képviselőivel, mikor a helytartótanács a megye stafétával küldött segélykérésére április 4-én elhatározza, hogy ellenállásukat a legvégső eszközzel: katonai karhatalommal töri le. A megye – rémületére jellemző módon – 1500 főnyi gyalogos katonaság kiküldését kérte, hogy a kb. 500 házból álló község minden házat három katonával tömhesse meg. A Consilium józanabb: csupán két-két osztály gyalogos és lovas katonaságot indítanak Kapuvárra, a helyszíni eljárásra utasított megyei törvényszék védelmére. A valóságos karhatalom, ami ápr. 18-án bevonul a községbe, még ennél is kevesebb: a magyarországi főhadparancsnokság csak egy század gyalogságot tud a vármegye rendelkezésére bocsátani, – a Frigyes szász herceg nevét viselő dragonyosezred egy osztályát maga a megye tartja tartaléknak.

A lakosság ellenállása azonban – a vármegye tudta nélkül – éppen a közvetlen megelőző napokban nyer újabb alátámasztást. Két jobbmódú hajdúhelyes gazda, a 34 éves Vargyas András és az 56 éves Cserpes István Bécsbe siet a község újabb, ellenállásukat mentegető (a kérvény szerint a robotokat azért tagadták meg, hogy így kiprovokálják végre az uradalomtól a Helytartótanács rendeletére ügyükben adandó választ), foglyaik szabadonbocsájtását és a katonai karhatalom kiküldésének felfüggesztését kérő kérvényével. Csak április 6-án kapnak kihallgatást Lajos főhercegtől s a kihallgatás eredményeképpen egy, a helytartótanácsához intézett semmitmondó s a megye közben tett intézkedései által már meg is haladott rendeletet: a megye – a lakosság makacskodása esetén katonai karhatalom fedezetével – küldjön ki bizottságot Kapuvárra s a helyszínen kezdje meg az ügy kivizsgálását. A rendelet szerint azonban a lakosság addig is köteles a földesúrnak járó szolgáltatások teljesítésére. A két ember bizonytalankodva tér vissza szállására, a Récéhez címzett fogadóba, mikor ott egy magát „a cancellaria fő notariusának” nevező

férfi lép hozzájuk, s csodálkozva gratulált nekik: „most írta be az igazságukat a protocollumba, tsudálja, hogyan tudtak ilyen szabadságot nyerni”.

99A nyilvánvalóan a jó hír öröme kínált étel- s italra számító csirkefogó (jellegzetes elődije, olykor tragikus félrevezetője a hasonló célokból Bécsbe járt magyar parasztküldöttségnek) szavai tökéletes hatást érnek el. Amikor a még mindig bizonytalankodó s a robotok felvételére hajló két ember hazatérve, a falugyűlésen megegyezést javasoló beszámolója végén – inkább csak lelkiismerete megnyugtatójára – ezt is megemlíti, „egyszerre csak megzendült a község, hogy nem kell robotolni, mert azt a felség nem parantsolta”. S az írással szemben is rögtön kész a magyarázat: egy asszony szerint a Bécsben nyert rendeletnek a robotok felvételére célzó zárószöveget biztosan a megyén írták hozzá. A nép konok szabadságvágya ismét túlkiáltja a megbékélést hirdető szavát: a város, igazsága minden eddigénél teljesebb tudatában várja az elkövetkezendő eseményeket.

A Hessen-homburg gyalogezred katonái ezzel a hangulattal találják szembe magukat, mikor április 18-án reggel a velük jött megyei bizottság rendelkezése szerint körülveszik a község főterét: 24 fő a község házában, 24 fő a fogadóban helyezkedik el, 40 a környező házakat szállja meg, a többi a várban szállásol, a bizottságot védendő. Az utcákon az éjszakai titkos megbeszélések meggátolására katonaság cirkál, s a „pipabírák” városszerte hirdetik a megyei urak a lakosságot másnap reggel nyolcra a vár udvarára rendelő parancsolatát.

De a másnap még mindig kudarcot hoz a vármegye urai számára. Éjszaka mégis csak sikerült egy titkos gyűlést tartani, melyet bár a vége felé a katonaság szétugrasztott s a jelenlévők névsorát átadta a bizottságnak, az utasítás már szétfutott a faluban. Másnap reggel üres a várudvar, – vele szemben azonban a piacon a vásároszlop körül („mert az a városé” indokolják) a város régi hajdúházlaja alatt komor tömeg feketélik. A hangulat feszült. Mikor Vargyas András, a legutóbbi bécsi út követe ismét megegyezést javasol, s a népet a bizottság elé biztatja, Szücs Ádám Jankó, egy 56 éves halászember „ötlet a mellénél fogva megrázta és azt mondotta: Te vagy a népbódított, te vagy az Ántikrisztus”. Testvérére, Vargyas Györgyre Nagy Ferenc csizmadia ront rá: „Ma egy embernek meg kell halni” – fenyegeti. A parasztok szöbalegyednek a környező házakba szállásolt katonákkal is: „Mit vérünkkel szereztünk, csak vérünkkel veszítjük el” – mondják elszántan.

„Egy az Isten, egy a hitünk, egy az igazságunk, amellet megállunk” – kiáltja ugyanekkor bent a várban Ihász Sipőcz Ferenc 40 éves hajdúhelyes gazda az alispán felé. Az előjáróságnak a múltkor szabadon eresztett, békülékenyebb fele tárgyalott ott a bizottsággal, – nem sok eredménnyel: a parasztságot még arra sem tudják rávenni, hogy bemenjenek a várudvarba. Az öreg Sipőcz János azonban végül színt változtat: ő, aki eddig is „jobbán a községtől való félelemnek, mintsem makacsságának” folytán hallgatott, most végre elárul néhány nevet. Csatlakozik hozzá Füzi János esküdt, hajdúhelyes gazda: ő is mond néhány nevet az ellenállás szervezői közül. A tömeg azonban még künn áll a piacon, – az alispán déltájban hazaküldi őket, de délután már intézkedik is, hogy a szász herceg lovasságának egy százada is induljon el Kapuvár felé.

Mire a lovasság 21-én délelőtt 11-kor beérkezett a községbe, hála Sipőcz vallomásának, a bizottság már 29 névből álló lajstromot tudott összeállítani az elfogatásra szöbajóhető emberekről. Köztük van Bóka Andor, aki e napokban az ellenállás szervezését átvette: nála folytak a 100gyűlésezések, a fiatalssággal lázítva járta be a községet, – valamint két asszony is. A bizottság maga elé idézi az előjáróságot, s közli velük, hogy senki házába el nem hagyhatja, gyűlésezni tilos „különben akár férfiak, akár asszonyok többen együtt találtnak, a felvigyázó katonai patrol által széjjel veretni rendeltettek”. 22-én ennek ellenére még mindig azt jelentik, hogy részben az utcán, részben magános házaknál a tanácskozások még folynak. A bizottság

utasítja a katonaságot, hogy az utcai gyülekezőkkel szemben „érzékenyebb módokkal is” járjon el, a magánházaknál tartott gyűlések elfogott résztvevőit pedig állítsák a törvény elé.

E 23-ára virradó éjszakán zajlottak le a valóságos katonai táborrá változott községben a letartóztatások. A keresettek közül csak néhánynak sikerült megszöknie. A bizottság úgy érezhette, hogy ezek után hozzákezdhet a lakosság ellenállásának végleges megtöréséhez s a társadalom megzavart rendjének helyreállításához. Elrendelte, hogy 24-én reggel 40 majorutcai lakos álljon elő robotra, a templomból kijövő népnek pedig magyaráztassék meg, hogy robotkötelezettségüket a kérvényükre legfelsőbb helyen adott elintézés szerint is teljesíteniük kell.

5. Már csak néhány nap van hátra Kapuvár lakosainak hősiességéből: e napok azonban a mozgalom csúcspontját jelölik, örök példáját nyújtva a nép szabadságszeretetének. A kis parasztházakban már hatodik napja terpeszkednek a császár katonái, felélve a paraszt szűkös kamráját, fogyasztva – tél vége lévén – amúgy is drága takarmányát, állandó gyanakvó szemmel kísérve minden mozdulatát. A falu vezetői, ellenállásának irányítói börtönben ülnek, – az urasági épület falai között a vármegye magasállású tisztviselői irányítják a megtörésre célzó intézkedéseket, – s az oly sokáig biztosra vett, hitt és várt királyi rendelet: szabadságaik várva várt megerősítése is egyre inkább vakhitnek bizonyul. Ezek az utolsó napok már az egyén hősiességét hirdetik vármegye és államhatalom uraival és fegyvereivel szemben.

Mert a Major utcai 44 robotba hívott paraszt közül 24-én reggel csak egy jelenik meg a roboton. Az ellenállók házait azonnal katonaság szállja meg, de még ennek hatására is csak három további ember jelentkezik, vállalva a robotot. Jelentkezik azonkívül 7 Vitnyédi utcai és hat Alsó utcai paraszt is, akinél már napok óta szállásol a katonaság. A bizottság kijelenti, hogy ha a legközelebbi kirendeléskor tényleg el is mennek robotra, gondoskodni fognak arról, hogy a náluk lévő katonaság is a most ellenállt Major utcaiakhoz szállásoltassék be.

26-án reggel a robotot 24-én megtagadott 29 Major utcai embert a katonák a bíróság elé állítják. 22-re 12–15 pálcát vernek, kettő 20, öt 25 pálcát kap. Utóbbiak ugyanis már előállításukkor kijelentik, hogy azért nem álltak elő robotra, „mert szabadságaik mellett megmaradni akarnak”. De 5 ember még az ütlegek után is kitart amellett, hogy nem vállalja a robotokat. Ezeket azonnal börtönbe kísérik, – nem is fogják majd a többiekkel együtt kiengedni őket. A többiek megtört testtel megígérik a szolgálatot.

Április 28-án újabb 12 parasztot hoznak be a bizottság elé, mert megtagadták a robottramenetelt. Néhányan igazolják magukat, 3 ember 12–15 pálcát kap, öten egy-három napra börtönbe kerülnek. Jellemző, hogy e parasztok még mindig milyen kényszerben tartják jogaik fenntartására: Antal másképp Derzsovics Ferenc, mikor megkérdezik, hajlandó lenne-e az uraság parancsára robotra menni, gondosan kitér: „Ha a felség és a 101. nemzeti deputátus urak parancsolják” – válaszolja. Ugyanígy fejtegeti Füzi György a pandurőrmesternek „hogya a herceget urának elesmérené, akkor a felséget tagadná meg”. Vannak viszont, akik még mindig a községtől félve tartanak ki: „Ha a község megy robotra, én is megyek, másképpen pedig nem, mert félek, hogy agyonvernek” – mondja Szücs Ádám Pál. – A bizottság mindenestre április 29-én reggelre elrendeli mindazok robotrahívását, akik az előző napok ütlegeinek hatására a robot felvételét már megígérték.

A robotok megtagadásának hetvenedik, a katonai megszállásnak tizennegyedik napján reményében csalatkozva, felélve, összevert polgártársai példáján megrettenve Kapuvár lakossága feladja a harcot. Május 2-án reggel összegyűlnek a váruddarban, itt felolvassák előttük a helytartótanács rendeletét, mely a katonai karhatalmat rendelte el ellenük s felszólítja őket az engedelmességre. Ezután következik az új

előjáróság kinevezése: tagjait felesketik, majd felolvassák a törvényszék által az új előjárók részére kiadott rendtartást. S végül visszaadják az új előjáróságnak az urbáriumot, amit két hónappal azelőtt a város népe odalökött a bizottság elé. Majd az új előjáróság és „több tehetősebb jobbágyságok aláírások alatt oly jóállású levelet adtak, hogy általuk a rend tökéletesen helyreállíttatni, a kiadott rendszabások pontosan megtartani, a jobbágysági kötelezettségek pedig minden jobbágyság által rendesen teljesíttetni fognak, és hogy ellenkező esetben a felelet terhét az aláírottak magukra vállalják”. – Két nap múlva május 4-én a lovas, további három nap múlva a gyalogos katonaság is elhagyja Kapuvárt, 12, illetve 18 napi megszállás után. Velük mennek a megyei urak is. 14 vádlott marad még börtönben, a többit ideiglenesen szabadlábon hagyják.

Eltávozása előtt a törvényszék – talán, hogy a működése nyomán támadt elkeseredést valamivel csökkentse – elrendeli az urasági ispán elleni panaszok bejelentését. Még alig távozott el a katonaság a faluból s a félelem még ott él az emberekben, mégis 36 panasz jön össze, gyakran 5–7 éves sérelmek, jellemzően a parasztságot makacs bosszúvágyára. A bíróság úgy intézkedik, hogy az ispán ezentúl senkit maga ne büntessen, s főleg ne verjen, a robotszámadásokról a jegyző és bíró mindig jelen legyen, a robotról érkező parasztságot ne várássák, hanem munkáját azonnal igazolják, szüntessék meg a nyakra-főre való bírságolást, s a továbbiakban kiszabandó bírságokról a felelős tisztnek mindig tudnia kell.

A község nem hálátlan foglyaival szemben, – mindent megtesz szabadlábra helyezésük érdekében. Július elején kikényszerítik az új előjáróságtól a község pecsétjét: kérvényt írnak alatta foglyaik érdekében az uralkodóhoz. De kérvényeket adnak be érdekükben még augusztusban is. „Ó mely szomorú esetet kell szenvedni a mi Felső királyi és Császári Igazságaink és Érdemeink mellett, holott ezen fölséges adományt nem mink szegtük meg, hanem az uradalmi tisztség, és az nemes vármegyének is (meg)hagyatott, hogy ortalommal tartsa az privilegiált várost” – panaszkodnak. Ekkor már halottjuk is van, – augusztus 21-én meghal a börtönben a Vargyast antikrisztusnak szidalmazó öreg halász, Szücs Ádám János: „nyavalyájában éppen semmi orvosságot bé nem akart volna venni, hectica hideglelésbe esvén ugyanezen nyavalyájában ... meg is halt”.

De nem teljes a rend sem Kapuvárott. 1826 októberében a robotra hívtaknak még mindig csak kis része áll elő, azok is „kelletlen munkájuk mellett nemhogy az urasághoz kívánt hívséget bizonyítanak, sőt 102 inkább némelyek képzelte szabadságjoknak megnyerése reménysége alatt még most is azt merik mondani, hogy ingyen dolgoznak”. A falu telve van névtelen fenyegető levelekkel, júliusban a jegyző udvarán is találnak egy cédulát, „melyben a notárius külömbféle illetlen nevek mellett azzal vádoltatott, hogy a községtől elállott és azt elárulta, ezért vigyázzon magára”.

6. A per azonban ezekben a napokban már folyik. Július 3-án indult meg a megye törvényszékén 44 vádlott ellen, szeptember 12-én a helytartótanács már minél gyorsabb befejezésére sürgeti a megyét. A tisztiügyész Dózsa s Horia emlékéit idézi, végül hivatkozva Mária Terézia 1765. szeptember 16-án az úrbérrendezés körüli mozgalomban résztvevő parasztságot ellen kiadott pátensére, halált kér fejükre, s családjuknak birtokukból való kibecsülését javasolja.

A bíróság óvatosabb: nem mernek olajat önteni a még parázsló tűzre. Az 1826. december 4-én hozott ítélet Vargát, Kovácsot és Litskayt a vizsgálati fogságot is beszámítva, 2–2 évi börtönre, félévenként 30 pálcára ítéli. A halálos ítélettől eltekintenek „minthogy senkinek erőszakosan és fegyveres kézzel ellent nem állottak”, – a kibecsültetéstől családjukra való tekintettel állnak el. – 15 további ember: Cserpes Ferenc, Varga másképp Huszas István, Füzi György, Pereklet János, Jósi Varga Mihály Márton másképp Varga Ferenc, Pali másképp Sipőcz István, Ihász Takács másképp Sipőcz Ferenc, ifjú Boka másképp Mészáros Mihály, Szücs Ádám Pál, Kis Horváth János, Pereklet Pál, Szabó másképp Mátyás Mihály, Füzi Fábán,

Dezomics másképp Antal Ferenc „mint a kontatók után ugyan fővétkezesek”, – valamint az az 5 ember, aki a megveretés után sem volt hajlandó robotolni: Herczeg János, Dezomics János, Varga Márton, Szabó György, Gyula Horváth András (a vizsgálati fogságot is beszámítva) egyévi börtönre s utána a helyszínén kiadandó 30 pálcára, illetve ha ennek elviselésére nem alkalmas, további egy hónap börtönre ítéltetik.

De nem viszi el szárazon a kompromisszumra hajló előljáróság sem. A bíróság véleménye szerint már a nyugtalanság legkezdetén fel kellett volna lépniök ellene, ahelyett, hogy kezdeti terjedését eltűrték. Bársony Péter, Rozsics László, Szajkovics István, Sipőcz György, Kis Pál, Horváth Péter, Axnix Pál és Füzi János, azonkívül Nagy Ferenc kisbíró és Sipőcz Antal községi strázsamester fél-fél évet kap, heti két böjtnappal súlyosbítva. Ugyanígy bűnhődik két már paraszti sorba jutott kisnemes is, – 15 fiatal embert „mint kevésbé vétkes”-t helyszínén elszenvető harminc pálcára ítélnék. Ha testileg nem alkalmasak ennek elviselésére, egy hónapi börtönt kapnak helyette, hetenként súlyosbítva két böjtös nappal. Végül elrendelik az egész község alapos megdorgálását. „Privilegiális és más észvesztő leveleik pedig, amelyeknek ereje felsőbb helyeken már úgyis megsemmisítettett, hogy azok által ily gonosz cselekedetre való vetemedésre nékik alkalmatosság ne szolgáltatassék, tőlök elszedetni, és lajstrom mellett a vármegye levelestárába bététetni rendeltetnek” – mondja az ítélet.

Az elítéltek 1827 tavaszán fellebbeznek: fellebbezésüket 1828. február elsején a királyi tábla, március 3-án az ország legfőbb bírósága, a hétszemélyes tábla tárgyalja, helyben hagyva az ítéletet. 1828. március 15-én a vármegye elrendeli az ítéletek végrehajtását.

A börtönre ítélték esetében ez már csak formaság, hiszen a fellebbezés hosszadalmas eljárása alatt a vizsgálati fogságban már majdnem mindegyik leülte a maga büntetésének megfelelő időt. De akár kiszabadult 103már, akár még éppen büntetését tölti, 1828. március 20-án mindegyiket odaidézik, illetve odaszállítják Kapuvár piacterére. Az összegyűlt lakosság előtt újból felolvassák az ítéletet, s egyúttal kiosztják a testi büntetésre ítélték palcáit és botjait. Kapuvár szabadságáért vívott hősi harca, botok zuhogása, palcák suhogása, összevert emberek jajgatása közben a vármegye kiküldöttjeinek az egész községet megdorgáló szavaival formailag most ér véget.

IV.

1826 elején 70 napra Kapuvárott megakadt a feudalizmus elnyomó apparátusának működése, – több mint két hónapon keresztül a Magyar Királyság e kis pontján szabadon élt a magát szabadnak nyilvánító s akarata mellett oly sokáig szívósan kitartó kapuvári paraszt. Csak viszonylag nagy, nyers katonai erőszak tudta legyőzni ellenállását, melynek leszerelésére a feudális állam szokványos adminisztratív módszerei már nem voltak elégségesek.

A mozgalom e példátlan szívóssága, ereje két körülményre vezethető vissza. Az egyik a község csaknem teljes földnélkülisége, a másik az ennek ellensúlyozására megkísérelt dohánytermesztés és dohánykereskedelem széles elterjedése. Az egyiknek eredményeképpen a lakosság nagy hányada már kiszakad a feudális társadalomból: a nincstelenek szabadsága jut osztályrészüül. A másinak következménye egy jól fejlődő árutermelés, melynek lendületét csak fokozza, hogy részben – ha kicsiny is –, de olyan földeken folyik, melyekkel a paraszt már viszonylag szabadon rendelkezhet. E két tényező tulajdonképpen 2 réteg: zsellérek és gazdagok külön-külön problémája lenne, – a földhiány és a súlyos robotkövetelések, a dohánytermelés hasznát és a munkabért egyaránt érintő vármoltatás azonban közel hozza egymáshoz a teljesen nincstelen zsellért és az 1–2 holdas, vagy többségében még annál is kisebb földből élő kertészt, vagy kisbérő gazdát. Erős antifeudális érdekközösség ez, melyet erősít a régi hajdúszabadságokra

visszaemlékező öntudat s az a körülmény, hogy a küzdelemben – éppen a község földtelenségének következményeképpen – már meglehetősen háttérbe szorul a földbirtok nagyságának gazdagot és szegényt más mozgalmakban oly élesen szétválasztó szerepe.

Mindebből következik a mozgalom egyik fő jellegzetessége is: már nem csupán védekező, mint a kor számos más paraszti megmozdulása. Nem egyszerűen csak egyes földesúri visszaélések, tisztartói erőszakoskodások megszüntetését vagy egy-egy vitás földdarab vagy legelő visszacsatolását követelik. A kapuvári mozgalom már többet mond ennél: – ahogy Kölcsey fogja egy évtized múlva megfogalmazni: „...itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely százak óta most lánggal lobogva majd hamv alatt emésztődve ég. S ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom, ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához, s ez az érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon”.

Szabadság és tulajdon: a polgári átalakulás, ha kezdetleges formában is, de más falvak mozgalmainál – éppen erősebben polgárosult gazdasági alapjai folytán – határozottabb körvonalakban kirajzolódó igénye; – ez az, ami a kapuvári parasztok e mozgalmában már nemcsak objektíve, de öntudatosan kifejezve is megtalálható. Nagy tömegű nincstelen és viszonylag széles árutermelésben erősen korlátozott kisárutermelő réteg szövetsége [104](#)adja meg a mozgalom lendületét és polgári tulajdonra és polgári szabadságra törekvő jellegét.

A mozgalom e kezdetleges bár, de határozottan és tudatosan a polgárosodás felé mutató jellege teszi lehetetlenné azt, hogy pusztá fenyegetésekkel, ígérgetésekkel, látszatrendszabályokkal félrevezethessék. Korlátai persze így is vannak: földjeik szabad, minden földesúri szolgálat nélkül bírhatásának igényén túl, a mozgalom még nem jut el az urasági földek akár csak tőlük jogtalanul elfoglalt részei visszavételének követeléséig sem. S még megvan benne a terézianus időkre visszanyúló erős királyhűség is: a mozgalom teljes kibontakozását végig hátráltatja az a körülmény, hogy állhatatosan bíznak az uralkodó, végül is igazságaik mellett döntő jóindulatában. De mindezek ellenére is ezek a parasztok már újat akarnak s még ha régi privilégiumaikat szedik elő, az, amit általuk elérni kívánnak, már több a régi állapotok egyszerű helyreállításánál: szabadság és tulajdon határozott igénye jelentkezik törekvéseikben. Ezért nem lehet kompromisszumra kényszeríteni őket s ezért kell leverésükhöz már nyers katonai erőszak.

Mert a mozgalmat végül leverik: az ő erejük a feudális rend felborításához még kevés és gyenge, mint ahogy a parasztság lassan fejlődő polgárosodása önmagában mindig gyenge és szétforgácsolt erőt jelent ahhoz, hogy ezt eredménnyel próbálhatná. 1848-ig is csupán a birtokos középnemesség fogja elérni a polgári fejlődés olyan fokát, melyen már nemcsak hogy elviselhetetlen nyügnék fogja érezni a feudalizmus szorítását, hanem elég erős lesz annak felszámolására, az ország polgári átalakításának vezetésére is. Kapuvár mozgalma korai jelzése annak, hogy a magyar parasztság szintén készen áll e törekvések támogatására.

Kapuvár harca, a magyar parasztság polgárosodási igényeinek e korai előfutára azonban ekkor még szükségképpen elbukik. De az újért és előremutatóért harcoló ősök emléke nem szabad, hogy eltűnjék ma is az újért harcoló népünk szívéből.

JEGYZET: A szorosabban vett mozgalom s előzményei jórésze történetének forrásanyagát: az ellenállással vádolt parasztok ellen indított bűnper testes iratcsomóját Sopron vármegyének a Soproni Állami Levéltárban lévő levéltára „Fenyítő perek” 1826:83. sz. alatt őrzi. Az itt található, kiegészítést csak alig igénylő nagy tömeg anyag helyenkénti teljesebbé tétele érdekében felhasználtuk még az Országos Levéltár

anyagát is: a Helytartótanács levéltárából a Commerciale 1825:13 kútfő 69 és 179 tételszámai alatti, – a Magyar Kancellária levéltárából pedig az 1816:14755, 1825:4446, 11459, 1826:4340 sz. alatti iratokat. Használtuk továbbá a községnek a mozgalommal csaknem egyidőben, az 1828. évi regnicoláris conscriptio alkalmával készült összeírását és 1854. évi kataszteri térképét is. – Irodalomból Soós Imre „ösi családok Sopronmegyében” c. művének (Sopron 1940) Kapuvárra gondosan kidolgozott alapvető vázlatán kívül csupán néhány egykorú vagy közel egykorú leírásban lehetett némi adatokat találni. Így Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára (Pest, 1851), Zerpák Antal: Kapuvár. Vasárnapi Újság 1855. 21. l., Nemesapáti Kiss Sámuel: Sopron vármegye ismertetése. Tudományos Gyűjtemény 1823 X. köt. 53–67. l. – A modern feldolgozások közül felhasználtam a Sopron és környéke műemlékei c. nagy monográfiát (Csatkai Endre, Dercsényi Dezső stb.) és a Városépítési Tervező Iroda által Kapuvárott végzett műemléki és városképi vizsgálat anyagát tartalmazó 1954-ben kéziratként kiadott munkálatot. – A Kölcsény idézet: Válogatott művei (Kiadja Barta János) Bp. 1951. II. k. 43. l.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Csatkai Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején

105 Csatkai Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején

A Tanácsköztársaság idején előfordultak hibák és az ellenforradalom állandóan ezeket használta fel, hogy elhomályosítsa velük a vívmányokat. Nehezebb körülmények között aligha élt nép, mint 1919-ben a dolgozó magyarság: külső és belső ellenség között a régi elnyomás állásait rombolni, az új világot építeni és mindezt mintakép híjával, mert hiszen mai példánk, a Szovjetunió, akkor maga is alakulóban volt még. Kellner Sándor, Sopron és Sopron megye népbiztosa a Selmezbányáról idetelepült főiskola hallgatói előtt találóan és röviden így jellemezte a viszonyokat: „Ma még nagyon keveset építhetünk, a harcok óráit éljük most”¹⁽²⁰⁵⁾

E harcok idején is számos értékes eredmény akad a Tanácsköztársaság soproni időszakában, követendő példák és ma is használható hagyományok. Két területet ragadunk ki: az egészségügyet és népművelést.

Az egészségügyi terén nagy szerencséje volt a városnak, hogy a vele erősen összefonódó népjóléti osztály szorosan együtt működött. Ez utóbbinak vezetője, Fischl László, már régebben a Munkásbiztosító tisztviselője, majd egyik vezetője lévén, alapos ismerője volt a munkásosztály kívánságainak. Az egészségügyi népbiztosságot pedig dr. Szilvási Gyula vállalta. Nem született Sopronban, Nagybányán látta meg a napvilágot 1881-ben. Sopronban csak 1912-ben telepedett le és nemsokára a Munkásbiztosító orvosa lett²⁽²⁰⁶⁾. Szociális érzése révén hamarosan a város legismertebb orvosai közt emlegették; az első világháború alatt állandóan a nyomorúság enyhítésén fáradozott. Figyelmét az elhanyagolt proletárgyermekek felé irányította és egyesületet alapított ezek cipővel való ellátására. Ez a törekvése átvitte a kulturális térre is; az egyesület javára rendezett estélyek egyikén először szólaltatta meg az első világháború idején Sopronban Karinthy Frigyeszt, akit a hivatalos irodalmi kör akkor még alig ültetett volna előadó asztalhoz, továbbá Kosztolányi Dezsőt.

1919 március végén a közbizalom Szilvási Gyulának juttatta az egészségügyi biztosságot és Szilvási Gyula nehéz feladatát kiválóan állta.

Nemcsak a világháború folytán volt leromlott Sopron egészségügye akkor, amikor a proletárdiktatúra megkezdődött: évtizedes mulasztások bosszulták akkor meg magukat. A kórházügy siralmasan festett. Ma is megvan a hajdani városi kórház épülete a Sztálin-tér végén, meghúzódik a tanítóképző mögött. Az idősebb nemzedék jól emlékszik rá, amikor még elhanyagolt kertje egyrészt a Magyar utca házainak parkjáig, másrészt a beboltozatlan Rákpaták széléig lehúzódott, a betegek itt sétálgattak piszkos, [106](#)csíkos kórházi ruhában, egy-egy arra haladótól cigarettát koldulva. A gyógyítást két orvos látta el, akiknek egyébként nagyon kiterjedt magánpraxisa is volt, tanult sebész egyik sem volt, így a tehetősebb soproniak inkább a bécsi és bécsújhelyi kórházat keresték fel műtét esetében. A közelben a Zita-kórház magánjelleggel működött, szintén szakorvosok nélkül. Ezenkívül volt még 1917 óta egy tüdőbeteggondozó az Esterházy utcában kis helyiségekkel és a városháza egyik hivatali szobájában működött az anya- és csecsemővédelem 1918 óta.

A város még a háború előtt elkezdte új kórházának építtetését, azt is alkalmatlan helyen, forgalmas országút mellé, vasútvonal közvetlen közelében és az állatvásár meg egy sertéshízlaló sem esett messzire. Hogy mért éppen ott? Hát eléggé köztudomású, hogy a város vezetőinek arrafelé volt telke. Az elkészült épületet persze lefoglalta a katonaság és a háború befejeztével elhagyta ugyan, de azt mindenki elképzelheti, milyen állapotban és hogy a felszerelést sem hagyták ott. Szilvási Gyula tehát elsősorban kórházról kívánt gondoskodni. Ezt célozza egyik legelső rendelkezése, hogy a városban tartózkodó ápolók és ápolónők jelentkezzenek [3\(207\)](#). Ennek a rendelkezésnek hamarosan igen kedvező alapot nyújtott a Tanácsköztársaság népjóléti bizottságának 2075. sz. rendelete, amely a kórházi személyzet fizetését rendkívül előnyösen szabályozta [4\(208\)](#).

Az orvosokra általában nagy feladatok váروkoztak. A kormányzat elrendelte 21. K. T. E. szám alatt, hogy minden munkás biztosítandó betegség és baleset esetére, az április 3-án közzé tett rendeletet másnap követte a közalkalmazottak hasonló biztosítása. A városban magában nem volt orvoshiány, annál inkább a megyében, így Szilvási 20 orvost helyezett el, néhányat magából a székvárosból. [5\(209\)](#) Rendezte a tüdőbeteggondozó ügyét, oda Berczeller Miksa fiatal, képzett szakorvos került. Itt nézték az egészségtelen lakások összeírását is. E téren Sopronban a szegényebb néposztály kizsákmányolása határtalan volt. A pincelakások mellett egész negyedek voltak egészségtelenek. A gondozóban olyan tömegek jelentkeztek, hogy egyelőre az összeírást meg kellett állítani, nem volt mód egészségesebb lakások kiutalására [6\(210\)](#). Így vált sürgetővé új lakások építtetése. Az építtetési ügyosztály nem is maradt tétlen, a tervek ezek voltak: az új kórház mögött egy 48 lakásos hatalmas munkásház, a huszárlaktanya mögött munkástelep 200 lakással és végül a Szélmalomkaszárnya átépítése 50 lakással [7\(211\)](#). Ez utóbbi a Horthy-korszakban olyanformán történt meg, hogy szegénye lett a városnak, míg a népi demokrácia gyökeresen meg nem oldotta a kérdést. Tervbe vették a Papréten gyermekotthon és gőzfürdő építtetését. Az elavult fürdőház már akkor évtizedes gondja volt a haladó gondolkodású városatyáknak, de megérlelni nem tudták. Fischl László Szilvásival egyetértve az említett terv elkészültéig úgy rendelkezett, hogy a régi fürdőházat államosította, elrendelte, hogy naponta nyitva tartsák, leszállította az árakat, ugyanakkor minden olyan iskolásnak és ipari tanulónak, akiknek szülői otthonában nem volt fürdőszoba, heti egy ingyenjegyet utalványoztatott [8\(212\)](#).

Sajnos, az építtetések csupán a tervek elkészítéséig jutottak el. Ugyanúgy terv maradt az anya- és csecsemővédelem kiterjesztésére készült beadvány, amelyet Szilvási szorgalmazására Csatkai Ignác gyermekorvos állított össze. [9\(213\)](#)

A mai Sopron égető kérdése, a balfi fürdő korszerűsítése Szilvásit és Fischlt egyaránt izgatta: már április közepén államosították, de elrettentő [107](#)viszonyokat találtak és így a nyár folyamán három új kazánt és számos új kádat kellett beállítani [10\(214\)](#). Szilvási a lábadozó munkásokra is gondolt, amikor már április

elején a közeli Savanyúkút szanatóriumait államosította és egyszeriben 200 proletárnak biztosított üdülést. A közelben még egy munkáspihenőt rendezett be, a darufalvi Patzenhofer-kastély nagy parkjával ezt a célt szolgálta. A felszabadult kolostorok és zárdák ilyen felhasználását is szorgalmazta Szilvási. Érdeklődése igen sokrétű volt: a megyében több helyen fakadt kihasználatlan gyógyvíz, így Kaboldon, Németkeresztúrott, Balfon; ezeknek palackozása végett is megtette a kellő lépéseket.¹¹⁽²¹⁵⁾

Szilvási Gyula, Sopron egészségügyének intézője a Tanácsköztársaság idején

¹⁰⁸A Tanácsköztársaság soproni népegészségügyi bizottsága a teljes antialkoholizmus mellett bontott zászlót; ebben némileg túl is lőtt a célon; nagyon hamar megjelent a borjegy, amelynek kiosztása az orvosok gondja lett. Antialkoholista tanács is keletkezett, elnöke Varga Henrik, vasúti főfelügyelő volt, a tanács tagjai között szerepelt persze maga Szilvási, Fischl és néhány orvos. Példaadó volt egy pincérdolgozó szereplése, aki felszólalásaiban elrettentő eseteket tudott felhozni a kocsmai életből. Egyébként, ha nem is sokan, de a diákság, katonaság köréből akadtak az eszmének követői.¹²⁽²¹⁶⁾

Mind Szilvási, mind Fischl a város legnépszerűbb emberei között szerepeltek; megválasztották őket a város tanácsába, Fischl megkapta az összes szavazatot, 7765-öt, Szilvási pedig 7760-at¹³⁽²¹⁷⁾.

A tanácsköztársaság legnagyobb egészségügyi vívmánya az Erzsébet-kórház megnyitása június 23-án.

Amint láttuk, Szilvási erre tervszerűen készült, mindamellett, ahogy az újságtudósítás is bizonyítja, mellőzött minden ünneplést¹⁴⁽²¹⁸⁾:

„Bárha csendben, minden régi időben divatos céció nélkül is történt tegnap délután az új közkórház megnyitása, mégis szép és felejthetetlen ünnep volt ez, mert a soproni proletariátus vezetői és a kórház kiváló szaktudású orvosai találkoztak itt és megígérték, hogy minden erejükkel támogatni fogják egymást a szenvedő emberiség gyógyításában. Ebből a kórházból számúzva van örökre a protekció, melynek átka a szegény embert még szenvedésében is gyötörte, a zsíros panamák és a kegyetlenség – itt melegsívű proletárorvosok járnak a betegszobákat, akik mindent megtesznek a betegekért. Délután 5 órakor megjelentek a közkórházban a városi intézőbizottság, a Gaurat¹⁵⁽²¹⁹⁾ és a sajtó képviselői, akiket a kórház orvosai fogadtak és végigkálauzoltak a kórház összes pavilonjain. A vendégek meglátogatták az összes osztályokat. A sebészeti osztályt a kórház főorvosa, dr. Király Jenő és az alorvos, dr. Molnár Mihály, a belgyógyászatot dr. Hruby Ede és dr. Földes Mária, a szülészeti dr. Gross Sándor, a bőrgyógyászatot dr. Szilvási Gyula, mint az osztályok orvosai mutatták be. A kórház összes épületei, betegszobái, műtői a legpompásabban vannak felszerelve és ami még hiányzik, azt rövidesen pótolni fogják. Betegekkel van már majdnem tele az egész kórház és mikor a bizottság tagjai kikérdezték őket, mindnyájan a legmelegebb szeretet hangján beszéltek orvosaikról.”

Pár nappal később Poszvék Lajos, soproni származású orvos a népegészségügyi bizottság nevében felkereste az új intézményt, nagy dícsérettel halmozta el, főleg hogy „a nehéz időkben” sikerült így talpra állítani. Július 8-án pedig maga Guth, a népjóléti népbiztos látogatott el Sopronba a kórház kedvéért. A legközelebbi tervek külön pavilont helyeztek kilátásba a szülészeti és bőrgyógyászat számára; minthogy pedig eladdig nem volt sebész Sopronban, viszont a mai napig csorbítatlanul nagyhirű szakorvost nyertek meg a sebészeti osztály vezetésére, hetek alatt kicsinek bizonyult a helyiség és új ágyak szerzése volt a legégetőbb kérdés¹⁶⁽²²⁰⁾.

A Tanácsköztársaság Sopronban tehát nagyszerű kezdeményezést hajtott végre a kórház megnyitásával. Rövid pillantást vessünk a további fejlődésre. 1919-ben tehát hat orvossal nyílt meg, 1943-ig, azaz 24 év alatt csak 11 újabb orvosi állás volt. Az igazi nagy fejlődés a felszabadulás után indult meg, jöhet 1944/45-ben háborús események folytán az épületek tetemes kárt szenvedtek. 1953-ban az orvosok száma 23 volt már, tehát ¹⁰⁹csak 10 év alatt hattal növekedett. 1953-ig a felszabadulás óta létesült mikológiai (gomba) kutató állomás, házi gyógyszertár, rákszűrő állomás, fürdőosztály, gégeosztály, fertőzőosztály, kultúrterem, étkező az alkalmazottak számára, tekepálya, a gyermekosztály ágyainak fülkésítése, virágház, 300 kötetes könyvtár az alkalmazottak, 600 kötetes szakkönyvtár az orvosok számára, továbbá országos egészségügyi intézet. 1953 óta még további gazdag fejlődésről lehetne beszámolni.

A Tanácsköztársaság bukása után, augusztus elején, az ellenforradalom megtorlása elérte Fischlt és Szilvásit. Fischl azonnal börtönbe került és kiszabadulása után Ausztriába emigrált, Kismartonban kis szénüzletet nyitott és rossz anyagi körülmények között élt. Valószínűleg a német megszállás idején meg is halt. Szilvásit ugyan az első napokban bántatlanul hagyták, csak később mondvacsinált vádak alapján került fogságba, amely a közvélemény nyomása folytán csak néhány napra terjedt.

Életének második szakasza majdnem teljesen a kórházhoz kötötte. Itt folytatta nagy eredményekkel járó kísérleteit a bakteriológiai kutatás terén. Az erjesztő gombák közül felismerte azokat, amelyek az emberiség gyógyítását szolgálhatják. Festési eljárást talált fel. Fáradhatatlanul szívós kutatása nem egy hazai és külföldi nagy tudóst hozott el Sopronba, de mindannyiszor elcsodálkoztak rajta, hogy mért nem kap kellő támogatást a nagy tudós. Úgy halt meg Szilvási Gyula 1937 decemberében, hogy tudományos munkássága

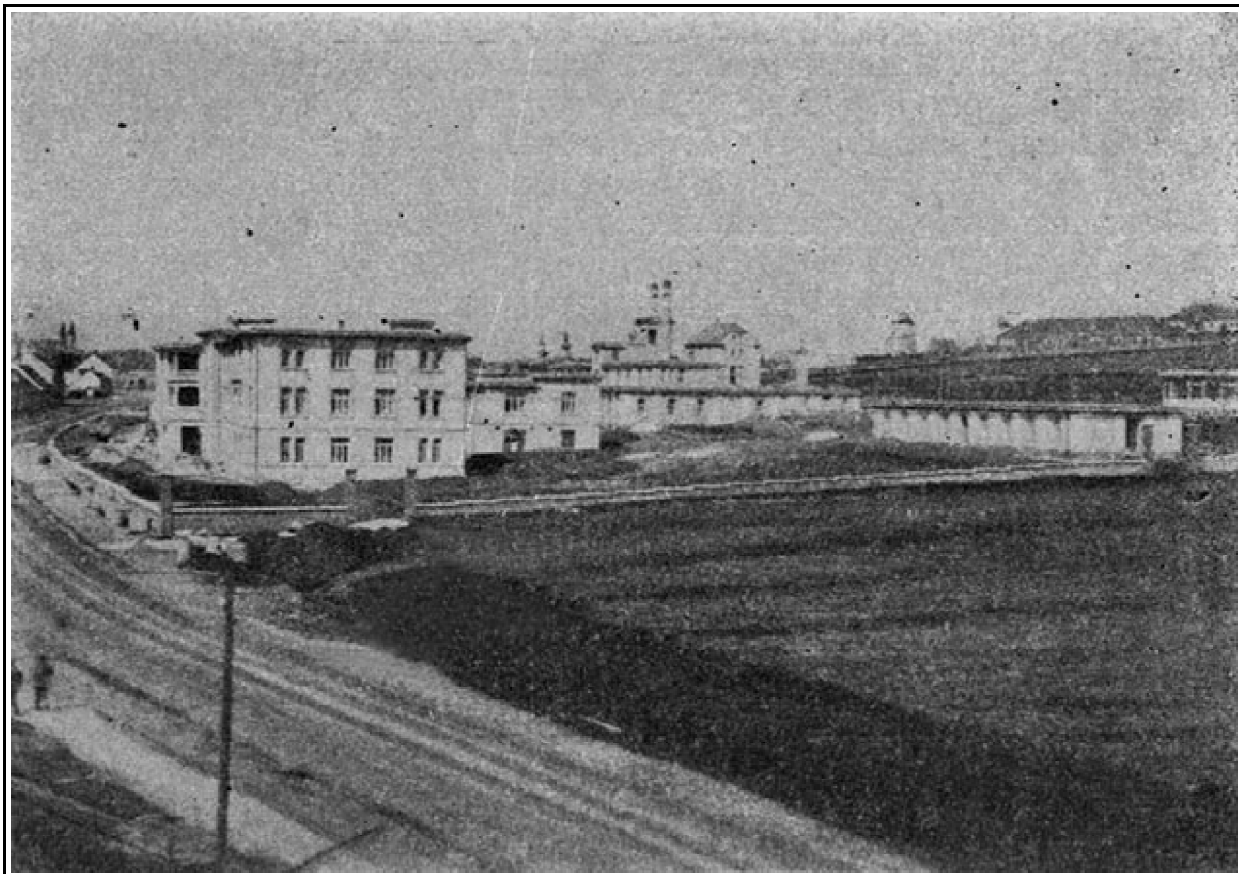
torzó maradt. A két világháború közt érvényesülnie nem lehetett.

*

A kultúrélet terén hatalmas munkát végeztek a soproni Tanácsköztársaság idején, a készületlenség itt is egypár kisebb hiba oka volt, de egészében tiszteletre méltó eredményeiben a munka. Hőseit okmányyszerűen nem ismerjük, azaz nem tudjuk pontosan, kinek mennyi része volt benne, annyi biztos, hogy Kárpáti Sándor, a neves zeneszerző, Faragó József reáliskolai tanár és Wurdits Antal elemi iskolai tanító kezében volt a vezető szerep.

Sopron nemes hagyományát, a zene kedvelését és művelését átültették az új világba és kiszélesítették, megnyitva a muzsika és költészet kincseit az eddig utána legfeljebb áhítózó, de odáig eljutni nem tudó proletárok előtt. Kárpáti már április elején megszervezte az ismeretterjesztő előadásokat¹⁷⁽²²¹⁾. Majd szervezettebb formában május 17-én megnyílt a munkások szabad iskolája, ezt Faragó József irányította, volt analfabéta tanfolyam, elemi iskolai tagozat és egy általános műveltségre tanító előadássorozat, amely művészettörténetet, kémiát, fizikát és német nyelvoktatást közvetített. Más tanfolyamok kereskedelmi ismeretekre, textilszakokra, szabászatra nevelték az érdeklődőket. A szabad iskola minden hallgatója köteles volt egészségtani, szociológiai, fejlődéstani és művelődéstani órákra is járni. A jelentkezők száma olyan nagy volt, hogy egy részét egy későbbi tanfolyamra kellett utasítani.¹⁸⁽²²²⁾

A zenei művelődés dolgában a hatalom átvételekor nagy volt a zavar. A majdnem egy évszázados múltra visszatekintő Zeneegyesület a háború alatt énekkarát, zenekarát nem tarthatta fenn, a zeneiskola sem működött, 1919 elején szedelőzködött Zwinz Károly karnagy vezetésével a hajdani együttes és Haydn egy nagyobb miséjének előadására készült. Április 11-én tehát ezt adták elő a hajdani kaszinóban, akkor Népház volt a neve, ¹¹⁰mégpedig ún. concertante módon, azaz nem mise kísérelésképpen, hanem a zenei részeket egymás után. Igaz, hogy nem éppen az egyházi zene az, ami után a proletárok első sorban érdeklődtek, de Haydnról, a Sopron közelében élt nagymesterről volt szó és az ő muzsikája annyira vidám, derűs, hogy nagy hatást tett; hozzá azon akkoriban jó, próbált magánénekesek: Klafszy Henrik, Gabnay Lajos, Rácz Vilma, Czullik Betty. Hamarosan azonban e téren is jobb szervezést látunk: vasárnap délutánonként voltak a jól megválogatott műsorú munkáshangversenyek, többnyire ingyenesen. Április 21-én Buresch Jenő zenetanár Schubert darabokat hegedült, Varga Irén pedig húga, Margit kíséretében Brahmtól és Kárpátitól énekelt dalokat, a soproni szerző Tompa Mihály verseit zenésítette meg; a színház drámai hősnője, Sárvári Anna szavalt. Április 27-én a munkások énekkara és a színházi zenekar számai mellett a város legkiválóbb muzsikusa, Altdörfer Viktor Chopin-t ismertette meg a proletárokkal. Május 4-én Hoffer Ottó hegedűtanár Svendsen és Mozart darabokat, Haniffel Emilia zongoratanárnő Moszkowski és Schumann műveit adta elő, Czullik Betty pedig Kárpáti Sándor kíséretével Schubert-dalokat énekelt. Május 18-án Hild Rózsi Dvořák Antal cigánydalait adta elő, Zsupáncsics Miklós kamarazene együttese a legmagasabb zenei élvezetek felé terelte az érdeklődést, a fiatal Horváth József, jelenleg zeneiskolai igazgató, Stráner Mici kíséretében nagy sikerrel mutatkozott be hegedűszámaival a soproniaknak, Takács Jenő pedig Sinding Tavaszi zsongásának előadásával jelentkezett. Az előadásokon mindig volt rövidebb ismeretterjesztő előadás, ezeken Visnya Aladár iskolaigazgató mellett emlékezetes maradt Mészáros Sándornak, a költő-tanárnak megemlékezése Katona József Tiborc alakjáról.¹⁹⁽²²³⁾

A soproni kórház megnyitása idején, 1919. Gantner Antal felvétele.

111A legmagasabb igényeknek is megfelelt a színházi zenekar önálló hangversenye május 11-én, amelyet Wurdits Antal vezényelt. Schubert Befejezetlen szimfóniája, Brahms Magyar táncai, a Tannhaeuser bevonulási indulója és a Figaró házassága nyitánya Mozarttól szerepeltek műsoron és volt egy szólista, egy fiatal fuvolaművész, aki Gounod Fausztjának egyes részeiből összeállított ábrándot játszott zenekar kísérettel.²⁰⁽²²⁴⁾

Májustól fogva a soproniak általában nem szívesen járnak hangversenyre, a 18-án adott gazdag műsorral befejeződött a proletárok zenei idénye.

A színházat úgy vette át a Tanácsköztársaság a maga szétesettségében. 1918-ban ősszel Balla Kálmán színiigazgató kezdte meg a játékrendet, azonban a spanyol járvány és a forradalom folytán elakadt anyagilag. Kereket oldott; követte a primadonna, a magára maradt tagok tehát ún. konzorciumot alkottak. Egypár munkáselőadás, p. o. Heyermanns Reménye, Gorkij Éjjeli menedékhelye megmutatta, hogy kellő vezetés mellett szép eredményeket lehetne elérni a közönségnevelés terén, de ilyen dráma kétszer-háromszor ment akkoriban csak, míg az operetteket 10–12-szer is lehetett ismételni. A Tanácsköztársaság rendes fizetést adott a színészeknek, de a személyzet elég kicsi volt és nagyobb feladatokhoz nem igen nyúlt, ezenkívül belső egyenetlenségek is akadályozták a munkát, május 15-én végre el is hagyták Sopront, kb. két hónap alatt alig mutathattak fel érdemlegesebbet, mint Földes Imre darabjait, aki merészen nyúlt a korabeli polgári társadalom hibáihoz²¹⁽²²⁵⁾. Utolsó előadás a Remény volt. A soproni tanács Bodonyi Bélát kötötte

le, hogy őszre nagy társulatot hozzon ide.

Május 15-én német színtársulat érkezett Zeman Károly színigazgatóval, aki már korábban is szerepelt itt, sőt a kósza hírek szerint valaha az egyik soproni hentesnél tanulta ki eredeti mesterségét. Jó színész volt, de nagy zsarnok és így pár nap alatt a társulat maga kötött utilaput a talpa alá. A város igen nagy támogatásban részesítette a hatalmas, nagy társulatot, amelynek kiváló tagjai voltak. T. i. ebben az időben Ausztriában éhinség dúlt és minden színész boldogan jött át az aránylag még jobban ellátott Magyarországra. Nem volt tehát hiány szép kiállításban. De a műsor is méltó volt a bőséges támogatáshoz. Ekkor került színre először Sopronban az Ödipusz király görög tragédiája, egy ünnepi hét keretén belül Offenbach Szép Helénája, az Éjjeli menedékhely és az Ödipusz király szerepeltek a műsoron²²⁽²²⁶⁾. Sajnos, a magyar színészek operett dolgában csak az újabb silány műveket ismételték, a németek viszont a klasszikus operetteket vették elő és júliusban a Kuhreigen (Forradalmi szerelem) című operával álltak ki (Kienzl).

Mozi akkoriban csak kettő volt; a művelődés terjesztésébe annyival kapcsolódtak be, hogy az Ifjú Munkások Szakszervezete ingyenjegyeket szerzett az ipari tanulók számára, ha a darab nevelő hatású volt.

A proletárdiktatúra csak néhány napra hagyta meg Sopron polgári újságjait. Helyettük két-két újság jelent meg magyar és német nyelven, mégpedig a Soproni Vörös Ujság, a Soproni Munkástanács, az Ödenburger Arbeiterrat és a Proletarier. Minthogy a rendeletek ezekben jelentek meg, igen nagy olvasottságnak örvendtek e lapok, de közülük papírhány miatt meg kellett szüntetni a Soproni Munkástanácsot, míg július elején a két német lap is egyesült Ödenburger Proletarier címen. A proletár ifjúság számára május 9-én indult meg a Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár. ¹¹²A szerkesztőségben a nemrég meghalt Farkas Jenő, továbbá Richly Rezső, egy-egy cikkel Bors László és a később mint humorista nevezetes Nóti Károly szerepelt.

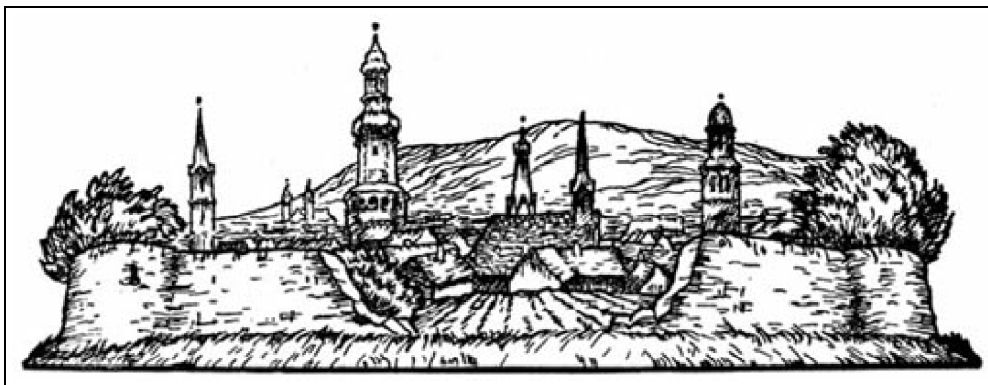
Nagyvonalú volt a Tanácsköztársaság tevékenysége a könyvtárügy terén. Sopront e ponton eléggé elmaradottan találta a változás. Volt egy nagy könyvtára a Kaszinó-Egyesületnek, ezt a polgári társadalom több rétege használta, ennek megfelelően valamelyest hajolt balra is, jobbra is. A kat. kör természetesen kevésbé nyitott ajtót haladó szellemű könyveknek és a társulatnak a címében kifejezett iránya sem engedett bejutást bárkinek. A városi könyvtár akkoriban még egészen fiatal intézmény volt, mert csak a háború folyamán nyitották meg a Színház utca 33. számú ház földszintjén egy kis olvasó-szobával. Anyaga nagyrészen az 1900 táján létesült Népkönyvtárból került át, ezt pedig főképpen az alapító szabadkőművesek szervezték ajándékkönyvekből. Általában pedig ajándékba ritkán adnak rendes könyvet, ezek szerint elképzelhető, milyen volt a könyvtár állaga, amelyet most már a város adta szerény javadalomból gyarapítottak. Enek a könyvtárnak azonban már az ún. táskás rendszere volt, az, amelyet ma már minden könyvtárban használnak, míg az előbb említett két könyvtárban könyvbe írták fel a kikölcsönzést.

Geleji Frigyes tanító ötlete volt, hogy e könyvtárakat egyesítsék és egy nagy proletárkönyvtár keretében bocsássák a dolgozók rendelkezésére. Mivel beleolvasztották volna az egyéb kisebb könyvtárakat is, kb. 200 000 kötetes gyűjteménnyel számoltak, bizony nem volt könnyű megfelelő nagyságú helysége, sőt épületre találni. Geleji először a mai ruhagyárra gondolt, végre kiharcolta az Orsolya-zárdának internátusát a Széchenyi tér és a mai Lenin-körút sarkán²³⁽²²⁷⁾. Egyelőre az egész első emeletet utalták csak ki és heteken át hordták szekéren oda a könyveket. A könyvtár vezetését Kálmán Ernőre, a városi főjegyzőre bízták, aki aztán egész sor munkatársat szervezett maga mellé, általában a felső tízezerből származó hölgyeket, de akiből hamar ki kellett ábrándulnia, amikor megkezdődött a katalóguscédulák szerkesztése

és az egyik bárókisasszony így írta egyik legnagyobb költőnk nevét: Vörös Marty, a Vörös Zászló és Vörös Ujság címszók mintájára. Elsősorban a kaszinói könyvek leltározására és táskázására került a sor. Arról volt szó, hogy lassanként a közeli kastélyok könyvtárait is itt egyesítik, de az egész munka július második felében kezdődött csak el és a Tanácsköztársaság elbukása idején éppen csak a kaszinói könyvek leltározása készült el.²⁴⁽²²⁸⁾ Augusztus 3-án megkezdődött a könyvek visszaadása. A kaszinó könyvtára jól járt, mert minden költség nélkül át tudott térni a korszerű és igen célszerű táskarendszerre.

Sajnos, a proletárdiktatúrának ezt a hagyományát a mi korunk nem folytathatta, mert a háborús események folytán könyvtáraink majdnem teljesen megsemmisültek. 1919-ben elkövették azt a hibát, hogy válogatás nélkül a proletárok kezébe akarták adni az összes könyvet, selejtezés helyett leltárba vették Beniczkyné, Crocker limonáderegényei mellett a ponyvát is. Bizonyára később rájöttek volna, hogy ez helytelen volt. Ebből a szempontból a népi demokrácia egyes közeget kezdetben másik végletbe estek, ma azonban már megvan az egyensúly.

Népi demokráciánknak tehát értékes példákat mutat 1919 a kultúra előbbrevitelében és lelkes munkára ösztönöz.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

114 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Berecz Dezső: Frankenburg arcvonásai

Berecz Dezső: Frankenburg arcvonásai

Frankenburg Adolfnak két arcképét ismerjük. Egyiket 1851-ben a *Hölgyfutár* sokszorosította. Ez magyar ruhában, Kossuth-szakállal, kardosan ábrázolja az akkor 40 éves férfit. Szép arc, szelíd tekintet, vékonykeretes pápaszem. Az a valószínű, hogy maga az arckép korábbi eredetű, mert nem hihető, hogy a szabadságharc leverése után Frankenburg ezt a viseletet hordta volna. Tudjuk, hogy a kincstári

szolgálatban álló Frankenburgot felettesei 1847-ben Bécsbe helyezték, mivel forradalmi gondolkodását, haladó eszméit az amúgy is megbízhatatlan magyar fővárosban kényelmetlennek tartották. 1849-ben Kossuthékkal fennállt kapcsolatai miatt fogságot is szenvedett. A zsinóros kabát, a cifra kardmarkolat tehát nem látszik időszerűnek. Egyébként a soproni lakóházán elhelyezett emléktábla alkotója ezt a képet vette mintául.

A másik kép már öreg korában ábrázolja. Eltűnt a szakáll, a hosszúra növesztett haj. Dús bajusza ősz, arca jószágos, tekintete élénk. Szemén vékonykeretes szemüveg. Ez a kép pontosan megegyezik azzal a leírással, amelyet Mikszáth Kálmán emlékbeszédében olvashatunk: „Önök sokszor láthattak fiatal társaim sorában egy nyájas öregurat, kinek nemes homlokát gondosan fésült ősz haj fedte, de kifejezésteljes kék szemeiben fiatalos kedély tükröződött. Azok közé a szép aggastyánok közé tartozott, akiken örömmel pihen meg a szem. Olyan volt mint egy derűs téli nap, midőn a napsugár hóval játszik. Finom és szellemes arca fehér és üde vala, mint egy gyermeké”.

Mikszáth 1885-ben a Petőfi Társaságban mondott emlékbeszédet az egy évvel korábban elhunyt Frankenburgról.¹⁽²²⁹⁾ Azt mondja róla, hogy nyugodtan, csendesen üldögél az első padban, gondosan figyelt a fiatalokra, jóakaratólag mosolygott s még akkor is figyelt, amikor már mindenki unatkozott, legfeljebb aranykeretes szemüvegét igazította változatosság kedvéért. Ő volt a társaság legszorgalmasabb tagja, feltűnt, ha egy ülésen véletlenül nem jelent meg.

Míg a „jó öreg” a fiatalok munkáit figyelte, bizonyára saját fiatalságára gondolt, a félszázaddal korábban indult nemzedékre, melynek nekirugaszkodása a szabadságharcba torkollott.

Frankenburg ereiben nyugtalan vér keringett. A gimnázium négy alsó osztályát Sopronban végezte, az V. és VI. osztályt Pécsen, a VII-et Győrön, a VIII-at Szombathelyen. Azután jogásznak ment Egerbe, de közben kémiát is tanult, gazdaságot Keszthelyen, majd ¹¹⁵jurátusnak állt Pozsonyban, mint Széchenyi István titkára a nagycenki levéltárban foglalatzkodott, két hónapon át katona volt, ezt követően megnősült és Somogyban 100 hold földet bérelt. Azon akart gazdálkodni. Mellesleg mindig a tollat forgatta s írásai pesti lapokban jelentek meg.

Mikszáth így jellemzi: „Alapjában jó, szelíd fiú volt, de könnyű vérű... Könnyűvérűsége nem egy hajtásból való a magyar gentry ifjainak könnyűvérűségével. Szófogadó, viaszszívű fiú ő, tele jó szándékkal, érzélgősséggel és gyermekes naivitással. Nem vásott, nem pazarló, nem hencegő, csak gondtalan és vidor, mint a madár”.

Frankenburg korai elbeszélései, rajzai első személyben elmondott szerelmi kalandokról szólnak. Mikszáth, a szép író fantáziájával ebből azt következteti, hogy a fiatal író „kegyence” a női társaságoknak, valóságos Don Juan, az egyik gyöngéd viszonyt még fel sem oldja, már újba kezd, vegyítve szökét barnával. (Ez nyilván hozzátartozik a vegyészeti studiumokhoz – jegyzi meg aranyos humorral.) Ezzel szemben Szinnyi Ferenc²⁽²³⁰⁾ részletesen foglalkozva Frankenburg írói működésével azt írja, hogy ezekben az elbeszélésekben folytonosan szerelmes természetére hivatkozik, ideálokat keres és talál, egy ideig rajong értük, aztán a kiábrándul, csalódik, kosarat kap vagy más módon ér véget szerelme. Ezek az ideálok mind egyformák. „Elvont, vértelen lények, földi tulajdonságaik nem igen vannak, csak az író képzeletében élnek némi árnyék-életet”. Egyetlen nagy kalandjáról tudunk, amelynek Hivatal Anikó³⁽²³¹⁾ a hősnője. A győri diák miatta szökött meg a gimnáziumból s kísérte el a színtársulatot Komáromba és Esztergomba. A sok élő, vagy képzelt ideál közt az egri Vilt Nina a legkedvesebb. 1835-ben – Frankenburg akkor 24 éves – feleségül veszi és bérelt birtokára viszi.

Tovább forgatta a tollat, gazdálkodása pedig nem sikerült. Végre Pestre került s a *Regélő*-vel fennállt kapcsolatai révén bekerült írnoknak a Tudós Társaságba. Rendkívüli szorgalommal, élénk tollal megírt rajzai, versei, bírálati, cikkei a *Regélő*ben, *Rajzolatokban*, *Természetben*, *Pesti Hírlapban* jelentek meg, német nyelvű írásait a *Pesther Tageblatt* közölte, színdarabjait a német színház játszotta. Hivatásos íróvá lett. A fiatal nemzedékhez csatlakozott, pálcát tört a fordítások s az idegenből való átdolgozások felett, ez okból szembehelyezkedett az Akadémiával s annak titkárával Toldy Ferencsel is, írnoki állását ez okból elvesztette s 1838-ban kincstári szolgálatba lépett.

Írói dolgozatairól Mikszáth azt mondja: „nem becses művek, a styl németes, az élcek erőszakolt Saphir-utánezatok,⁴⁽²³²⁾ a meseszövéshöz nincs talentuma s mélyen jellemezni nem tud, de az irány nemes s tollától nem lehet megtagadni bizonyos elevenséget, ami akkor még új dolog volt, úgyhogy tárcái majdnem olyan kapós olvasmányok voltak, mint Kossuth vezércikkei”. Két évig dolgozott Kossuth lapjában, a *Pesti Hírlapban* s különösen a lap hasábjain honosította meg a magyar irodalomban a tárcát. Felettes hatósága eltiltotta a Pesti Hírlaptól, ekkor Kossuth így búcsúztatta: „Komoly lapjaink fűszere az ő tolla volt. Ő vala fővárosunk fonáságainak, visszaéléseinek, hiányainak rettenthetetlen ostora. Sokaktól gyűlölve lépett le pályájáról, de magával vivé az elnyomottaknak, az általa oly férfiasan védelmezetteknek háláját s magával az olvasó közönség szeretetét”.

1843-ban végre sikerült régi terve, megindította a *Magyar Életképeket*, majd a következő évben megindította élete fő művét, az *Életképeket*. Ismét Mikszáthot idézem: „Látjuk nyüzsgönni ebben az aranykaptárban a következő nagy kornak munkás méheit”. Hát bizony ebben a kaptárban ott nyüzsgött a kor minden írója, aprók és nagyok, ott volt Petőfi, Jókai, Arany, Vörösmarty, Bajza, Jósika, Toldy Ferenc és velük együtt az akkori egész magyar irodalom. A 40-es évek legértékesebb szépirodalmi lapja volt 1200 előfizetővel. Frankenburg érdeme, hogy olvasótáborát tudott teremteni és hogy honoráriumot fizetett.¹¹⁶Folyóírata jóval érdekesebb volt, mint akár Vahot Imre *Pesti Divatlapja*, akár Petrichevich Horváth Lázár *Honderüje*. A két utóbbi lap állandó marakodása mellett az *Életképek* a komoly tisztességet és a művelt nemzeties irányt képviselte, mondja Mikszáth.

Az állami hivatalnok azonban túlságosan forradalmi utakon járt, ezért felettesei szabadulni akarván tőle, 1847-ben áthelyezték Bécsbe. Onnan is szorgalmasan küldözte írásait a pesti lapoknak, beváltván az *Életképekben* közölt ígéretét: „Szellemileg minden héten találkozzunk s e találkozás edesebb lesz, mert idegen égöv alól repülnek hozzátok vágyaim és gondolataim, idegen égöv alól, melyben a magyar kétszer edesebben emlékezik vissza szeretett hazájára s hátramaradt kedveseire”. Az *Életképek* szerkesztését Jókai vette át.

Csendes hivatalnokoskodás következett egészen 1866-ig, nyugdíjba vonulásáig. Ekkor ismét Pestre költözött s újult erővel illeszkedett bele az új nemzedék irodalmi életébe. Ír, szerkeszt, dolgozik s a kiegyezés idején is a 48-as eszméket hirdeti.⁵⁽²³³⁾ Az 1861-ben kiadott *Őszinte vallomások* után 1868-ban megjelennek az *Emlékiratok*. Ugyanebben az évben az 57 éves Frankenburg Sopronba költözött. Pihenni akart és mint Kossuth egykori munkatársa, valószínűleg minél távolabb akart lenni a 67-es kiegyezés világától. Itt rendezte sajtó alá *Bécsi élményeim* c. kötetét, amely 1880-ban jelent meg. Emlékezéseit Mikszáth így jellemzi: „Sok melegség és közvetlenség van bennük, noha nem tudja eltalálni mi az érdekes, mi nem: fölösleges naivságokat beszél el s a nagy eseményekből, amelyek közt él, nem tud megfigyelni eleget. És mégis egy becsületes, ártatlan lélek mosolyog ránk a lapokból”.

De Sopronban nemcsak a bécsi élmények érdekelték. „Hozzáfogott magyarosítani az ódon német várost. Izgatott, írt, művészi kört alapított s addig el sem ment onnan, míg meg nem érte, hogy magyarul

beszélnek” – mondja Mikszáth.

Sopronban házasodott harmadszor. Itt vette feleségül 1881-ben Carina Anna⁶⁽²³⁴⁾ operaénekesnőt, aki korábban a pesti Nemzeti Színház tagja, majd vendége volt, s aki 1877-ben e színházban mondott búcsút a színpadnak. A Nagycenken tartott esküvő után Frankenburgék Pestre költöztek.

Két arckép bátorított fel arra, hogy egy lassan elhomályosodó emberi és írói arc vonásait felvázoljam. Végezetül ismét Mikszáth emlékbeszédéből idézek: „Középszerű író volt, de hasznosabb sok nagy írónál. Közkatona volt, ki vezéreket vezetett”.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Petz Aladár: Frankenburg Adolf győri elődei

Petz Aladár: Frankenburg Adolf győri elődei

A régi győr-újvárosi kórháznak 23 éven át (1774–1797) volt chirurgusa (azaz felcsere) Franckenburg Xavér Ferenc. Mielőtt Győrbe jött, a Lembergben állomásozó, Ferdinánd főherceg nevét viselő gyalogezrednek katonafelcserként működött. Nevét nagynevű unokájától, Adolftól eltérően nem egyszerűen magyaros „k”-val, hanem „ck”-val írta.¹⁽²³⁵⁾ Győri alkalmaztatását a győri vár 1727–1751 közötti katonaeorvosának, dr. Mulartz János Henriknek köszönhetette, akit az ¹¹⁷egykorú írások mint „Garnisons Medicus”, „Stabs Medicus” és „Grentz Physikus” említene. Dr. Mulartz János Henrik a páduai híres egyetemet végezte és ott 1725-ben nyerte el orvosi oklevelét; 1751-ben hosszú szolgálati ideje és szélhűdése miatt saját kérelmére Mária Terézia nyugdíjazta. Ekkor nejével együtt Győrött telepedett le és a gyermektelen házaspár tekintélyes vagyonát a győrújvárosi kórházra hagyta. Dr. Mulartzné 1766-ban, dr. Mulartz pedig 1777-ben halt meg.

Dr. Mulartz jelentős és befolyásos ember volt és 1773-ban el tudta érni, hogy az említett újvárosi kórházban Frankenburg Ferencet alkalmazzák, mint chirurgust és gondnokot („Verwalter und Chirurgus”). Valószínű, hogy dr. Mulartz még aktív katonai szolgálati idejéből ismerte Franckenburg Ferencet, aki az ő kikötése alapján az újvárosi kórháznál 50 forint évi fizetést és természetbeni háromszobás lakást élvezett abban a házban, amelyben dr. Mulartz is lakott, a kórházzal kapcsolatos telken. Franckenburg Ferenc feleségét Chaickhin (Tscheik?) Mariannának hívták és mivel férje Lembergbe került Győrbe, úgy látszik, lengyel nő volt. Fiatal házasként kerültek Győrbe, mert két fiúgyermekük már itt született, mégpedig Antal, az írónak, Adolfnak apja (szül. 1783. júl. 2.) és Jakab, aki 1780. december 11-én látta meg a napvilágot.²⁽²³⁶⁾ Franckenburg Ferencnek már Lembergben is születtek gyermekei (leánygyermekek?), ami kitűnik dr. Mulartz János Henrik 1773. december hó 20-án kelt végrendeletének 9. pontjából:

„NEÜNTENS: Nachdeme der Herr Frantz Franckenburg Cirurgus pur auf mein begehren von Löbl. Ertzhertzog Ferdinand Infanterie Regiment quitiret, vnd selbiger mit grossen kosten gar aus Lemberg in Pohlen mit Weib und Kindern auf meine schriftliche Versicherung herausgekommen, so ist mein ernstlicher Will, das selbiger Kraft meines mit ihme schon unter 30ten 9ber 772 Jahr gepflogenen Contracts, welchen auch die Löbl. Stadt und Bürgerschaft unter den heüntigen dato in allen punkten bey zu behalten bekräftiget und Roboriret hat, sowohl bey meinen Lebszeiten als auch nach meinen Todt beybehalten werde mit 50 fl. Reinl. jährlichen Gehalt, sanbt freyer Wohnung bestehendt in 3 Zimmern zu ebener Erdt, darinnan die Fenster auf die Gassen gehen, 1 Küche, 1 Keller, und ein Boden, worüber er sich aber Herr Franckenburg bestens verobligiret nicht nur als Verwalter Obigen Krankenhauses

jederzeit eine getreue Diensten zu widmen, sondern sich auch den Nothleidenden Krancken (als geschickter Wundt-Arzt) sowohl in Ordinirung der Medicamenten, als auch administrirung der Chirurgie bestmöglich bey zu bringen".³⁽²³⁷⁾

Franckenburg – nyilván dr Mulartz ösztönzésére – már 1772-ben benyújtotta települése iránti kérvényét a győri tanácshoz, de akkor elutasították, mert a borbélysebész céhben zárt szám volt gyakorlatban. Erre hivatkozik a tanács elutasító határozata (1772. VI. 13–223. sz.). Franckenburgot az írás így nevezi: „*Pedestris Hungaricae Legionis Serenissimi Archi-Ducis Ferdinandi Chyrurgi*”. Csak úgy kaphatott volna letelepedési engedélyt, ha megvásárolja az egyik már működő borbélysebész műhelyt.

„Nachdem diese Bittschrift mit denen Bürgl. Chyrurgis ad Replicandum communiciret worden so erhellet aus derselben bei heutiger Rathversammlung eingegebener beantwortung nicht undeutlich, dass ein jeder sein Officin umb paares Geld erkaufet die meysten noch frembde Gelder alljaehrlich verinteressiren müssen, und die Zahl deren offenen Barbierstuben zu sicherheit auch deren Creditoren mittels ergangenen Allerhöchsten Resolution durch Ihre Königl. Apost. Majestaet allergnädigst bestätigt worden, übrigens aber an denen Chyrurgis sowohl in der Inneren, als äusseren Stadt allhier gar kein Mangel seyen, sondern das Publicum von allenseithen überschlussig versehen, und solche sambt Weibern und Kindern kümmerlich ernähren, dass arme Krankenhauß auch in der Vorstadt allwo ¹¹⁸die Apotheke sich befindet, mit dem benöthigten Medico und Chyrurgo eine vollkommene Provision habe, alls sollte sich imbegrieffener Supplicant entweder um sein Subsistenz mässigeren Orth umsehen oder aber gleich, denen allhier befindlichen Bürgl. Chyrurgis ein Barbier Stuben käuflich an sich bringen”.

A győri borbélysebészek első szabályzatát a káptalan adta ki; amikor Szinán basa 1594-ben elfoglalta Győrt, ez az okirat elveszett; a káptalan Győr visszafoglalása után 1607-ben újból kiadta. Ez sincs meg eredetiben, de másolatát a győri levéltár őrzi. A győri borbélysebészek céhlevelét III. Ferdinánd 1649-ben április 19-én megerősítette, majd III. Károly 1719. december 19-én pótlásokkal kiegészítve újból kiadta. E pótlás „*Első Articulus*”-a többek között a következőket rendelte el.

„Hogy annyival inkább mesterségünket böcsületesebben folytathassuk és azzal ezen Tettes Nemes Statusoknak és Lakóssoknak dicséretesebben szolgálhassunk, szükségesnek itéljük maghunk között oly rendet szabnunk, hogy ezután hat fönnálló műhelynél több ne lehessen ezen győri céhben, mivel elégségesnek találtatik ezen helységben, lévén azonkívül két német Barbély is, avagy feldscherer. In casu vero necessitatis, ha ezen helység üdövel annyira szaporodnék, hogy azon numerusból álló szám nem sufficiálhatna, avagy a véletlen Pestis avagy Háboru (kit Isten eő Szent felsége tőlünk kegyelmesen távoztasson) ugy hozná magával, hogy több böcsületes Mester emberek kívántatnának, tartozik in eo casu ezen Czéh az föllyül irt számot ampliálni és többet bévenni oly conditióval mindazonáltal, hogy elmullván történhető véletlen Pestises avagy háboruságos üdő, azon bé vett ifju Mester ember köteleztetik maghának az hatt fönnálló műhelyek közül valamelyikét, ha elladó legyen, megvenni”.⁴⁽²³⁸⁾

Franckenburg Ferenc azonban dr Mulartz támogatása révén ilyen műhelyvásárlás nélkül is megkapta a letelepedési engedélyt 1774-ben. A nagy képzettségű és elismert orvos támogatása azt is elérte, hogy a pártfogolt szabad lakást is kapott a kórházban, sőt fizetése is nagyobb volt 38 Ft-tal, mint elődeié, akik 12 Ft évi fizetést kaptak.

Franckenburg Antal fivére, Jakab, szép pályafutást ért el. 1804-ben Pesten sebészdoktorrá, 1805-ben orvosdoktorrá avatták, 1811-ben pedig a pesti egyetemen rendszeresített első önálló szülészeti klinika tanára lett.

Frankenburg Adolf is hallhatott gyermekkorában ezekről a dolgokról. Az ő apja, Antal, eleinte harmincados tiszt volt, majd a gazdatiszti pályára ment, előbb az Esterházy hercegnél, majd a Széchenyieknél. Az előbbiek németkereszturi birtokán született 1811-ben a később oly nevezetes Adolf nevű fia, aki iskoláit Sopronban kezdte, majd Pécsen is járt. Ott írta 1826-ban első ismert versét magyarul, míg első nyomtatott munkája, egy latin nyelvű szatíra 1827-ben kelt.⁵⁽²³⁹⁾ Pécs után, tehát 1827 körül, a győri bencésekhez adja atyja. „Őszinte vallomások” című emlékezéseiben ő is megerősíti, hogy atyja győri születésű volt. Sőt alig érkeztek meg apa és fiú a győri beiratkozáshoz, máris kegyeletes sétára indultak: „Voltunk a házban, ahol apám született. Most is egy orvos lakott benne, nagyapám utóda. Ezen kívül még apám dajkáját találtuk, ki egy udvarszobában lakott, s kártyavetésből élt. Igen örült, midőn minket meglátott s kért, hogy maradjunk nála ozsonnára. Teljesítettük kívánságát: megittuk kávéját, de a jövődőlés ellen protestáltunk”.⁶⁽²⁴⁰⁾ Nem is lett volna jó, mert egy év sem forgott le, amikor Frankenburg Antal haláláról értesítették a győri diákokot.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Bartók Béla soproni szereplései

119 Csatkai Endre: Bartók Béla soproni szereplései

Az 1877-ben alakult Soproni Irodalmi és Művészeti Kör, amely később felvette alapítójának, Frankenburg Adolfnak vezetéknevét, anyagilag valami jól sohasem állott. Éppen ezért műsorain a zeneművészeti részt vagy helyi erők szolgáltatták, vagy pedig a fővárosi fiatalok közül hívtak vendéget, mivel azoknak nem volt nagy tiszteletdíjra igényük. Sajnos ma már kideríthetlen, kinek ajánlására szerepelt 1905-ben az akkor még csak 25 éves Bartók Béla a Soproni Irodalmi és művészeti Kör pódiumán. A nevét annyira-amennyire ismerték a fővárosban, de a vidék aligha vett még róla tudomást. Az egyesület elnöke Hering Zsigmond ügyvéd volt, az alelnök Stengl Antal törvényszéki bíró, a főtitkár Stodolni Gyula. Mindhárman 1905-ben kapták tisztségüket. Mindhárman a soproni zene történetében alig játszottak nagyobb szerepet. Vajjon ki irányította a fiatal Bartókra a vezetőség figyelmét?¹⁽²⁴¹⁾

Az estélyeken felolvasás, szavaltat mellett szokott zene és ének lenni. Az 1905. december 9-i műsor így hangzott. „1. A gyermekkitelepítés és nyári tanfolyam eredménye. Írta és felolvassa Krug Lajos dr. 2. Bach: Chroma, Phantasie und Fuge. Zongorán előadja Bartók Béla úr. 3. Wolf Cyril: Ave Regina coelorum. Énekli Baboss Evelin úrhölgy. 4. a. Bartók Béla: Ábránd és scherzo. b. Chopin: Nocturne és ballada. 5. Csanády Virgil: Balatoni nóta. Énekli Baboss Evelin úrhölgy. 6. Liszt: Spanyol rhapsódia. Zongorán előadja Bartók Béla úr zeneművész”.²⁽²⁴²⁾

Az estélyt szokás szerint az akkori kaszinó (ma kultúrház) nagytermében tartották. A műsor megértéséhez tudnunk kell, hogy ekkoriban ez az irodalmi társaság magyarosítással is foglalkozott és nagyszabású mozgalmat indított, hogy a Rábaközben a soproni német ajkú gyermekek több nyári hónapot tölthessenek; erről beszélt az első műsorszámban a mozgalom egyik vezetője, Krug Lajos tanító. Baboss Evelin ma is él Budapesten. A kormánypárti Soproni Napló mindkettőjükkel elég röviden végez, Krugnak „hazafias hévvel teli felolvasás”-át említi, Baboss Evelinről azt veti oda: „a műkedvelő elemeket képviselte”. Bartókról ezt írja: „Az estély fényes sikerét jelentette Bartók Béla zeneszerző és zongoraművész játéka, a ki mesteri technikát és érzésteli játékot mutatott be. A közönség nagy élvezettel hallgatta a művészt, a ki a tapsvihart ráadásokkal viszonzta, valósággal elkápráztatva hallgatóságát páratlan játékával”.³⁽²⁴³⁾

A Nemzetőr című ellenzéki lap a hangversenyt megelőzően „kiküldte” nyilván tudósítóját, Mayer Gézát,

hogy kérdezze ki a fiatal művészt eddigi pályájáról. Mayer a korabeli vidéki újságírókat messzire felülmúlta értelem és hozzáértés dolgában, Bartók azonban nem igen bízott benne, mert inkább maga vetette papírra azt, amit közlésre érdemesnek tartott. Az eredeti fogalmazvány így hangzik:[4\(244\)](#)

„Életrajzi adataim ezek:

Sz. 1881. Nagyszentmiklós. 7. év. elvesztettem apámat: anyám Voit Paula nagy küzdelmek árán nevelt fel.

10. év fedezte fel Altdörfer úr tehetségemet Nagy-Szóllóson. Tanultam először édesanyámtól, aztán Pozsonyban Erkel Lászlónál, végül a bpesti zeneakadémián (Thomán, Koessler). Kossuth [120](#)szimfóniámat Bpsten 1904-ben nagy sikerrel adták, utóbb Manchesterben. Ez év márc-ban Bpsten mint zongoristának volt sikerem, két hét előtt Manchesterben, 1 hét előtt teljes magyarságával feltűnést keltett zenekari suite-m Bécsben.

Ilyet ugyan még nem írtam magamról, de mit tehetek róla: egy életrajzban éppen ezek a „sikerek” a legfontosabbak. Hazafias üdvözléssel igaz híve

Bartók Béla”.

Mayer a Nemzetőr 1905. dec. 8-i számában kivonatolta ezt az írást és hozzátette Bartókról: „fiatal kora ellenére is egyik legkiválóbb magyar zongora-virtuóz és jeles zeneszerző”. Továbbá: „azért is érdekes lesz Bartók fellépése, mert éppen most közeledik rohamosan művészi jelentőségének zenitjeihez”.

Mégis a december 12-i számban az Irodalmi Körrel szóló beszámoló csak a szabványos dicséreteket mondja: „Bartók Béla csak növelte és megerősítette a mi körünkben is azt a szép nevet, amit már a Kossuth szimfóniával, meg más dolgaival kivívott magának. A mi közönségünk is alig akart megválni tőle, többször kényszerítette a zongorához ülni”.

A két német helyi lap, kevésbé lévén érdekelt az Irodalmi Kör működésében, még kevésbé vett tudomást a soproni zeneélet egyik legnagyobb eseményéről; az Ödenburger Zeitung a december 12-i számában ír pár sort, a Westungarisches Volksblatt a 16-i számban csak annyit említ, hogy nem kapott meghívót és így nem is írhat tudósítást.

Annaira-amennyire megérthető a dolog, mert ezekben a napokban zajlott legjobban a politikai élet. A megye teljes tisztviselő kara lemondott, mert a Fejérvári-kormány törvénytelen rendeleteit nem kívánta végrehajtani. A kormány erre Baditz Zoltánt nevezte ki főispánnak és küldte a megye nyakára. A társadalom megoszlott; volt, aki a lemondott tisztikarral tartott, volt, aki sunyin Baditzhoz dörgölődött. Ilyen körülmények közt az újságokat kevésbé érdekelte a zene és még szép volt, hogy a baloldali lap, nyilván a Kossuth-szimfóniára való emlékezéssel, ereszkedett jobban bele a dolgokba[5\(245\)](#). Dicséretére válik azonban Sopron régi zenekultúrájának, hogy akadt valaki, nevét sajna nem tudjuk, aki a közömbösségre felhorkant és a Nemzetőrben ki is fejtette nézeteit. A december 14-i számban hosszabb cikkben elmondja, hogy az Irodalmi Kör estélye nem ezt a fogadtatást érdemelte a sajtó részéről. Sem Baboss Evelin, sem Krug Lajos, legkevésbé azonban Bartók Béla:

„Az estély egyik fő vonzó ereje, Bartók Béla hazánkfia és zongoraművész bemutatott művészete felett a kritika általános, semmitmondó frázisokkal hamarosan napi rendre nem térhet. Midőn a kistermetű, de rokonszenves művész egy igazi tehetséget feltételező Bach-féle fugával mutatta be tudását, a hallgatóság hamarosan tisztában volt vele, hogy nem közönséges, a köznapiságot csak némileg túlhaladó tehetséggel állnak szemben, hanem Apolló egy megihletett, felkent követőjével. Technikájának szédítő biztonsága Liszt

spanyol rapszódijában jutott diadalmas érvényre. A billentyű könnyed és tiszta érintése, a vezető motívumok uralkodó kiemelése és a kísérő zene jellegzetes hozzáépítése, hozzáillesztése a főgondolathoz mindmegannyi elsőrangú művészeti minőségek. Pianoinak leheletszerű elhalása, a forték semmi erőművészeti produkcióra sem emlékeztető, hanem igazi erőt kifejező hatalmas hullámozása, a rendkívül jó ízléssel és finom érzékre mutató felfogással párosulva: Bartók játékát befejezetté és tökéletessé teszik. Hogy mint alkotó és szerző is járatos a zene misztériumában, az (!) leginkább saját szerzeményében „Ábránd és scherzo”-jában láttuk. Ha a játéka által előidézett benyomásokat összegezzük és belőlük a bírálatot leszűrjük, azt fogjuk találni, hogy a Bartók Béla nyújtotta élvezet azért volt oly teljes, mert a művészet hamisítatlan, hatást nem vadászó, tiszta igazsága szólalt meg benne. Úgy tudjuk, hogy a kormány a jeles művészt az egyes vidékek népdalainak gyűjtésével bizta meg, hogy ezek képezzék kiapadhatatlan kincses bányáját a törül metszett magyar muzsikának. Jobb kezekre bizony soha sem bízhatta volna. Úgy hiszem, tartozunk vele magunknak is, hogy Bartók Béla iránt a feltétlen tisztelet adóját ekképen is lerójjuk”.

Nagyon jó volna tudni, ki rejtőzik a „Primás” név alatt. De ki él ma már, aki az újság kulisszái mögött akkoriban bejáratos volt?

Altdörfer Keresztély, soproni zeneszerző és orgonaművész, Bartók zenei tehetségének felfedezője.

Sajátságos, hogy Bartók soproni kapcsolata Altdörfer Keresztéllyel is homályban van. Németországból került Sopronba, az ev. templom orgonása volt. Még az 1840-es évek végén énekkart szervezett, majd 1859-ben a Dalfüzért. Zeneszerzéssel is foglalkozott, továbbá kitűnő korálkönyvet is írt, amely két kiadást ért meg. 1898-ban halt meg. Fia, Altdörfer Viktor országoshírű zongoraművész és orgonajátékos volt. Az Altdörfer-családban kevés szó esett Bartók Béla felfedezéséről. 1922-ben Altdörfer [122](#)Viktor csak annyit tudott mondani, hogy apja rokoni látogatáson volt egy izben Nagyszöllösön.[6\(246\)](#) Mikor apja felfedezettje bemutatkozott a soproni közönségnek, természetesen Altdörfer Viktor is ott volt tanítványaival, ezek egyike, dr Ruhmann Jenőné, ma is tanúsítja, hogy Bartók Bach-játéka milyen nagy hatással volt rá, aki pedig maga is nagy értője és értetője volt a lipcsei nagymesternek.

Bartók első szereplését igen sokára követte a második. Tán csak művészkörökben beszéltek róla, pedig már hamarosan európai híré lett. 1922-ben egy újságcikk közölte a Mayer Gézának adott életrajzi vázlatot és büszkén feltárta a soproni kapcsolatot Altdörfer Keresztély révén. Méltán írhatta akkor a cikk: „Bartókot, a zeneszerzőt, nem ismeri Sopron. A nép dalos ajkáról, primitív hangszereiről tanulja, lesi el a dallamvezetést, harmóniát, ami ma Sopronban, hol a klasszikus, kicsiszolt muzsika tartja fogva a lelkeket, egy kevés idegenkedésre biztosan találna”.[7\(247\)](#)

1924. március 8-án szerencsétlente Bartók ismét Sopront. A baloldali Sopronvármegye napilap teljes tüzzel méltatta a nagy eseményt; március 5-én ezt írja: „Ha Sopron tényleg zeneváros, mint sokan szeretik mondani, erre a hirre örömszázlók kell, hogy repüljenek a zenekultúra hajlékainak ormára”. Valóban amikor Reményi Ede játszott a múlt században, a szálló kitűzte a nemzeti zászlót; Bartók, amilyen szerény ember volt és amennyire nem adott effélére, nem jutott ilyen megtiszteltetéshez. Műsorán Scarlatti egy szonátája, Beethoven 10. számú szonátája, Debussy 3 darabja, egy Brahms rapszódia, egy Chopin nocturne szerepelt, míg a maga szerzeményei közül a Parasztdalokból, a Gyermeknek sorozatából, a Román táncokból adott szemelvényeket, továbbá a Szonatinát, a Medvetáncot és az Est a székelyeknél c. darabját adta elő.

A Sopronvármegyében Szentimrey Lajos[8\(248\)](#) írt elragadtatott hangon az estről március 9-én. Maga nem volt ugyan zenész, de kitűnő érzékkel kísérték bírálatai a soproni zeneéletet. A kiadós ismertetésből kiemeljük: „Harcolt a közönségével és győzött. Még a Medvetánc és a Szonatina bizarr szellemességei, groteszk ötletei is feltétlen megadásra készítették mindenkit. És hálás volt a közönség, hogy végre konzseniális interpretálásban hallhatta Debussyt.” „A termet egészen megtöltő közönség hálás is volt a feledhetetlen gyönyörűségért és számról számra fokozódó lelkesedéssel, viharos ünneplésben részesítette a nagy zeneköltőt, aki végül ráadással mondott köszönetet”.

Az „új” muzsika híveit ez sem elégítette ki. Március 11-én új jelzéssel újabb cikk jelent meg Bartókról, a népzene kutatóról és egyúttal emberi nagyságáról is. Az írója Kolb Jenő, aki később Nyilas-Kolb Jenő néven számos művészeti könyv és cikk írója lett. Az 1920-as években a modern zenének nagy apostola Sopronban.[9\(249\)](#) De még ez a cikk sem volt elég, ugyanabban a számban ismeretlen tollból ily című cikk is olvasható: „Mi a különbség egy főherceg és a kultúra királya között?” Kiderül a rajongó képek szikkadt háttere. Ó, nemcsak zászlót nem tűztek ki, hanem „a hivatalos Sopron egyszerűen nem vesz tudomást Bartók Béláról”. Valamivel korábban Albrecht főherceg a Vörös kereszt-bál kedvéért eljött Sopronba, akkor a vezető emberek Pinnyéig elébe utaztak, Bartókkal egyidőben Prohászka püspöknek adták meg a fogadtatás módját, Bartókot semmibe vették. A Sopronvármegye is teljesen igazat adván a felszólalásnak, kérdést intézett a polgármesterhez és az Irodalmi Kör elnökéhez ez ügyben. Mindketten hivatalos útjaikra hivatkoztak, mint ami megakadályozta őket a tisztelgésben. A lap méltán furcsálja, hogy pontosan

egyidőben, szombaton akadtak ilyen természetű elfoglaltságok.

A Soproni Hírlap, a jobboldali lap 1924. március 26-án szükségesnek látta olvasói felvilágosítását Bartókot illetően: „A soproniak közül sokan azt nem is ¹²³tudják, hogy mit jelent ma Bartók Béla, a magyar zene mai legnagyobb alakja”. Tudósítója Klacsó Győző, polgáriskolai énektanár március 9-én bölcs szerénységgel így nyilatkozik: „Aki művészetével annyi dicsőséget szerzett Hazájának, mint Bartók Béla, annak játékaról és műveiről semmi kritikát sem írhatunk”.

Kolb Jenő már a következő, 1925-ös év legelején tárgyalást kezdett Bartókkal, aki is január 16-án ismert pontosságával műsortervet is küldött, ez a levél gyűjteményemből 1944/45-ben elkallódott, a dátumot a katalógusból veszem. Kolbot az ilyen ügyekben a legmesszebbre menő művészetpártolás vezette és kértére Bartók is szívesen vállalta a hangversenyt a soproni Anya- és Csecsemővédő Egyesület javára. Mért, mért nem, a hangversenyre csak 1928. december elején került sor. A Sopronvármegye ismét meghúzta a nagy harangot, december 2-án többek között ezt is írja: „A győri vasúti állomáson Thurner dr. polgármesterrel élén lelkes csapat fogja üdvözölni”.

Szégyenkezve kell bevallani, hogy a polgármestert, továbbá az Anya- és Csecsemővédelem vezetőségét ezúttal is *egyéb teendők* tartották elfoglalva, így az állomáson csak a Zeneegyesület két alelnöke, Kolb Jenő, Flórián György, kitűnő zongorajátékos és e sorok írója jelent meg. Az üdvözlő beszédre a Zeneegyesület Kárpáti Sándor, ismert zeneköltő és zongoraművész kérte fel, de az bizony nem jelentkezett még akkor sem, amikor a sínautó befutott és Bartók velünk szemben megállott, kis útításkáját letéve a földre. Kínos pillanatok voltak ezek; senki nem érezte magát hivatottnak, hogy pár köszöntő szót mondjon, csak a nevünket mormogtuk el. Végre Bartók felkapta a táskáját, indult a kijárat felé, mi pedig vert kutyaként utána. Ott kívül várakozott a szónok. Hát biz az történt, hogy peronjegyet kívántak tőle; vagy nem volt vele pénz, vagy egyáltalán nem volt egy pengője, ami a nagycsaládos zenetanárnál abban az időben könnyen megesett, a portás pedig nem kapott értesítést, hogy valami hivatalos fogadtatás készül (a hatalmasságok sohasem fizettek peronjegyet), egyszerűen e körülmény elpanaszlása után Kárpáti egypár meleg szóval üdvözölte Bartókot és egy zenebárát a személyautójával odajárt, hogy elvigye a művész vendéget a Pannóniába. Mi gyalogosan odasiettünk; déli 2 óra tájban volt ez, Bartók megebédelt, feltűnt, hogy csak főzeléket evett, utána kijelentette, hogy ki akarja próbálni az előadás színhelyét. Egyébként alig beszélt és úgy tetszett, hogy nem is igen figyel arra, amit mondunk. Kárpáti például emlékeztette, hogy majdnem első soproni szereplése évfordulóján érkezett ismét ide. A régi kaszinó nagytermét akkor kezdték csak fűteni, Bartók mégis levetette kiskabátját is, elkezdett játszani; néhány taktus Bach után már szabadon rögtönzött, majd ismét visszatért valamely ismert Bach-szólamra, el-elkalandozott, saját dolgaiból is belevegyített a rögtönzésbe, így kb. másfél óra hosszat. Délután négy óra tájban visszakísértük a szállóba. Este, azaz december 2-án megtartotta hangversenyét a következő műsorral: először az ismeretlen nevű Ciala, 18. századbeli olasz szerző kis szonátáit játszotta, majd Scarlattitól egy szonátát. Most Beethoven Búcsúzó szonátáját, op. 81, hallhattuk. Ezután Kodály kisebb darabjait vette sorra, köztük a Székely keservest. A maga művei közül egyet játszott a parasztdalokból, egy Sirató éneket, három kis rapszódia, a második burleszket és az Allegro barbaro c. darabot. Befejezésül Liszt Pélérinages (Vándorlások) című ciklusából adott négy darabot örökre emlékezetesen. A sok ráadás után most már Sopron előkelőségei is közre fogták a mestert és megigértették vele, hogy a Zeneegyesület és zeneiskola 100 éves örömnepén, a következő, 1929-es évben közreműködik.

A Sopronvármegye névtelen tudósítója ezt írta. „A legintelligensebb, legdisztíngáltabb és pur et simple mondhatjuk, a legkonzervatívabb közönség gyűlt össze a Kaszinó termében. És ez az intelligens, disztíngált, rezerváltan konzervatív közönség tűzbe jött, lelkesedett és tapsolt Bartók Béla különös,

háborgó muzsikájának, újra vissza és visszahívta a hangversenydobogóra, úgy hogy a művésznek saját műveiből három ráadást kellett játszania. Ez a siker a leglényegesebb leszögezni valónk erről a hangversenyről”. Ezután kissé lehangoltan olvassuk: [124](#)„szép, de nem túlságosan nagyszámú közönség”.[10\(250\)](#)

Egy év sem telt bele, Bartókot újból lehetett hallania Sopronnak. A Zeneegyesület fennállásának 100 éves ünnepét ülte 1929. októberében. A díszhangversenyen Weber Oberonjának nyitánya szerepelt először, amely darabot száz évvel ezelőtt is műsorra tűzték a legelső egyesületi hangversenyen. Ezt követte Bartók Béla a zongorára és zenekarra írt rapszódijával, majd Kodály Psalmus Hungaricus következett és végül Dohnányi fis moll suitje. Október 21-én zajlott le ez az óriási műsor. Egyéb rendezvények mellett e napokban ünnepelte a Sopronvármegye 30 éves fennállását, a szerkesztők és lapkiadók kongresszusát is erre a napra tűzték ki, éppen az eddig Bartók Bélát annyira ünneplő lap nem áldozott egy sort sem Bartók szereplésének ismertetésére. A Soproni Hírlap Mészáros Sándorra, az ismert költőre bízta a díszhangversenyről szóló beszámolót. Weberről szólva így folytatja: „Teljes más világba vitt Bartók mély magyarságú kompozíciója. A zongora első ütemeire fekete függönyként és engedelmesen váltak szét a nagy zenekar hangszereinek ütemei és csodálatos volt látni a mestert, amint a zongora játszása láthatatlan dirigens pálcájával valami kifejezhetetlen erővel gyűrte uralma alá a féltermet betöltő zenei instrumentumok sokszínű lelkét. Megrázó volt a zongorának és hangszerkaroknak ez a küzdelme és benne a rapszódia lelkének kifejezhetetlen vergődése, míg végül ez a harc a zenei köszonancia magas és ünnepélyes harmóniájában olvadt át. A közönség szinte lenyűgöző áhitattal leste a mester nagyszerű vezetésének és dinamikájának ezt a csodálatos produkcióját”.[11\(251\)](#)

A következő napon, az a október 22-én az ünnepi hangversenyek során szólistaest következett Liszt és Petőfi tiszteletére, Bartók Liszt Weinen-Klagen c. darabját adta elő. Ezúttal még a Soproni Hírlap is csak nagy általánosságban szólt a hangversenyről.

1929 óta elmúlt egy negyedszázad, de kedvetlenül kell megállapítanunk, hogy Bartókot ma sem ismeri jobban a soproni dolgozók világa, mint korábban. Zenekari műveinek előadása sok nehézségbe ütközik, a szólójátékosok hatásosabb darabokat választanak, csupán a fiatalság és a kórusok közül is inkább az ifjúságiak azok, amelyeknél Bartók-kultusról beszélhetünk. A nagy mester halálának 10. évfordulója alkalmával a Liszt Ferenc Múzeum és a Berzsenyi Gimnázium egy-egy kis kiállítással áldozott emlékezetének és volt néhány sikeres emlékhangverseny, remélhetőleg egy erőben teljesebb Bartók-kultusz előjátékának tekinthető kezdeményezések.[12\(252\)](#)

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Vörösmarty Mihály soproni kapcsolatai

Csatkai Endre: Vörösmarty Mihály soproni kapcsolatai

Az 1955-ös esztendő Vörösmarty-centenáriumára emlékeztetünkbe idézi azt az érdekes soproni kapcsolatot, hogy a költő egyik fiataalkori tragédiáját, a Salamon királyt, csak nálunk hozták színre, mégpedig a lyceum, a mai Berzsenyi gimnázium tanulói. Az irodalomtörténet és a színháztörténet szempontjából érdekes előadás pontos dátumát azonban hasztalan keressük a helyi irodalomban. A színlap is csak fényképmásolatban maradt fenn, de azon csak ennyit olvashatunk: „ma Vasárnap Június 24.” Kovács Sándor 1890-ben megjelent könyvecskéje az iskola önképzőkörének történetéről két helyen is szól az előadásról. „1829-ben Vörösmarty Salamon királyát adták elő jótékony célra. Hogy a [125](#)három nőszerepet

(Neszte, Zsófia, Jolánka) kik játszották, arról a színlap nem világosít fel. Mivel az eredmény a legvérmesebb reményeket is felülmúlta, új előadást terveztek, de szándékuk a megújult belső viszályok miatt nem válhatott valósággá”. Majd „1829-ben, midőn a tagok felléptek Sopron játékszínében, a Salamont tanulták be. Meg voltak győződve, hogy korukban szebb darabot, tartalomban magasztosabbat, alakban ragyogóbbat nem tud felmutatni a magyar költészet”. Az előadás évét tehát Kovács kétszer is az 1829-es évre teszi.¹⁽²⁵³⁾

Felső Engedelemmel,
fog ma Vasárnap Junius' 24. Soprony Szabad' Királyi Város'
játékszínén a' Sopronyi Tanuló Magyar Tarsaság' Tagjai által
előadattatni:

SALAMON KIRÁLY.

Szomorú-játék 5 felvonásban. Irta Vörösmarty Mihál.

S z e m é l y e k:	
<p>Salamon Király — — — — —</p> <p>Géza, } fejedelmek, az ország' harmadának' Urai</p> <p>László, }</p> <p>Otto, Morvai fejedeleim — — — — —</p> <p>Ernyei, } királyi tanácsok — — — — —</p> <p>Vid, }</p> <p>Denzó, Győri püspök — — — — —</p> <p>Vilmos, Szekszárdi Apát — — — — —</p> <p>Akos, hadnagy a' király' seregéből — — — — —</p> <p>Szónok, }</p> <p>Bikás, } hadosgyerek a' fejedelmek' társaságából</p> <p>Petrud, }</p> <p>Bátor Opor, hűres vitéz a' fejedelmek' partján — — — — —</p> <p>Chatis, hűres vitéz a' király' partján — — — — —</p> <p>Körös, egy csavargó bajnok — — — — —</p> <p>Sorvátag, egy tébolyosult remete — — — — —</p> <p>Köret — — — — —</p> <p>Erdő, } katonák — — — — —</p> <p>Masodik, }</p> <p>Lovász — — — — —</p> <p>Alorczás — — — — —</p> <p>Urak, katonák mind két részről. Alorczások.</p>	<p>Lemle András — — — — —</p> <p>Iles József — — — — —</p> <p>Horváth Dániel — — — — —</p> <p>Szekács József — — — — —</p> <p>Pertáky János — — — — —</p> <p>Horváth Lajos — — — — —</p> <p>Mód Mihál — — — — —</p> <p>Szencsényi Pál — — — — —</p> <p>Zsolnay David — — — — —</p> <p>Alkai Zsigmond — — — — —</p> <p>Taubner János — — — — —</p> <p>Zmeskál István — — — — —</p> <p>Horváth József — — — — —</p> <p>Ilasz Lajos — — — — —</p> <p>Kvívámszer Lajos — — — — —</p> <p>Tamasz István — — — — —</p> <p>Kovács Sándor — — — — —</p> <p>Hajós Gábor — — — — —</p> <p>Barát Simon — — — — —</p> <p>Kis János — — — — —</p> <p>Szalai Sándor — — — — —</p>

Sógo — — — — — Kis Lajos

A' Felső' kiváltságára a' bévétel az elszegényedett kézműves-
legények', szolgák' 's szolgálok' számára felállítandó intézetnek toképenzud
fog szolgálni.

Alázatossan meghívattatnak e' végből minden rendben T. T. Urak
és Anazonnyagok, kik a' szegénység' terében könnyebbíteni szívesen ipar-
kodnak, hogy intézetünket becses jelenletekkel előmozdítsanak méltóztatás-
nak.

Bülmék Loge-khöz és rekesztett-székekhez váltathatnak Wili Mihál
lakásán a' St. György-utczában, 103 szám alatt az első emeletben.

A' helyek' szokott árra megmarad.

Kezdet 7 órákor. Végzet 10 órákor.

Soproni színlap Vörösmarty Salamon király-ának előadásáról

Az első világháború éveiben Payr Sándor kis füzeté az első magyar színielőadásokról ¹²⁶közli szószerint a színlapot és átveszi az 1829-es évet.²⁽²⁵⁴⁾ Vértess (Vatter) Ilona, aki színházunk történetét 1841-ig dolgozta fel, csak egy jegyzetben említi az előadást, de az 1828-as évvel kapcsolatosan.³⁽²⁵⁵⁾

Az igazi dátum kérdés, ha nem is egy csapásra, de megoldja egy korabeli tudósítás, amely a Tudományos Gyűjtemény 1828-as évfolyamában jelent meg.⁴⁽²⁵⁶⁾ Írója Edvi Illés Ádám, a címe: „A Sopronyi Magyar Társaságnak esmertetése 1827”. Az előadásra vonatkozó rész ez: „A Játékszínről most már az Egyesület el van tiltva. És különös engedelem vala, hogy a múlt eszt. Június 24-dik Vasárnapon a városi nyilvános Játékszínen eljátszhatá Vörösmarty Salamon Királyát, mely 22 személyt kívánó darab. A nyomtatott Játékszini czédulára ez vala alá írva: A Felsőség (városi t. i.) kívánságára a bevétel az elszegényedett kézműves legények, szolgák és szolgálók számára Sopronban felállítandó Intézetnek tőkepénzüll fog szolgálni”.

„Mult eszt.” írja a szöveg, a lap 1828-ban jelent meg, ezek szerint 1827 és nem a későbbi irodalomban említett év volna az igazi. Itt csak az okoz zavart, hogy a tudósítás címe meg 1827-ről beszél. Ha ezt a dátumot vesszük alapul, akkor 1826-ra kellene gondolnunk, márpedig a darab csak 1827-ben jelent meg, a könyvre nem kevesebb mint 12 diák fizetett elő, így könnyű volt megtanulni. A költő 1827. február 24-én kelt levelében köszöni meg az önképzőkör elnökének, Ódor István tanárnak a lelkes fogadtatást: „Nem hagyhatom felelet nélkül azon szép és példátlan készséget, mellyel Uraságod (t. i. az elnök) és társai felszólítatlan is részt kívántak venni munkám előmozdításában. Én valamint eddig örömmel hallottam hírét Társaságoknak, úgy most új okom van nagyra becsülni azt, midőn benne a legszebb ügyekezettel munkálkodni látom. Ezen nyilatkoztatásom és köszönetem mellett fogadja el uraságod az előfizetési példányokon kívül a 13-ik nyomtatványt velinen, melyet jeles Társaságok könyvtára számára magam jegyeztem ki. Az ifjúság éveiben egyebet is tenni, mint szilaj kicsapongást, ritkaság; de annál nagyobb érdem”.⁵⁽²⁵⁷⁾

A magánlevélben foglalt köszönet mellett Vörösmarty a kor szokásához mérten a kötet végén felsorolta könyvének előfizetőit és így került megörökítésre a 12 diák neve: Hajas Gábor, Horváth Dániel, Horváth József, Horváth Lajos, Ihász Lajos, Illés József, Köpe Károly, Lehr Lajos, Mód Mihály, Prépost Ferenc, Reiz Emanuel, Ritter Friedrich.⁶⁽²⁵⁸⁾ A színlap szerint közülük öten fel is léptek a darabban, lehet persze, hogy a nőszerepeket is az előfizetők sorából toborozták, viszont az is lehet, hogy soproni leányok adták. Még később is nagyon kárhoztatták azt a leányt, aki bár maga ellenszolgáltatás nélkül, de közreműködött valami belépődíjas előadáson.

1827-ben a polgárság még haladó szellemű volt és olyan alapításokon törte a fejét, amiből közvetlen anyagi hasznót nem látott, ilyen volt a Segéd- és cselédkórház, amelyet 1826-ban kezdeményezett az erre a célra alakult egyesület. Ezt mozdította elő a Salamon király előadása is.⁷⁽²⁵⁹⁾

Vörösmartynak egyébként 1945-ig csupán az Áldozat című tragédiája került színre, 1901 újjév napján adták. Shakespeare fordításai közül a Lear királyt 1904-ben, 1908. április elsején és az 1929/30-as idényben játszották. Csak a felszabadulás után merte egyik társulat a Csongor és Tündét előadni, addig röstelték a fáradságot és nem bíztak benne, hogy a közönséget érdekli a darab. 1950. február 9-én volt a bemutatója és íme a megújódott közönség még háromszor (február 14, 16, 19) megtöltötte a színházat. Az új közönség ízlése méltán lehet iránytűje a műsor összeállítóinak.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. Katona Imre: Kőrösi Csoma

127Cs. Katona Imre: Kőrösi Csoma Sándor soproni barátja és iskolatársa

Borgátai Szabó József azon kevesek közé tartozott, akik úgyszólván egész életüket a magyar őshaza-kutatás ügyének szentelték¹⁽²⁶⁰⁾. Nem volt soproni születésű, de egészen fiatalon kapcsolatba került a várossal, melynek haláláig hű tagja maradt. Östörténete szerint: „mindazon nagy nemzet utódai vagyunk, melynek élete a história keletkezésével egykorú”. Hirdette, hogy a „Mag nemzetség a Medusok egyik első osztálya volt Herodotos szerint”. Őseinket kutató fantáziája majdnem fél-Ázsiát bekalandozta. Ezért kapta az utókortól az „ábrándos” jelzőt.

Östörténeti fejtegetései nagyrészt már kora túlhaladta, mégsem fogják nevét elfelejteni, már csak azért sem, hisz ő adta az indítékot Kőrösi Cs. Sándornak arra, hogy a magyar őshaza felkeresésére elinduljon. Az alábbi sorokat Borgátai egyik kései írásából vesszük, melyet a „Sopron” című napilap 1876. évi december 16-i számában írt:

„Kőrösi Cs. S. Göttingában az 1817. és 1818-ik években tanuló társam volt. Ő akkor mintegy 20 éves középtermetű... barna arcú, szerény székely fiú volt. Egy párisi igen öreg Dámánál Vele megösmékedvén, többször volt nálam tudományos tárgyakról hazánk s nemzetünkről eszmecserén. Egykor már közel éjfélkori mulatásunk közben jelenté, hogy ő csak hírt s nevet szeretne magának szerezni. Szép szándék, válaszolám, s könnyen kivihető! Hogy-hogy? mondá ő. Keresd fel, Sándor! felelém, őseinket s hazájukat, a bíboros Koszta Császár (Bíborban született Konstantin) érintése szerint, Ásiában. Erre ő elnémult, tűzbe jött, szemei szikráztak s üstöke emelkedett. Utóbb tanácsomra vele együtt Dissentől Pindara magyarázatot hallgatott”. A két tanulótárs, illetve immáron jóbarát kapcsolatai az évek során csak mélyültek. Kőrösi Csoma is, mint Borgátai, 1818 júniusában hazajönni szándékozott, de mivel „a Nagy-Enyedi tanároktól neki segítség ígértetvén, még félévig ottmaradni készült”. E fél évet Kőrösi igen szorgalmas tanulással töltötte. Ott lebegett képzeletében az őshaza elérésének álma. A soproni fiatalember ötlete nem hagyta nyugodni többé. Akkor azonban még ki hitte volna, hogy e lehetőség a húsz egynehány éves székely fiú cselekvésében valósággá érik. Erre még Borgátai Szabó József sem mert komolyan gondolni. Annál nagyobb és meglepőbb volt csodálkozása, mikor 1819-ben róla „mármint Zágrábban és utóbb Constantinápolyban s Teheránban, Perzsia fővárosában az angol követ kegyelméből először” értesült. Borgátaiban sem az idő, sem a többszáz kilométeres távolság nem tudta elhomályosítani a régi barátság s a volt iskolatárs emlékét. A hír hallatára azonnal akcióba lépett: „....Széchenyi István azon kérésre, – írja visszaemlékezésében – hogy szíveskedjék számára segélyt küldeni, 400 aranyt szedett össze Mágnásaink körében, s azt Néki elküldötte: de Sándor, ámbár eleget sanyargatott, azokat nem költötte el, hanem a Nagy-Enyedi collégium alapítványára rendelé, s nekünk is Sopronba megküldé a tibeti nyelv sok fáradsággal készített grammatikáját s szótárát”.

Kőrösi Csoma Sándor kapcsolatai ezzel azonban még nem szakadtak meg Sopronnal. Mint az angolok kalkuttai könyvtárosa, élénk kapcsolatot alakított ki Teleki Józseffel, az akadémia elnökével. Neki írta többek között Heeren, a göttingiai egyetem hírneves történettanára ¹²⁸hatása alatt, hogy „Persia volt őseinek hona s a Sanskritban sok magyar szavak vannak”. Azonban Borgátai Sopronból küldött leveleiben hiába figyelmeztette a zend nyelvre, Kőrösi figyelme Kína felé fordult „hihetően azért, mert ... azt olvasta, hogy a Közép Persáknak az arabs böszült mohamedánusok általi a 651-ben legyőzésekor, ezeknek egy része Chinába menekedett”. Ezért másodszor is útnak indult Kínába, de útközben a sárgaláz áldozata lett. Hatalmas emlékkő hirdeti emlékét.

Borgátai Szabó József sokkal hosszabb élettel örvendeztette meg kortársait, mint volt egykori tanulótársa és barátja, Kőrösi Csoma Sándor. 70 évvel ezelőtt, 1885. június 8-án, 96 éves korában halt meg Szent György utcai házában, egyedül, magára hagyatva. Emléke előtt kegyelettel adózik minden soproni, s akiknek szíve a tudományért dobog...

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Verbényi László: Pestalozzi tanítványa Sopronban

Verbényi László: Pestalozzi tanítványa Sopronban

A népnevelés svájci úttörőjének híre még életében túlterjedt hazájának határán s a neuhofi iskola az európai nevelés új szakaszát készítette elő. Írásai a XIX. század elején hazánkban is elterjedtek s pedagógusok, szülők Pestalozzi tevékenységében a verbalizmusba merevedett középkori nevelés nagy ellenlábasát s a reális szükségletekre oktatás nagy harcosát látták.

Számos jel arra mutat, hogy Pestalozzi pedagógiai tanítása, a gyermekről vallott új felfogása Sopronban is elég hamar ismertté vált. 1838-ban kisdédóvóintézet kezdte meg működését, 1840-ben a soproni ev. el. iskola keretében reálosztály s „kisdéd lányokat női munkára oktató iskola” van.¹⁽²⁶¹⁾ Másutt viszont kertészeti ismeretek és kézimunka, mint iskolai tárgyak jelennek meg. Lehetne az adatokat még folytatni.

Pestalozzi soproni hatásának terjedésére vannak még pontosabb adatok is. 1847-ben ugyanis megüresedett a második tanítói állás a soproni reáliskolában s a kiírt pályázatra jelentkezők sorában egy figyelmet érdemlő pályázó is van.

1847. november 20-án írásban fordul a városi tanácshoz egy Kohn Salamon nevű tanító²⁽²⁶²⁾. Beadványában előadja, hogy szeretné a reáliskolai tanítói állást elnyerni vagy magániskolát szeretne alapítani. Elmondja magáról, hogy pedagógiai módszerekkel való megismerkedés céljából számos külföldi nevelő intézetet látogatott, alaposan ismeri Pestalozzi és más pedagógusok könyveit, sőt nevelési tárgyú cikkeket maga is írt.

Érdeklődése, úgy látszik, tanítómesterének szellemében elsősorban a szegény, elhanyagolt gyermekek felé fordult. Azt ígéri ugyanis, hogy azokat a gyermekeket, akik sem írni, sem olvasni nem tudnak, két hónap alatt ezekre az alapvető ismeretekre megtanítja. Beadványa buzog a fiatalos tetterőtől, tervektől. Felveti azonkívül a jobb eredmények elérésének érdekében a félévenkénti nyilvános vizsgát a szülők jelenlétében.

Kohn Salamonról a rendelkezésünkre álló adatok hiányosak. Nem tudjuk azt, melyik évben kezdett tanítani, mennyi ideig volt itt, milyen tevékenységet fejtett ki. Beadványának szelleméből kétségtelen, hogy Pestalozzi magyar tanítványának számítható. A reáliskolai állást ismeretlen okból nem kapta meg. Ezután rövidesen eltűnik szemünk elől; valószínűen más városban vállalt tanítói munkát. A tanácsi feljegyzések szerint Csáktornyára távozott, ott kezdett nevelői munkát. Valószínű az, hogy a javaslat benyújtója azonos azzal a Kohn Salamonnal, aki az 1850-es években hittudományi műveken kívül módszertani tanulmányt írt az olvasástanításról német nyelven, amely munka később magyarul is megjelent.³⁽²⁶³⁾

Ha a két személy azonossága véglegesen tisztázódik, akkor Kohn Salamon pedagógiai tevékenységének ismeretlen szakaszára derül fény.

129 Kubinszky Mihály: 80 éves a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút

A múlt század negyvenes éveinek elején két bécsi tőkés érdekeltség, a Rothschild és a Sina bankházak versengtek a Bécs–Pest közötti vasútvonal építési koncessziójának elnyeréséért. Míg a Rothschild ház a vasutat a Duna balpartján akarta építeni, addig Sina iparbáró Győr érintésével kívánta a vonalat Budára vezetni. Sina azért választotta ezt a vonalvezetést, mert így több vonallal, melyek szintén az ő érdekeltségének részvételével épültek, szorosabb kapcsolatot tudott volna biztosítani. Ezek között szerepelt az 1847-ben megnyílt Bécsújhely–Sopron szakasz is. Győri vonalának építése kevesebb sikerrel járt, a Rothschild csoportnak jobb összeköttetései voltak a mindenható Metternichhez, s ezért hazánk első vasútvonala a balparti összeköttetés Pest–Vác szakasza. A Bécs–Győr közötti vasútvonalat pedig csak közel 10 évvel később, 1855-ben nyitották meg. Nemsokára meghosszabbították ezt a vonalat Újszönyig. 1861-ben az időközben megnyílt Újszöny–Fehérvár és Fehérvár–Buda vonalak közbeiktatásával létrejött – különböző vasúttársaságok kezén – a jobbparti összeköttetés is, s Győr vasúti kapcsolatba jutott a fővárossal. 1865-ben a most már szintén Rothschild érdekeltségű Déli Vasút üzembe helyezi a Sopron–Kanizsa vonalat. Ennek a városunk fellendülésére nézve fontos eseménynek szeptember 20-án múltott 90. esztendeje.

Csak ennek a helyzetnek ismeretében lehet megítélni a Sopron és Győr városok közötti vasúti kapcsolat szükségességét. A két város között már 1797-ben csatornát akartak ásni, mely Bécsig vezetett volna. A tervet Kis mérnök, a Ferenc-csatorna alkotója kezdeményezte. 1820-ban a Győr és Sopron közötti országutakon postajáratot akarnak szervezni.¹⁽²⁶⁴⁾ 1827-ben Bodmer János Gáspár badeni sóbányadirektor és Bellinger és Társa bécsi mechanikusok szabadalmazott Palmer rendszerű függővasútjukkal hálózatot akarnak építeni Magyarországon. Ennek egyik fontos szakaszát képeznék a Sopron–Győr közötti függővasút. A függővasút ügye a kőbányai próbavasút eredménytelenségén bukott meg.²⁽²⁶⁵⁾ De a Sina-bank is gondolt Sopron és Győr között vasút építésére, ezt bizonyítja a Wien-Raaber Eisenbahn-t népszerűsítő kis térkép, melyen ez a vonalrész tervezett lóvasútként van feltüntetve. A gőzüzemű vasút kérdése itt első ízben a hatvanas években merült fel.

A vasút kérdése Győr és Sopron között azonban csak akkor kezd komoly keretek közé jutni, amikor Erlanger Viktor frankfurti (Majna) iparbáró, bankháza folyamodványára Győr és az országhatár között Sopron érintésével vasútvonal építésére engedélyt nyer. Az engedély 1872. október 15-én kelt, s az 1872. XXVII. t. c.-kel nyert törvénybeiktatást.³⁽²⁶⁶⁾ Nem sokkal később, 1873. májusában a tőzsdei „fekete péntek” rázta meg a monarchia gazdasági életét. A bécsi „tőzsdekrach” következményei a vasútépítést is érezhetően megrázták. Nem annyira az épülőfélben lévő vonalak maradtak el, hanem az új kezdeményezés hagyott ki. Így pl. 1874 őszétől számított közel másfél éven keresztül egy kilométer vonal sem nyílik meg Magyarországon (!) A gazdasági válságért sokan a vasutakat okozták. Valóban nagy befektetéseket igényeltek ezek, de az állam által biztosított kamatok mellett a vasútépítés a magánvasutak részére jó üzletnek mutatkozott. A gazdasági válság valódi okai ellenben 1873-ban elsősorban a német-francia háború utáni felelőtlen tőzsdei spekulációban keresendők.

130 Erlanger Viktor a tőkések közötti nagy riadalom közepette nem tudta tervezett részvénytársaságát megalapítani, s ezért, hogy az engedély határidejének eleget tegyen, s a vállalkozást mégis nyélbe üsse,

kénytelen volt az építkezést saját költségére megindítani.⁴⁽²⁶⁷⁾ Csak 1875. február elsején jött össze az alapszabályokat is jóváhagyó alapító közgyűlés. Ennek során a társaság a „Győr Sopron Ebenfurti Vasút” nevet vette fel.

Időközben az építési munkák is befejezéshez közeledtek, s a vonalat az 1876. január 2-i ünnepélyes megnyitás után – 80 évvel ezelőtt – január 3-án átadták a forgalomnak. A vonal Sopronban a Déli Vasúthoz, Győrben az osztrák Magyar Államvasúttársaság pályaudvarához szárnyvonalakkal csatlakozott. Ezzel mindkét fejlődőképes város vasúti gócponttá, elágazási csomóponttá fejlődött. Sopron város és környéke vasúti kapcsolatba jutott fővárosával, közel 30 évvel azután, hogy a bécsi vonal létrejött. Ez a sajnálatos késedelem Sopron város iparának és társadalmának fejlődésére nem elhanyagolható hatást gyakorolt. De kényelmes és gyorsabb összeköttetést Budapesttel csak az Újszöny–Kelenföld vasútvonal megnyitása (1884) biztosított, melynek következtében a GySEV 1885. július 1-től személyvonatait a mai Győr MÁV állomásra járatta.

A vonal üzembehelyezésekor, 1876-ban Balf megállóhely, Nagycenk (ma Pinnye), Eszterháza–Fertőszentmiklós, Kapuvár, Csorna és Enese állomások nyíltak meg.

Meg kell jegyezni, hogy a vasút állami kamatbiztosításban nem részesült. Dacára annak, hogy elemi csapások (hófúvás, árvíz) következtében a forgalom rögtön az első évben 40 napig szünetelt, már az első évben nagy haszonhoz jutottak a részvényesek. A vasút további fejlesztése tehát biztosítva volt. Még az első szakasz megnyitása előtt tartott közgyűlésen elhatározták az építési munkák folytatását az országhatárig. Lajtaújfalutól a határig, illetve Ebenfurtig terjedő 2 km-es szakaszt illetően az osztrák kormány nehézségeket támasztott, ezért az itt meglévő iparvágányt kellett bérbevenni. Jellemző, hogy ezeket a nehézségeket akkoriban csak több mint 10 esztendő elmúltával lehetett megoldani, amikor a GYSEV a Lajtaújfalui–országhatár szakaszt megvásárolhatta.⁵⁽²⁶⁸⁾ Egyébként a forgalom már 1879 őszén megindult. A hálózat fejlődésére döntő befolyással volt még a Fertővidéki Hév üzemének saját kezelésbe vétele a megnyitás napjától (1897. dec. 19.), majd később részvényeinek felvásárlása. A teherforgalmat a vonal mentén épült cukorgyárak is erősen fellendítették, de az érintett városok iparának forgalma is tekintélyes volt.

A vasút első mozdonyait mind Ausztriában szerezte s csak később adott megrendeléseket az Államvasutak budapesti gépgyárának. Itt készültek a celldömölki vonal részére a mozdonyok, melyek némelyike még ma is tartalékszolgálatot teljesít. Vontatási téren meg kell emlékezni arról az úttörő munkásságról, amit a Győr Sopron Ebenfurti Vasút a motoros vontatás terén végzett.

Az első világháború után bekövetkezett területi változások folytán a GySEV vonalainak egy része Ausztriához került. Ennek dacára a vasút egységes üzemvitelét mind mai napig fenntartotta.

A soproni pályaudvart ért súlyos bombatámadásokon kívül a hidak felrobbantásával, s a gördülő anyag elhurcolásával végződött a német megszállás, a második világháborúban. A pusztítások a forgalmat rövid időre megakasztották. De a felszabadulás után hamarosan megindult rohammunka előbb csak provizoriumokon, később pedig újjáépített vonalon indította meg a forgalmat. Azóta a vasút igen nagy fejlődésen ment keresztül. Műszaki berendezései nemcsak újjáépültek, de tökéletesedtek, épületei új köntöst nyertek. A vasút feladata is megnőtt. 80 éves története alatt ilyen fontos szerepet alig töltött be, mint a mai építőmunka során. És most már a vasút is a dolgozóké, azoké a dolgozóké, akik a 80 éves fennállás ideje alatt példamutató és lelkiismeretes munkával névtelen harcosai voltak ennek a nehéz szolgáltatnak.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955

---

131 **SOPRON 1945–1955**

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Roller Kálmán: Az Erdőmérnöki Főiskola tíz éve

Roller Kálmán: Az Erdőmérnöki Főiskola tíz éve

Ez év október 7–9-ig ünnepelte az Erdőmérnöki Főiskola a magyar nép szocialista életének tizedik évét, mely alkalommal meg kell emlékeznünk azokról az eseményekről is, amelyek a közel 150 éves főiskolának legutóbbi 10 esztendejét történelmi esztendőkké tették. Ez a 10 esztendő matematikai arányosítással mérve a 150 esztendőhöz képest kicsi, eseményekben azonban aránytalanul gazdagabb, eszmei-politikai fejlődésben pedig szinte egyenlő értékű a 140 év fejlődési ütemével. Ez a 10 év eredményezte az erdészeti tudományok rohamos kifejlődésének és az erdőgazdálkodás egyes ágazatainak szocialista kibővülése alapján az Erdőmérnöki Főiskola oktatási keresztmetszetének kiszélesítését, ezzel szoros kapcsolatban a főiskola leválasztását a közel két évszázados társtól, a Bányamérnöki Főiskolától, – az Erdőmérnöki Főiskola önállósítását a tudományok művelésében és az oktatásban, a tanszékek létszám- és keretemelését és az oktatandó tananyag gazdagítását. Mindez törvényszerűen következett be, párhuzamosan szocialista társadalmi rendszerünk fejlődésével.

1944-ben főiskolánk nehéz viszonyok között volt, mert a szovjet haderő előnyomulása elől nyugat felé menekülő német és nyilas alakulatok, de maga a nyilas kormány is Sopronban igyekezett a lábát megvetni. Ez az áradat nagymértékben veszélyeztette főiskolánk létét, részben, mert a főiskola épületeit hadi célokra kívánták felhasználni, másrészt, mert az egész főiskolát oktató személyzetével, hallgatóival, felszereléseivel együtt a nyilas kormány Tharandtba akarta kiköltöztetni. Szerencsére, mindkét igyekezet megghiúsult, ami a kar egységes állásfoglalásának köszönhető, írja Sébor János egyetemi tanár, az „Erdő” 1955. évi 4.

számában.

A felszabadulás előtt az egységes Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez tartozott. A kart az egész Egyetem Rektorának irányítása mellett a helyi dékán vezette, aki 1944-ben Cotel Ernő egy. tanár volt. Betegsége miatt azonban Sébor János egy. tanár helyettesítette, aki a legkeményebb helytállással oldotta meg ez év súlyos problémáit. Amikor a kar tudomást szerzett a kormány kitelepítési terveiről, az egész műszaki egyetemmel egyetértésben 1945 első napjaiban memorandumot készített és juttatott el a kultuszminiszterhez, melyben többek között a következő állott: „Lelkiismeretünk és a magyar jövőndőbe vetett rendíthetetlen hitünk parancsolja, hogy kormányzatunktól a tervezett intézkedések mellőzését kérjük. Kijelentjük, készek vagyunk arra, hogy a magyar tudományos élet folyamatosságára, száz veszély közepette is magyar földön ¹³²éleszhessük az új magyar jövőndő tüzeit, s magyar szellemben nevelhessük magyar földön élő véreinket.

E szép hivatás parancsszavaitól indítva, mi, a műszaki egyetem tanári kara, arra kérjük a kormányzatot, tegye lehetővé, hogy ezt az áldozatos kötelességünket hazai földön, ősi székhelyünkön teljesíthessük”.

A memorandum természetesen nem hatotta meg a kormányzatot és a kitelepítést továbbra is szorgalmazták. A kar tanárai és dolgozói azonban különböző technikai nehézségekre hivatkozva, az előkészületeket állandóan halogatták. Közben a módszereket, értékes felszerelési tárgyakat biztonságba helyezték, hogy a bombatámadásoktól és az elvonuló csapatok kapzsiságától megmentsék. A főiskola épületeit, felszerelését, egy eltévedt bomba által okozott kár kivételével sikerült a felszabadulás napjáig megőrizni.

A felszabadulás utáni hónapokban a főiskola épületeibe betelepült szovjet kórház fegyelmezett vezetőségének köszönhető, hogy intézményünket ezután sem érte nagyobb kár. A szovjet haderő parancsnoksága tette lehetővé, hogy az egyetemi oktatás továbbra is zavartalanul folyhasson. Hálával kell megemlékeznünk Turik szovjet őrnagyról, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopron megyei teljhatalmú megbízottjaként külön gonddal figyelt az egyetem zavartalan munkájának biztosítására.

A felszabadulás utáni években gyorsan peregték le azok az események, amelyek erdészeti szakoktatásunk fejlesztését és megerősítését eredményezték. A Szovjetunió tudósai nagy hatással voltak a magyar tudomány fejlődésére. Haladó gondolkodású tudósaink hamar felismerték az elméleti kérdések tisztázásának fontosságát és a tudományos kutatás gyakorlattal való szoros kapcsolatának objektív szükségességét. A szocialista gazdálkodási rendszer tervszerű fejlesztése ugyanis megköveteli, egyrészt, hogy alaposan ismerjük a természet és társadalom törvényeit, másrészt, hogy ezeknek a törvényeknek hatásait a dolgozók érdekében tudatosan felhasználjuk. Ez a tudomány és technika állandó fejlődését eredményezi, de ehhez csak úgy juthatunk el, ha tisztában vagyunk a materialista dialektikával.

A dialektikus materializmus alaptételeinek megismerése forradalmat jelentett az erdészeti tudományok művelésében is. Világossá vált, hogy az erdőmérnöki oktatás fejlődése a legszorosabb kapcsolatban van az erdőgazdálkodással, támaszkodik az erdőgazdálkodást végző üzem fejlődésére és megszilárdulására. Az erdőmérnöki oktatás az általános tudományos alaptételeken belül csak az erdőgazdálkodás gyakorlati felvetéseiből táplálkozhat, csakis az eleven gyakorlat emelheti magasra, az elméleten keresztül az oktatás színvonalát és csakis a szocialista erdőgazdálkodás talaján verhet gyökeret a dialektikusan fejlődő erdészeti tudomány. Ez a felismerés a dialektikus materializmus nyomán keletkezett és ennek a felismerésnek az oktatási gyakorlatban való megvalósítása töltötte be a főiskola oktatóinak minden igyekezetét az elmúlt 10 esztendőben. Ez az igyekezet sikeres volt, amit bizonyít a számtalan tanügyi reform, az átdolgozott tantárgyak tartalma, továbbá a tanári kar és a hallgatóság népét és hazáját szerető magatartása.

A 10 esztendő eszmei-politikai fejlődésének kiemelése után meg kell emlékezni a történeti eseményekről is. Elsősorban a hallgatók számának emelkedéséről. Míg a hallgatók létszáma az 1945–46. tanévben átlagosan 150 fő volt, ma az átlagos évi létszám 390 fő, akik 60 százalékban munkás és paraszt származásúak. Az oktatás szélesebbkörűvé tétele érdekében 1947-ben megszervezték a fatechnológiai tanszéket, 1950-ben az erdőfeltárási és gépesítési tanszéket, majd 1951-ben az erdőművelési tanszékből kivált az erdőtelepítési tanszék, továbbá újjáalakult az üzemszervezési tanszék a régi Erdőgazdasági Politikai Tanszék helyett. A tanszékek létszámának az emelkedése szoros kapcsolatban történt az erdőgazdálkodás szocialista fejlesztésével, amely új feladatokat kapott az üzemszervezés, az erdőgazdaság gépesített feltárása, valamint a korszerű biológiai elméletekre alapozott erdőművelési eljárások újszerű kimunkálása tekintetében. Ez a fejlődés annyira fokozódott, hogy 1949-ben két tagozatra oszlott az Erdőmérnöki Főiskola: faipari 133mérnöki és erdőgazdasági mérnöki tagozatra. Ez az állapot 1954-ig maradt fenn. Ekkor a két tagozat ismét egyesült és az erdőmérnök-képzés újra általános lett, miután a fejlődés menete bizonyította, hogy a kikerülő erdőmérnökök műszaki és biológiai munkakörét élesen szétválasztani nem lehet. Olyan erdőmérnökökre van szükség, akik üzemi feladataikat az erdőgazdasági munka széles profiljának megfelelően képesek teljesíteni. Az 1954. évi összevonás következtében felül kellett vizsgálni az egész tantárgyak tartalmát és szükségességét is és most van kialakulóban az új tanterv, amely az erdőgazdaság további fejlődésével lépést tartva tökéletesíteni fogja az oktatást. Az erdőmérnöki Kar leválása a Műszaki Egyetemi Karokból két évszázados együttműködés után 1950. június 15-én történt meg. Az Erdőmérnöki Kart az Agrártudományi Egyetemhez csatolták. 1953-ban az Erdőmérnöki Főiskola önálló főiskola lett egyetemi ranggal. A felügyeletet az Állami Gazdaságok Minisztériuma és a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főigazgatósága gyakorolta. Az Állami Gazdaságok Minisztériuma 1954-ben beleolvadt a Földművelésügyi Minisztériumba. Ezen időtől fogva főiskolánk a F. M. Szakoktatási Főigazgatóság hatáskörébe tartozik. Természetesen a szakirányítást továbbra is az Erdőgazdaságok Főigazgatósága gyakorolja.

A soproni Erdőmérnöki Főiskola. Diebold K. felvétele.

Az elmúlt 10 év alatt több idősebb professzorunk halálozott el. 1945-ben Kelle Artur az erdővédelemtan és Krippel Móric a fahasználat tanárai haltak meg. 1947-ben Modrovich Ferenc távozott el hirtelen körünkből. 1952-ben dr. Walek Károly kiváló matematikai professzorunk, 1954-ben dr. Romwalter Alfréd, a kémia tanára és 1955-ben dr. Fehér Dániel talajbiológus, egyet. tanár elhunyt borította mély gyászba főiskolánkat.

A szomorúság mellett öröm is érte azonban a főiskola tanári karát, amikor 1953-ban dr. Romwalter Alfréd egyet. tanárt, 1955-ben pedig Roth Gyula ny. egyet. tanárt Kossuth-díjjal tüntette ki kormányzatunk. A legmagasabb országos kitüntéseken túlmenőleg tanári karunknak sok tagja a Munkaéremrend tulajdonosa, az oktatásügy és az erdőgazdaság kiváló dolgozója elismerésnek a birtokosa. A kitüntetések bizonyítják, hogy az Erdőmérnöki Főiskola tanári kara megújulva, nagy buzgalommal ápolja az erdészeti tudományokat és a gyakorlattal szoros összeköttetésben 134neveli az üzemi élet nehézségeire és problémáira a jövő erdőmérnököket.

Meg kívánok még emlékezni az elmúlt 10 év alatt megválasztott dékánokról és igazgatókról. Az 1944–45. tanévben, a legnehezebb iskolaévben Sébor János egyet. tanár, mint helyettes dékán irányította az akkor még egyesített kart. 1946–47-ben dr. Proszt János, 1947–1948-ban újra Sébor János, 1948–49-ben dr. Szádeczky-Kardoss Elemér, 1949–1951-ben dr. Fehér Dániel volt a dékán, 1951–54-ig dr. Haracsi Lajos volt az Erdőmérnöki Főiskola igazgatója. Professzoraink a fejlődésnek ebben a 10 évében nagy rátermettséggel és hozzáértéssel vezették az Erdőmérnöki Főiskolát.

E tíz év alatt nemcsak az egyetemi oktatás, de a nevelő munka is nagy fejlődésen ment keresztül. Ma már két kollégiumban az Erdőmérnöki Főiskola hallgatóinak majdnem mindegyikét közös nevelésben és kollégiumi ellátásban tudjuk részesíteni. Az ifjúság kulturális, szellemi és erkölcsi nevelésének minden lehetősége a kezünkben van és az elkövetkezendő idők bizonyítékai lesznek annak, hogy az elmúlt tíz esztendő tapasztalatai által megerősödve, megfelelő képzettségű és szellemi színvonalú erdőmérnököket tudjunk képezni szocialista hazánk számára.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Nováki Gyula: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után (1945–1955)

Nováki Gyula: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után (1945–1955)

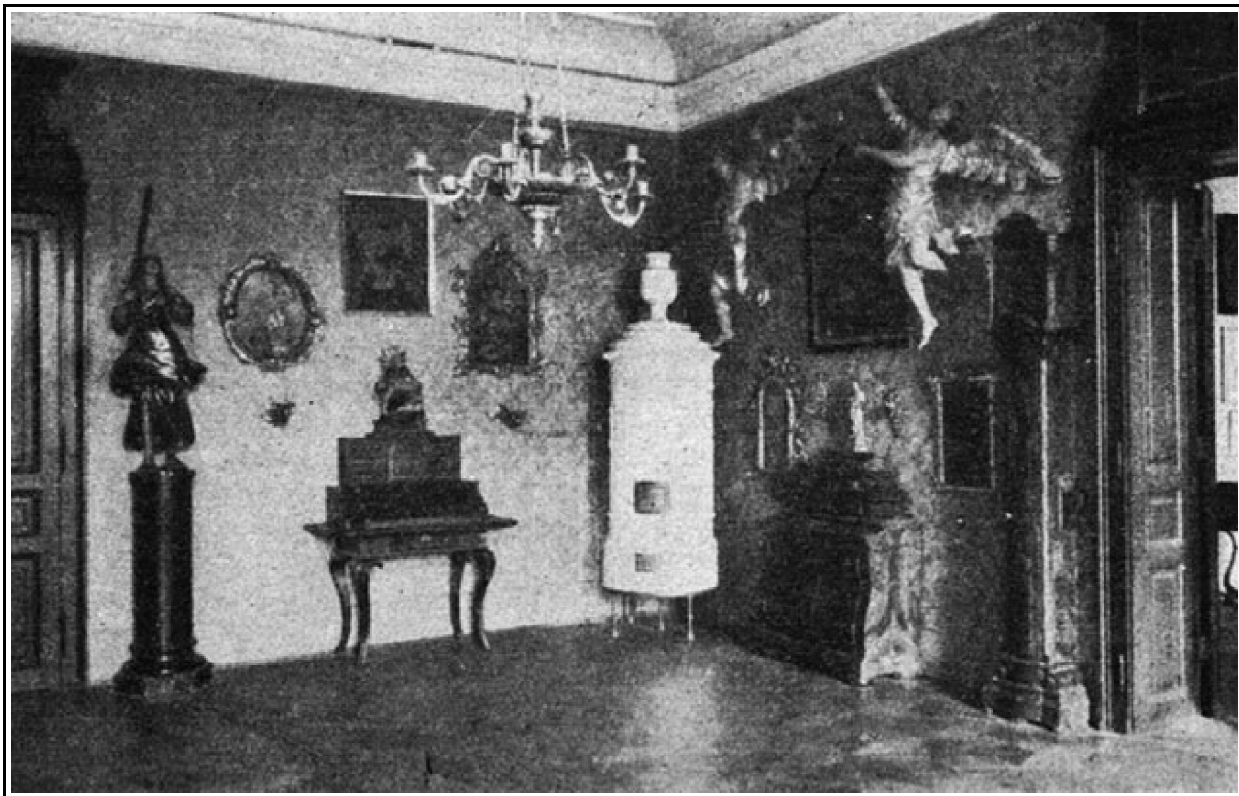
1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Nováki Gyula: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után (1945–1955) / 1. Általános történet

1. Általános történet

A soproni múzeum alaposan kivette részét a második világháború bajaiból. A várost érő első nagy bombázás 1944. december 6-án tönkretette természetrajzi pavilonját, a főépület üvegtereje beszakadt, meghasadtak az ablakok fatáblái és betörték az üvegek. A légnyomás a tárlók nagy részét elpusztította, hatalmas, nehéz bútordarabokat taszított fel és sújtott a földhöz. Ezt a rombolást a március eleji második nagy bombázás tovább fokozta. Magára a főépületre nem esett ugyan akkor sem bomba, de a parkban tölcser tölcserért és a barokk síremlékek nagy része megsérült, sőt el is pusztult több értékes darab. A város ostroma 1945 március utolsó napjaiban következett be. A tárva-nyitva álló épületben a menekülő fasiszta katonaság és volksbundisták fosztogattak. A bevonuló Szovjet Hadsereg egy őrnagyával Kotzmanek János altisztnak sikerült megsértenie, hogy nem valami főrangú palotáról van szó, hanem múzeum az épület, így a melléképületbe katonai vargaműhely került, amely egyúttal a kóbor nép ellen őrségül is szolgált.

Fokozta a nehézségeket, hogy a múzeum vezetője, Lauringer Ernő 1944 októberének végén elhunyt; utódja, Csatkai Endre bölcsészdoktor pedig csak 1945. július elsejével kapott megbízatást. Egyelőre több nem is történhetett. Budapesttel alig volt kapcsolat; hiány mutatkozott építőanyagban, pénzben, viszont a fél város romokban hevert. Kotzmanek altiszt diákok segítségével az ablakokat téglával elzárta, deszkahulladékkal az ajtót is pótolta, az irodába villanyt vezetett be. Azonban a beszakadt tető alatt valóságos vízmedence támadt, a bútorokat, könyveket még a távolabbi helyiségekben is penész kezdte ellepni. Csak az őszi folyamán érkezett pénz Budapestről, 100 000 pengő, ugyanakkor azonban nem lehetett üveget kapni. Végre november 2-án az üvegtető elkészült és ezzel sok-sok romlásnak elejét lehetett venni. A károk számbavétele folyt, ugyanakkor rendbeszedték a könyvtárat és az érdeklődők rendelkezésére bocsátották. Akkoriban – 1945-ben – ez volt a város egyetlen tudományos jellegű könyvtára. Az a körülmény, hogy a múzeumnak sikerült az említett összeget célszerűen felhasználni, arra indította a kultuskormányt, hogy 135 újabb nagy összegeket folyósítson. Ám a pénz értéke napról-napra csökkent és az áruhiány nőtt; a megye alispánja jött a múzeum segítségére, romházból származó deszkába lehetett a pénzt fektetni és azok feldolgozása ablaktáblává azonnal megkezdődhetett. A kuriózum kedvéért meg kell említenünk, hogy a forint behozataláig a múzeum 5 377 000 094 500 000 pengőt kapott.

Liszt Ferenc Múzeum. A barokk főrangú terem az 1947-es rendezésben. Diebold K. felvétele.

A véglegesen megállapított kár számszerűen 6.5 százalék volt, textiliában és irodai felszerelésben mutatkozott leginkább. Az utóbbi pótlása valamiképpen megtörtént. Múzeumbárátok buzgón igyekeztek az éremtárban esett hiányok pótlására; mivel pedig az óriási lakásinség miatt az emberek összébb szorultak, sokan fölösleges öreg holmijaiktól, könyveiktől igyekeztek szabadulni, legtöbbnyire ajándékképp engedték át, mások, főleg értékesebb holmit, csak élelmiszerért voltak hajlandók cserélni.

A forint megszületése 1946. augusztus elsejével gyorsabbá tette az újjáépülést, sőt bizonyos mértékig az üzem is megindult. A múzeum vezetője a iskolák igazgatójával megbeszélte, hogy egyes osztályokat elhoznak, kívánság szerint a ládákbá tárolt anyagból egyes tárgycsoportokat magyarázat keretében bemutatnak, p. o. őskori vagy római régiségeket, céhemlékeket, képzőművészeti alkotásokat, majd az egyik teremben annyira-amennyire ép tárlókban hevenyésztek régészeti kiállítást. 1947 tavaszán a város komolyan hozzáfogott az épületek helyreállításához, ugyanakkor a berendezést is pótolták, vagy megújították. A munkálatokat nyomon követte az új rendezés. A vezető gondolat az volt, hogy a múzeum a város művelődéstörténetét kezdettől fogva lehetőleg minden rétegében megmutassa és idézze fel a fegyvercsörgés helyett a békés, alkotó munka hangját. A régészeti teremben még az 1913-as megnyitás óta hatalmas, alvázás tárlók álltak a középén, ezzel lehetetlenné tették a vezetést, az új rendezésben körben álltak és így meg lehetett valósítani az időrendbeli elhelyezést is. A régészeti termeket egy nagy díszterem követte; itt korábban olya soproni származású katonák emlékei is helyet kaptak, akik nem a magyar ügyért, sőt ellene harcoltak; most a terem a soproni képzőművészet, zene és irodalom nagyjainak emlékezetét hirdette. A terem jelentősége azzal emelkedett, hogy itt álltak a múzeum legszebb bútorai [136](#)is. A képtár megszűnt, helyette polgári barokk-szoba együttese került. A következő biedermeier szoba megmaradt,

ugyanúgy a céhterem is, viszont ennek benyílójában helyet kaptak az időközben gyűjtött egészségügyi és kereskedelmi emlékek. Megmaradt a Széchenyi-szoba, a soproni látképek szobájában pedig az időrendet tartották szem előtt a felállításban, továbbá elkülönítették a megyei képeket. Megmaradt a patrícus szoba is, új dísz lett a nagycenki kastély utolsó maradéka, egy rokokó kályha. Az emeleten korábban a folyosó falait térképek borították, ezek a bombázás folytán majd mind ronggyá szakadtak szét, ide most a felszabadulás óta szép számmal gyűjtött grafikai anyag került, továbbá néprajzi szerzemények, szöttek, stb. Az egyik padlásteret átalakították konyhává és szobává és a sopronkörnyéki anyaggal rendezték be, korábbi helyét eddig ismeretlen anyag foglalta el, soproni kispolgári szoba; a horvát és magyar parasztszobákat is átrendezték. Az alagsor műhelyei meglehetősen régi állapotukban kerültek vissza, de egy helyiséget az addig az udvarban hányódó középkori töredékekkel használtak fel. Az üvegpavilon egyelőre még nem épült újjá.

1947. június 28-ra hirdették a megnyitást. A városban akkor még vendégek fogadására egyetlen szálló nem volt és ámbár az ország legelső, teljességében megnyíló múzeuma tárta ki kapuit és így a magyar élni akarás szép megnyilatkozását láthatták benne, mégis csak aránylag egyszerű házi ünnepséget tartott a város; részt vett a Szovjet Hadsereg soproni vezetője, Turik György, a tanács tagjai, a hivatalok vezetői; közreműködött a városházi dolgozók énekkara. A kb. 100 főnyi ünneplő közönség örömmel és tetszéssel járta végig a helyiségeket és mind ott, mind a sajtóban kedvező hangú bírálatok hangzottak el. Az első csonka év (1947.) 7329 látogatóval zárult. A Horthy-korszak egy-két ezres látogatottságával szemben ezt a számot nemcsak az újdonság ingerével érte el a múzeum, hanem az ú. n. külön kiállításokkal. Ugyanis akkor még a vendégforgalom nem indult meg, a dolgozóknak csak kis rétege érdeklődött a múzeum iránt, tehát Gerezdes Jenő múzeumbarát ösztönzésére az ú. n. átriumban változó kiállítások kezdődtek és ezek újból és újból felfrissítették az érdeklődést. Elsőnek 1945 szeptemberében Vosinszky Kázmér, neves vízfestőnk gyűjteményes kiállítása került bemutatásra, ezt Horváth Józsefé követte, ugyanakkor soproni kultúrhetet tartottak, a Soproni szép könyv címen is nyílt külön kiállítás a múzeum egyik helyiségében. A nehézség ott mutatkozott, hogy a múzeumnak megfelelő felszerelése nem volt, a festőállványokat, tárlószekrényeket kölcsön kellett kérni. Az átriumot Reichardt József múzeumbarát saját költségén és munkájával alakította át, hogy képeket lehessen akasztani a falra annak megsértése nélkül. Az első kiállítás sikere a várost arra készítette, hogy soron kívül megcsináltassa a belső üvegtetőt is.

137 Liszt Ferenc Múzeum. A római terem az 1947-es rendezésben. Diebold K. felvétele.

Liszt Ferenc Múzeum. A római terem az 1951-es rendezésben.

1948-ban a külön kiállítások száma négyre emelkedett, ennek megfelelően a látogatottság megközelítette a 18 000-et. Két ízben élő művészeink gyűjteményes kiállítása szerepel (Mühl Aladár, Mihalovits János); a város négy asztali tárlót csináltatott e kiállítások számára, első ízben az 1848–49-es kiállításon kerültek felhasználásra. A múzeum anyagát e kiállításon a levéltár és magánosok emléktárgyai egészítették ki. Az év utolsó kiállítása a városban található barokképek és szobrok javát hozta. Jelentősége azért is volt, mert alkalom nyílt magántulajdonban levő alkotások pontosabb meghatározására. Ez a kiállítás annyira fellelkesítette Amerikában élő földinket, Scholtz János csellóművészt, hogy kb. 60 barokk és biedermeier rajzot küldött a múzeumnak ajándékba, továbbá átengedte soproni vonatkozású hatalmas műsorgyűjteményét, könyveit és kis nyomtatványait, ezen felül a kiskomáromi Dorfmeister-freskók egyikének olajvázlatával is gazdagította a múzeumot; Sopronban élő nővérei, Maurer Ignác soproni festő egy olajfestményével járultak hozzá a gazdag adományhoz, amelynek nem akadt sem előtte, sem utána párja az intézmény történetében.

1949-ben már arra kellett gondolni, hogy a közben meginduló magyar múzeológia eredményeit és a mindinkább ismeretessé vált szovjet tapasztalatokat érvényesítsük. A régészeti helyiségekben [138a](#) nagy, nehéz alvázakat eltüntettük és helyettük vékony vaslábakat szereltettünk, a kiállított anyagot erősen ritkítottuk és a meglévőt áttekinthetőbbé tettük, az üvegpavilon is újjáépült, ott a rendbe hozott üvegtárlókban a gazdag kerámiai gyűjteményt állítottuk fel országrészek szerint, a felszabadult tárlók,

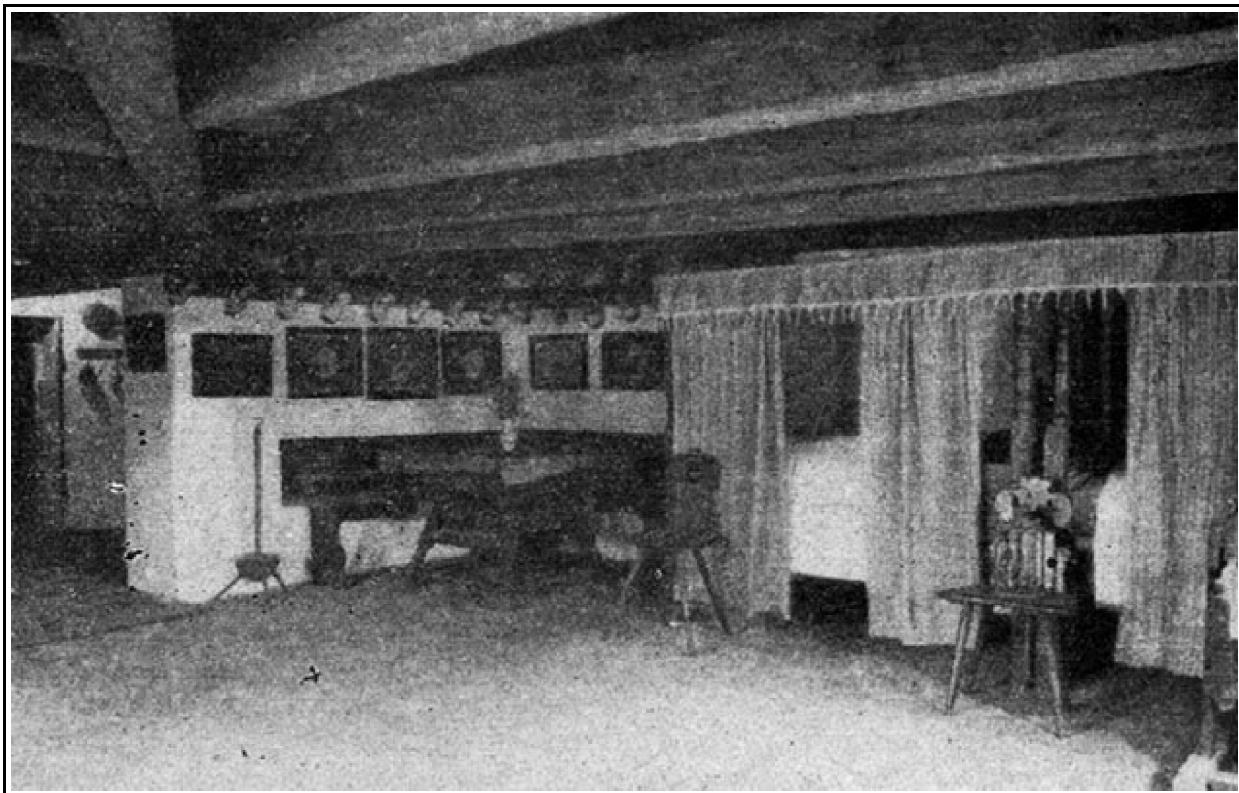

magában a múzeumban, alkalmat adtak a búcsújáróhelyek, továbbá a környékbeli zsidó községek emlékeinek felállítására. 1949-ben a külön kiállítások száma már hat volt. Élő művészeink közül Mende Gusztáv festészetét mutattuk be, régebbi művészeink közül pedig Baditz Ottó, érdemes sopronmegyei festő (†1936) műveit gyűjtöttük össze; nagyban támogatott minket a Fővárosi Képtár gazdag letéttel. Jelentős volt a soproni művészképmások bemutatása, számos művészünk nem is gondolt ilyesmire, a tárlat erős ösztönző hatással volt a soproni önarckép fellendülésére. Külön kiállításon mutattuk be Scholz János sokrétű adományát, vendégül láttuk a helybeli művész-pedagógusok tárlatát és mint legnagyobb sikert könyvelhettük el a „Sopron a Bach-korszakban” című kiállításunkat, amely sokszor a gúny fegyverével tette nevetségessé a zsandár- és spicli-uralmat.

1949-ben alakult ki az első fiókmúzeumunk is. A Storno-családnak t. i. volt egy több szobára terjedő Széchenyi-gyűjteménye, nekünk pedig egy Széchenyi-szobánk, nem volt sok értelme, hogy két egymást szépen kiegészítő emlékcsoport elkülönülve álljon, így a múzeumi anyag átkerült a Storno-ház első emeletére.¹⁽²⁶⁹⁾

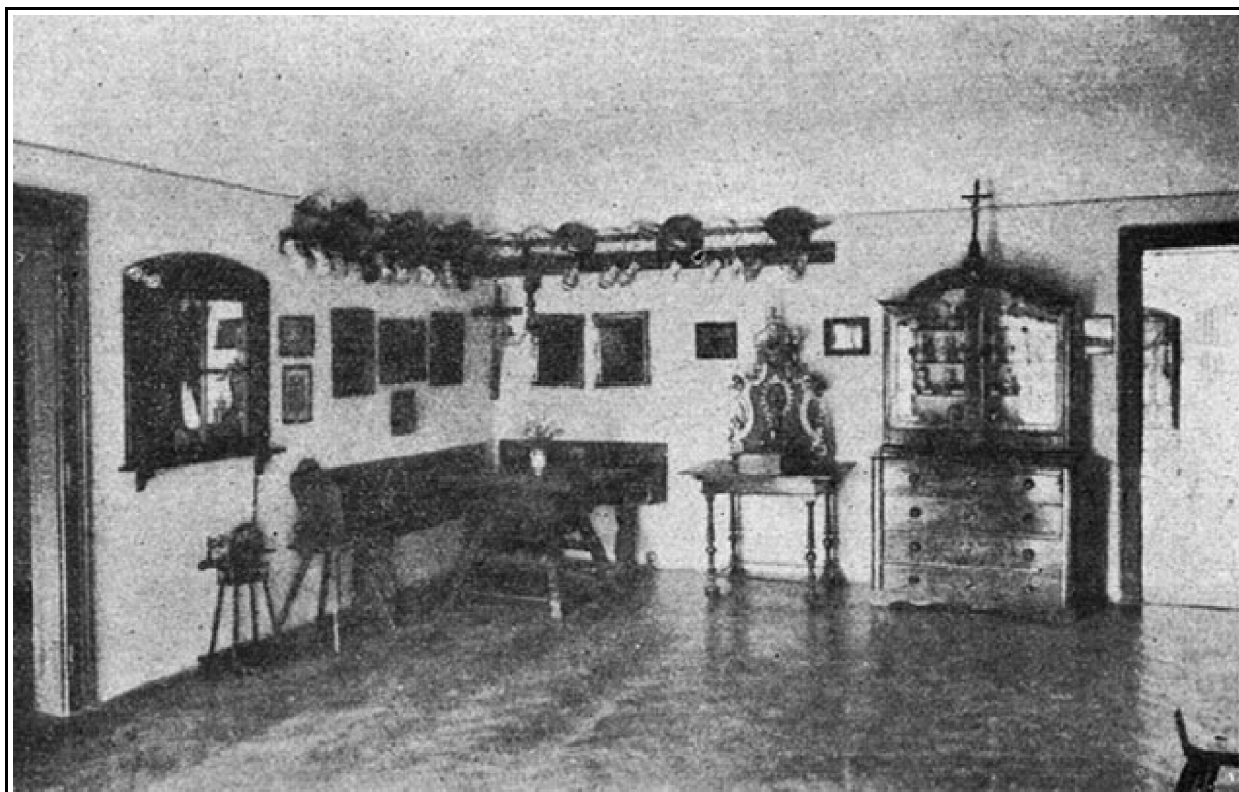
Akkor, amikor Sopronban már teljesen újjáépülve működött a múzeum, vidéken, sőt sokszor a fővárosban is a múzeumok alig jutottak el a rendbeszedéshez és így egységes vezetésre volt szükség, 1950-től fogva, mindjobban fokozódva, átmentek a városi múzeumok állami kezelésbe. A múzeum dolgozóiban egyre inkább erősödött a tudat, hogy a szocializmus építésében nekik is részt kell venni és a tömegek szocialista nevelését erőteljesen intézni. 1950 első külön kiállítása a Tanácsköztársaság soproni időszakát mutatta be. Hogy a dolgozók bepillantást kapjanak a múzeum belső munkájába, a második kiállítás a grafika terén végzett gyűjtés eredményeit vitte elibük. Ekkor került bemutatásra Scholtz János második nagy ajándéka, kb. 20 igen értékes barokk és biedermeier rajz is, továbbá Horváth József nagyméretű vízfestménye: „Mi lesz Veled?”²⁽²⁷⁰⁾ amely mű később a Munkácsy-díjat szerezte meg kiváló mesterének. A múzeum gazdag plakettgyűjteménye többnyire csak beavatottak szeme elé jutott eddig, ez évben jobb darabjai külön kiállításra kerültek, ugyanakkor szemléltetően bemutatták a tárlók a technikákat és a pénz fejlődését. A természetrajzi pavilon annak idején bombázáskor elpusztult, mint említettük, ez évben megkezdődött viszont a soproni herbárium gyűjtése, amelyet Csapody István, akkor még mint műegyetemi hallgató intézett a következő években is. Mutatóba az 1950-es év hozta az első természetrajzi vonatkozású kiállítást ezzel a címmel: A Fertő múltja. Egy kiállítás a soproni festészet 100 évének bemutatásával arra a kérdésre igyekezett felelni, mi a haladó művészet. Majd a magyar múlt két nagy alakjának, Zrínyi Miklósnak, a költőnek és Mikoviny Sámuelnek, a bányászat nagy újtójának emlékkiállításával szolgált a múzeum, az utóbbiban Faller Jenő docens jelentős segítsége volt a siker kezessége.

Az 1951-es esztendő nagyobb változásokat hozott, az év első napjával a múzeum teljesen átment állami kezelésbe; felvette a Liszt Ferenc Múzeum nevet; a korábbi munkatárs, Csipkés Kálmán rajztanár nyugalomba vonult, helyébe immár a Múzeumi Központ Nováki Gyula okl. régészt nevezte ki a nyíregyházi múzeumból. Az év első hónapjában hirdették ki a múzeumok országos munkaversenyének ¹⁴⁰eredményét, múzeumunk a vidékiek közül a második, az összes magyar múzeumok közül a harmadik lett, a vezető pedig megkapta a „legjobb magyarországi múzeológus” címet.

139 Liszt Ferenc Múzeum. Sopronkörnyéki parasztosza. Diebold K. felvétele.

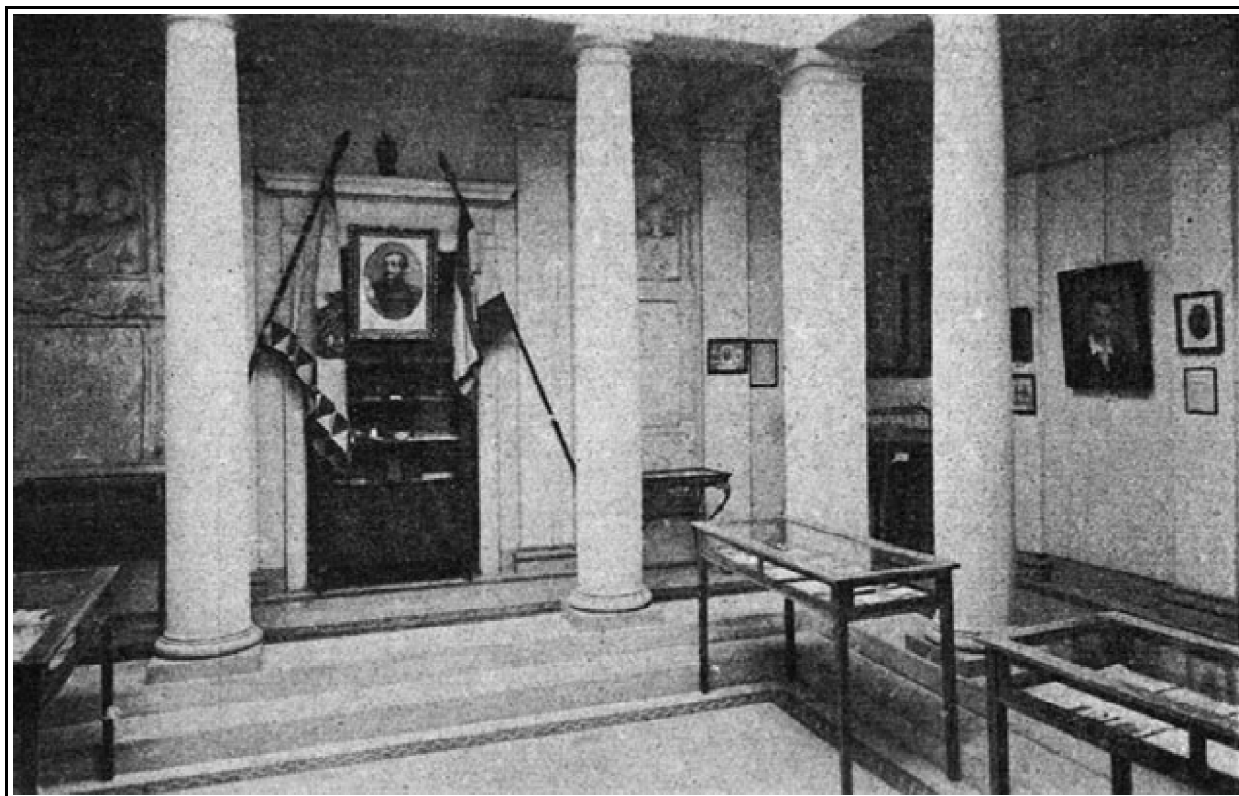
Liszt Ferenc Múzeum. Kispolgári szoba. 1947-es rendezés. Diebold K. felvétele.

Az ekkép kitüntetett múzeum igyekezett a megtiszteltetésnek eleget tenni. Megkezdődött az intézet újabb korszerűsítése, ebben az évben sor került a régészetre. Az első keskeny szoba 1945 óta a városra vonatkozó festményeket és metszeteket tartalmazta, ezek most az előcsarnok királyképeinek helyét foglalták el. Az így nyert helyiség egyik falára László Gyula a megye térképét vázolta fel és megjelölte a lelőhelyeket, a másik falon pedig a soproni régészet múltját állította össze a vezető 5 képcsoportban. A következő 4 helyiségben a régészeti anyagot teljesen új csoportosításban állították fel és a tárlószekrényeket átalakították úgy, hogy széles, de alacsony fiatalpra kerültek. Az ősrégészetet Nováki Gyula, a római kort Radnóti Aladár, a népvándorlás korát László Gyula, az újabb kort a középkor végéig a múzeum vezetője rendezte. A több hónapig tartó rendezés ideje alatt is folytak a külön kiállítások. Elsőnek az utóbbi évek néprajzi gyűjtését mutattuk be, majd következett Sopron 600 éves színházi múltjának ábrázolása, mely alkalommal Szegi Pál előadást is tartott. Azután Steinacker Károly biedermeier festő művészetét mutatta be egy kiállítás és végül megtartottuk a második művészképmás-kiállítást. Az újjárendezett régészeti tárlak és a 25. külön kiállítás megnyitása egybe esett, 1951. augusztus 20-án. Az érdeklődés e napon páratlannak mondható: 800-on felül volt a látogató. De fővárosi kiküldöttekben sem volt hiány: Zádor Anna, Dercsényi Béla, László Gyula, Barkóczy László nevét mutatja a vendégkönyv. Kevesebb érdeklődés mutatkozott az esztendő utolsó kiállítása iránt, amelyet a központból küldtek le és amely a korunkbeli magyar torzképet volt hivatott bemutatni.

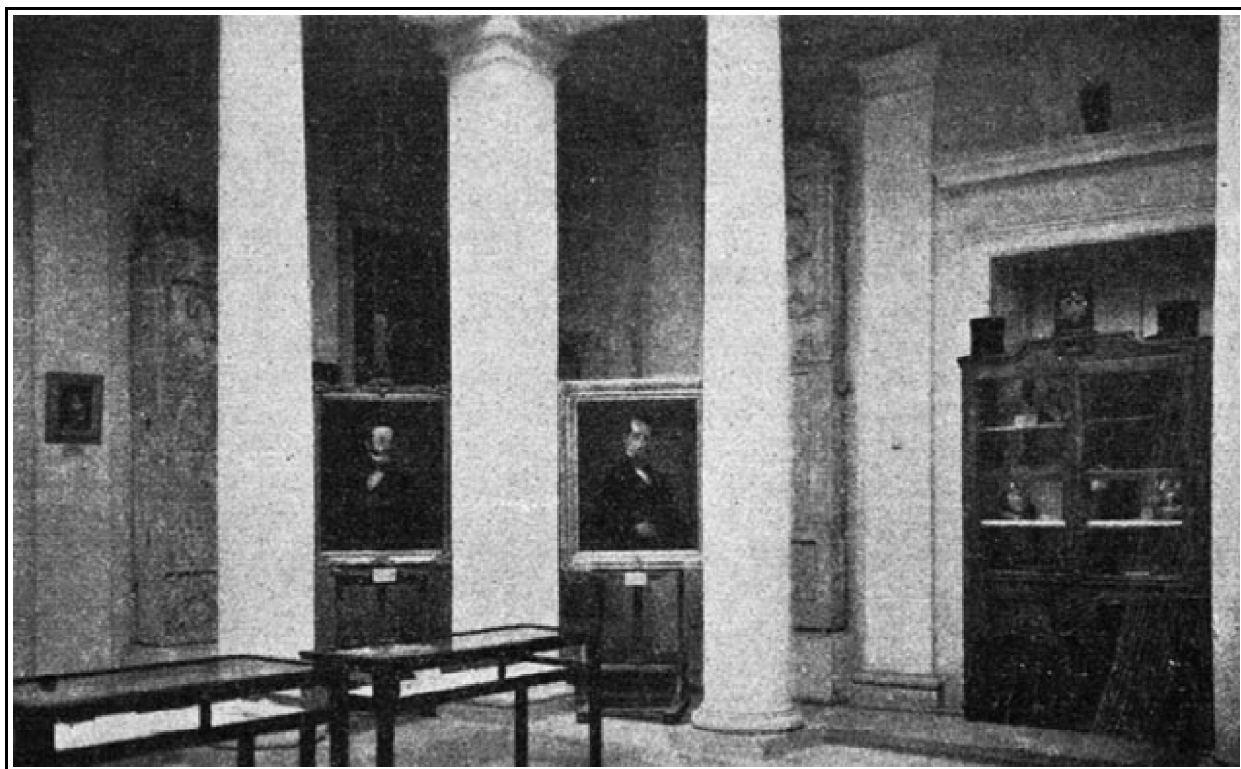
1952-ben folytatódott a földszinti terem átrendezése. A díszterem t. i. megszakította a történelmi folyamatot; abból most a 18. század főrangú terme lett, az utána következő terem a polgári barokkot mutatja be, kisebb változások estek a biedermeier szobában is, változatlan maradt a céhterem és végre az

utolsó teremben a korábbi barokk-berendezés helyett a soproni haladó zene, képzőművészet és irodalom emlékei kerültek. A külön kiállítások sora sem szakadt meg, sőt megnyitásukat emelkedettebbé tette kamarazene, vagy énekkarok szereplése. Ez évben többször adtunk hanglemezműsort is. Először az 5 éves soproni műemlékvédelem eredményeit mutattuk be. Ugyanakkor volt az egykori bencés rendházban a középkori terem felavatása is, ahol a múzeum középkori kőtára kapott alkalmas helyet. A második kiállítás Brennerbánya múltját közvetítette bő természetrajzi vonatkozásokkal, majd a Nemzeti Múzeum 150. évéről volt bemutató, ezt maga a jubiláló intézet főigazgatója, Fülep Ferenc nyitotta meg. Végre a 30. ünnepélyes külön kiállítást a soproni műipar keresztmetszetének szenteltük (ötvösség, óra, kártyafestés, óngyártás, stb.). Egy kiállítással áldozott a múzeum a Sopronban elhunyt Divéky József európai hírnévű grafikus emlékének is és végre a Kossuth Lajos emlékeztető megújító kiállítással bezárult az 1952-es év.

Ebben az 1952-es évben a tudományos dolgozók sora megnövekedett. A Múzeumi Központ idehelyezte Domonkos Ottó néprajzost.

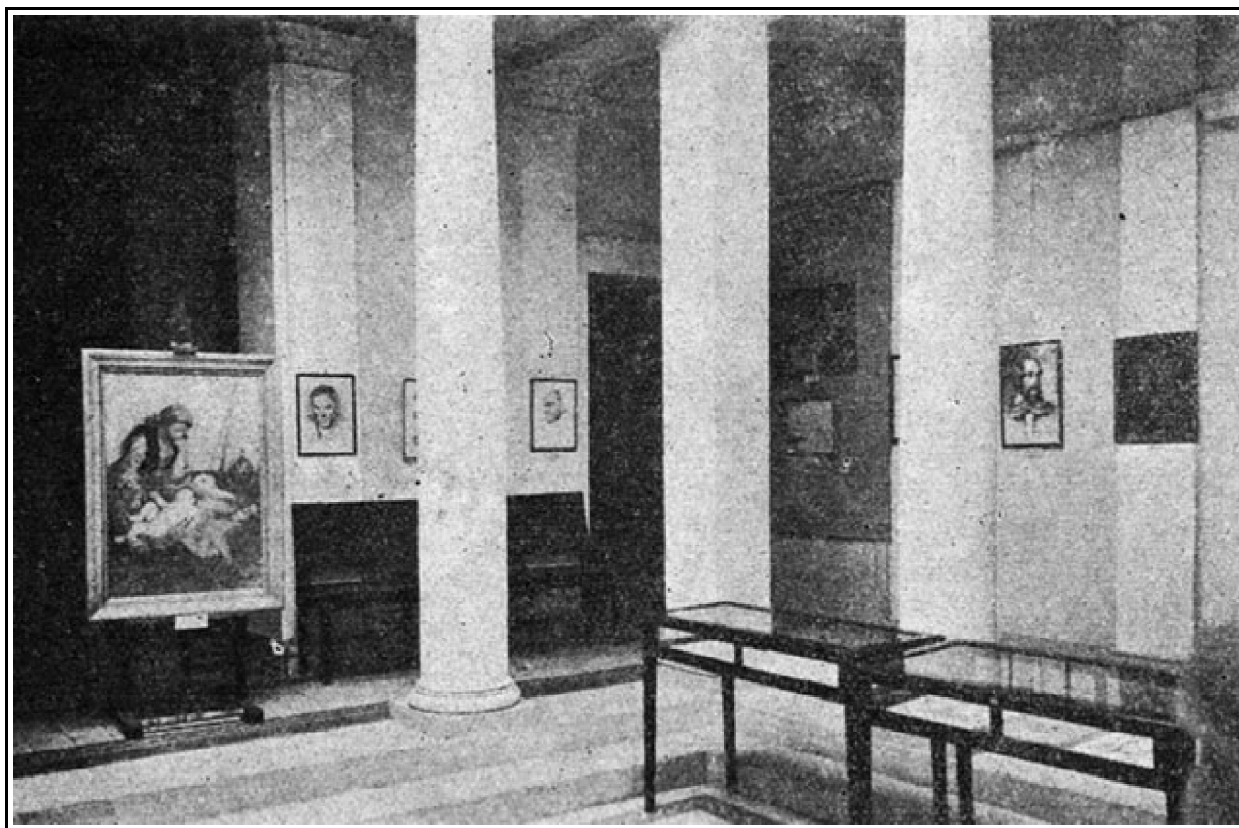

141 Liszt Ferenc Múzeum. V. külön kiállítás: 1848/49. Sopronban Diebold k. felvétele.

Liszt Ferenc Múzeum. XII. külön kiállítás: a Bach-korszak Sopronban. Zalán Z. felvétele.

Az 1953-as év első napjaiban egy kisebb jellegű kiállítással kezdődött az év, az Ady- és Kodály-jubileummal kapcsolatban összeszedtük a városban található idevágó anyagot, majd a tavasszal Tóth Ágoston honvédezredes és földrajztudós emlékezetére rendeztünk kiállítást, felhasználtuk azt az értékes anyagot, amelyet a nagy férfiú életrajzírója, Molnár László adományozott a múzeumnak. Most újból olyan kiállítás következett, amely a múlt év szerzeményeit mutatta be együttesen a régészet, néprajz és a helytörténet terén. Majd ismét új oldalról keresett kapcsolatot a múzeum a dolgozókkal a Soproni sport 2500 éve című kiállítással, valóban olyan dolgozókat vonultatott fel, akik korábban feléje sem néztek a múzeumnak. Ezt a kiállítást a vidéki múzeumvezetők egyik csoportjának kirándulói is megtekintették; ankét is volt, amelyen a város számottevő körei igen értékes tanújelét adták a múzeumügy iránt való érdeklődésüknek. Majd a Szépművészeti Múzeum „Akiktől a soproni barokkfestők tanultak” címen 142 szép sorozatát küldte le festményeknek és rajzoknak. A kiállítás terve és rendezése Katonáné Czobor Ágnes munkája volt. Ezután a Rákóczi emlékkiállítás következett és végül lezárta az évet a soproni bélyeggyűjtők igen érdekes kiállítása, amelyhez a múzeum a maga részéről a soproni postaügy történetének bemutatását csatolta.

Liszt Ferenc Múzeum. XV. külön kiállítás: újszerzeményű grafikák és vízfestmények. Diebold K. felvétele.

Az 1954-es kedves reménységet hozott a jövő fejlődésére nézve. A város átadta a Lábasházat az Orsolya-téren, persze az átalakítás az egész évben folyt és átnyúlt még 1955-re is, amely év folyamán már a berendezés is megkezdődött. De a tudományos munka eredményességét fokozta a fotólaboratórium felszerelése és nagy hiányokat pótol a melléképületben átalakított kéthelyiséges raktár. A külön kiállítások sorában új szint adott a soproni gyógyítás történetének bemutatása, majd igen nagy sikert hozott a Jókai- emlékkiállítás. A megnyitás ünnepségét Peéry Rezső iskolaigazgató magvas előadása Jókairól emlékeztetessé tette³⁽²⁷¹⁾. Az 1950. évi belvárosi ásatást idézte a harmadik kiállítás, amelyet annak egyik résztvevője, R. Alföldi Mária rendezett. Az Alkotmány ünnepére újból szokatlan természetű kiállítás várta a dolgozókat, bemutattuk a Fertődi Kísérleti Állomás munkásságát, ugyanakkor a kiállítás ismertette a hírneves kastélyt és főleg annak zenei életét Haydn idejében. Az év utolsó kiállítása a soproni kultúrhét egyik eseményéhez kapcsolódott. A soproni *hivatásos* színészet ugyanis 200. évét érte meg, ebből ¹⁴³ az alkalomból született meg a kiállítás is, amely átnyúlt 1955 első hónapjaira is.

Ugyanakkor ünnepelte a Zeneiskola fennállásának 125. évfordulóját. A földszint utolsó termében, ahol a haladó irodalom, képzőművészet és zene emlékei voltak láthatók, az anyag egy részét eltávolítottuk és bő zenetörténi anyagunkat állítottuk ki. Ezt a részleget is meghagytuk 1955 nagy részén.

Valaha a soproni múzeum novemberben valóságos téli álomba merült és csak tavaszkor ébredt újra életre. Az utóbbi években a dolgozók százai jönnek az ország minden részéből Sopronba üdülni télen is, így a múzeum, bár fűtetlen, mégis nyitva tartja egész éven át kapuit. A vezetőségnek az a törekvése, amelynek

jegyében az első perctől fogva dolgozott és amellyel a város szeretetét akarta átplántálni a helybeli és vendégdolgozók szívébe, tán eléggé sikerültnek mondható, ha az 1954-es esztendő látogatottságának végösszegét összehasonlítjuk a Horthy-korszak párezeres eredményével. Ez a végösszeg: 27 474.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Nováki Gyula: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után (1945–1955) / 2. Nováki Gyula: A sopronkörnyéki régészeti kutatások tíz éve (1945–1954)

2. Nováki Gyula: A sopronkörnyéki régészeti kutatások tíz éve (1945–1954)

Felszabadulásunk után a múzeumi munka nagy nehézségek között indult meg. Minden erőt az erősen rongált épület külső-belső helyreállítására kellett fordítani. Amíg ez a belső munka folyt, terepmunkára nem lehetett gondolni, így a régészeti kutatások is csak nehezen indultak meg. Fokozta a nehézségeket az is, hogy Csatkai Endre múzeumigazgatónak egyedül kellett mindent végezni. A régészeti kutatások terén csak néha jött segítség a Nemzeti Múzeum, vagy más vidéki múzeum részéről.

Az első nehéz évek után azonban az egész országban a múzeumi munka soha nem látott fejlődésnek indult. Kormányunk felismerve a múzeumok nagy szerepét a történelemtudományban és a népevelésben, egyre több támogatást adott azok munkájához. A budapesti egyetemen megindult a múzeológus-képzés s 1951-ben már a soproni múzeumnak is jutott állandó régész.

Az alábbiakban kívánom ismertetni az elmúlt 10 év sopronkörnyéki régészeti kutatások fontosabb eredményeit. Ezek között sok apró, jelentéktelennek látszó adat is van, pedig ezek mind egy-egy láncszemet alkotnak a történelmi folyamatok sorában. Jelenleg csak általános, rövid ismertetés a célunk. Az egyes ásatásokat az azt végző régészek szves engedélyével és közlése alapján említem, a részletes ismertetést az ő tollukból olvashatjuk majd a Soproni Szemlében, vagy más szakfolyóiratban.

Az első régészeti kutatás még szorosan összefügg a háború pusztításaival. A szentgyörgyutcai káptalanház udvarán egy bomba ismeretlen pince boltozatát szakította át. Csatkai Endre végzett ott rövid próbaásatást 1945 őszén. Ennek alapján a pincét a 17. század közepére lehetett datálni, valószínűleg borospince volt. Fenntartásának nem lett volna sok értelme, azóta be is temették.

Az intenzív régészeti kutatások sora 1948-ban kezdődik meg. Csatkai Endre e sorok írójával együtt Nagycenken a vasútállomástól délre fekvő szántóföldön több pattintott kovakő-eszközt gyűjtött. Ezek az eszközök a mezolitikumban (középső kőkorszak) használatosakra hasonlítanak, de koruk még nincsen hitelesen eldöntve. Így lehet, hogy ezek az emberiség sopronkörnyéki legrégebbi előfordulásának emlékei.

Rábapordányból jött értesítés alapján Csatkai Endre a falu szélén lévő homokbánya területén tett terepszemlét s egy avarkori edényt hozott a múzeumba. Rövidesen Holl Imrével együtt szálltunk ki s rövid próbaásatás után egy avarkori csontváznak a felét tártuk fel, másik részét már korábban lebányászták. A jobblábnál feküdt egy edény. Rábapordány már régebben ismeretes, mint avarkori temetőhely, lehetséges, hogy 144ezúttal is ugyanarról a lelőhelyről gyarapodott a múzeum. A homokbánya sok helyen mutatja az egyes sírok nyomát.

Nyár folyamán a sopronkőhíдай Kecsehegyen lévő őskori erődítmény belső sáncát vágtuk át, hogy annak korát tisztázzuk. Sopron környékén sajátságosan hat őskori erődítmény is van közel egymáshoz, melyek a korai vaskorból származnak (i. e. 900–400), ezek sorába tartozik a kecskehegyi erődítmény. Az alig másfél

méter magas sánc átvágása meglepő eredménnyel végződött. A sánc előtt egy ma már a felszínen nem látható árok van, maga a sánc erős, kötőanyag nélküli fallal van megerősítve, a tetején pedig az egykori palánkot tartó cölöpök nyomai kerültek elő.

Az ősz folyamán a sopronbánfalvai Magdolna-kápolna esedékessé váló helyreállításával kapcsolatban nagyobb méretű ásatás volt a kápolna alatt és mellett, Héjj Miklós vezetésével. A felszabadulás előtti években volt már itt ásatás, most részint ennek folytatására került sor. Felül kora-árpádkori magyar sírok kerültek elő, az alsó rétegekben pedig egy nagyobb rómaikor épület alapfalai bontakoztak ki, fűtőberendezéssel. A kápolnakörüli kerítésen kívül még koraközépkori lakóvermeket is találtak.

A tél folyamán Röjtökmuzsajból értesítették a múzeumot, hogy a kastély parkjában egy fenyőkörönd és a kastély között földmunka alkalmával régi cserepeket találtak. A Sopronbánfalván ásató Héjj Miklós szállt ki terepszemlére. A helyszínen egy nagy bronzkori (i. e. 2500–900) agyag-urnát emelt ki, mely egy égetéses sírhoz tartozott. A környéken még sok őskori cserép hever a felszínen, valószínű, hogy itt nagyobb urnatemető van.

1950 nyarán a soproni belváros területén folytak ásatások Radnóti Aladár és felesége, valamint B. Thomas Edit vezetésével. A háborús bombázások súlyos károkat okoztak a műemlékek sorában, de ugyanakkor alkalmat adtak arra, hogy ezek helyén régészeti kutatással keressenek feleletet arra a kérdésre, volt-e élet a városban a római birodalom bukása és a magyar középkori élet megkezdése közötti időben. Két helyen folytak a kutatások. Egyik a Szentgyörgy és az Új utca találkozásánál volt. Itt egy nagyobb, IV. században átépített római épület alapfalai kerültek elő, udvarán egy kúttal. Ezt a kutat még Zsigmond korában is használták, majd úgy látszik, forrásai végleg eldugultak s utána már csak szemétdög lett belőle. Később, valószínűleg az 1676. évi nagy tűzvész után, már nem is tudták, hogy ott van, mert ráépítették a második világháborúban elpusztult házak egyikét. Ugyanitt még egy durván összerótt tűzhelyet is találtak római épületelemekből összeállítva, előtte kb. IX. századi cserepekkel. A másik ásatóhely a Fegyvertár u. 3. udvara és az elpusztult zsinagóga helyén volt. Itt is egy nagyobb rómaikori épület hátsó szakasza került elő. Érdekessége az, hogy egy égetett római sír fölé épült többszörös átépítéssel, vagyis mutatja a rómaikori város terjeszkedését a II–III. században.

1951 koratavaszán a sopronkőhidai Teich-dűlőn, közel a Nagytómalomhoz öntözőcsatorna ásása közben csontokat találtak. Szőke Béla vezetésével rövid ásatás kezdődött, mely 11 későavarkori sír feltárását eredményezte. A sírokban aránylag kevés melléklet volt, így vaskés, lándzsahegy, bronz- és ezüstkarikák, tudományos szempontból azonban nagy a jelentőségük.

Az 1952. évi terepbejárások közül elsősorban a kapuvárkörnyéki várkutatást említem. Kapuvártól északra fekszik a Földvárdomb. Az itt egykor létező várnak ma már kevés a nyoma, északi oldalában félkörívben a régi várfal nyoma látszik. A domb valamikor magasabb és ovális alakú volt. A terület az egykori Hanság szélén van s feltehetőleg a kapuvári középkori várral alkotott egy védelmi vonalat. Ugyanide tartozhatott a baboti határban lévő „Feketevár”-dűlő, melytől egy hosszú töltés vezet Kisfalud irányában. Ez utóbbi az országszerte található, általában „Csörszárok”-nak nevezett védelmi vonalak egyike lehetett, melyek eredete még teljesen bizonytalan.

Fertőszentmiklóson az általános iskola úttörői Horváth Imre igazgató vezetésével falujuk határában kutatták fel az újabb régészeti lelőhelyeket s közölték a múzeummal. Fertőszentmiklós és Petőháza között az Ikva mentén egy vízvezető árok tisztítása közben őskori cserepek kerültek elő. A petőházi cukorgyár 145mögött pedig az Ikvával párhuzamos árok mélyítése alkalmával nagyobb rómaikori temetőnek a

nyomait találták.

Szopronhorpács nyugati szélén a kertek alatti kocsiút mentén nagyon sok római kori peremestéglátöredék sejteti, hogy itt valamikor nagy római telep lehetett. Völcsej és Sopronhorpács között az Imre-majori erdő keleti sarkán van a „Várhely” nevű dűlő, a felszíni leletek itt is római épületre engednek következtetni.

Nagylozsról Kardos József ottani lakos értesítette a múzeumot, hogy a kavicsbányában sok régiség kerül elő. Itt egy római temetőt állapított meg a helyszíni szemle. Később Radnóti Aladár is megtekintette a lelőhelyet. A második terepszemle alkalmával a kavicsbánya területén lévő római kori temető és az ettől délre fekvő Ikva között húzódó alacsony dombháton megtaláltuk a temetőhöz tartozó lakótelep nyomait is. Ugyanekkor a Felsőmalom közelében is találtunk római nyomokat.

Római épületnyomokat sikerült megállapítani Kópháza határában, a Rakitye nevű földrészén. Egy derekszögben megtört dűlőút mentén sok római peremestégla-töredék és cserép nagyobb római villát enged feltételezni. E helyet Radnóti Aladár is megtekintette.

Ebben az évben sikerült római kori feliratos köveinket is gyarapítani. A sopronkőhidai Kecsehegy aljában az állami gazdaság halastavakat létesített. A földmunkák során két szépen faragott, feliratos oltárkövet találtak Silvanus erdei istennek szentelve. A lelőhelyet Mócsy András vizsgálta át. Valószínű, hogy e helyen nem szentély volt, hanem valamilyen ok miatt elásták a két követ.

A helyi őskori ipar története szempontjából fontos ásatás volt a soproni erdőben, a Magashídnál, melynek során egy őskori vasolvasztó romjait sikerült feltárni. Erről ugyanezen folyóiratban már korábban beszámoltunk.

1953. tavaszán terepbejárással sikerült pontosan megállapítani a Scarabantia-Savaria közötti római kori útnak helyét. Említette ezt már annak idején Bella Lajos is, Storno Miksa is ismerte, de pontos rögzítése még nem történt meg. A pedagógus üdülőtől kezdődően, az Oitozi fasor mentén, majd egy nagy gyümölcsösön keresztül vezet a katonai lövölde mellé, mely után nem sokkal egy mai útban folytatódik a határ irányában.

Csapodon a vasútállomástól nem messze egy őskori sírhalmot kezdtek elhordani, de mivel csontvázakat találtak, a munkát abbahagyták. A halom közepén és szélein összesen három csontvázat találtak, de a jelek szerint még többnek is kell lennie. Mivel a terület be volt ültetve, feltárását későbbre kellett halasztani.

Sopronban az Új utca 16. sz. gótikus ház helyreállításával kapcsolatban, bontás közben az egyik hátsó helyiség boltozatának kitöltésében több középkori bélyeges és bélyegnélküli padlóéglát talált Szakál Ernő. Az emeletre felvezető barokk-lépcső alatt XVI. századból származó kályhacsempét találtak, mely Sz. Margitot ábrázolja, két másikon pedig oroszlán, illetve griffmadár töredéke látható.

Az 1954. évi kutatások ismét Sopronhorpácson kezdődtek. A falutól délre az állami gazdaság csatornát ásatott. Egy kissé dombosabb helyen római falakat találtak. Ezzel is bővült a falukörnyéki római telepnyomok gazdag sora. Ugyanekkor ettől kissé távolabb az erdő szélén őskori cserepek kerültek elő, valószínűleg a bronzkorból.

Tavasszal Répcevisen volt kisebb ásatás. Moszkál Győző, ottani lakos már évek óta figyelte a téglagyár agyagbányájában előkerülő leleteket s rendszeresen értesítette erről a múzeumot. Két helyen kutattuk át a bánya területét. Egyik helyen egy koravaskori lakógödrt tártunk fel, sajnos, egy részét már elutasította az agyagbányászás. Földbevált verem volt, alján tűzhely nyomaival. Ettől nem messze egy középkori

lakóvermet sikerült majdnem épen feltárnunk, csak egy kis részét bányászták le. Négyzetes laprajzú volt, a felszíntől számítva kb. háromnegyed méterre mélyedt le. Egyik sarkában majdnem ép kemence, mellett egyik oldalon padka, szépen tapasztva, a másik sarokban pedig kisebb verem. A tetőgerendák elszenesedett maradványai majdnem az egész gödörben észlelhetők voltak. Használati tárgy semmi sem került elő, mindössze pár kisebb cseréptöredék, ami viszont a ház datálását elősegítette.

146 Fertőszéplakon a téglagyárban nagy égetőkemencét kezdtek építeni, egy réGINEK a helyén. Ennek során találtak pár darab korabronzkori edényt, valószínűleg temetkezésből származnak. A lelőhelyet azonban már a korábbi égetőkemence építésénél teljesen feldúlták, csak egy kis rész maradt meg, ahol az említett edények kerültek elő. Így ez a lelőhely végleg elveszett a régészet számára.

A Kapuvár határában fekvő Kistölgyfamajor közelében kavicsbányászás közben régiségek kerültek elő, melyekre Wágner Vilmos hívta fel a figyelmet. Nemrégiben egy csontvázat találtak, mellette egy edény, egy díszes bronztekercs és borostyángyöngyök voltak. A leletek a korai vaskorba datálják a sírt. Ettől nem messze egy középkori agyagbogrács darabjai kerültek elő. Mindez mutatja, hogy az egykori Hanság kissé emelkedettebb helyen lakottak voltak.

Ez évben a fertőszentmiklósi úttörők újabb lelőhelyre figyelmeztették a múzeumot s ennek alapján ásatás volt a petőházi cukorgyár mögötti Ikva-parton. Az Ikva partjának omlásai egy bronzkor elejéről származó temetőt veszélyeztettek, ezt kellett a további pusztulástól megmenteni. Három zsugorított csontvázat tártunk fel. Az egyik egészen mélyen, erősen rongált állapotban került elő, melléklete mindössze egy nagy bronztű volt. A második csontváz melléklete négy edényből állott. Leggazdagabbnak a harmadik mutatkozott, amely mellett összesen tíz edény volt, köztük tálak is. Ezen a részen nagyobb temető lehet, feltárása fontos volna a bronzkor elejének ismerete szempontjából.

A Pereszteg határában fekvő Vejke major mellett két helyen is sikerült újabb őskori telep helyét megállapítani, ezek közül az egyik egészen nagy kiterjedésű lehetett.

Ugyanezen évben az orsolyatéri általános iskola (volt Orsolya-zárda) tatarozását kezdték meg. Ezzel kapcsolatban a kertben lévő magas várfaltöltés egy részét lebontották. Itt Héjj Miklós, majd Nagy Emese vezetésével volt kisebb ásatás. A város legkorábbi középkori vársánca került elő, melyet már Bella Lajos is megtalált ugyanitt és a várostorony körül. Agyagos földből emelt magas sánc, erősen kiegészítve.

Ugyancsak az előbb említett tatarozással kapcsolatban volt nagyobb ásatás az orsolyatéri egykori zárda egyik pincéjében, kb. 2 hónapon keresztül, Kiss Ákos vezetésével. Nagy kiterjedésű középület alapfalai bontakoztak ki, valószínűleg közfürdő volt. Rendkívül erős fűtőberendezés jellemzi. Érdekessége a nagy félköríves fal, mely talán a fürdőmedence fala lehetett. Nagy mennyiségben kerültek elő a bélyeges téglák, melyeket a X. és XIV. ikerlégio, valamint az I. segédlégio készített. Egyik helyiségben mozaiktöredékekre bukkantak: fekete-fehér geometrikus mintájúak. A kerámiaanyag nagyjából szürke házikerámia, kevés nyugati tartományokból idekerült ú. n. terra sigillata is van köztük. Maga az épület kb. az i. u. 2. században épült. A felásott alapfalak egy részét nem temették be, hanem némi kiegészítés után a város műemlékeit fogják gyarapítani.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Nováki Gyula: A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után (1945–1955) / 3. Domonkos Ottó: Néprajz

3. Domonkos Ottó: Néprajz

A múzeum gyűjteményei közül a legsúlyosabb háborús veszteség a néprajzi tárat érte. A teljes néprajzi anyagnak 33 százaléka, 724 darab, elpusztult, vagy eltűnt. Ez a mennyiség az összes eltűnt és elpusztult muzeális tárgyaknak közel felét teszi ki. A veszteség különösen jelentős volt a kerámiában és a textilanyagban. Rendkívül fájdalmas a 300 darab hímzett lepedő és lepedővég, kapuvári népviselet stb. elvesztése. Az 1945-ös évben jelentősebb néprajzi gyűjtés nem folyt, mert elsősorban a megmaradt anyagot kellett biztonságba helyezni és nyilvántartásba venni a károkat. Ebben az évben azért nyolc tárgy mégis került a múzeumba. – Részben néprajzi, részben helytörténeti érdeklődésre tartott számot dr. Csatkai Endre céhéletről tartott előadása a MADISZ-ban. – 1946-ban a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége 150 forintot adott 147 vásárlásokra, melyet a hímzések pótlására fordított a múzeum. Említésre méltó a kőfaragók, a bábosok céhládájának, mézeskalácsos ütőfáknak a megszerzése és a bencésektől átkerült céhíratokkal való gyarapodás.

A múzeumvezető érdeklődése művészettörténeti szakterülete mellett, többek között a néprajzra is kiterjedt és amennyire ideje és ereje engedte, azt is felkarolta. 1946-ban az iskolások számára az Átriumban egy-egy bemutatót tartott a céhemlékek anyagából, elbeszélgetett a diákokkal néprajzi kérdésekről. Az év végén pedig megszervezett egy néprajzi szemináriumot 10–12 résztvevővel. Ezeken a foglalkozásokon ő maga előadást tartott a „népi dallamok gyűjtéséről”, az „ájtatossági kép” (kis szentkép) néprajzi és művészettörténeti szempontból fontos gyűjtéséről és tanulmányozásáról. Palotay Gertrud a népi emlékek gyűjtéséről, Lovas Gyula pedig a kontyos házról tartott előadást.

Csatkai Endre Sopronban és Csornán a kisiparosok szokásait és életmódját vizsgálta, Bősárkányban pedig általános feljegyzéseket készített a falu életéről. Csipkés Kálmán múzeumőr a kapuvári temető régi fejfáit rajzolta le gondos körültekintéssel.

1947-ben az újjáépített múzeum megnyitotta kiállításait. A Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége részéről Palotay Gertrud vizsgálta felül az anyagot.

A gyűjtemény összesen 32 tárggyal növekedett, ebből 7 darab vásárolt szőttes volt, a többi a kisipar köréből került ki.

A néprajzi szeminárium folytatta munkáját, s a következő előadások hangzottak el 12–15 főnyi hallgatóság előtt. Csatkai E.: Népi szólások Sopron megyében, Csatkai E.: A fogfájás népi gyógymódjai, Palotay Gertrud: A múzeum néprajzi anyaga, Kótai Albert: A régi fertői halászat. Egy fertői regös-kirándulás után közösen beszéltek meg, hogy volt-e hatással az Esterházy-kastély a környék népművészetére.

Csatkai Endre a tanítóképző fiú- és leánytagozatán egyaránt előadást tartott a képesítés előtt álló hallgatóknak a néprajztudomány feladatairól, ezzel igyekezett felkelteni a falura kerülő fiatal tanítók néprajzi érdeklődését.

Palotay Gertrud megismerve Csatkai Endre néprajzi adatgyűjtését és érdeklődését, e körbe vágó cikkek és tanulmányok megírására serkentette. Még 1947-ben meg is jelent az Ethnografiában egy kisebb közleménye a soproni szűrszabókról, a Néprajzi Értesítőben pedig a sopronmegyei háziipar múltjáról, régebbi irodalmunk néprajzi vonatkozásairól és a citrom magyarországi népi használatáról adott kisebb összefoglalást.

1948-ban 29 tárgy került be a néprajzi gyűjteménybe. A szemináriumban a néprajzi kutatás módszereiről Végh József, a magyar parasztházról Tatay Jenő tartott előadást, Hetényi János pedig „Rózsa Sándor a

valóságban és a romantika tükrében” című beszámolóját tartotta meg.

A gyűjtemény céhládákkal, kádárszerszámokkal és céhlevelekkel bővült. Az év folyamán elkészült a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége által előírt új leltárkönyv és a tárgyak új számozása. Ekkor derült ki először a néprajzi tár tárgyainak pontos száma, 2665. Eddig sok esetben egy számon 20–30 azonos jellegű tárgy is szerepelt.

A néprajzi szeminárium a népi gyógyítás, kocsmacégérek, Hany Istók és a népi nyelv árnyalatainak kérdéseivel foglalkozott több alkalommal. Csatkai Endre a céhélet szokásairól tartott előadást az iparostanulóknak. Az Ethnographia ez évi számában a „Népies üvegfestmény”-ről jelent meg egy összefoglalás a dunántúli múzeumok eddig rendezetlen anyagára támaszkodva. Ezzel igen értékes, hiánypótló munkát végzett.

1950-ben a megye kisipari emlékeinek gyűjtésére 3000 forintot biztosítottak a felettes hatóságok. Ebből az összegből azonban elsősorban az elpusztult szőttesgyűjteményt pótolták 130 darab hímzett lepedő és lepedővég vásárlásával. A megye területére 13 esetben történt kiszállítás az év folyamán a kisipari emlékek felkutatására. Csatkai Endre és Dömötör Sándor egy tapasztalatcsere keretében Kisfalud és Mihályi községekben végzett megfigyeléseket. Általános feljegyzéseket készítettek a szokásokról, számbavették a falu legöregebb házait, sövény- és fasípos kéményeit, egyszóval jó áttekintést adtak a falu arculatáról.

Csatkai Endre felajánlásként elkészítette a sopronmegyei falucsúfolók helységek szerinti kataszterét.

148A néprajzi szeminárium egy alkalommal tartott összejevetelt, ahol a lucázás kérdéséről tartott előadást Csatkai Endre.

1951-ben rendszeres néprajzi gyűjtés nem folyt a múzeum állandó kiállításainak átrendezése miatt. A gyarapodás azonban így is 48 darab volt. Nováki Gyula régész egyik ásatása alkalmával Baboton a bábosmesterrel ismerkedett össze és röviden feljegyezte a munkáját, valamint faragott ütőfákat szerzett a múzeum számára.

1952. júliusában hivatalos néprajzost kapott a múzeum. Érdeklődése elsősorban a kisipari emlékekre és problémákra irányult. Sopronban 7 fésűs, 10 kosárfonó, 170 kékfestő szerszámot szerzett ajándékba, Mihályiban egy teljes esztergályos műhelyt vásárolt (340 db) ezer forintért. Csornán védelem alá helyeztette a kékfestőüzemet, „mint nemzeti érdekű gyűjteményt”. Mihályiban a gazdálkodás kisebb szerszámai mellett említésre érdemes szerzemény egy faeke és egy szépen faragott tulipános láda. Kapuváron az állattartás emlékeiről készített feljegyzéseket két idős gulyás elbeszélése alapján.

1953-ban egy különkiállítás keretében az új szerzemények között bemutatásra került az esztergályos-, kékfestő- és a gombkötőipar számos jellegzetes szerszáma, készítménye és a mesterségre vonatkozó régi feljegyzés. Megvételre került egy gombkötőműhely gépeivel, kisebb szerszámaival, félkész és kész áruival együtt (összesen 300 db). Ez a műhely kiegészítette a már 1918-ban szerzett 130 darabnyi díszes kivitelű gyűjteményt, mindkettő a Török-féle gombkötőműhelyből származik.

Beled községből egy teljes felszerelésű gyertyaöntő és mézeskalácsos műhelyt vásárolt a múzeum 130 darab tárggyal. Kapuváron egy magyar szabó munkájának megfigyelése és leírása folyt. A kapuvári járásban 9 községben töltöttek ki pedagógusok néprajzi felderítő kérdőívet és 83 cédula-dolgozatot irattak az általános iskolásokkal gyermekjátékokról.

Sopronban két néprajzi szakkör működött, melyeknek patronálását a múzeum néprajzosa végezte.

Csornán megkezdődött a kékfestőüzem munkájának tervszerű felgyűjtése és fényképezése. A múzeum néprajzosa kisipari érdeklődésének megfelelően, az ország más vidékein is végzett gyűjtő és tárgyvásárló munkát, így Szarvason, Békéscsabán, Szentendrén, Veszprémben és Székesfehérvárott, Keszthelyen befejezte egy köteles mester munkájának gyűjtését.

1954-ben sorra került a múzeum néprajzi anyagának revíziója és újrendszerű leltározása, ez a munka azonban a következő évre is átnyúlik. Tovább folyt a csornai kékfestőüzem munkájának gyűjtése és történetére vonatkozó iratanyag feldolgozása. Elkészült egy diasorozat a kismesterségek művészete c. előadáshoz. Tíznapos budapesti levéltári kutatás eredményeként fény derült a nyugat-magyarországi gombkötők céheinek alakulására és egymáshoz való kapcsolatára, valamint más céhtörténeti problémára. A gombkötőkre vonatkozóan áttekintést adtunk a Soproni Szemle előző számában. Csatkai Endre múzeumvezető a Néprajzi Társaság előadássorozatában szerepelt a „Fertővidék és Hanság” c. munkájával Budapesten; előadását Sopronban is megismételte a Berzsenyi Gimnázium tanulói előtt.

Tárgyvásárlás történt Kópházán a viselet és bútorkészítés, Osliban a viselet, Fertőrákoson és Sopronban a gazdálkodás köréből. A Pamutipar volt festődjéből 180 darab kékfestőmintát szerzett a múzeum ajándékba. Fényképfelvételek készültek a rekonstruált kópházi viseletről, reprodukciók régi családi fényképekről. Jelentősen gyarapodott a néprajzi adattár anyaga, elsősorban a csornai kékfestőkre vonatkozó iratanyaggal. A múzeum néprajzosa ebben az évben is többhetes gyűjtést végzett az ország más vidékein.

Az állami támogatás további biztosítása újabb és újabb értékes anyag megszerzését teszi majd lehetővé.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRON 1945–1955 / Gereben Béla: Sopron város idegenforgalma a felszabadulás tíz esztendejében

149 Gereben Béla: Sopron város idegenforgalma a felszabadulás tíz esztendejében

A felszabaduláskor Sopron város idegenforgalmi létesítményei és berendezései úgyszólván teljes egészében romokban heverték, vagy a használhatatlanságig megrongálódtak.

Bizonyítja ennek a városnak élni akarását és rátermettségét az a tény, hogy a romok eltakarításán kívül az újjáépítést is azonnal megkezdtek és egymás után nyíltak meg a vendéglők és éttermek, valamint a szállodák jó része is.

A kibontakozás és az élet megindulása parancsszerűen követelte az idegenforgalmi iroda mielőbbi megnyitását is. Ez 1947. március 1-én meg is történt, amikor az Ógabona tér 8. sz. alatt megnyílt a Városi Idegenforgalmi Iroda. Ettől az időtől kezdve városunk idegenforgalma újból szakszerű irányítás alá került.

Ezzel egyidőben az illetékes városi szervek is megmozdultak és sietteték a romos Lövér-szálló egyik szárnyának helyrehozását, mert nélkülül komoly idegenforgalomnak újbóli elindítása úgyszólván lehetetlen volt. Még 1947-ben megkezdtek az építkezést s 1948. június 1-én a volt bérlő: Horváth Imre meg is nyitotta a szállodát. A Lövér-szálló megnyitását megelőzően bizonyos mértékig enyhítette a mindjobban felmerülő igényt az időközben megépült Sportszálló. Az élet megindulásával a többi idegenforgalmi létesítmény helyrehozását is megkezdtek. A Hatvan-turistaházat a természetjárást kedvelő dolgozók hozták helyre,

kifejezetten társadalmi munkával s a Pedagógus-üdülő is kitárta kapuit a kifáradt és alpesi levegő után vágyó pedagógusok előtt.

A Löverekben lévő magánvillák is újból idecsalogatták a Sopronba szép számmal vágyakozó budapesti és az ország egyéb részeiből való idegeneket.

A város egyre nagyobb rendezvényekkel igyekezett a vidék és az ország érdeklődését felkelteni.

1946-ban, a felszabadulás második évében már nagyszabású ipari és kereskedelmi kiállítást rendeztünk. 1947-ben magas színvonalú kultúrhetet, míg 1949-ben a „Soproni ipar 100 éve” című kiállítást rendeztük meg. Ez utóbbin felvonult az egész város gyár- és kézműipara, mezőgazdasága, valamint kereskedelme. A kiállítás színvonala bátran felvehetette a verseny bármelyik fővárosi kiállítással. Ezzel egyidőben képzőművészeink, fotosaink és bélyeggyűjtőink is értékes kiállítással adtak életjelt magukról.

Ez a szépsikerű kiállítás nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Sopron iránt újból megindult az országos érdeklődés. Az üdülés céljait szolgáló szállodák és magánlakások úgyszólván telt házzal bonyolították le a nyári és őszi idényt. Biztató jelek voltak ezek arra, hogy idegenforgalmunk mégis elindul a felemelkedés útján.

Az elkövetkező 1949–50-es téli idény azonban nagyon lelohasztotta a kedélyeket, mert bizony az üdülőszállókban igen gyéren lézengtek olyan vendégek, akik Sopronba vágytak késő őszi, illetve téli üdülésre. A szállók bérlei, illetve tulajdonosai tele voltak panasszal ebben az időben.

Az 1950-es év az üdülés terén forradalmi változást hozott, amennyiben a tavasz folyamán államosították az összes üdülőszállókat és a kormányhatározat alapján a SZOT megindította a dolgozók szervezett üdültetését.

Hatalmas távlatok nyíltak meg a dolgozók előtt, mert ezzel lehetőség adódott arra, hogy a továbbiakban napi 8 Ft térítési díj ellenében az ország különféle helyein lévő SZOT üdülőkben – s így Sopronban is – tölthetik el jól megérdemelt pihenőjüket. Ezzel a kormányintézkedéssel lehetővé tették azok számára is a kényelmi gondtalan üdülést, akik azt azelőtt csak hírből ismerték.

Ezután már megszűnt a szállók teljes kihasználtságának gondja, mert a SZOT gondoskodott arról, hogy a Sopronban levő négy üdülőszálló, mintegy 250 helyét állandóan igénybe vegyék.

Helyi vonatkozásban a városi tanács is tisztában volt azzal a kérdéssel, hogy városunk egyik fő bevételi forrása az idegenforgalom fejlesztésében kereshető.

150 Bognár Dezső vb. elnök lelkes irányítása mellett egymás után kelnek életre a városi tanács bizottságai, amelyek hivatva voltak szolgálni Sopron idegenforgalmát. Elsősorban a „műemlékvédelmi bizottság” munkássága révén született meg a műemlékvédelmi szabályrendelet, amely sok város számára iránytmutató „alapokmány”-nyá lépett elő. Ettől az időtől kezdve a fővárosi műemlékvédelmi szervek tervszerűen kezdtek városunk műemlékeinek helyrehozásával, illetve azok újabb feltárással foglalkozni. Nagy mértékben hozzájárult ehhez a Sopronban megtartott „országos műemlékvédelmi nap” is. (1952) A műemlékek helyrehozása során elsősorban a Bencés-templom melletti gyönyörű ún. Középkori-terem bontakozott ki teljes pompájában.

A Múzeumi Központ (MOK) hatalmas összegeket áldozott arra, hogy hazánk egyik legszebb kora-gótikus emlékét az elhanyagoltságból és feledésből a dolgozók közkincsévé tegye. Major Máté építőművész,

egyetemi tanár a terem elkészülte utáni avatóbeszédében hangsúlyozta, hogy a „középkori terem” restaurálására költött százazrek jelentik népi kormányzatunk gondoskodását, nemzeti értéink megbecsülését és azoknak a széles néptömegek számára való bemutatását illetően. Az Új utcai mérműves ablakú gótikus ház, valamint a Lábas-ház is beszédes bizonyítéka fentieknek.

Műemlékeink megbecsülésének maradandó emléket állított az Akadémiai Kiadó Budapest kiadásában megjelent „Sopron és környéke műemlékei” c. hatalmas topografikus mű. Dacára annak, hogy a könyvnek igen magas ára volt (280 Ft), mégis feltűnően gyorsan kelt el. Éppen ezért nyomatékosan hangoztatták egy népszerűbb kiadásban megjelenő és Sopron műemlékeit tárgyaló könyv kiadásának szükségességét.

Kérésünkre a Képzőművészeti Alap kiadványllalata vállalkozott ennek a könyvnek a kiadására. Semmi sem igazolta jobban szükségességét, mint az a tény, hogy megjelenése után a több ezer példányt hat héten belül elkapkodták. Természetesen az előbb ismertetett két mű a városunk iránti érdeklődést még jobban fokozta s tömegesen keresték az ún. „Kis-Sopron” c. könyvet.

A korábban életre hívott „üdülőhelyi bizottság” is hivatásának magaslatán áll és elkövet mindent annak érdekében, hogy a városunkban üdülő dolgozók az itt eltöltött két hét után a legkellemesebb emlékekkel hagyják el Sopront, a műemlékek és fenyvesek városát. Nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy nagyon kevés üdülőhelyen foglalkoznak olyan lelkesen a dolgozókkal, mint Sopronban. Minden csoport számára szervezett bel- és külvárosi vezetést, vetített képes előadást és egyéb kulturális szórakozást nyújtunk. Meglévő üdülőink gondnokai és kultúrfelelősei – dr. Friedrich Károly üdülőhelyi előadóval együtt – lelkes zászlóvivői ennek a nemes ügynek. Ez a céltudatos kultúr munka meg is hozta gyümölcsét, amennyiben a dolgozók valóságos harcot indítanak egy soproni üdülési beutalásért és ma már jutalomszámba megy a soproni gondtalan és élvezetes kétheti üdülés.

Idegenforgalmunkban jelentős helyet foglal még el a különféle rendezvényekkel, iskolai tanulmányi kirándulásokkal, tapasztalatcsereikkel és sporteseményekkel kapcsolatos forgalom. Éppen fentiekre való tekintettel szorgalmazta a Megyei Idegenforgalmi Hivatal egy átvonuló diákszállónak Sopronban való felállítását. Ez a törekvés valóra is vált és ez év májusa óta a Ferenczi János utca 2. sz. alatt (a fürdőépület mellett) 70 ágyas diákszálló várja pihenésre a Sopront felkereső diák- és egyéb csapatokat. A szálló eddigi nagy forgalma beszédesen bizonyítja, hogy érdemes volt létrehozásán fáradozni.

Mindenesetre városunknak fokozott és céltudatos munkával arra kell törekednie, hogy azokat a létesítményeket (elsősorban vendéglőket, szállodákat, cukrászdákat, stb.), amelyek az idegenforgalom szolgálatában állanak, megfelelően korszerűsítsék és újakkal is pótolják. Különösen stílszerű lenne egy műemlékjellegű borozó, vagy exkluzív szórakozóhely létesítése. Ugyanis már komolyan számíthatunk külföldi idegenforgalomra és azokat csak úgy tudjuk folyamatosan idecsalogatni, ha patinás városunk látnivalóin kívül a szórakozó és étkezési helyek nagyszerűségét is emlegetik távozásuk után.

Nemcsak a helyi, de országos vonatkozásban is nevezetessége lehetne városunknak 151a Fabricius-ház loggia részében lévő gótikus pinceteremben nyitandó és korabelien berendezendő borozó. Ugyanis az ilyennek létesítése még fokozná a városunk iránti érdeklődést. El kell döntenie éppen ezért az Új utcai mérműves gótikus ház rendeltetését is. Ha államunk oly hatalmas összegeket áldoz felépítésére, semmi esetre sem lehet a városlátogatók elől – azzal, hogy magánlakást létesítenek benne – elzárni. Van elég kulturális intézményünk, amelyek közül egynek méltó otthona lehetne ez a nagyszerű műemlék. Kíváncsú lenne, hogy az illetékes szervek meggyorsítanák az építkezés befejezését.

Tényként kell megemlíteni, hogy a Vendéglátóipari Vállalat őszintén törekszik ezeknek a hiányoknak a

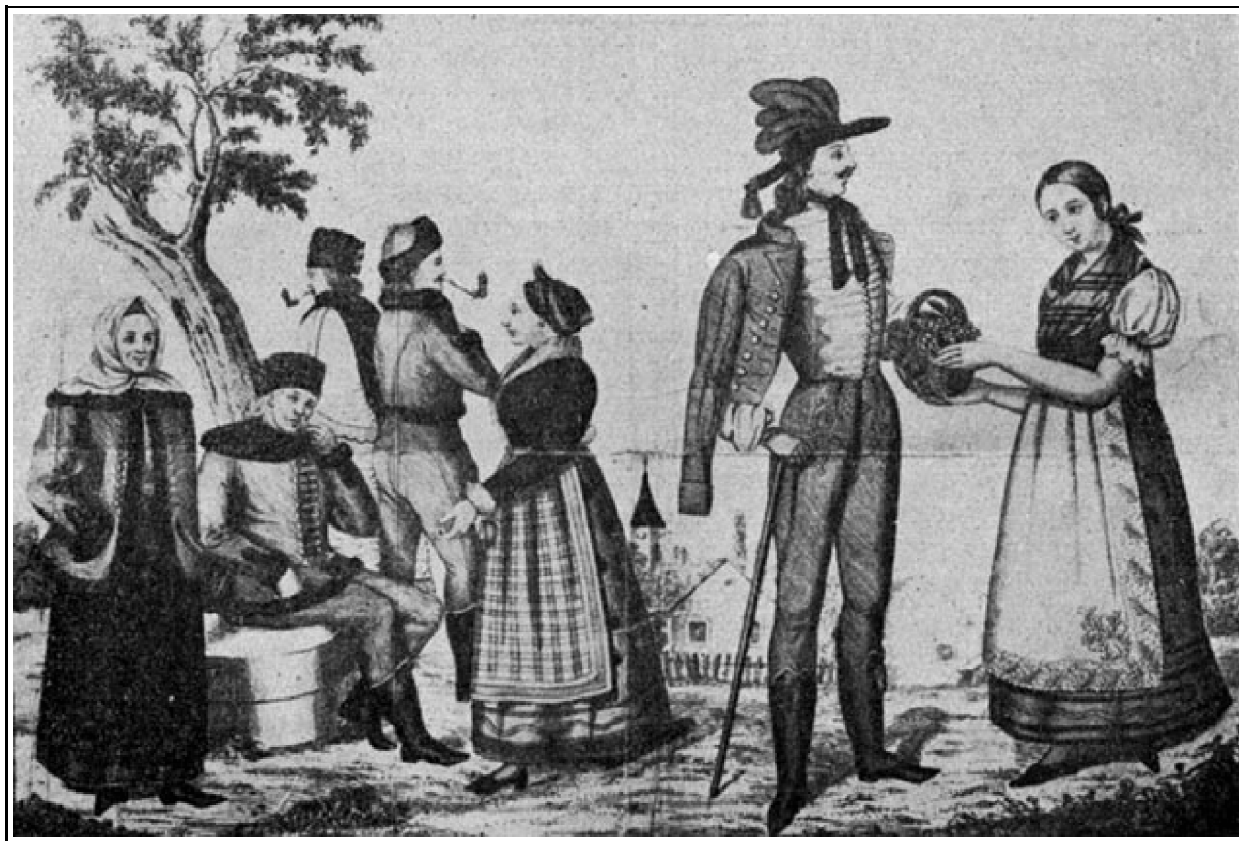
megszüntetésére, azonban az eredmény sokszor más tényezőkön múlik.

Meg kell állapítanunk, hogy Sopron idegenforgalmának fejlesztése érdekében – az adott lehetőségek között – az utóbbi tíz esztendőben sok minden történt. Külön megbecsülését láthatjuk idegenforgalmi munkáinknak abban, hogy a közlekedési miniszter a megyei idegenforgalmi hivatalok életrehívása alkalmával a Győr-Sopronmegyei Idegenforgalmi Hivatal székhelyéül Sopront jelölte ki. Ez a tény is arra kötelez bennünket, hogy jó munkát végezzünk mind Sopron, mind az egész megye idegenforgalmának fejlesztése érdekében.

Említenünk kell még azt a sok szép és nemes törekvést is, amelynek eredménye lett városunk útjainak, parkjainak, fürdőinek, strandjainak, kilátótornyainak teljes vagy részbeni rendbehozása.

Az elmúlt tíz esztendő során bebizonyította a városi tanács, hogy idegenforgalmunk fejlesztése érdekében minden lehetőt megtesz és felkészülten várja a külföldi (elsősorban osztrák) idegenforgalom nagyobbmértvű megindulását, ami Sopron fekvése folytán a természet törvényéből való adottság és elhivatottság.

Legvégül meg kell említenünk, hogy mindenkinél jobban kívánja ez a sok megpróbáltatást elszenvedett város az igazi békét, mert tudja, hogy teljes felemelkedése és idegenforgalmának fejlődése csak békés építőmunka mellett lehetséges.

„Rábaközi földnép”. A Regélő melléklete 1840-ben. Kohlmann acélmetszete.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Varga Lajos: Fehér Dániel (1890–1955).

Varga Lajos: Fehér Dániel (1890–1955).

Kereken 35 évig élt Sopronban, de a város lakói nem ismerték kiterjedt körben. Mint az Erdőmérnöki Főiskola professzora és Növényteni Intézetének vezetője a hétköznapiakat késői éjszakáig laboratóriumban töltötte el. Vasárnaponként pedig a gyönyörű soproni erdőket járta. Igazi hivatását már ifjúságában megtalálva, szerelmese volt az erdőnek, melynek életét kevesen ismerték olyan tökéletesen, mint ő. A vasárnapi kirándulók gyakran láthatták magas, erőteljes alakját, amint hátizsákkal és vállára vetett köpenyével sétál az erdős gerinceken. Kerülte a lármás erdei kirándulókat, ezért az országhatár közeléig bolyongott el magányosan. Az erdőben, a természet egyik legnagyobb és legértékesebb élő alkotásában a csendet, nyugalmat kereste. Ismert benne minden fát, minden légyszárú növényt. Szeretettel figyelte ezek tavaszi életindulását, virágzását, lombhullását. Szerette gazdag nyári tenyészésüket, őszi színeiknek pazar tobzódását, téli álmra való törésüket és hóbundában rejtőzködő, méltósággal teljes nyugalmaikat.

Igen fejlett művészi érzékkel megáldott tudós volt, aki az erdőben is valóságos műremeket látott az év minden szakában. Ilyen szemekkel látta annak nagyszerű rendjét, évezredek során kialakult egységét, harmonikus életét és szerves fejlődését. Nem művelte, de nagyon szerette a zenét. Valamelyik páholy mélyére vonulva meghallgatott minden hangversenyt, melyet Sopronban rendeztek. Legjobban kedvelte a nagy operákat és szimfóniákat. Az erdő életében is élesen meghallotta a legmegrázóbb és legmegnyugtatóbb szimfóniát.

Ahhoz, hogy valamit nagyon szeressünk, részletesen és bensőségesen kell ismernünk. *Fehér Dániel* is azért szerette az erdőt, mert nagyon jól ismerte azt. Az egész tudományos világon senki sem kutatott, fáradt és dolgozott olyan sokat az erdők talajában élő mikroorganizmusok életének és tevékenységének megismerése terén, mint ő. A talajt és a rajta élő fákat, növényeket *harmonikus egységnek* fogta fel. Az erdőben dolgozó erdőmérnököt rendszeren a fatömeg és faanyag érdekli; dolgozik az erdő felújításán, elvégzi a tisztító vágásokat, megtesz mindent a fa zavartalan fejlődése érdekében. *Fehért*, mint erdőmérnököt és tudóst kutatót elsősorban az erdő *talajának* rendkívül összefonódott élete érdekelte. Idevágó, évtizedek nehéz és bonyolult kutatásai után kimondhatta azt a szabályt, hogy „az erdőt talaj mikroorganizmusok által benépesített lüktető, élő szervezet, amely életét a hőmérséklet és víz hatásának megfelelően évszakonként változtatja”. Ennek eredményeként él és fejlődik a talajba gyökerező és abból táplálkozó minden erdei növény.

Kutatásaink új és nagyszerű eredményeit többnyire külföldi folyóiratokban tette közzé. Minthogy szerzőjének neve mellett *intézete* és *Sopron* is szerepelt, azért az utóbbi harmincöt esztendő alatt kevesen járultak hozzá olyan nagy mértékben Sopron nevének az egész tudományos világon való megismertetéséhez és emlegetéséhez, mint *Fehér Dániel*. Ennek eredménye volt az, hogy a harmincas évek elejétől kezdve

állandóan jöttek hozzá finnek, norvégek, svédek, németek, osztrákok, franciák, spanyolok és kínaiak, főleg tanulni és szépen felszerelt intézetben dolgozni. Az erdő talajának, majd a mezőgazdasági talajoknak biológiai kutatását fokozatosan olyan mértékben kifejlesztette, hogy a *talajbiológia* fiatal tudományának világviszonylatban is első otthonává tette Sopront és főiskolai intézetét. *Fehér Dániel* széleskörű, rendkívül alapos és jól megszervezett kutató munkássága nélkül a talajbiológia nem érte volna el azt a magas tudományos szintet, amelyre napjainkban felküzdötte magát. Ezen a téren [153](#) az ő neve a legelsők között áll az egész tudományos világon.

1954 őszén jelent meg „Talajbiológia” c. kézikönyve 1263 oldalon, 154 szövegközi ábrával és műnyomólapon 105 fényképfelvétellel. Ez a hatalmas mű a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készült és az Akadémiai Kiadó adta ki. Bár magyarul jelent meg csak, mégis kezdik megismerni külföldön is és általános a vélemény, hogy egyedülálló munka az egész tudományos világon. Ezt a nagy művet csak olyan széles látókörű, nagy kutató és irodalmi munkásságot kifejtő, széleskörű ismeretekkel felfegyverzett tudós írhatta meg, mint *Fehér Dániel*. Éppen úgy otthon volt a biológiában, talajtanban, erdészeti- és mezőgazdasági tudományokban, mint a matematikában, fizikában, kémiában és más ideológiai szempontból fontos tudománykörökben.

Még megérhette ennek az alapvető, nagy munkának megjelenését. Ebből a műből is kitűnik az, hogy

minden kutatása és fáradozása nála sohasem volt cél, hanem csak eszköz. Eszköz arra, hogy megismerjük az erdők és mezőgazdasági területek talajainak életét abból a magasabbrendű célból, hogy ezek termőerejét fokozhassuk és az emberi termelés szolgálatába jobban beállíthassuk.

Milyen volt *Fehér Dániel* gazdag, termékeny, de küzdelmekkel teljes élete?

154A györmegyei Tekepusztán született 1890. október 27-én. Szülei gondos nevelésben részesítették. Elemi- és középiskoláit Budapesten végezte jeles eredménnyel. Az érettségi vizsgálatot is így tette le 1908-ban, amikor a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola Erdőmérnöki Osztályára iratkozott be. 1910-ben több társával megalakították a haladó szellemű Galilei-kör ottani csoportját. Ebben ő tartotta az első előadást. Tanulmányait 1912-ben végezte be jeles eredménnyel.

1912–13-ban a Korneuburg-i cs. és kir. vasútezrednél teljesítette önkéntes katonai szolgálatát. 1913 őszétől a berlini egyetemen növényélettant, fizikát és kémiát hallgatott és e tárgyak körében dolgozott. 1914. augusztus 1-én az első világháború kitörésekor katonai szolgálatra vonult be a 14. sz. vasútépítő századhoz s hamarosan Galiciába került ki századával, amelyben mérnöki feladatot kapott. Később a déli hadszíntérre, 1917-ben pedig a bécsi hadügyminisztériumba vezényelték. Bécsben az egyetemen is dolgozhatott. 1917 elején megnősült; 1918 nyarán felmentették a katonai szolgálat alól és elfoglalta a Selmecbányai Főiskola növényteni tanszékén tanársegédi állását.

A főiskolával együtt 1919 őszén Sopronba költözött. 1920 februárjában a bécsi egyetemen elfogadott disszertációja alapján növényélettantból és kémiából doktori szigorlatot tett kitüntetéssel. 1922-ben adjunktussá, 1923 végén főiskolai rk. tanárrá, 1926. június 14-én pedig főiskolai ny. r. tanárrá nevezték ki. 1923 óta igazgatója volt a főiskola Botanikus Kertjének, melyet azóta következetesen végrehajtott tervek alapján fákban és bokrokban a leggazdagabb hazai fűvészkertté fejlesztett.

1926 óta sokszor utazott külföldre. Útjai mindig tanulmányutak voltak, vagy a magyar erdészeti tudományt képviselte a kongresszuson. Hat hónapig járt Finn- és Svédországban, Norvégiában és Dániában. Előadásokat tartott és dolgozott ez országok tudományos intézeteiben. Stockholmi tartózkodása alatt felvette a kapcsolatot a Szovjetunió talajkutató tudományos köreivel. Ezeket az összeköttetéseket továbbra is fenntartotta és jelentékeny mértékben kifejlesztette. Értekezéseiben figyelembe vette és terjesztette a legkiválóbb szovjet talajkutatók alapvető eredményeit. Ezen az alapon az ő nevét is jól ismerték és becsülték a Szovjetunióban, aminek eredményeként 1952-ben a Szovjet Tudományos Akadémia külön iratban kérte úttörő dolgozatainak megküldését.

1930-ban a norvég földművelésügyi minisztérium meghívására két munkatársával az északnorvégiai Lappföldön 3 hónapot töltött. Megállapították a Jeges-tenger partjain lévő erdőhatárokat és felvették a legfontosabb erdőtípusokat. Innen a finn kormány meghívására Finnországot utazták végig.

1932-ben előadások tartására hívták meg Stockholmba és Helsinkibe. 1933-ban Baselben és Zürichben ismertette talajbiológiai kutatásainak eredményeit. 1934-ben *Killian*, algeri professzorral az első francia-magyar szaharai kutatóutat szervezte meg, melynek célja az észak-szaharai erdők talajainak vizsgálata volt. Hazafelé jövet előadást tartott a nancyi Erdészeti Főiskolán s ennek vendégeként bejárta Kelet-Franciaország erdősegeit.

Ennek az expedíciónak feltűnést keltett eredményei következtében az Algeri Egyetem, a Francia Tudományos Akadémia és a Gyarmatügyi Minisztérium megbízásából 1936-ban megszervezte a második Szahara-kutató utat. Átmentek az egész Szaharán Algertől a Tsad-tó vidékéig, vizsgálva a sivatag és

oázisainak talajbiológiai viszonyait. Az eredmények nagyon értékesek voltak s Párisban könyvalakban jelentek meg (1939).

1938-ban a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából beutazta Észak- és Közép-Olaszországot, az ottani öntözésiügyi berendezések tanulmányozása céljából. 1941-ben a Nemzetközi Biológiai Kongresszusra Berlinbe küldték ki, majd 1943-ban ugyanott a Botanikai Egyesület meghívására előadást tartott sugárzásbiológiai kísérleteiről.

Közben itthon nagy arányban fejlesztette Növényteni Intézetét és a főiskola füvészkertjét. Intézete fokozatosan a legjobban felszerelt hazai növényélettani intézetté fejlődött a legkorszerűbb talajbiológiai kutatások végzésére. Sorra jelentek meg könyvei és alapvető értekezései.

A második világháború alatt megszakítás nélkül folytatta tudományos kutatásait, ¹⁵⁵amelyeket csak az 1944–45-ben Sopront érő háború események szakítottak meg rövid időre. Ám helyén maradt s intézetét és féltett füvészkertjét nem érte károsodás. 1945-ben tevékeny részt vett a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság soproni csoportjának megalakításában, melynek 1946-tól 1949 őszéig elnöke volt. Ő tartotta 1945 novemberében az első előadást is, amelynek tárgya a szovjet talajbiológiai kutatás jelentőségének és súlyának ismertetése volt. 1949–1951 között a főiskola dékánjának tisztét töltötte be.

Tagja volt a Sopron Városi Tanácsnak, a Győr-Sopronmegyei Tanácsnak, az oktatási bizottságnak pedig elnöke. 1952-ben nyugdíjazták, de a Magyar Tudományos Akadémia, mely 1951. február 1-ével a kiemelt tudósok közé sorozta, nem engedte nyugalmába menni. Intézetét az Akadémia 1952. március 1-ével a Földművelésügyi Minisztériummal egyetértőleg átvette és az ő vezetésével saját talajbiológiai kutatóintézménnyé fejlesztette, meghagyva számára egyetemi tanári minőségét. Munkatársakat nevezett ki melléje és azóta ez az intézmény tovább dolgozik a talajbiológiai problémák népgazdaságilag fontos megoldásán.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben „a biológiai tudományok doktora” fokozatot adta meg részére, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1954-ben levelező tagjává választotta. Ezekben az években számos szaktanácsot nyújtott a soproni állami gazdaságoknak és termelőszövetkezeteknek – talajgondozási szempontból. Ezeknek vezetői gyakran gyűltek össze dolgozószobájában.

Tagja volt a Finn Természettudományi, továbbá Erdészettudományi Társulatnak és a Német Növényteni Társaságnak.

Az 1955. év elejétől gyengélkedett, de az utolsó napig bejárt intézetébe, telve tudományos tervekkel. Ez év február 16-án családjával együtt megnézte a Verdi-filmet, melynek hősét és híres zenéjét rendkívül kedvelte, majdnem kívülről tudta. Hazafelé menet rosszul lett s bár rögtön orvosi segítségben részesült, a kórházba szállítás közben meghalt. A Magyar Tudományos Akadémia halottjaként temették el szeretett főiskolája főcsarnokából. Az ifjúság ősi erdésztemetést rendezett nagynevű professzora számára, aki életének 65. évében tragikusan, nagyon hamar távozott el közülünk.

Ostwald a tudós kutatók és gondolkodók két típusát különbözteti meg: a *klasszikus* (sztatikus) és *romantikus* (dinamikus) típust. Előbbit a hideg természet jellemzi, műveit nagy alaposággal és ésszerűséggel dolgozza ki, saját személyét háttérbe szorítja, csak teljesen igazolt eredményeket tesz közzé gondosan és kicsiszoltan. Utóbbi típust állandó nyugtalanság feszíti, nagy lelkesedés fűti és ezeket környezetére is kisugározza. Szemléletes gondolkodását nehezen fékezhető fantázia irányítja. Ezek

birtokában sokat és gyorsan termel, eredményeit nem törekszik részletekben igazolni.

Fehér Dániel teljes mértékben a romantikus vagy dinamikus tudóstípusba tartozott. Megvolt benne minden szellemi készség a biológia s ebben a talajbiológia művelésére. Szerette az élő természetet s dinamikusán áthatotta a talaj parányi élőlényének megismerésére való törekvés. Megvolt benne a szenvedélyes életbúvár lelkesedése, kutatóvágya, megfigyelőképessége, éleslátása, dacos kitartása és nagy szorgalma. Ezekhez járult sokszor megbámult emlékezőképessége, éles esze, kombináló értelme és szárnyaló képzelőereje. Megvolt benne a szívós akarat a nehézségek legyőzésére, mélységes vágy a problémák megoldására és a tudományos igazság felderítésére.

Annnyira kutatónak érezte magát és vizsgálatai olyan mértékben foglalkoztatták, hogy a legnagyobb tehernek érezte az oktatást, a főiskolai előadások megtartását, vizsgáztatást. Hallgatóival szemben nagyon igényes és gyakran kíméletlen tudott lenni. De boldogan vezette ki őket a soproni és hazai erdőkbe, valamint a szomszédos osztrák havasokba. Ilyenkor bontakozott ki másik énje. Jókedve, derűje, szeretetreméltó magatartása az erdőben, a természetben, magukkal ragadták hallgatóit.

Széleskörű tudományos munkásságának eredményeit, nem számítva nagyszámú népszerű és ismertető cikkeit, 7 magyar nyelvű, 1 francia és 1 német nyelven írott könyve és kerekén 230 tudományos értekezése öleli fel. Ezeket jórészt munkatársakkal írta meg. Ebben a rövidre szabott megemlékezésben lehetetlen felsorolni azokat az irányokat, amelyekben [156](#) dolgozott és feltárni azokat a felfedezéseket, amelyekhez eljutott. Csak egészen röviden vázolom azokat.

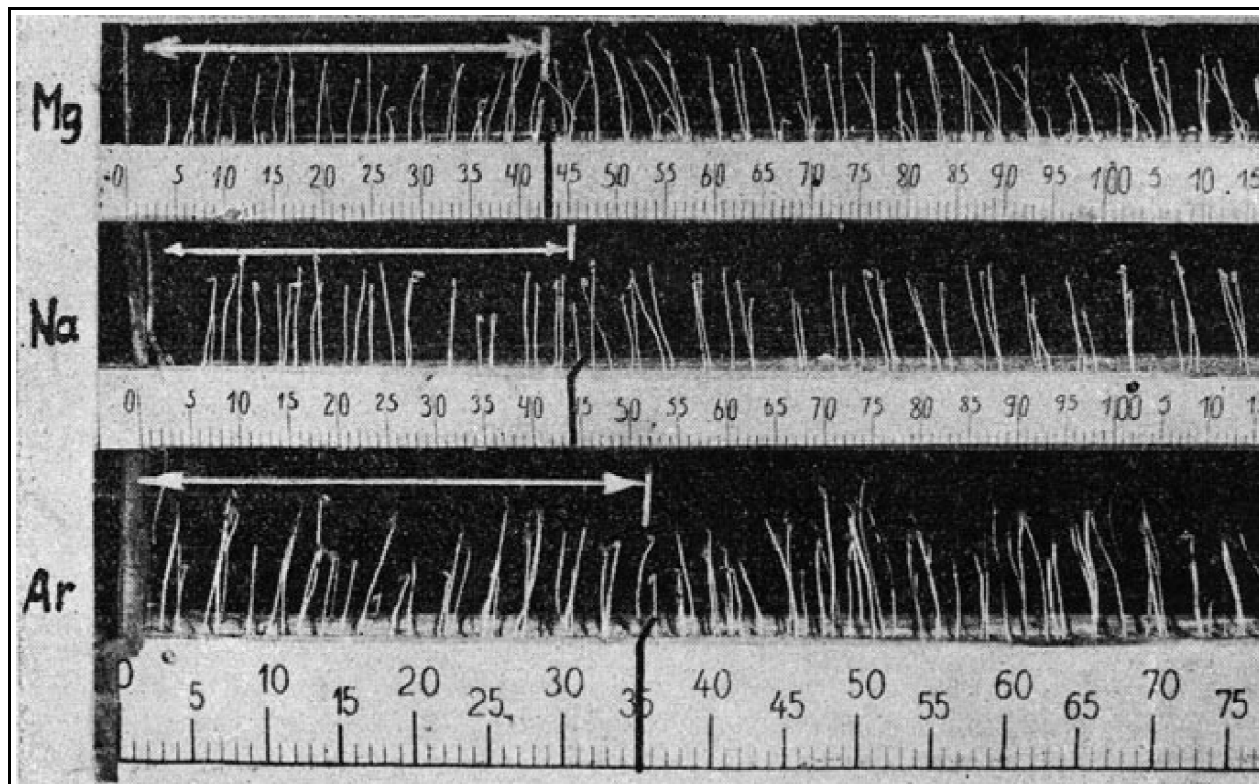
Mint erdőmérnököt és főiskolai tanárt természetesen elsősorban az *erdei* talajok élete érdekelte. Felismerte azt is, hogy az erdő talaja, mint az emberi tevékenységtől csekély mértékben bolygatott élőhely (biotop), sokkal jobban alkalmas általános természeti törvényszerűségek megállapítására, mint a mezőgazdasági talajok. Ezeknek kiterjedt vizsgálatához csak akkor fogott hozzá, amikor az erdei és főként a soproni erdők talajának kutatásaiból leszűrt törvényszerűségeket felderítette.

Kutatta a talajlakó baktériumok, mikroszkópikus gombák és moszatok életét, a talajban és a humuszképzésben kifejtett szerepüket, évi változásait, mennyiségüket, faji eloszlásukat. A világ minden részében fekvő 122 kísérleti területről beküldött erdei talajmintákból feldolgozta az említett parányi szervezetek fajait és földrajzi eloszlását. Vizsgálta a hazai szikéseket, homokok erdőtalajait, biokémiai viszonyait, szén-savgazdálkodását (lélekzését), nitrogén-, foszfor- és káliumtartalmát, ezek biológiai vonatkozásaival kapcsolatban. Nem maradt meg a laboratóriumi kísérletek mellett, hanem természetes körülmények között szabadföldi kísérleteket állított be. A jelenségeknek nem keresztmetszetét, hanem oknyomozóan a hosszsmetszetét kutatta s ezért éveken át végbemenő jelenségeket vizsgált. A nyert eredményeket azután az erdő- és mezőgazdasági gyakorlat rendelkezésére bocsátotta.

Laboratóriumi és szabadföldi vizsgálatokkal beigazolta azt a törvényszerűséget, hogy a talajban élő szervezetek minőségi és mennyiségi életfolyamatait a talaj hőmérséklete és víztartalma szabályozza („R-szabály”). Ennek széleskörű érvényességét a magasabbrendű növények fejlődésében és terméseredményeiben is sikerült bebizonyítani. Külföldön ma mind elterjedtebben dolgoznak a Fehér-féle R-szabály értelmében, bizonyítva annak használhatóságát és értékét.

Nagyjelentőségű az a felfedezése is, amelyet a talaj mélyebb szintjeiben, tehát teljes sötétségben élő parányi zöldmoszatok asszimilációs tevékenységének vizsgálata alatt tett. Kiderült, hogy a nem radioaktív elemek is – haláláig 72 elemet vizsgált meg – biológiailag hatékony, a nehéz fémeken (ólom, stb.) áthatoló sugárzást gerjesztenek. Ez a hatás a legérzékenyebb fizikai műszerekkel sem mérhető, ám szépen méri (lásd 1. képet)

157a tökéletes sötéttségben tartott csírázó növény (borsó). Sikerült mérési módszert is kidolgoznia és meghatározni a különböző elemek sugárzásának hullámhosszát, a felezési állandót és az elnyelési együtthatót. Kiderítette, hogy ez az effektus nem vezethető vissza a kozmikus sugarak hatására. Bár hosszú évek céltudatos és rendszeres munkájának eredménye volt ez a felfedezés, a kérdés lényegét még nem tudta eldönteni. *Fehér* ezt a felfedezést tekintette élete és kutatómunkája legszebb eredményének.

A felső képsáv a magnézium, a középső a nátrium, az alsó az argon hatását mutatja a borsó csírázó növénykéire. Látható, hogy a növénykék a nyíl végéig elhajlanak a sugárzó anyagtól, a többiek pedig feléje fordulnak. A különböző elemek esetében ez az elhajlási irányváltozás mindig más és más távolságban jelentkezik.

Mint kutató tudós kíméletlen volt önmagával, de beosztott munkatársaival szemben is. Türelmetlen, szókimondó, szeszélyes, heves vitatkozó volt s nem lehetett szembekerülni vele. De, mint magánember tudott jószágos, nagyon szívélyes, végtelenül kedves lenni. Tele volt egészséges humorral, pompásan tudott adomákat elmondani és gyermekmódra szívből, hangosan nevetni. Nagyon szerette a szellemes ugratásokat és a tréfás élcelődéseket. Lelki depresszió idején komikus esetek és ártatlan tréfák hamarosan kivezették a legszélsőségesebb lelki exaltációba. Általában vidámkedélyű, nagy műveltség, sokat olvasott ember volt, aki élményeit, emlékeit pompásan és gazdag színekkel tudta elmesélni. Hosszú vasúti utazások, együtt töltött esték alkalmával egymaga egész társaságot el tudott szórakoztatni. Egyénisége képes volt kellemes meleget árasztani, de a következő órában jéghideget terjeszteni maga körül.

Ha azonban valaki munkalehetőséget kért tőle, mindent megadott. Számos soproni orvos, középiskolai tanár dolgozott nála és hosszabb időre készségesen adta kölcsön legföltettebb könyvét, eszközét és műszerét.

Nagy ember, nagy tudós volt, akinek elmúlásával sokat veszített a magyar tudomány, az Erdőmérnöki Főiskola, de nem utolsó sorban Sopron is.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Augusztinovitz Elemér: Lauringer Ernő (1883–1944)

Augusztinovitz Elemér: Lauringer Ernő (1883–1944)

Sopron tanügyi és kulturális múltjának, a két világháború közötti társadalmi életének csendes szavú, szerény magatartású, maga körül jóindulatot és kedélyt árasztó, emberi és tudós erényekben gazdag életének alkonyán eltávozott, városszerte és távolabbi körökben is becsült tagja volt.

Kőszegen született 1883. január 1-én, egyetemi tanulmányait a budapesti és kolozsvári egyetem bölcsészeti karán végezte. Ezeknek befejezése után több ízben járt külföldi tanulmányúton, főként Németországban. Tanári pályájának első állomása Szentgotthárd volt, 1911-től a soproni főreáliskola (a mai Széchenyi gimnázium) tanára lett, majd 1919-től nyugdíjaztatásának évéig annak igazgatójaként szolgált a közoktatást. Szolgálati idejének betöltése után, 1941-ben nyugalomba ment, de nem sokáig élvezhette a pihenés éveit, mert 1944. október 30-án meghalt.

1914-től múzeum őri teendőkkel bízták meg, 1916-ban főorré választották, haláláig igazgatója is maradt az intézménynek.

Életét három feladat megoldásának szentelte: példás családapaként meleg családi körben, szigorú erkölcsi elvek alapján nevelte gyermekeit; szeretettel és aprólékos gondnal igazgatta iskoláját; sok hozzáértéssel gondozta a reábizott múzeumot.

Gimnáziuma csakúgy otthona volt a jó meleg baráti együttesben élő tanároknak, mint ahogyan a tanulók is szerették iskoláját, vezetése alatt az intézet színvonalas munkával kitűnően előkészített növendékeket bocsátott ki kapuján évről-évre a magasabb műszaki képzésre és az életre. A fiatalabb pedagógusoknak jóakarató, gondos irányítója, a vele egykorúaknak tanári vezetője volt, aki bölcsen megtalálta a leghelyesebb megoldásokat iskolavezetésben és emberekkel való érintkezésben egyaránt, ha az élet egy-egy bukkánójához ért.

Sok lelkesedéssel törődött a múzeum gondjaival, amik bizony megannyi fáradságot és munkát jelentettek számára. A világháború kellős közepén vette át az intézményt, amelynek anyaga, de pusztá léte is sok viszontagságon és huzavonán ment át a huszas években, úgyhogy csak 1924-ben nyílhatott meg a múzeum, de alig egy évtizedes működés után ismét szüneteltetni kellett a látogatását a szükséges nagyobb restaurálás miatt. A második világháborúban is alig tölthette be hivatását ez a gyűjteményünk, minthogy csakhamar óvóhelyre került annak teljes anyaga.

Intézetének hullámváz, sok nehézséggel küszködő élete akadályozta meg abban, hogy tudós képességeit és hozzáértését a muzeológiában kifejthesse. Főleg a numizmatika érdekelte, a múzeum éremtárát igen szépen kifejlesztette, és nagy gondnal, hozzáértéssel feldolgozta nagyszámú, értékes darabjait. Az ő idejében állították össze a Jupiter-triászt, és létesítették a természettudományi pavilont, amely 1944-ben elpusztult.

Gazdag irodalmi tevékenységet fejtett ki napilapokban és folyóiratokban. Főként soproni vonatkozású és numizmatikai tárgyú cikkei tarthatnak számot szélesebb körű érdeklődésre. A Soproni Szemlének szerkesztőbizottsági tagja volt, itt is sok érmészeti és archeológiai cikke, valamint bírálata jelent meg. Kitűnő iskolai segédletnek bizonyult. „A magyar közintézmények történeti fejlődése” című történeti kézikönyve, az ún. „kis-Lauringer”, amely több kiadást is megért.

Sokirányú érdeklődése és sokoldalú elfoglaltsága miatt nem szentelhette életét kizárólagosan a tudományoknak, ahogyan szeretne volna, azonban így is megbecsült nevet szerzett magának szakkörökben is, öregbítette a vezetése alatt álló intézmények tekintélyét, és széles területen növelte a kedves Soprona iránti szeretetet. Életének írásos emlékei és egyéniségének szívekben élő emlékezete azok közé állítják, akiknek sorsa elválaszthatatlanul és eredményesen egybefonódott ennek a városnak múltjával.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Horváth Zoltán: Széki János (–1952)

159 Horváth Zoltán: Széki János (–1952)

Széki János egyetemi tanár, a műszaki tudományok doktora, a Műegyetem Bánya- és Kohómérnöki Kara Fémkohászati Tanszékének volt vezetője azok közé a nagy emberek közé tartozik, akik életükben emberi nagyságukkal, nagy tudásukkal méltán vívták ki maguknak a velük érintkezésben lévő megbecsülését és elismerését, haláluk után pedig méltók arra, hogy szeretettel hajtsuk meg emléküik előtt a kegyelet zászlaját és nagyságukat az ország és világ tudomására hozzuk. (Mint volt tanítványa, beosztottja, majd

Fémkohászati Tanszék vezetésében utódja ilyen elgondolások alapján kísérlem meg az alábbi sorokban Széki Jánost jellemezni.)

Szegény falusi kisiparos családból származott. Állandóan anyagi gondokkal küzdve végezte tanulmányait. 11 évi erdélyi üzemi gyakorlat után 1913-ban került a Fémkohászati Tanszék élére és ilyen beosztásban dolgozott Selmecbányán, majd Sopronban, 39 éven át, egészen 1952-ben bekövetkezett haláláig.

Liptai Irénnel 1906-ban kötött házasságot. Példamutató családi életet éltek. (Ennek jellemzésére legyen szabad megemlítenem, hogy felesége szavai szerint 42 évi együttélésük alatt egyszer sem veszekedtek. Ilyen bensőséges kapcsolat csak egymást nagyon szerető és megértő házastársak között képzelhető el.) A hazának két nagy tudású, kötelességüket minden körülmények között teljesítő, becsületes bányamérnököt neveltek.

Széki János *emberi nagysága* azonban nemcsak a családi fészket töltötte el melegséggel, hanem ennek fényéből és melegségéből bőven jutott azoknak is, akik vele érintkeztek. Kollégái, beosztottjai és hallgatói talán túlzottan is becsületes, mindenkor segíteni akaró, igen jó kedélyű embernek ismerrék meg. Becsületességére jellemző pl., hogy a tanszéki levelezést mindig a saját költségén bonyolította le. Segíteni akarásának bizonyítéka, hogy évtizedeken át volt a Segélyező Egylet elnöke és ebben a minőségben igen sok arra rászoruló hallgató tanulmányait tette lehetővé, ill. könnyítette meg. Végül kedélyére példa, hogy tanulmányutak és társas összejövetelek alkalmával több esetben kivette a hegedűt a prímás kezéből és ő állott a banda élére. Ilyen ragyogó emberi tulajdonságai mellett nem csoda, hogy majdnem valamennyi tanártársával bensőséges barátságban volt, beosztottjai és hallgatói pedig mindig atyai jóbarátjuknak érezték.

Mint tanár mindig korszerű és a gyakorlat követelményeinek megfelelő előadásokat tartott. A legbonyolultabb problémákat is kézzelfoghatóan tudta magyarázni és talán ez volt előadásainak legnagyobb értéke. Szorgalma és tudásszomja bámulatos volt. Előadásaira mindig lelkiismeretesen készült. Az újtól, a haladótól sohasem idegenkedett, sőt ennek mindig leglelkesebb hívei közé tartozott. Pl. 68 éves korában kezdett oroszul tanulni és kb. 70 éves volt, amikor a termodinamikával kezdett intenzívebben foglalkozni.

Munkabírása rendkívüli volt. Az éjjel rendszerint még a szakkönyvek között találta. A tanszéki munkát határtalanul szerette. Amíg egészséges volt, minden nap benn volt a tanszéken. Ez alól még a legnagyobb ünnepek sem jelentettek kivételt.

Beosztottjai és hallgatói mind nagyon szerették. Velük szemben mindig közvetlen volt. Bármilyen problémával nyugodtan lehetett Hozzá menni. Mindenkor időt és fáradságot nem kímélve segített. A problémákra adott válaszaiban sohasem volt dogmatikus. Mindig lehetett Vele vitatkozni és a megfelelő bizonyítékokkal alátámasztott ellenérveket szívesen fogadta el. Mindent elkövetett, hogy beosztottjait nevelje és szakmai továbbfejlődésüket elősegítse.

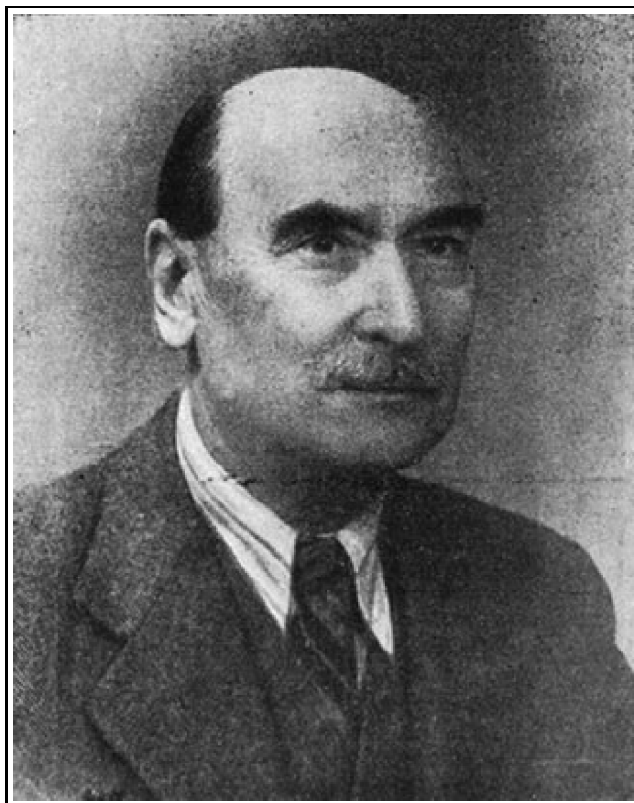
A vizsgáztatást lelkiismereti kérdésnek tekintette, éppen ezért igazságosan osztályozott. Kérdéseit sajátosságosan tette fel. Rajtuk keresztül az előadott anyagot 160 mindig a gyakorlati étellel, gyakorlati problémákkal hozta kapcsolatba.

A gyakorlati élethez való vonzódása olyan erős volt, hogy *kutatási* témáit is innen merítette. Sikeresen foglalkozott a poralakú félkoksznak a brikettelésével. Ilyen irányú elgondolásait 10 db., magyar és külföldi szabadalmában fektette le és ezek a Dorogon létesült szénlepárló üzemben valósultak meg. Sokat vizsgálta a recski érc gazdaságos feldolgozásának lehetőségeit. A csucsomi származású, aranyban dús

antimonszínpor kohósítására kidolgozott eljárását a Földön sok helyen alkalmazzák.

Tuodmányos működésére az volt a jellemző, hogy nem annyira rendszeres, mint inkább igen jó érzékkel vezetett kísérletekkel oldotta meg feladatait. Ha azután nyomra jutott, akkor a részletkérdéseket a legnagyobb körültekintéssel és aprólékossággal dolgozta ki. Ezen a téren magával szemben is rendkívül igényes volt. Ennek tudható be, hogy kezei közül csak kifogástalanul fogalmazott és kiállításra a legkényesebb igényeknek is megfelelő fogalmazványok kerültek ki. Összes írásait saját maga fogalmazta és gyöngybetűivel letisztázva adta ki gépelni.

Eredményeire a külföld is figyelt és megfelelően értékelte azokat. Határtalan szerénysége azonban megakadályozta, hogy a külföld elismerését a hazaiak mindig tudomásul vegyék. Így pl. itthon csak nagyon kevesen tudnak arról, hogy Őt kérték fel a „Gmelin’ s Handbuch” antinom-kötetének a megírására. A szakemberek tudják, hogy ez igen nagy kitüntetés, mert ilyen feladatokkal a témakörnek a Földön leginkább elismert szaktekintélyét szokták megbízni. Ő ezt 161a munkát betegsége miatt már nem vállalhatta. Talán éppen ezért nem dicsekedett el az Őt ért megtiszteltetéssel.

Az eddigiekben néhány kiragadott példával kíséreltem meg Széki Jánost jellemezni. Céлом az volt, hogy ezekből az olvasó előtt példás családfőnek, igaz barátnak, szívesen látott ismerősnek, eszményi főnöknek, nagytudású, termékeny tanárnak és a magyar névre dicsőséget hozó tudósnek a képe rajzolódjék ki.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Mollay Károly: Zsirai Miklós (1892–1955)

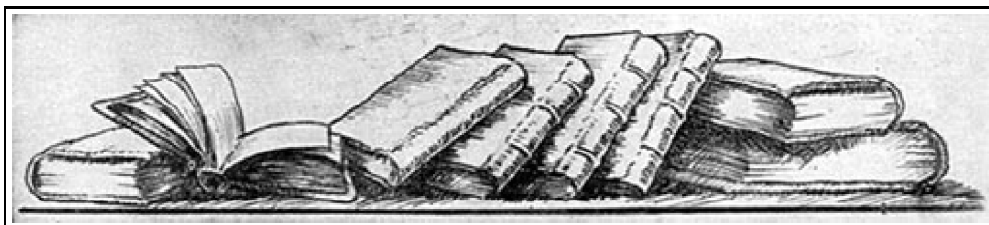
Mollay Károly: Zsirai Miklós (1892–1955)

1955. szeptember 9-én Budapesten halt meg Zsirai Miklós egyetemi tanár, az egyetemi Finnugor Intézet vezetője, a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácsának tagja, a Magyar Nyelvtudományi Társaság társelnöke. 1892. október 10-én született Mihályiban. Parasztszülők gyermeke volt, aki korán árvaságra jutott s küzdelmes ifjúkora élte át. Középiskolai tanulmányait a soproni ev. líceumban (ma: Berzsenyi-gimnázium) végezte, ahonnan a magyar nyelvtudomány egy másik büszkeségének, Gombocz Zoltánnak pályája is elindult s ahol Zsirai Miklóst, mint kitűnő tanár, a különben a reáliskolában (ma: Széchenyi-gimnázium) működő és azóta vezető nyelvészünké lett Pais Dezső tanította egy ideig görög nyelvre. 1912-ben érettségizett, aztán a budapesti Eötvös József-Kollégium növendéke és az egyetem hallgatója lett. A magyar nyelvtudomány érdekelte s szakdolgozatát szülőfalujának, Mihályinak nyelvjárásáról készítette. E munkájából 1913-ban „Adatok a rábaközi nyelvjárás szókincséhez” címmel mihályi tájszavakat közölt a „Magyar Nyelv” című folyóiratban (MNY. IX, 425–429, 464–465). Aztán hamarosan a frontra, majd orosz hadifogságba került, ahol hat esztendő telt el. A hadifogságban találkozott a magyarság nyelvrokonaival s ez az élmény döntő hatással volt további tudományos munkásságára: finnugor összehasonlító nyelvész lett. Elsajátította a finnugor nyelveket és a finnugor összehasonlító nyelvtudomány kiváló művelőjévé képezte ki magát. Bár általános és magyar nyelvtudományi, valamint magyar nyelv művelési kérdésekben is hallatta szavát, tudományos munkásságának javát mégis a magyar nyelv finnugor vonatkozásainak szentelte. Főműve, „Finnugor rokonságunk” (Bp., 1937) ma is egyetlen összefoglaló munka ezen a téren. Emellett élénken érdekelték a magyar őstörténet kérdései, sőt amikor folyóiratunkban cikksorozatot indítottunk a nyelvi, néprajzi és történeti gyűjtőmunka kérdéseinek megvitatására, vállalkozott arra, hogy „A sopronmegyei magyar nyelvjárás kutatás”-ról ír számunkra cikket (vö. SSz. II, 7). Sajnos, erre nem került sor.

1931-ben a budapesti egyetemen a finnugor összehasonlító nyelvtudomány tanára lett. Ugyanebben az évben halt meg Pápay József, aki a tragikus sorsú Reguly Antal (1818–1858) által feljegyzett, nagybecsű osztják hősénekek szövegét megfejtette. Ettől kezdve kötelességének tartotta, hogy e két tudós hagyatékát feldolgozza és kiadja. Így jelent meg 1944-ben az „Osztják hősénekek” első kötete, amelyet 1951-ben a második követett. Amikor e második kötet német fordítását készítettem, sokat ültünk együtt, hogy egy-egy nehéz szövegrészletet megbeszéljünk. Lelkesen magyarázott s amikor belefáradtunk a hősénekekbe, előkerültek régi, soproni emlékek, élmények s élvezetesen, jóízű humorral elevenítette fel a líceum egykori életét, diákjainak csínyjeit. Pedig akkor már beteg volt.

Augusztus 17-én láttam utoljára. Már nem érdekelt, ami körülötte történik, de a régebbi élményekre még emlékezett s a neki oly kedves finn és osztják szavakat önfeledten, boldogan ismételte...

Még sokat várt Tőle nyelvtudományunk, de így is sokat köszönhetünk Neki.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / KOSÁRY DOMOKOS: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. kötet 1711-ig. Bp., 1951., 480 l.; II. kötet 1711–1825-ig. Bp., 1954, 638 l.

KOSÁRY DOMOKOS: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. kötet 1711-ig. Bp., 1951., 480 l.; II. kötet 1711–1825-ig. Bp., 1954, 638 l.

Kosáry Domokos e két kötete a bibliográfia új műfaját képviseli. Tulajdonképp könyvészeti kiegészítést az egyetemi oktatás készülő tankönyveihez, anyagát azonban nem egyszerű felsorolásban, hanem egy-egy történeti kérdés tudománytörténetébe ágyazva nyújtja. Az első kötet „Bevezető rész”-e az időszaki kiadványokról, a gyűjteményes és összefoglaló művekről, a bibliográfiákról és a levéltárak anyagáról, ennek kiadásairól szól. Ezután az őstörténettől kezdődően korszakonként tárgyalja az egyes történeti kérdések irodalmát, az első kötetben még elég szűkszavúan kísért megjegyzésekkel, külön-külön egy-egy kérdésre vonatkozó elbeszélő forrásokat, az iratkiadásokat és a szakirodalmat. A második kötet már bővebben tárgyalja az egyes korszakok könyvészetét, hiszen csak egy évszázadot ölel fel, még hozzá lényegesen nagyobb terjedelemmel. Ezért itt korszakonként az általános, összefoglaló irodalmat, aztán a gazdasági, a politikai, az egyházi és a szellemi élet irodalmát veszi sorra, de ezeket az egységeket is még tovább tagolja. A közeljövőben megjelenő harmadik kötet tartalmazza majd a pótlásokat és az egész mű névmutatóját.

A munka nemcsak az országos történet, hanem a helytörténet művelőjének is fontos segédeszköze. Nem öleli fel ugyan az egész könyvészeti anyagot, különösen az első kötet eléggé szűk terjedelme kényszerítette a szerzőt válogatásra, azonban az egyes kérdéseknél rendelkezésre álló összehasonlító anyag a helytörténészeknek is jó tájékoztatást nyújthat. E tekintetben különösen a második kötetben ismétlődő „Városok, polgárok” c. fejezet anyaga tanulságos. A készülő harmadik kötetre való tekintettel azonban néhány hiányosságra szeretném felhívni a figyelmet.

A „Bevezető rész”-ből hiányzik pl. C. Franz *Litschauer* „Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800–1929” (Linz–Wels, 1933–38, 398 lap) c. műve, a Sopron vármegyei levéltár ismertetése (*Föglein* Antal: Levélt. Közl. 1927), *Házi* Jenő soproni okmánytárának utolsó kötete (II. sorozat 6. kötet: Sopron, 1943), továbbá *Lékai* Lajos könyve (A magyar történetírás 1790–1830. Bp., 1942), amelyről csak a második kötetben van szó (II, 136, 590). A honfoglalás koránál meg kell említeni a „Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums” (Stuttgart, 1933–35) magyar vonatkozású címszavait, a megyei monografiák sorából (80. l.) hiányzik *Belitzky* Jánosé Sopron megyéről. Még a III. fejezetben Stájer Ottokár krónikájáról szóló irodalomhoz fontos újabb kiegészítés Eberhard *Kranzmayer* könyve (Die steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache. Wien, 1950), a hiteleshelyek irodalmához *Horváth* Antal tanulmánya (A csornai konvent hiteleshelyi működése. Keszthely, 1943) stb. Gyér számban

fennmaradt virágénekünkre vonatkozó irodalomhoz feltétlenül pótlendő *Házi Jenő* (A soproni virágének. Magyar Nyelv 1929) és *Horváth János* (Hír három virágénekről. Magyar Nyelv 1949) cikke.

A második kötet, mint már említettük, könnyebb feladat elé állította a szerzőt s ezért teljesebbnek is mondható. Mégis a pótlásokba felveendőnek tartanám az **163**oktatás történetének irodalmánál *Kuczogi Marcell* (A 300 éves gimnáziumunk története. A soproni bencés gimn. ért. 1935–36) és *Lesenyi Ferenc* (Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történelmi alapjai. Sopron, 1940) tanulmányát.

Helytörténeti kutatásunk fejlődése szempontjából üdvös volna, ha megvalósulhatna Sopron bibliográfiája, amelynek megteremtése már Heimler Károly tervei között is szerepelt.

Mollay Károly

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / I. TÓTH ZOLTÁN (szerk.): Magyar történeti bibliográfia. 1825–1867. 1950–52, I–III. kötet, 4°. 119+260+407 lap.

I. TÓTH ZOLTÁN (szerk.): Magyar történeti bibliográfia. 1825–1867. 1950–52, I–III. kötet, 4°. 119+260+407 lap.

Nemcsak helytörténetírásunknak, hanem országos történetírásunknak is hiányossága a XIX. és XX. század kutatásának viszonylagos elhanyagolása. Az egykorú forrásanyag, a nyomtatványok és a részletfeldolgozások ebben a korban hatalmas mértékben megnövekednek s így egy ember erejét messze-messze felülmúlná ennek az anyagnak az összegyűjtése. A Magyar Tudományos Akadémia ezért már több mint négy évtizeddel ezelőtt elhatározta egy nagyméretű magyar történeti bibliográfia kiadását, ez azonban csak most kezd megvalósulni. Kosáry Domokos bibliográfiájának két kötete, amelyet folyóiratunknak ugyanebben a számában ismertetünk, címe és célja szerint is inkább csak bevezető az 1825-ig terjedő magyar történelem forrásaiba és irodalmába. A fenti három kötettel az ezután következő 120 év *teljes* irodalmának összegyűjtése indult meg. Négy kötet tartalmazza majd az 1867-ig terjedő korát (egy ötödik kötetben lesz a név- és a tárgymutató), egy újabb kiadvány pedig az 1945-ig tartó korszakét.

Az első kiadvány eddig megjelent három kötetében találjuk az általános, összefoglaló anyagot (I.), a gazdaságtörténeti (II.) és a politika, jog, oktatás – iskolák, tudomány, művészet, sajtó, vallás – egyházak irodalmát (III.). A negyedik kötetben a nemzetiségre vonatkozó irodalom kerül sorra. A gyűjtőmunka során egyes személyekre vonatkozó, mintegy 15000 címszót kitevő cédulaanyag is összegyűlt. Ez nem került kiadásra, de az Akadémia Történettudományi Intézetében hozzáférhető.

Kosáry két kötetével ellentétben ez a bibliográfia *teljes* anyaggyűjtésre törekszik. Majd a gyakorlat fogja megmutatni, hogy ez milyen mértékben sikerült. Érthető, hogy a politika és az ideológiák irodalmát tartalmazó harmadik kötet a legterjedelmesebb, igazi meglepetést azonban a második kötet hozott a vártnál dúsabb gazdaságtörténeti anyag feltárásával.

A helytörténetíró mindegyik kötetben találhat az összehasonlító anyagon kívül sajátosan helytörténeti anyagot is. A közölt irodalom csoportosítása eléggé részletező, úgy, hogy az egyes csoportok áttekintése az egyes kérdések feldolgozásának állapotáról is tájékoztat. A bibliográfia áttekintése ezért a helytörténetíró számára is eszmekeltő és tanulságos.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / BOLDIZSÁR IVÁN (szerk.): Magyarország. Útikönyv. Bp., 1955, kis 8° 646 lap.

BOLDIZSÁR IVÁN (szerk.): Magyarország. Útikönyv. Bp., 1955, kis 8° 646 lap.

Az IBUSZ kiadásában hattagú munkaközösség (Huba László, Lipták Gábor, Pap Miklós, Pán Imre, Szitnyai Jenő, Zákonyi Ferenc) munkájából jött létre ez a nálunk újszerű útikönyv. A szerkesztő előszava szerint ennek az útikönyvnek az a célja, hogy az olvasót utazásának megkezdése előtt tájékoztassa, megismertesse vele „hazánk tájait és városait, műemlékeit és szocialista létesítményeit”. „Célja az, hogy kedvet teremtsen az utazáshoz és hogy utazás, városnézés, természetjárás közben az olvasó-utazó látva lásson”. Nem fényképek, hanem régi metszetek, ceruzavázlatok és festmények reprodukciója szemlélteti a szöveg legfontosabb mondanivalóját.

Jó gondolat volt, hogy nálunk is jelenjék meg egy könyv, amely az *egész* ország idegenforgalmi érdekességeire hívja fel a figyelmet. Budapest, a Dunántúl, Észak-Magyarország 164 és az Alföld, ezeken belül kisebb tájegységek szerint tagolja az anyagot. Külön fejezetet kapott Sopron (205–216. ll.), valamint a Hanság és a Rábaköz is (201–204. ll.).

Ez a jellege és ízléses kiállítása magyarázza, hogy az ötvenezres példányszámban megjelent és 50 forintos árban kapható zsebkönyv iránt nagy volt az érdeklődés. Németnyelvű kiadása, amelyet országunk idegenforgalmának fejlesztésével kapcsolatban a sajtó is bejelentett (1955. szept. 1.), idegenforgalmi értékeink külföldi megismertetése körül hasznos szolgálatokat tehet.

Mindehhez azonban az is kell, hogy az útikönyv nyelvében és tartalmában megfeleljen azoknak a célkitűzéseknek, amelyeket a szerkesztő előszava fogalmaz meg. Egy-egy városunk, kisebb tájegységünk ismertetésére természetesen csak szűken szabott terjedelem juthat s így az adatközlés pontossága, a megszabott terjedelem jó kihasználása különösen fontos. A Sopronról szóló fejezet, sajnos, nem arról győzi meg az olvasót, hogy az útikönyv rendeltetésének és árának megfelelően e követelményeknek kielégítően felel meg.

Az előszó kissé lekicsinylően szól a nálunk eddig megjelent útikalauzokról, „amelyek nem voltak egyebek magyarra fordított bedekereknél” (6. l.). Ha az útikönyv nem is akar „történelmi (helyesen: történeti!) emlékeztető lenni (9. l.), ezektől az útikalauzoktól a megbízhatóságot és a tömören jellemző tárgyalásmódot mindenesetre átvehette volna. Például a mi Thirring Gusztávunk évtizedeken át megjelent útikalauzai az ország különböző részeiről útikalauz-irodalmunk legjobb termékei közé tartoznak s Heimler Károlyéit ma is haszonnal forgathatja a Sopront és környékét járó üdülő, turista. Nem hagyható említés nélkül, hogy a könyvből két kiadás, egy eredeti s egy javított forog közkezen, noha a javítotton ez nincs feltüntetve. Az eredeti pl. a soproni domokos templomot székesegyháznak mondja (tehát Soproni püspöki székhelynek teszi meg!), a tűgyárból pedig tükörgyárat csinál. Azonban a javított kiadás sem tanuskodik arról, hogy a soproni fejezet szerzője városunkat vagy a róla szóló szakirodalmat valóban *megnézte* vagy munkáját helyismerettel rendelkező szakemberrel átnéztette volna. Inkább megelégszik azzal a banális újságírói fordulattal, hogy „Sopron története könyvtárakat tölt meg” (216. l.).

Egyes adatok felelőtlen tájékoztatlanságról tesznek tanubizonyyságot. A könyv pl. a 213. lapon külön felhívja a figyelmet a Berzsényi-gimnázium 1657-ben *épült* épületére. A fejezet szerzője vagy nem látta még életében a Berzsényi-gimnáziumot vagy pedig fogalma nincs arról, mi a különbség egy 1657-ben és egy 1894-ben épült iskola között. „Sopronban nyílt meg a világ első bányászati egyeteme, a Bányatisztképző Intézet” – írja a 216. lapon az 1735-ben Selmezbányán alapított intézetről, amely természetesen nem volt egyetem; a későbbi (1770) akadémia viszont egy másik intézmény volt s csak Sopronban való átköltözése (1919) után, 1934-ben vált egyetemi jellegűvé. „A Tómalom-fürdőtől alig fél kilométernyi távolságra komor, gyászosemlékezetű épület áll: a hírhedt sopronkőhidai fegyház (215. l.). Egy 1955-ben megjelent útikönyvnek, amelyet a „nagy hagyományok mellett elsősorban a mai élet látható jelei” érdekelnek (8. l.), mégis csak illene tudomást vennie, hogy Sopronkőhidán 10 év óta nincsen fegyház! A Kurucdomb „tetején hatalmas régi épülettömb közepén ijesztően magas ... építmény őrködik a város felett” (212. l.). Ez az ijesztően magas építmény a könyv szerint valamikor szélmalom volt. Ha ez igaz volna, Sopron a világ legnagyobb szélmalomával dicsekedhetett volna! A szóbanforgó egykori Szélmalom-laktanya ugyanis a szomszédságában állott szélmalomokról kapta a nevét. Egynek az épülete még ma is áll, erről azonban az útikönyv nem emlékezik meg.

A hibák másik csoportja abból adódik, hogy egyes mondatok megszerkesztése a szövegösszefüggésre való tekintet nélkül történt. „Közkedvelt soproni kirándulóhely a Deák-kút is, az ifjúság hajdani majálisainak színhelye. A város minden pontjáról látható, termésköből épült, 22 méter magas kilátótornyot az Alsó-Lővérek, Szálas-erdő, Károly-magaslat útvonalán közelíthetjük meg” (215. l.). Az ép nyelvérzékű olvasó azt hiheti, hogy a Deák-kútnak van 22 m magas kilátótornya s ez látható a város minden pontjáról, holott ez a Károly-magaslat Károlyvár nevű kilátótornyára áll. Ugyanilyen módon kap a XVIII. század második felében keletkezett [165](#)Brennberg román kori és gótikus templomot és lesz a „bányászati egyetem” az erdészeti kutatás középpontja (216. l.).

Ilyen hatalmas példányszámban megjelent népszerűsítő munkában az sem mindegy, hogy a helytörténetírásnak milyen eredményeit terjeszti. Sajnos, a könyvben elég tág teret kap az álromantika is, amely az „ősi”, az „ódon”, a „hajdan” hangulatával igyekszik pótolni a konkrét történeti adatokat. Így válnak szinte „időtlennek” olyan korok is, amelyekről pontos értesüléseink vannak. A Storno-házzal kapcsolatban pl. azt az időmeghatározást olvassuk, hogy „barokk díszét csak a nagy soproni tűzvész után kapta” (211. l.). Tekintettel arra, hogy Sopron története bővelkedik a nagy tűzvészekben, nem magától értetődő, hogy itt az 1676. évről van szó.

Sopron történetét a könyv 12 sorban foglalja össze. Ez ebben a könyvben nem is volna baj, ha e 12 sor a helytörténet legfontosabb tényeit helyesen foglalná össze. A kelta alapítású helység nevének jelentése „gázlóváros”, a honfoglalás idején Bulcsu és Lél törzsei szállták meg a környéket – ezt olvassuk még mindig. A középkorról szó sem esik, a XIX. században pedig „Berzsényi, Petőfi, Liszt Ferenc neve jelzi a város történetének nevezetesebb évszámait” (216. l.). Az itt diákoskodó, katonáskodó s akkor még ismeretlen két költő, a gyermek Liszt Ferenc ittartózkodása Sopron XIX. századi történetének érdekes epizódja ugyan, de helytörténeti szempontból egyáltalán nem lényeges mozzanat.

Aránylag sok a sajtóhiba a könyvben. Néhányat ideiktatok: Sopron-hegység (helyesen: *Soproni* hegység), Lővérek (*Lővérek*), Nádor-magaslat (*Nádor-m.*), Szerhalmi-erdő (*Szárhalmi-e.*); Mátyás király nem II., hanem III. Frigyes hadakozott, a belső borítólapra rajzolt régi soproni városházára pedig tévedésből két kapu került, stb.

Nem állítjuk, hogy a könyvnek nem volnának erősei, hogy nem volna jobb fejezete is, mint a soproni.

Bővebben kellett azonban ezzel foglalkoznunk, mert sajnáljuk, hogy a túlgyors munkára valló hibák helyenként élvezhetetlenné teszik az általában olvasmányosan megírt könyvet. Felelősségteljesebb, lelkiismeretesebb munkával ezek a hibák elkerülhetők lettek volna. A rendelkezésre álló 11 lapon is meg lehet oldani a város ismertetését. Ha elmarad egy-egy üres, általánosító mondat, ha arányosabban tagolódik a mondanivaló, akkor bizonyára 8 sornál több jut majd a soproni múzeumnak is. Meg vagyunk róla győződve, hogy egy alaposan átdolgozott új kiadás megérdemelt sikert fog aratni. Jó volna, ha az új kiadás fejezetenként a legfontosabb irodalomra is felhívná a figyelmet.

Mollay Károly

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Sopron bibliográfiája (1943. szept. 1-től 1954. dec. 31-ig)

Sopron bibliográfiája (1943. szept. 1-től 1954. dec. 31-ig)

(Folytatás)

Pritz István: Régi magyar órák. Szépművészet. 1944, 319–324. (A soproni Zoller, Wenneck és más mesterek méltatásával).

Probst, Franz: Die literarische Leistung der Ödenburger Jesuiten von 1636–1700. Burgenländische Heimatblätter. 1953, 174; 1954, 14.

Ödenburger Privatbibliotheken im 15. und 16. Jahrhundert. Burgenländische Heimatblätter. 1954, 136.

Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp., 1954. Akadémiai Kiadó. (Sopronról 207–210).

Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi multja és népköltészeti hagyományai. II. Csepreg népköltészeti hagyományai. SSz. VII, 171–241.

Ratz, Alfréd: Die Mörbischer Malerfamilie Hertlin im 14. Jahrhundert und die Fresken in Rust. Burgenländische Heimatblätter. 1948, 129–30.

Die Erbauung der St. Georgskirche zu Ödenburg aus St. Margarethner Stein durch Eisenstädter Baumeister. Burgenländischer Heimatblätter. 1949, 143.

Rauch H.: Kampf mit Rebellen auf dem Neusiedlersee vor 245 Jahren. Volk und Heimat. 1954. No. 11., 9. l. (A Wienerisches Diarium korabeli híradása).

166 *Ruhmann Jenő:* Soproni fiúból olasz tábornok. SSz. VII, 259–261. (Csudafy Mihály).

Rotaridesz Mihály soproni kapcsolatai. SSz. VIII, 19–27.

S. A.: Rábatamási hangja Sheffieldben. Szabad Nép. 1950. XI. 3.

Sandy Dezső: Monumentális méretű római falakra épült a sopronbánfalvi árpádkori templom. Soproni Hírlap. 1943. X. 22.

Sárai Tibor: Ünnepi hét Sopronban. Új Zenei Szemle. 1954. XI. szám.

Schmidt, Leopold: Die Bedeutung der Wallfahrt Maria Einsiedeln auf dem Kalvarienberg bei Eisenstadt in den ersten Jahren ihres Bestandes. Horn-Wien. 1948. 24 lap. (Burgenländische Forschungen Heft 2).

Storno Miksa: Régi pecsétnyomók. SSz. VII, 243–247.

A fertőbozi Gloriett. SSz. VII, 280–282.

Az ágfalvi evangélikus templom tornya. SSz. VII, 282–3.

Andrea del Pozzo egy magyar vonatkozású művéről. SSz. VIII, 97.

Gótstílusú lakóház-homlokzat Sopronban. Magyar Építőművészet 1944, 236.

Stündl, Karl: Die Fischerei des Neusiedlersees und die Möglichkeiten ihrer Ertragssteigerung. Burgenländische Heimatblätter. 1947, 8.

Szakács Kálmán: A párt harca a munkásosztály egységéért Győr-Sopron megyében (1945–1948). Bp., 1953. (Ism. Szabad Nép. 1954. III. 13).

Szakál Ernő: Soproni szobrokról. Magyar Építőművészet 1944, 235.

Szalatnai Rezső: Petőfi Sopronban. Bp., 1943. Válasz. 8°. 12 l.

Szász Imre: Szól a síp. (Bottyán). Regény. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó. 1953. 589 lap. (A „Bottyán” c. kétkötetes regény első része. Két fejezete, 47–71. és 463–74. lapok, Sopronról szól).

Szelényi László: Liszt utolsó átírata. Új Zenei Szemle. 1954. XI. szám. (Kjui-Liszt: Tarantella, 1885).

Szőke László (szerk): Magyar Sopron. Társadalmi, ipari és kereskedelmi életünk az újjáépítés tükrében. (Mészáros Sándor: Sopron lelke. Becht Rezső: Mult és jövő. Csatkai Endre: Sopron a magyarság útján. Berecz Dezső: Sopron irodalma és színháza. Gereben Béla: Sopron város idegenforgalma. Németh Pál: Sopronmegyei tájak uti kalauza). Sopron. 1947. Röttig. 8°. 112 l.

Tatay Jenő: A soproni Kecske-templom pogány-magyar legendája. SU. 1946. XII. 28; 1947. II. 16. (Visszhangja 1946. XII. 28; 1947. II. 19).

Tárczy-Hornoch Antal, Jánossy Lajos: Sopron, az egyetemi város. Vándortűz. 1947. IX, 8–9.

Tóth Pál: Soproni emlék. Népujság. 1954. XI. 14.

Undi Mária: Rábaközi csipkés kendők, pókos bekötés. Bp., 1944. Stephaneum (Magyar Kincsesláda IX.).

Valkó Arisztid: A fertődi (eszterházi) kastély művészei, mesterei. Művészettörténeti Értesítő. 1953, 134–137.

Varga Ferenc: Jelentés a soproni Nyári Egyetem VII. évéről. SSz. VIII, 38–9.

Vécsei Jenő: L'infedelta delusa. Kodály-émlékkönyv, Bp., 1953, 423–38. (Haydn operáját 1773-ban adták először Eszterházában, olasz szövegkönyvét Sopronban nyomta Siess József).

Weörös Sándor: Soproni naplójegyzet. Vándortűz. 1947. IX. 5.

Winkler Oszkár: Korszerű építészet kérdései Sopron belvárosában. Magyar Építőművészet. 1944,

224–230.

Zimmermann, Fritz: Die Landespforte Cyperon. Burgenländische Heimatblätter. 1947, 115.

Névtelenül:

Az Irodalmi Kör működése 1943-ban. SSz. VIII, 36.

Sopron színháza 1943-ban. SSz. VIII. 37–8.

Sopron színházi gyűjteménye. SSz. VIII. 97–99.

Sopron újjáépítése. Vándortűz. 194, IX. 15–16.

A soproni Ünnepi Hétről. Népművelés. 1954. X/XI.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kisebb közlemények

---

167 Kisebb közlemények

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / Kisebb közlemények / Mollay Károly: Műemlékvédelmi kiállítás Budapesten

Mollay Károly: Műemlékvédelmi kiállítás Budapesten

A Városépítési Tervező Vállalat V. műterme, amelynek *Rados Jenő* műegyetemi tanár a vezetője, a Magyar Építőművészek Szövetségének rendezésében 1955. január 21–30-ig, a Szövetség székházában (I., Krisztina körút 9.). műemlékvédelmi kiállításon ismertette a VÁTERV által az 1954. év folyamán végzett s az elkövetkező évekre tervezett műemlékvédelmi munkálatokat. A kiállítás anyagát *Péczely Béla*, *Riedlmeyer Gyula*, *Szelle Kálmán* és *Vákár Tibor* főleg Esztergom, Kőszeg, Miskolc, *Sopron*, Vác és Veszprém városokra vonatkozó fényképekből és tervrajzokból állította össze. Az ún. városképi felvételeken kívül a helyreállítási munkák során előkerült újabb műemlékek és a korszerű helyreállítási tervek keltettek különösen érdeklődést. Sopront az Előkapu környékének, a Szt. György u. 1–3. számú háznak, a Lenin körút északi részének és a volt „Fehér Ló” fogadó fényképei, rendezési és helyreállítási tervrajzai képviselték. Mint ismeretes, a kiállítás egyik rendezője, Riedlmeyer Gyula Sopronban több eddig ismeretlen középkori házat tárt fel. A kiállítás megnyitásán Rados Jenő „A hazai műemlékek időszerű kérdései” címmel tartott előadást s ebben többek között Sopront is kiemelte azon nem nagyszámú városaink sorából, amelyeknek vezetősége a műemlékek védelmét is szívügyének tekinti. Eddig 60 helyen fejezték be a városképi felvételeket s műemlékvédelmünk iránti érdeklődést tetemesen fokozná, ha ezeknek a sokszorosított szövege nyomtatásban szélesebb körök számára hozzáférhetővé válhatna.

A VÁTERV a kiállított anyagot vándorkiállítás keretében az ország más városaiban is be akarja mutatni. Kíváncsi volna, hogy ezekből Sopron ne maradjon ki.

168A lövői kisbíró. 1854. Id. Storno Ferenc vázlatkönyvéből (Storno-gyűjtemény)

A lövői bíró. 1854. Id. Storno Ferenc vázlatkönyvéből (Storno-gyűjt.)

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

ÚJJÁÉPÜLT VÁROSUNK DOLGOZÓINAK IPARCIKK-SZÜKSÉGLETÉT
AZ IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT ÜZLETEI
KIVÁLÓ SZAKÉRTELEMMEL ÉS KÖRÜLTEKINTÉSSSEL LÁTJÁK EL!

1895 óta közkedvelt

A SOPRONI SÖR

Gyártja:
SOPRONI SÖRGYÁR
188

Sopron, Baross út 28
TELEFON: 107, 108, 1130, 1131

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON
TELEFONSZÁMOK: 192, 193

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI MINŐSÉGI HENTESÁRUK KÉSZÍTÉSÉVEL
SZOLGÁLJÁK A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉT

A HALADÓSZELLEMŰ ÚJ SOPRONI SZŐLŐKULTÚRA MEGTEREMTŐJE

a Soproni **HALADÁS**

Szőlőtermelő Szövetkezet
ORSZÁGOSHÍRŰ KITÜNTETETT FAJBORAI
SOPRONI KÜLÖNLEGESSÉGEK!

A soproni szőlővidék legjobb bora
A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG
HÍRES KÉKFRANKOSA
KÉRJE MNDENÜTT!

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja kedves vendégeit

Minőségi üzemei:

PANNONIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

FENYŐGYÖNGY SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lövérék gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lövések kedvelt nyári vendéglátóüzeme

SZABADSÁG ÉTTEREM:

a város legszebb terén tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

BELVÁROSI ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhájával

VÁRKAPU ESPRESSO:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján.

SZABADSÁG-CIKLÁMEN:

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi espressokávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és a strandokon.

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK IDEGENFORGALMI HIVATALA

SOPRON KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA

MNDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN

KÉSZSÉGGEL ÁLL AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.

TELEFON: 55. SZ.

Tisztaság: fél egészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI POSZTÓ- ÉS SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24 sz.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON,
SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON: 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI Ruhagyár
SOPRON, RÁKÓCZI U. 6

1950-ben indult 60 fővel, 27 lábhajtásos géppel

1955-ben 1000 fővel dolgozik a legkorszerűbb automata villanygépekkel

FIÓKÜZEM Brennbergben 120 fővel

1955. évi IV. negyedév

Szabó Jenő üzemvezető 100.5%
Stájrits János főművezető 112.5%
Rosta János főművezető 101.9%
Holndonner Ferencné művezető 121.3%
Turcsányi Gézáné művezető 106.8%
Schubert Elemérné művezető 104.5%
Valamennyien 100%-os minőséggel

A legjobb szalagdolgozók:

Mizsér Irén 157%-os tervteljesítés, 100.% minőség
Nagy Lászlóné 171%-os tervteljesítés, 99.9% minőség
Major Elekné 153%-os tervteljesítés, 99.8% minőség

1954-BEN KÉTIZBEN ÉLÜZEM

1955. évi Felszabadulási Műszakban
Minisztertanács oklevelével kitüntette

MAGYAR SELYEMIPARI VÁLLALAT SOPRONI SZÖVŐGYÁRA

SOPRON
KŐSZEGI ÚT 9–12
TELEFONSZÁM: 550

1954. ÉVI II. ÉS IV. NEGYEDÉVBEN
ÉLÜZEM

Soproni Lakatosárugyár

Sopron, Csengeri u. 30–32

ÉLÜZEM

Gyártmányai:

ZÁRAK,
AJTÓ- ÉS
ABLAKPÁNTOK,
ÉPÜLETVASALÁSOK,
FÜSTCSÖVEK,
CIPŐORRVASALÁS

Fejlődés:

AZ 1944. ÉVIHEZ VISZONYÍTVA A MUNKÁSLÉTSZÁM 257%-KAL A KÉSZÁRUTERMELÉS
547%-KAL

EMELKEDETT!

A Soproni Vasöntöde

IV. negyedévi tervének túlteljesítésével járul hozzá a Minisztertanács és a Párt határozatának maradéktalan
végrehajtásához

a második 5 éves terv alapjainak lerakásához

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindennemű épületnyílászáró szerkezetet és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 371, 372

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZ.
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V. NÁDOR UTCA 18. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

CSEPEL AUTÓGYÁR ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON

GYÁRTMÁNYAI:

„RÁBA” GÉPKOCSI

„CSEPEL 300”
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

MOTOR
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉGVÁLTÓMŰ

„CSEPEL 130”
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ

A SZAKMA KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL Pál esztergályos 196%
1956. évi májusi tervén dolgozik

Scheanz Sándor esztergályos 185%
1956. évi márciusi tervén dolgozik

Papp Gyula marós 175%
1956. évi márciusi tervén dolgozik

Osztédi József marós 160%
1956. évi márciusi tervén dolgozik

Grubits József 169%
1956. évi márciusi tervén dolgozik

Pomsits József sztahanovista lakatos 165%
1956. április havi tervén dolgozik

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS DISZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK, MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ELSŐ NEGYEDÉVI MUNKÁJA ALAPJÁN 1954. II. NEGYEDÉVTŐL KEZDVE
negyedszer nyerte el az élüzem címet!

A vállalat 1955. évi tervét 1955. évi december 13-án teljesítette!

Az üzemi dolgozók közül 3 hónapi sztahanovista szinten végzett munkájuk alapján sztahanovista oklevelet
nyertek:

Csiszár József

kárpitoszeggyártásnál beállító lakatos **155%**

Kránixfeld Lajosné

kárpitoszeggyártásnál dolgozó gépmunkásnő **155%**

Geisz József

gombostűgyártásnál beállító lakatos **135%**

Kalcher Istvánné

csomagolónő **142%**

Forgách Sándorné

csomagolónő **141%**

László Ilona

csomagolónő **140%**

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi

VÁLLALAT

FŰSZER-, CSEMEGE-, ÉDESSÉG-, DOHÁNY- TEJ ÉS HÚSBOLTJAI

A VÁROS MINDEN TERÜLETÉN,
A NAP MINDEN SZAKÁBAN

a dolgozók igényeinek kielégítése szolgálatában!

**SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET
MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:**

ÖTVÖS U. 3

A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉHEZ
MINDEN KELLÉK KAPHATÓ

SOPRONI VAS- ÉS SZERELŐ SZÖVETKEZET

*vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszerezési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselőmunkákat*

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVEKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

SOPRON – LENIN KÖRÚT 41

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:

kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló

kályhás
parkettás

MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5. – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22. – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitós
festő, mázoló
javító
játék
iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT, REKAMIÉT, SEZLONT, KONYHABÚTORT
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban a Soproni Kiskereskedelmi V.
üzleteiben kaphatók

SOPRONI

Háziipari Szövetkezet
LENIN KÖRÚT 77 ÉS 94

a dolgozók szolgálatában

SZEMFELSZEDÉS
STOPPOLÁS
FEJELÉS
HÍMZÉS

ELŐNYOMÁS
GOMBKÉSZÍTÉS
PULÓVER, KARDIGÁN KÖTÉSE
HOZOTT ANYAGBÓL!
NYLON-HARISNYÁK ÁTKÖTÉSE
KOSÁRFONÁS

**SOPRONI
FÉNYKÉPÉSZ SZÖVETKEZET**

MŰTERMEI:
SZÉCHENYI TÉR 20
LENIN KÖRÚT 72

Művészi kivitelezésű fényképek a legkényesebb igényeket is kielégítik

HÍVÁSRA
HÁZHOZ IS MEGYÜNK
gyermek- és családi képek felvételére

Amatőr-fotók gyors kidolgozása

A SOPRONI GÉPGYÁR FINOMMECHANIKAI RÉSZLEGE

Sopron, Mátyás király út 5 szám

VÁLLALJA
RÁDIÓK, ÓRÁK,
MÉRLEGEK,
ÍRÓGÉPEK,
SZÁMOLÓGÉPEK,
FÉNYKÉPEZŐGÉPEK,
MOTORKERÉKPÁROK,
VASALÓK,
ORVOSI MŰSZEREK,
MÉRŐMŰSZEREK,
ESERNYŐK STB.
JAVÍTÁSÁT

valamint
BOROTVÁK, OLLÓK, KÉSEK, STB KÖSZÖRÜLÉSÉT

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

Kisipari minőségi munka hozott és saját anyagból

SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET

Köztársaság utca 20

Színház utca 29

Lenin körút 30

Mátyás király utca 20

Javító osztály: Színház u. 5

Legkisebb javítás is eszközölhető!

Átalakítás, vasalás, fordítás

MÉRTÉKUTÁNI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 71

GUMIJAVÍTÁSI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 67

SOPRONI CIPÉSZ SZÖVETKEZET

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2

BÉKE ÚT 35

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65. SZ.

A SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGIÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

VÁRJA

A SOPRONI DOLGOZÓKAT

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz.

Telefon: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1. szám

Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos szerviz

SOPRONI JÁRMŰGYÁRTÓ SZÖVETKEZET

Központi iroda: Rákóczi utca 27. szám – Telefonszám: 319

BOGNÁR, KOVÁCS- ÜZEM

Rákóczi utca 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás

AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

SOPRONI SZEMLÉ

Soproner (Ödenburger) Rundschau.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt:

Aus dem Inhalt:

Sági, Karl: Beiträge zur Frage des Gebietes und des Ethnikums der pannonischen civitates

Szőke, Béla: Gräber aus dem IX. Jahrhundert in Sopronköhida.

Mollay, Karl: Zur Entstehungsfrage des Namens „Ödenburg”.

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ

MUNKATÁRSAINKHOZ

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

- 1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm.) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják.*
- 2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)*
- 3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.*
- 4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.*
- 5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!*

1955. IX. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

*Pitten (Sopron magasságában): 30 31 38 60 71 101 114 85 81 51 42 40 746 mm. (20 éves átlagok. 1889–1900.)

2 (Megjegyzés - Popup)

Kornemann, PW. „Oppidum”, p. 722.

3 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, Bp.Tört. I. 158. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, Magyarország népei és a római világbirodalom, 9. l.

5 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, Bp.Tört. I, 149. skk.

6 (Megjegyzés - Popup)

Gronovszky Iván, Meghatározott nemzetiségű pannoniai személynevek. Diss. Pann. I. 2, 39 sk. – Alföldi András, Századok LXX, 1936, 5. l. – Nagy Lajos, AE. 1930, 243. l.

7 (Megjegyzés - Popup)

Sági Károly, AÉ. 1943, 113. skk.

8 (Megjegyzés - Popup)

Hunyady Ilona, Kelták a Kárpátmedencében. Diss. Pann. II. 18, 148. l.

9 (Megjegyzés - Popup)

Reinecke Pál, AÉ. 1898. 316. l. – O. Menghin, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 1928, S. 33. – Márton Lajos, A korai La Tène-kultúra Magyarországon. AH. XI, 25. l. – A Barb, MAG. 1937. S. 111. – J. Gaspart, MAG. 1938. S. 183.

10 (Megjegyzés - Popup)

H. Koethe, Trierer Zeitschrift 1939, S. 116.

11 (Megjegyzés - Popup)

O. Menghin, i. h., S. 33. – A. Barb, i. h., S. 111 és Vasi Szemle V, 1938, 227. l. – Caspart, i. h., S. 138 – Hunyady Ilona, i. h., 149. l.

12 (Megjegyzés - Popup)

Sági Károly, AÉ. 1951, 73 skk.

13 (Megjegyzés - Popup)

Sági Károly, AÉ, 1944–45, 214 skk.

14 (Megjegyzés - Popup)

A Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Diss. Pann. I. 5, S. 79.

15 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf. i. h., S. 79.

16 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, i. h., 26. l.

17 (Megjegyzés - Popup)

Patek Erzsébet. A császárkori fibulatípusok főformái és eredete Pannoniában. Diss. Pann. II. 19, 14 sk.

18 (Megjegyzés - Popup)

A. Barb, i. h., 79.

19 (Megjegyzés - Popup)

O. Menghin, i. h., S. 30.

20 (Megjegyzés - Popup)

Sági Károly, AÉ, 1943, 122, 124, 126. l.

21 (Megjegyzés - Popup)

A Barb, Vasi Szemle V, 1938, 228. l.

22 (Megjegyzés - Popup)

A titulus felhasználására v. ö.: A. Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, S. 4, 16.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lipp Vilmos, A vasmegyei Régészeti Egylet évi jelentése IV, 1876, 58. l.

24 (Megjegyzés - Popup)

J. Caspart, i. h., S. 180.

25 (Megjegyzés - Popup)

J. Caspart, i. h., Abb. 5, Taf. I, 3. – A. Barb, MAG. 1937, Abb. 11.

26 (Megjegyzés - Popup)

J. Caspart, i. h., S. 131.

27 (Megjegyzés - Popup)

O. Menghin, i. h., S. 30.

28 (Megjegyzés - Popup)

L. Franz, BRGK. 1928, S. 138.

29 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 11301. – E. Polaschek, JoeAI. XVI, 1930, Beibl, 208 ff.

30 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger, Ein neuer Germanenstein. Diss. Pann. II. 10, S. 150.

31 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger, i. h., S. 150.

32 (Megjegyzés - Popup)

A. Barb, Phoenix XLVI, 1933, S. 10; Burgenland III. S. 2.

33 (Megjegyzés - Popup)

Sági Károly, AÉ, 1944–45, 214 sk.

34 (Megjegyzés - Popup)

A. Schober, JoeAI. 1914, Sp. 233 f. – Alföldi András, Századok LXX, 1936, 11. l.

35 (Megjegyzés - Popup)

B. Schröder, BJ. 1902, S. 68. – A. Schober, i. h., s. 202.

36 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, i. h., 9. l.

37 (Megjegyzés - Popup)

A csapattestre vonatkozóan: Radnóti Aladár és Barkóczi László, AÉ, 1951, 85. l., korábbi irodalommal.

38 (Megjegyzés - Popup)

A feliratot utoljára említi Radnóti Aladár és Barkóczi László, i. h., 85. l.

39 (Megjegyzés - Popup)

Hampel József, Adalék Pannonia történetéhez, 25. l.

40 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczi László, Brigetio. Diss. Pann. II. 22. 11. l.

41 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár, Sopron és környéke műemlékei, 23. l.

42 (Megjegyzés - Popup)

Domaszevski, BJ. Bd. 117, S. 108.

43 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf. i. h., S. 40.

44 (Megjegyzés - Popup)

A markomann-szarmata háborúk pénzleletei a limes vonalnál vannak és csak a 260-as nagy betörés kincsleletei vannak meg a Mura vidékén is. R. Alföldi Mária szíves közlése. V. ö.: R. Alföldi Mária, FA. 1954, 72 sk., ahol a következőket olvashatjuk: „A Dunántúlon 21 zárt éremlelet mutatja e korszakban egy rendkívül súlyos barbár betörés irányát. E 21 lelet Aquincumtól egészen a Muráig átlós irányban szeli át a Dunántúlt...”

45 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: A civitas Eraviscorum létét még Philippus Arabs idejében is említi oltárkö. Alföldi András, AÉ. 1939, 108 skk.

46 (Megjegyzés - Popup)

Ptol. II, 14, 2.

47 (Megjegyzés - Popup)

Plin. n. h. 3, 25, 148.

48 (Megjegyzés - Popup)

Ptol. II, 14, 2.

49 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 46, 48, 53.

50 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 26.

51 (Megjegyzés - Popup)

B. Saria, Burgenländische Heimatblätter 1951, S. 4.

52 (Megjegyzés - Popup)

A. Schober, i. h., S. 79, Nr. 171, Abb. 85.

53 (Megjegyzés - Popup)

CIL. III. 4594=11311.

54 (Megjegyzés - Popup)

CIL XVI. 61.

55 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: 50. jegyzet.

56 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, Bp.Tört. I. 159.

57 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András. Századok LXX. 1936, 23. l. – Nagy Lajos, Bp.Tört. I, 237. l.

58 (Megjegyzés - Popup)

Schulten., Rh. Mus. 1895, S. 490.

59 (Megjegyzés - Popup)

Ptol. II. 14, 2.

60 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf. i. h., S. 30 – Alföldi András, i. h., 27. l.

61 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: 37. jegyzet.

62 (Megjegyzés - Popup)

CIL XVI. 96.

63 (Megjegyzés - Popup)

CIL XVI. 49. – Barkóczy László, Brigetio. Diss. Pann. II. 22, 18. l.

64 (Megjegyzés - Popup)

CIL XVI. 97, 99.

65 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczy László. MM. 1946. 57 skk.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kuzsinszky Bálint, Solva. Klebelsberg emlékkönyv, 112. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 10307.

68 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczy László, Brigetio. Diss. Pann. II, 22, 12. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczy László, i. h., 51. l., 3. sz.

70 (Megjegyzés - Popup)

Laczkó Dezső, Balácsa, 14. l.

71 (Megjegyzés - Popup)

CIL XVI. 104.

72 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András és Csalog József, AÉ. 1943. 102. l. – Csalog József. AE. 1944–45. 198 skk.

73 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczy László, i. h. 64. l. 303. sz.

74 (Megjegyzés - Popup)

Kuzsinszky Bálint, i. h., 115. l.

75 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: 55–57. jegyzet.

76 (Megjegyzés - Popup)

Hampel József, Adalékok Pannonia történetéhez Antonius Pius korában. Akad. Érték. 1884. 26. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczy László, i. h., 12. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Tac. Germ. 43. alapján: A. Graf, i. h., S. 30 – A Premerstein, JoeAI. 1904, S. 228 – Hunyady Ilona. i. h., 12. l.

79 (Megjegyzés - Popup)

Gohl Ödön. NK. 1904. 4. l. – E. Schwarz, Sudeta 1931. 151. ff. – K. Pink. Die Münzprägung der Ostkelten. Diss. Pann. II. 15, S. 86 – H. Mitscha-Märheim, MAG 1950. S. 217.

80 (Megjegyzés - Popup)

Plinius és Ptolemaeus korára v. ö.: Klotz, Klio 1931, S. 48.

81 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf. i. h. térkép.

82 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár és Barkóczy László. i. h. 99. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

Kuzsinszky Bálint. i. h. 118. l. – Galliaban a civitasok határáig számozták a mérföldköveket. V. ö.: Greinier. Arch. Gallo-rom., p. 148, 160.

84 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 4635=10657. 4636=10658. – Kuzsinszky Bálint. MKÉ. 1908. 112. l. – Ifj. Alföldi András és Radnai Lóránt, AÉ. 1944–45, 202. l.

85 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 96.

86 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 4634. 11338–11339.

87 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: 72. jegyzet.

88 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: Hunyady és Pink i. m., elterjedési térkép.

89 (Megjegyzés - Popup)

Hampel József, Bp.Rég. 1892, 36. l. – Makay Béla, a Balaton a történeti korban, 21. l.

90 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi András, NK. 1933, 65. l. – A. Graf, i. h., S. 25.

91 (Megjegyzés - Popup)

Tomaschek, PW. „Aravisci” címszó. – A. Graf, i. h., 29. l. – Szilágyi János, Bp. Tört. I, 491. l. – Alföldi András, Bp. Tört. I., 156. l.; AÉ. 1943, 102. l.

92 (Megjegyzés - Popup)

Salamon Ferenc, Buda–Pest története I, 116. l.

93 (Megjegyzés - Popup)

Wosinsky Mór, Tolnavármegye története II, 540. l.

94 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 26.

95 (Megjegyzés - Popup)

Ptol. II. 15, 298.

96 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 26.

97 (Megjegyzés - Popup)

Szántó Imre, AÉ. 1953, 61. l.

98 (Megjegyzés - Popup)

A. Graf, i. h., S. 26.

99 (Megjegyzés - Popup)

Kenner, Noricum und Pannonia, S. 113.

100 (Megjegyzés - Popup)

Mommsen, CIL III. p. 432.

101 (Megjegyzés - Popup)

100 Domaszevski, Westdeutsche Zeitschrift 1902, S. 181.

102 (Megjegyzés - Popup)

101 Radnóti Aladár, Pécs város Majorosy Imre Múzeumának értesítője 1939–40, 33 sk.

103 (Megjegyzés - Popup)

Archaeologiai Értesítő 1890. 73–75. – Dunántúli Szemle. 1941. 12. – Soproni Szemle. 1943. 253. – Patay P., Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Diss. Pann. Ser. II. No. 13. Budapest, 1938. 72.

104 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1893. X. 14. – Soproni Hirlap 1896. VIII. 13.

105 (Megjegyzés - Popup)

A. É. 1954. 76.

106 (Megjegyzés - Popup)

A. É. 1952. 94. – A lelőhely környékére vonatkozó régészeti adatokat és a róluk szóló irodalmat Nováki Gyulának, a közleményhez mellékelt rajzok elkészítését pedig Sterbenz Károlynak köszönöm.

107 (Megjegyzés - Popup)

Mindig a sírban lemerített hosszúságot és vállszélességet közlöm.

108 (Megjegyzés - Popup)

J. Poulík, Jižní Morava, země dávných Slovanů. Brno 1948–1950. 129. kép g., 133. kép g, f., 142. kép c, d, e, f.

109 (Megjegyzés - Popup)

Poulík i. m. 13. kép.

110 (Megjegyzés - Popup)

J. Poulík, Staroslavanská Morava. Praha 1948. L. t. 2.

111 (Megjegyzés - Popup)

Poulík i. m. LXIII. 17, 18.

112 (Megjegyzés - Popup)

Poulík i. m. LXXIV. 9.

113 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Již. Mor. 84 és Star. Mor. 100.

114 (Megjegyzés - Popup)

V. Hrubý, Staré Město, Velkomoravské pohřebiště „Na valách”. Praha 1955. 25. t. 7., 29. t. 4, 5., 31. t. 4, 5., 55. t. 1–6., t. 3., 67. t. 8, 9., 69. t. 11., 77. t. 6, 7.

115 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 233.

116 (Megjegyzés - Popup)

B. Chropovský, Slovenské pohrebište vo Veľkom Gróbe. Arc. Rozhledy V. (1953) 6. 749–752.

117 (Megjegyzés - Popup)

J. Korošec – P. Korošec, Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja. Razprave-Dissertationes III. Ljubljana 1953. Különnyomat.

118 (Megjegyzés - Popup)

Fehér G., Les fouilles de Zalavár (1951–1953). Acta Arch. 4. (1954). Budapest, 1954. Fig. 3, 3. 4.

119 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Star. Mor. L. t. 2.

120 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 44. l.

121 (Megjegyzés - Popup)

U. o. LXX. 12, 13, 14.

122 (Megjegyzés - Popup)

U. o. LXVIII. 1, 2, 3., LXVII. 3., XIII. 3.

123 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Již. Mor. 101. kép.

124 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 37. kép ch., 129. kép i, k., 131. kép e., 133. kép b., 135. kép c, h.

125 (Megjegyzés - Popup)

A. R. V. (1953) 6. 749–752.

126 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Star. Mor. 41.

127 (Megjegyzés - Popup)

J. Eisner, Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebište. Bratislava 1952. 298.

128 (Megjegyzés - Popup)

J. Eisner, Základy kovářství v době hradištní v Československu. Slavia Antiqua tom. I. Poznaň 1948. 384.

129 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý, Staré Město 109.

130 (Megjegyzés - Popup)

Eisner i m. 384.

131 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 109.

132 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 109.

133 (Megjegyzés - Popup)

A. R. V. (1953) 6. 749–752. és A. R. V. (1953) 2. 171–173.

134 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Star. Mor. 40.

135 (Megjegyzés - Popup)

Eisner, Dev. N. Ves 290–291.

136 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý, Staré Město 176–178., Eisner, Základy kovářství 377, 382.

137 (Megjegyzés - Popup)

Eisner, Dev. N. Ves 290–291.

138 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 176–178. 119/AZ sz. sír.

139 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 116.

140 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Star. Mor. 1. kép, 81 s. k.

141 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 100.

142 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 84–85.

143 (Megjegyzés - Popup)

U. o. XXII. 4, 6.

144 (Megjegyzés - Popup)

U. o. XIX. t. és Hrubý i. m. 31. t. 8, 39. t.

145 (Megjegyzés - Popup)

Poulík i. m. LXX. t. 1.

146 (Megjegyzés - Popup)

U. o. XIV. t., XIX. t. 1–2., 82.

147 (Megjegyzés - Popup)

R. Pittioni, Der frühmittelalterliche Gräberfund von Kottlach. Brünn–München–Wien 1943. XIX, XVI. t.

148 (Megjegyzés - Popup)

Poulík i. m. XXIV. 1, 2.

149 (Megjegyzés - Popup)

U. o. LVI. t. 1.

150 (Megjegyzés - Popup)

Poulík, Již. Mor. 126. kép c., 127. kép c.

151 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 46. t. 1.

152 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 126, 139, 17. kép 6.

153 (Megjegyzés - Popup)

Pittioni i. m. XIV., XVI. t.

154 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 114.

155 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 96–97.

156 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 99.

157 (Megjegyzés - Popup)

Fettich N.–Nemeskéri J., Győr története a népvándorláskorban. Győr, 1943. 238., 446., 677., 704., 757., 811. sz. sírok.

158 (Megjegyzés - Popup)

A győri múzeum 1950. évi ásatása.

159 (Megjegyzés - Popup)

J. Korošec, Staroslovansko grobišče na ptujskem gradu. The old slav burial place on the castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950.

160 (Megjegyzés - Popup)

A. R. V. (1953) 6. 749–752.

161 (Megjegyzés - Popup)

Hrubý i. m. 49.

162 (Megjegyzés - Popup)

J. Korošec–P. Korošec i. m. 200. s. k.

163 (Megjegyzés - Popup)

J. Eisner, Počátky českého šperku. Kézirat.

164 (Megjegyzés - Popup)

J. Eisner, K. dějinám našeho hradištního šperku. Časopis Národního Musea CXVI, Oddíl duchovèdný 2. 1947. 161 l. és jegyzetben K. Dinklage idevonatkozó irodalmának felsorolása.

165 (Megjegyzés - Popup)

Hampel J., Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig 1905.

166 (Megjegyzés - Popup)

Mollay K., A vármegye történeti vázlata 1848-ig. Sopron és környéke műemlékei. Szerk. Dercsényi D. Budapest, 1953. 37.

167 (Megjegyzés - Popup)

Mollay K., Ödenburg, Helynévfejtés és településtörténet. Budapest, 1942. 36.

168 (Megjegyzés - Popup)

E közlemény lezárása után kaptam meg A. Točik cikkét, melyben az újabb szlovákiai ásatások eredményéről számol be (Význam posledných archeologických výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a veľkomoravskej ríše. Historický Časopis III. 3. 410–421.). Ebben a Velký Grób-i temetőhöz hasonlókról ad hírt Nyitrán (Nitra), Kiskoszmályon (Malé Kozmálovce), Felsőajttón (Horný Jatov). Mindezek a lelőhelyek délnyugati Szlovákia területén vannak.

169 (Megjegyzés - Popup)

Kny. a Magyar Történettudományi Intézet 1942. évi Évkönyvéből; Kny. az Archivum Europae Centro-Orientalis IX–X. évfolyamából.

170 (Megjegyzés - Popup)

Revue d'Historie Comparée XXIV, 150; Verbényi László: SSz. IX., 158. SSz. IX., 158.

171 (Megjegyzés - Popup)

Német fordítása ez lehetne: „...die Öde Burg genannt wird”.

172 (Megjegyzés - Popup)

A részletekben ettől helyenkint eltérően, de lényegében a bécsi külvárosban kereste az *Ödenburg* név keletkezését *Gergely Endre* (Sopron a középkorban. Sopron, civitas fidelissima, szerk. Thirring Gusztáv. Sopron, 1925), *Verbényi (Veszélka) László* (Sopron régi németisége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934). *Schünemann Konrád* (Hwb. des Grenz- und Auslandsdeutschtums I. Stuttgart 1935, 628) és *Gerő László* (A soproni vár. Sopron és környéke műemlékei, szerk. Dercsényi Dezső. Bp., 1953; Magyarországi várépítészet. Bp., 1955).

173 (Megjegyzés - Popup)

Hozzászólás a „Sopron és környéke műemlékei” című könyvhöz. Településtudományi Közlemények 1953.

évi decemberi szám; Az *Ödenburg* név keletkezésének háttere. SSz. IX, 68.

174 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Major Jenő: A középkori magyar városkép problémájához. Településtudományi Közlemények 1955. évi márciusi szám.

175 (Megjegyzés - Popup)

Művészettörténeti Értesítő 1954, 193.

176 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Sopron, 1921–1943, I. 1:56.

177 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, Georgius: Codex diplomaticus III. 1. Budae, 1829, 312; Monumenta Vaticana I. 6. Bp., 1891, 33.

178 (Megjegyzés - Popup)

Du Cange, Charles: Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis I. Niort, 1883 a *burgus* címszónál.

179 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói Vilmos: Mátyás király levelei I. Bp., 1893, 116; Házi i. m. I. 5:202–207.

180 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói i. m. 115–120.

181 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Fraknói Vilmos: Mátyás király leveleinek új kiadásáról. Magyar Könyvszemle XV, 1; Décsényi Gyula: Mátyás király leveleskönyve. I. h. XVI, 168; Fraknói Vilmos: Mátyás mint levélíró. Akadémiai Értesítő VII, 420; Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp., 1930.

182 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930, 154, 168.

183 (Megjegyzés - Popup)

Pl. 1250: „in castro Suproniensi... *Burgenses* dicti loci” (Fejér i. m. IV. 2:2:62–3). Vö. még Mollay: Acta Linguistica I, 407.

184 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I. 1:138. Itt említtem meg, hogy az 1379. évi telekkönyv eredetijében kétszer előfordul a *dye nider stat* kifejezés, amelyet Házi Jenő kiadása hibásan (*dye inder stat*) közöl. Az eredetiben ez áll: *Nota*

dy erst Saylmazze dy in dye nider stat gehört, dy hebt sich an vor der newstift; ...Nota dy erst Saylmass dy in dye nider stat gehört, dy hebt sich an vor. E kifejezés topográfiai magyarázata a külváros problémájával kapcsolatban további vizsgálatot érdemel.

185 (Megjegyzés - Popup)

A Lövér-vita történetére nézve vö. Maár–Mollay: SSz. II, 284.

186 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Településtudományi Közlemények 1953. dec. szám 105.

187 (Megjegyzés - Popup)

Elismerem azonban, hogy ezután következő mondatom félreérthető volt: „Ide, az említett *Erdburg* területére helyezzük az első soproni várat s ide helyezzük azt a *Burg*-ot is, ahová az oklevelek tanúsága szerint a német telepesek az 1283–1330-ig tartó vizsály idején a városból kiköltöztek”.

188 (Megjegyzés - Popup)

A további részletekre nézve ld. Schünemann, Konrad: *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert*. Berlin u. Leipzig, 1923; Belitzky János: *Sopron vármegye története I. Bp.*, 1938.

189 (Megjegyzés - Popup)

Fejér i. m. V. 2:397.

190 (Megjegyzés - Popup)

Fejér i. m. V. 2:375.

191 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: *Sopron vármegye története I. Sopron*, 1889, 65.

192 (Megjegyzés - Popup)

A két oklevél: Fejér i. m. V. 1:23; V. 2:375; átírásuk: V. 3:120.

193 (Megjegyzés - Popup)

A közép-felnémet *öde* jelentései: „leer, öde, ungebaut, unbewohnt: leicht, gering; arm, entblösst; eitel, schwach, gebrechlich; widerwärtig, dumm, töricht. Lexer. Matthias: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Leipzig, 1953.

194 (Megjegyzés - Popup)

Erre modern soproni példát is idézhetek. A mai Paur Iván utcát hivatalos elnevezése és megnyitása (1930) előtt a Halász utca felől a külső várfal zárta el, amelyen a gyalogközlekedés lebonyolítására embernagyságú *lyuk* (a német nyelvjárásban *loux* „Loch”) tátongott; az utcát ezért már gyermekkoromban „Lyuk utcá”-nak (*louxkossn*, „Lochgasse”) nevezték. 1939-ben aztán én jegyeztem fel ezt az adatot (SSz.

III, 20), hogy a városépítéstörténet e mozzanatának talán *egyetlen* nyelvi emléke feledésbe ne merüljön.

195 (Megjegyzés - Popup)

Vö. középlatin *rus*, pagus, regio, territorium” (Du Cange i. m.). Vö. még: „*Rus* universum appellabatur ab Antiquis quilibet locus extra urbem, ubi sunt agri sive culti sive inculti, silvae, pascua et villae (Forcellini, Aegidius: Totius latinitatis lexicon. Prati, 1881).

196 (Megjegyzés - Popup)

Az első adatok: 1361: *in der stat*; 1423: *aus dem statgraben*; 1447: *zu den statmeuren* (Házi i. m. I. 1:124; II. 1:162, 68). Ha megállapítható volna, hogy a már említett 1317. évi oklevél latin eredetijét mikor fordították németre, talán valamivel korábbi adatot is kaphatnánk a belváros *stat* elnevezésére, hiszen a XV. századi másoló nem változtatott a szó használatán.

197 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő. Sopron város címere. Vö. Sopron topográfiája, szerk. Heimler Károly. Sopron, 1936, 79; Hazai Okmánytár II, 25.

198 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kluge–Götze: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin, 1953.

199 (Megjegyzés - Popup)

Deutsches Wörterbuch II. Leipzig, 1860, 534.

200 (Megjegyzés - Popup)

Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Wien. 1895–1921, II. 1:98.

201 (Megjegyzés - Popup)

Erről bővebben Verbényi László idézett munkája szól.

202 (Megjegyzés - Popup)

Arra sem gondolhatunk, hogy Lazius esetleg a Nieder-Alteichi Évkönyvek Aventinus-féle másolatát ismerte.

203 (Megjegyzés - Popup)

Helyes magyar elnevezése *Dézsma utca* lehetne.

204 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkor egyháztörténete. Sopron, 1939, 286.

205 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Vörös Ujság (a továbbiakban rövidítése SVU) május 9.

206 (Megjegyzés - Popup)

Halász Imre: Soproni és sopronmegyei fejek. Sopron, 1930. 152.

207 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 3.

208 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 13.

209 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 4, 5, május 22.

210 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 15.

211 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 16.

212 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 16, június 24, április 9.

213 (Megjegyzés - Popup)

SVU május 22.

214 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 16, május 11.

215 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 10, május 29, május 14.

216 (Megjegyzés - Popup)

A nevelőket is összehívták, de mivel arra a kérdésre, hogy kis mértékben is ártalmas-e az alkohol, nem kaptak kerek választ, egy fiatal tanító kivételével egy nevelő sem volt hajlandó a teljes antialkoholizmust elfogadni és terjeszteni. Az ülésen személyesen is résztvettem.

217 (Megjegyzés - Popup)

SVU. április 9.

218 (Megjegyzés - Popup)

SVU június 24.

219 (Megjegyzés - Popup)

A soproni német ajkú dolgozóknak akkor volt kialakulóban valamiféle önkormányzata.

220 (Megjegyzés - Popup)

SVU június 6, július 8.

221 (Megjegyzés - Popup)

SVU április 2, 4.

222 (Megjegyzés - Popup)

SVU május 18.

223 (Megjegyzés - Popup)

Az előadások legnagyobb részén magam is jelen voltam.

224 (Megjegyzés - Popup)

Wurdits később Kismartonban élt, mint énektanár.

225 (Megjegyzés - Popup)

A császár katonái, Hivatalnok urak, A kuruzsló; ma is még hatással adott színművek. A SVU színi bírálója nem egyszer sajnálkozik is rajta, hogy a Mágna Miskával tartják az új közönséget.

226 (Megjegyzés - Popup)

A nagymértékű támogatás lehetővé tette, hogy az előadásokat igen szép díszletekkel és hatalmas statisztériával adhassák. A társulat főrendezője, Lind Alfréd, később mint filmszínész szerepelt, karmestere, Dub Oszkár Csernovitzból jött Sopronba; a Tanácsköztársaság bukásával azonnal elhagyta Magyarországot.

227 (Megjegyzés - Popup)

Geleji Frigyes, a Kossuth-díjas Geleji Sándor műegyetemi professzor atyja tanítói állása mellett a függetlenségi párt egyik vezéralakja volt Sopronban és szerkesztette a Sopron és Nemzetőr címen megjelenő újságot. 1919. augusztusában őt is elfogták és több évi börtönre ítélték, bár már akkor súlyos beteg volt. Még büntetése kitöltése előtt elhunyt.

228 (Megjegyzés - Popup)

E sorok írója, mint egyetemi hallgató is alkalmazottja volt a könyvtárnak.

229 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent a Koszoruban, a Pesti Hirlapban és Az én halottaim c. kötetben. Címe: „a jó öreg Frankenburg”.

230 (Megjegyzés - Popup)

Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig.

231 (Megjegyzés - Popup)

31837-től a Nemzeti Színház tagja, id. Lendvay Márton felesége.

232 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország születésű német humorista.

233 (Megjegyzés - Popup)

Ez időben szerkesztette a Magyarország és a Nagyvilág c. folyóiratot és megindította az 1848. c. politikai lapot.

234 (Megjegyzés - Popup)

Első felesége 1850-ben meghalt. Másodszor Bécsben nősült, de rövid idő múlva különváltak. Második felesége 1881-ben halt meg. Carina Anna ugyancsak Bécsben született (igazi neve: Gschmeidler Katalin) 1836(?) -ban. Híres operaénekesnő volt. A Nemzeti Színházon kívül, német színpadokon, Bécsben és Firenzében énekelt. Frankenburg halála után egy évvel, 1885-ben halt meg Budapesten.

235 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg Adolf származásáról nem sok szó esik eddigi életrajzaiban, apján túl visszamenőleg nem derült még fény elődeire.

236 (Megjegyzés - Popup)

A győr-újvárosi r. k. plébánia keresztelési anyakönyvének VII. kötetében.

237 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Petz Aladár: Győr sz. kir. város Szentháromság közkórházának multja és jelene (1749–1928). Győr, 1929., 53 old.

238 (Megjegyzés - Popup)

U. o.: 66. old

239 (Megjegyzés - Popup)

Győri Szemle. 1932. (III. évf. 140). Gálos Rezső: Frankenburg Adolf első költői kísérlete.

240 (Megjegyzés - Popup)

6Őszinte vallomások. Pest, 1861, 177, 179.

241 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Helikon. Fennállásának félszázados évfordulója alkalmával kiadja a Frankenburg Irodalmi Kör. Sopron. 1927. 32–33. Az akkori főtktár, Stodolni Gyula még él, de az 50 esztendővel ezelőtt történt dolgokra már pontosan nem emlékezhet.

242 (Megjegyzés - Popup)

A műsort a Soproni Napló 1905. dec. 10-én keltezett, de már 9-én megjelent száma hozta.

243 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1905. dec. 14.

244 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti kézirat Thier László soproni gyűjtő birtokában. Először közölte Csatkai Endre a Sopronvármegye napilap 1922. május 7-i számában, legújabbban Demény János Bartók Béla levelei című könyvének első kötetében.

245 (Megjegyzés - Popup)

Az általános izgalmat fokozta, hogy a hangversenyt követő napon mind a szocialistáknak, mind a keresztény szocialistáknak ülése volt felvonulással kapcsolatosan.

246 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1922. május 7. Csatkai: Bartók Béla soproni vonatkozásai.

247 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

248 (Megjegyzés - Popup)

81940-es évek elején halt meg. Az új, haladó szellemű irodalom híveként a Fankenburg Irodalmi Körben a baloldalt képviselte, mint titkár és ezért a kezdődő fasizálódás 1936-ban kibuktatta.

249 (Megjegyzés - Popup)

9Ő adta ki a Soproni Képeskönyvet és a Szép Sopront. 1944–45-ben Svájcban, onnan Palesztinába vándorolt ki, ahol jelenleg múzeumigazgató.

250 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1928. XIII. 4.

251 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hirlap. 1929. X. 22. Mészáros Sándor 1946-ban baleset következtében hunyt el.

252 (Megjegyzés - Popup)

A Nemzeti Múzeum Bartók-kiállításán volt egy érdekes grafikon, amelynek tanúsága szerint Bartók Béla fiatalabb éveiben személyesen kutatott a volt megye területén népi dallamok után, mégpedig Jobaházán és Fertőszéplakon. Érdekes volna kutatásainak körülményeit és eredményeit ismerni.

253 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Sándor: A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790–1890. Sopron, 1890. 39, 55. l.

254 (Megjegyzés - Popup)

Payr: Az első magyar színi előadás Sopronban 1792. Sopron. é. n. 13, 15. l.

255 (Megjegyzés - Popup)

Vatter Ilona: A soproni német színészet története 1841-ig. Bp. 1929, 126. l.

256 (Megjegyzés - Popup)

V. 117. lap.

257 (Megjegyzés - Popup)

Kovács i. m. 55. lap. Sajnos, nem a teljes levelet közölte.

258 (Megjegyzés - Popup)

A Berzsenyi-gimnázium példányában éppen ennek a lapnak nagy része szakadt ki, a névsort Pethes Iván volt szíves számunkra a Széchenyi-könyvtár példányából kiegészíteni.

259 (Megjegyzés - Popup)

71880-ban mint magánkórház folytatta működését, az első világháború után megszűnt és mint polgári otthon „Zita” néven volt ismeretes. A második világháborúban bombatalálat pusztította el. Statuten-Entwurf für die Ödenburger Privat-Heilanstalt. 3. lap.

260 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Józsefről a SSZ 1940. évfolyamában Németh Samu tollából már megjelent értekezés (95–108), amely futólag érinti is kapcsolatát Kőrösi Csoma Sándorral. Jelen cikk más forrásból, részletesebben világítja meg a kérdést. Lásd még Magyar Nyelv, 1952, 200–202. Szabó József nyelvész levele Széchenyi Istvánhoz a magyar nyelv rokonsága ügyében.

261 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi L.: Adatok Sopron iskolaügyének múltjából. S. Sz. 2. 315–317.

262 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 427. a Soproni Állami Levéltárban.

263 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók élete és munkái VI, 704 l. A tanulmány címe: Anleitung zum Lesenlehren (1852).

264 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút 50 esztendő története. (Kézirat. Sopron, 1925.)

265 (Megjegyzés - Popup)

Edvi Illés Aladár: A pest-kőbányai próbavasút. (Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye. 1895. évf. 217–223., 264–270. o.)

266 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Gonda Béla: A hatvanéves Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút. (Vasúti és Közlekedési Közlöny. 1936. 232. o.)

267 (Megjegyzés - Popup)

Geschichte der Eisenbahnen der k. u. k. Monarchie. (III. kötet Wien. 1898.)

268 (Megjegyzés - Popup)

Raab-Ödenburg-Ebenfurter Eisenbahn: 75 jähriges Bestands-jubiläum. (Eisenbahn, 1954. 11–12. o.)

269 (Megjegyzés - Popup)

A Storno-családnak 1945-ig két gyűjteménye volt, a nagyobbik a belvárosban, ez csak kisebb háborús károkat szenvedett, a másik gyűjtemény a Bécsi utcában egyúttal a családtagok hatalmas műtermét is magába foglalta. Ez jelentékenyebb károsodást ért meg és jelenleg nem áll a dolgozók rendelkezésére, míg a belvárosi gyűjtemény, mint nemzeti érdekű magángyűjtemény újjárendezetten a felszabadulást követő első esztendőben már látogatható lett.

270 (Megjegyzés - Popup)

A kiváló művet Sopron városa vásárolta meg 1947-ben a múzeum számára.

271 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Levéltár mellett a Berzsenyi-gimnázium a 10 év alatt számos jelét adta együtttérzésének: a rendkívül gazdag könyvtár nem egyszer egészítette ki a múzeum külön kiállításának anyagát. De a kölcsönhatás is meg volt. Az iskola az 1950–51-es tanévtől kezdve az épület egyik tágas folyosóját gyors egymásutánban rendezett falitárló irodalomtörténeti kiállításokat, amelyekben a múzeum is szívesen segítkezett. A hosszú sorozatból kiemelendők: Nagy magyar írók, mint tanulók és tanárok (régí értesítők alapján). Századunk íróinak jelentkezése az önképzőkörökben, Nagy művek első megjelenése folyóiratokban, Egykorú képek és rajzok II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáról. Csokonai korának művelődési viszonyai, a Vasárnapi Ujság, Byron magyar vonatkozásai, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond,

Ady Endre, Berzsenyi Dániel, József Attila.